תנ״ך · אחרונים

לחם דמעה על איכה

רבי שמואל די אוזידא

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

לחם דמעה על איכה

רבי שמואל די אוזידא

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/לחם-דמעה-על-איכה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 5
פרק א 6
פסוק א 6
פסוק ב 12
פסוק ג 17
פסוק ד 23
פסוק ה 25
פסוק ו 29
פסוק ז 31
פסוק ח 36
פסוק ט 39
פסוק י 46
פסוק יא 47
פסוק יב 52
פסוק יג 55
פסוק יד 59
פסוק טו 60
פסוק טז 61
פסוק יז 63
פסוק יח 64
פסוק יט 65
פסוק כא 69
פסוק כב 71
פרק ב 72
פסוק א 72
פסוק ב 74
פסוק ג 76
פסוק ד 78
פסוק ה 79
פסוק ו 80
פסוק ז 82
פסוק ח 83
פסוק ט 84
פסוק י 85
פסוק יא 88
פסוק יב 90
פסוק יג 92
פסוק יד 96
פסוק טו 97
פסוק טז 99
פסוק יז 101
פסוק יח 102
פסוק יט 106
פסוק כ 107
פסוק כא 112
פסוק כב 113
פרק ג 117
פסוק א 117
פסוק ד 120
פסוק ה 120
פסוק ז 124
פסוק ח 127
פסוק ט 131
פסוק י 132
פסוק יא 134
פסוק יט 137
פסוק כה 143
פסוק כו 152
פסוק כז 153
פסוק כח 153
פסוק ל 154
פסוק לא 154

פסוק לז 155
פסוק לט 156
פסוק מ 165
פסוק מא 166
פסוק מב 168
פסוק מג 169
פסוק מה 169
פסוק מז 170
פסוק מט 175
פסוק נ 176
פסוק נב 176
פסוק נג 179
פסוק נד 179
פסוק נה 179
פסוק נט 182
פסוק ס 184
פסוק סא 184
פסוק סג 186
פסוק סה 186
פסוק סו 186
פרק ד 188
פסוק א 188
פסוק ב 189
פסוק ג 193
פסוק ד 194
פסוק ה 195
פסוק ו 198
פסוק ז 203
פסוק ט 205
פסוק י 206
פסוק יב 211
פסוק יד 211
פסוק טו 211
פסוק טז 215
פסוק יז 215
פסוק יח 215
פסוק יט 219
פסוק כ 221
פסוק כא 222
פסוק כב 223
פרק ה 227
פסוק א 227
פסוק ב 228
פסוק ג 228
פסוק ד 229
פסוק ה 232
פסוק ו 234
פסוק ז 234
פסוק ח 237
פסוק ט 241
פסוק י 241
פסוק יא 241
פסוק יב 242
פסוק יד 244
פסוק טז 246
פסוק יז 248
פסוק יט 250
פסוק כב 251

הקדמה

הקדמה

מאת הרב המחבר ספר לחם דמעה למגלת איכה

הדור אתם ראו משפטי ודיני הן בעודני חי חי תהלה לאל חי והגון לחדש דבר מדעתי ממה שחנני קוני שמתי כל מעייני מגמת פני להקדים העקר ודבר ה' היה יקר **מדרש שמואל** על מסכת אבות כי באמת אמרו האי מאן דבעי למיהוי חסידא ליעיין במילי דאבות וכן אמרו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת על כן קודם כל חקיקת חרות ספר מספרי בדפוס הקדמתי ספרי הראשון ספר **מדרש שמואל** פירוש לאבות מגן לכל האוחזים בו ובהיכלו כלו אומר אל לבו הוד חבו ומלתי מלים מכל מחצצים חדשים גם ישנים שם יתנו צדקות ה' אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד. אחר כל אלה ידי עשתה נתתי אל לבי לדרוש ולתור במילי דאיכה חשכה גדולה נפלה עלינו בנפול עטרת ראשנו בית קדשנו ותפארתנו וכל מחמדנו היו לאין וחרבה עירנו ובשיתי שומי שאשים אני מה מני עיני הלך עיני יורד מים ולא תדמה מאין הפוגות צרות רבות ורעות כתרוני באו בנים עד השברים מרים ונאנחים אי לזאת היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה ויללה כי רבתה בתה מאנה הנחם נפשי כי קדר שמשי לזאת קראתי שם הספר השני **לחם דמעה** כי האכילנו ה' לחם דמעה והשקנו מי רוש על כברוש בדמעות מרות ויגונות לאלפים ולמאות במלאת סאות העונות. אלה אזכרה ואשפכה עלי דמעות לים הגדול כי גדול כים שברנו לפני ה' וכולי האי ועדין אולי אללי לי אללי הוא ירפא לנו הנה כי כן דרשתי סמוכות אחר המדות קינות ודמעות חוברות ונעתרות את פני ה' אלהי אל אלהי הרוחות להמציא אלינו מנוחות והשביע בצחצחות נפשנו כבתחלה. וגם פה אחזתי דר' מדרש שמואל להרבות דברות ולהבות אישים ראשונים ואחרונים למען ישמחו ויעלזו כל הלומדים בו וזכות הרבים תלוי בו אחוה דעי ומנדעי אשא דעי ישמח לבי גם אני בשתים אלה הספרים וחבורים דוברים מרות וזולגות דמעות חשבתי דרכי כי בגללם יכון כסא ה' וכסא משיחו לנצח נצחים כי מפתח בית דוד על ה' ועל משיחו ליגאל אותנו ולהשיב בנים לגבולם על תלם על כן הדפסתי אחריהם ספר **אגרת שמואל** והוא באור מגילת רות אמה של מלכות קטנה הכמות ורבת האיכות וגם הוא אור בקציר דעות שלמים וכן רבים על שמם אקראם אענדם עטרות לראשי ואני שונה דבריהם תחלה בטרם כל דברי יראו ישרים וישמחו. גם עתה אשא פני אל ה' אלהי יעזרני על דבר כבוד שמו ויזכני להיות ממצדיקי הרבים עולם ועד ביתר שאת ויתר עז ספרי ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בעבור שמו הגדול אנ"סו:

נאום המחבר הצעיר שמואל די אוזידא

פרק א

פסוק א

יאמר בשנדייק כי בתחל' קראה עיר ואח"כ קרא' מדינה והכונה כי לא' מג' סבות אפ' שלא תכבש העיר אם לסבת היות בתוכה עם רב. או לסבת היות האנשים אשר בתוכ' אנשי' חכמים ונבונים אפילו שיהיו מעטים כי עצה וגבורה למלחמ'. או לסבת היות המדינה מוקפ' חומה גבוהה דלתי' ובריח ובירושלם היו כל השלשה הנז'. ולכן קא מתמה המקונן איכה נחרבה. וז"ש איכה ישבה בדד העיר רבתי עם כלומר כי אפילו אם היתה עיר פרוצה אין חומה יש לתמו' איכה ישבה בדד בהיות שהיתה רבתי עם. ועוד יש לתמוה איכה היתה כאלמנה בהיות שהיה בה ג"כ עצה וחכמה למלחמה וזה יובן במשז"ל וז"ל רבתי בגוים והלא כבר נאמר רבתי עם ומה ת"ל רבתי בגוים רבתי בדעות ע"כ. ומכפל לשונם נראה כי ראשונה הוקשה להם והלא כבר נאמר רבתי עם ואם כן רבתי בגוים הוא מיותר ועוד הוקשה להם כי רבתי עם הוא יותר חידוש מרבתי בגוים כי רבתי עם נראה כי היתה רבה באוכלוסא וכולהו מעם אחד ורבתי בגוים נראה שהיתה רבה באוכלוסא מצד עממין סגיאין שהיו בתוכה ולכן חזרו ואמרו ומה ת"ל כי יותר חידוש השמיענו במה שכבר אמר רבתי עם וא"כ מה ת"ל רבתי בגוים אלא בודאי הכונה רבתי בדעות. ועוד בה שלישיה שהיתה שרתי במדינות כלומר שהיתה שרתי בכל המדינות הגבוהות חומה דלתים ובריח וא"כ איכה היתה למס:

ורז"ל אמרו איכה ישבה בדד איה כה האמור לאברה' כה יהיה זרעך ואיה כה האמו' לישראל כה תאמר לבית יעקב ע"כ. כיוון המקונן בפותחו בתיבת איכה לפי דבריהם שאלה ותשובת'. השאלה היא איה כה האמו' לאברהם כה יהיה זרעך כי עכשיו נשארו מעט מהרבה וישבה בדד העיר רבתי עם ובמלת איכה עצמה רמוזה התשובה והיא כי באה עליהם הרעה על עזבם תורת אלהים וזהו איה כה תאמר האמור להם בנתינת התורה באופן כי בתיבת איכה רמז השאלה והתשובה:

ובפשט הכתוב אפשר לומר עוד כי בכה ויקונן ירמיה הנביא על ירושלם בשתי בחינות אם בבחינת שישבה בדד והכונה כי מבלי בניה היא יושבת כאשה עקרה שלא ילדה. ובאומרו רבתי עם אפשר שרמז למ"ש ז"ל. שפעם אחת רצה המלך אגריפ' לידע כמה אוכלוסין היו בירושלם צוה לכהנים ליקח כוליא אחת מכל כבש וכבש שהיו שוחטין לפסחיה' ואח"כ מצא כליו' כפלי' כיוצאי מצרי' ועל ריבוי גדול כזה אמר רבתי עם.

ומאי דנקט רבתי ביו"ד יתירא אפשר שרמז לנו גודל ועוצם הריבוי והוא משז"ל דגמירי שלא היו נמנים על כל כבש וכבש פחות מעשרה אנשים באופן כי מלבד היותה רבת עם כדאמרן עכ"ז לפי האמת היו עשרה פעמים באותו הריבוי לפי שאין לך כבש שלא היה בו עשרה אנשים באופן שלזה כיון רבתי ב"יוד להורות שהיה עשר פעמים רבת כדאמרן, ועוד שנית מפני שהיתה כאלמנה כי היא אלמנה בחיי בעלה ע"כ כאלמנה ב"כף הדמיון וכמ"ש הנביא כי בועליך עושיך ה' צבאות שמו והניח' ואין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק באופן כי היתה ירושלים כאלמנה מבלי בעלה היא יושבת. גם אפשר שכיוון במאי דנקט כאלמנה ב"כף למה שאמרו ז"ל כי לא זזה שכינה מכותל מערבי על כן כאלמנה ולא אלמנה ממש.

ואומרו **רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס** אפשר כי בהיות שהיא היתה רבתי בגוים ופירושו כמו רביהמלך כלומר רבתי ואדונית ושלטנית בכל הגוי' וגם היתה שרתי בכל המדינות ושולטת עליהם כי לא היתה קריה אשר שגבה ממנה ועתה היתה למס ונהפוך הוא אשר ישלטו המה ביהודים כדאמרן:

ומה שאמר שישבה בדד ולמטה אמר היתה למס דנראה דקשו אהדדי עכ"ז מ"ש שישבה בדד אין הכונה שישבה בדד לגמרי אבל גם אם נשארו בה מדלת העם קראה בדד בערך שעד עתה היתה רבתי עם והוא רבתי עם ועל אותם המעטים שנשארו בה עליה' אמר היתה למס שהיו פורעי' מסים וארנוניות: גם אפשר לומר שמ"ש ישבה בדד שנראה פשוטו שהיתה בדד לגמרי היינו על אותם השנים שנשארה ירושל' חרבה ושממה כי גם מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו ועל שאר השנים שהיו בה יהודים א' מעיר ושנים ממשפחה על אותו הזמן יאמר היתה למס.

ואפשר גם כן שרמז מ"ש היתה למס אל מה שראינו אנחנו בזמנינו זה כי בכל מקום אשר תחת ממשלת המלך יר"ה אין לך מדינה שיהיה בה ריבוי מסים וארנוניות על היהודים כארץ ישראל ופרט מן הפרט ירושלם ואלמלא כי מכל גלילות ישראל שולחים שם מעות לפרוע המסים וארנוניות שלהם לא היו יכולים יהודים לדור בה מרוב המסים ועל כן היה מקונן הנביא עליה שרתי במדינות היתה למס.

ובמדרש איכה ישבה שלשה נתנבאו בלשון איכה משה ישעיה וירמיה משה אמר איכה אשא לבדי ישעיה אמר איכה היתה לזונה. ירמיה אמר איכה ישבה בדד ע"כ. כונתם ז"ל להודיע שאין יסורין בלי עון וראיה משלשה נביאי' אשר נבאו בלשון איכה. להודיענו כי אף אם ממאמר משה שאמר איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וגו' נודע מעלת ישראל וחשיבותן לפניו ית' וכשאז"ל במ"ש הכתוב ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל

לבדי שאת אתכם אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז השלו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינים וכן אמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה אפשר מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אם אני חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנא' וקבע את קובעיהם נפש. עד כאן. והנה מזה יודע כי ישראל הם בחשיבות גדול בעיני השם יתברך כיון שאמר משה איכא אשא לבדי וכו'. לפי שהרבה אתכם על דייניכם ומזה איכה של משה יתגדל התמיה' של ירמיה שיתמה איכה ישבה בדד העיר רבתי עם כיון שראה ראינו חשיבותם לפניו ית' וכמ"ש על כן בא הכתוב השלישי והוא ישעיה וניבא ג"כ בלשון איכה לתרץ הקושיא המתיילדת מהאיכה של משה והיא האיכה שאמר ירמיה וניבא בלשון איכה לתרץ הקושיא הזאת והוא אומרו תדע איכה היתה לזונה קריה נאמנה וכו' לפי שעד עתה צדק ילין בה ועתה מרצחים ומהכתוב השלישי שהכריע ביניהם יודעו דיניו ומשפטיו לישראל כי צדיק וישר הוא ולא נשא פנים אפילו לבנו אהובו ועל כן שלשתן נבאו בלשון איכה לרמוז על האמור:

ובמדרש אמרו ז"ל אמר הקב"ה לירושלים מי הושיבך בדד אמרה לפניו מי יכול להושיבני בדד אלא אתה בלבד נגעה בי יד פרעה ולא ישבתי בדד נגעה בי ידו של סנחריב ולא ישבתי בדד וכיון שנגע' בי ידך בדד ישבתי איכה ישבה בדד ע"כ:

הנה מה"רר משה אלמושנינו ז"ל נראה מתוך דבריו שמה שאמר נגע בי יד פרעה היינו גלות מצרים ואינו כן כי כאן מדבר עם ירושלים עצמה כי יד פרעה לא הושיבה בדד ובגלות מצרים עדיין לא עלו לירושלים ומאי קאמר ולא הושיבני בדד אבל הענין הוא דבר פרעה נכה שהרג את יאשיהו כשעלה לירושלים ויאשיהו לא רצה להניחו מפני שאמר לו לירמיהו משה רבך אמר וחרב לא תעבור בארצכם ואפילו חרב של שלום ונהרג יאשיהו על ידו אבל עם כל זה ירושלים עדיין עמדה על תילה ולא הושיבה בדד פרעה נכה וכן כשגלו עשרת השבטים ע"י סנחריב נשארו שבט יהודה ובנימין באופן שלא הושיבני בדד וכיון שנגעה בי ידך בדד ישבתי כי לא בא נבוכדנצר על ירושלים רק אחר שכמה שנים היתה בת קול יוצאת בהיכלו ומכריז ואומר עלה והחריב את ביתי והחרבן הזה היה על ידו ית' כי שלוחו של אדם כמותו באופן כי כאשר נגעה בי ידך בדד ישבתי:

עוד אז"ל דבר אחר בדד מעמה בדד מנבואה בדד מכהונה ע"כ. נראה דשלשתם רמוזות בכתו' איכה ישבה בדד העיר רבתי עם הרי בדד מעמה באומרו היתה כאלמנה רבתי

בגוים היינו בדד מנבואה כי בהיות השכינה שוכנת בתוך ירושלים מבין שני הכרובים היה שפע הנבואה יוצא ומדבר אל עבדיו הנביאים אבל עתה שנסתלקה השכינה היתה העיר כאלמנה מנבואה אשר בענין הנבואה היתה רבתי בגוים וחשובה בעיניהם ונעמן מצרעתו יוכיח באופן שהיתה רבתי בגוים בענין זה ועתה היתה כאלמנה בדד מנבואה. וכנגד מעלת הכהונה אמר שרתי במדינות שהרי משנאסרו הבמות אין עבודת הכהונה כי אם בירושלים באופן שבזה היה לה יתר שאת מכל שאר המדינות ועתה איכה ישבה בדד מכהונה מה שעד עתה היתה ושרתי במדינות לענין זה ועתה היתה למס ועל כן בכה תבכה וכו':

ובפשט הכתוב כתב הר"מ אלמושנינו ז"ל זה לשונו אפשר לדקדק מלת רבתי ושרתי בכינוי היו"ד עם שלדעת המפרשים היא כיו"ד המגביהי לשבת המשפילי לראות וכו' שהיו"ד נוספת עם כל זה היכא דאיכא למדרש דרשינן ואומר אני שכונת הנביא בזה כאלו מדבר בשם השי"ת ואומר שאיך יתכן שהעיר שהיתה רבתי עם שאני הרבתי אותה בהשגחתי תהיה בדד כאלמנה וכמו כן איך יתכן שהעיר שהיא רבה מצד שהשי"ת הרבה אותה ושהוא ית' עשה אותה שתשתרר על שאר המדינות בהשגחתו הנפלאה תהיה למס וכאילו אמר בשמו ית' העיר אשר אני הרביתי אותה בגוים ועשיתי אותה שרה במדינות איך יתכן שהיתה למס כי אם היתה רוממותה על צד הקרי וההזדמן או מפאת המערכה אינו מן התימה כי גלגל הוא שחוזר בעולם אמנם בהיות הטוב מפאת השגחתו ית' איך יתכן שיעדר עד שבכה תבכה בלילה כו' וגלתה מעוני כו' ודרכי ציון אבלות וכו' עד פסוק חטא חטאה ירושלים שהיא התשובה אל השאלה הזאת שאמר שבעבור שחטאה חטא גדול כי על כן נכפל על כן לנידה היתה שחטאתה גרמה שהשי"ת אשר נתן לה את כל הטוב הנז' הוא הסתיר פניו ממנה והיתה לאכול עכ"ל:

ואני אומר כי אפשר למדרש מאי דנקט ביו"ד לרמוז כי עם היות דפשטיה דקרא מדבר על ירושלים התחתונה גם רמז ביו"ד שמדבר על ירושלים העליונה ואמר בשם השי"ת שגם כן מקונן על ירושלים העליונה שהיא רבתי ביו"ד של מדבר בעדו שהוא בכינוי אל השי"ת כלומר אותה העיר שהוא רבתי עם כי לעולם היתה מתמלאת מנשמות על ידי הזווג העליון וזהו שאמר רבתי עם ועתה ישבה בדד והסיבה שישבה בדד היתה שאין זווג לחדש נשמות עם רב מפני שהיתה כאלמנה ומדודה נפקדה ונקט כאלמנה ולא אלמנה ממש מפני כי בשבתות וימים טובים יש זווג למעלה בעלייתה לבא עם דודה לחדש נשמות חדשות ועל כן עונתן של תלמידי חכמים מלילי שבת ללילי שבת וג"כ רבתי בגוים שהיא ירושלים העליונה שהיא רבה וגדולה בעיני שרי הגוים אשר הם

שבעים שרים של מעלה והיא שרה במדינות ולרמוז שגם כונתו לקונן עליה נקט ביו"ד של המדבר בעדו וכאילו השי"ת מדבר על העיר שהיא שלו והיא ירושלים העליונה וקא מתמה איכה היתה למס כי היא פורעת מס לכל שאר המדינות ולכל שאר השרי' של מעלה כי כלם יונקים ממנה ואינ' יכולה לרעות ולהניק את גדיותי' אבל היא פורעת מס לשבעי' שרים וכל היניקה יונקים הם לעצמם ולזה רמז אומרו היתה למס ודי למבי':

עוד כתב הר"מ אלמושנינו ז"ל זה לשונו ואפשר שהפסוק הזה יהיה בו שאלה ותשוב' והשאלה היא איך ישבה בדד העיר רבתי עם והתשובה היא היתה כאלמנה ירצה איך יתכן שתקרא ירושלים יושבת בדד בהיות' ברבוי עם שהרי היא מלאה גוים שבאו גוים רבים אליה והיא ראש ממלכה לכל גוים ואם כן איך יאמר שישבה בדד בהיותה גם עתה רבתי עם רב בכמות אשר בקרבה. והתשובה היא שיקרה לה כמו שיקרה לאלמנה אשר בהיות לה בנים ובנות ועבדים ושפחו' לרוב הנה במות בעלה תשב בדד אעפ"י שתשאר בחברת כל שפחותיה ועבדיה כי בהעדר בעלה הוא כאלו נעדרו כולם כך קרה לירושלים כי בהרחיק השי"ת שכינתו מתוכה אעפ"י שתהיה רבתי בגוים ושרתי בכל המדינות עכ"ז היתה למס והוא אומרו היתה כאלמנה ר"ל קרה לה כמו שיקרה לאלמנה בהעדר בעלה ממנה ועל כן אעפ"י שירושלים תהיה עתה רבתי בגוים ושרתי במדינות כולם שתהיה ראש לכל מדינות המלכות עם כל זה היתה למס כאמור עכ"ל:

ואני אומר שאם נרצה לפרש על פי דרך זה יותר טוב לומר שכל הכתוב הוא שאלה ואמר איכה ישבה בדד וכו' כלומר איך יתכן שתקרא שישבה בדד העיר שעתה היא רבתי עם וגם כן איך יתכן שתקרא שהיתה כאלמנה בהיות שהיא כעת רבתי בגוים ומלאה גוים שרים רבים ונכבדים וגם כן היא בעצמה עתה אחר החרבן היא שרתי במדינות והיתה חשובה מכל שאר המדינות וגם לעולם היתה למס כי כל העולם נותנים אליה מסים וכיון שעדיין יש לה אלו השלשה שהיא רבתי בגוים ושרתי במדינות וגם היתה למס לקבל מס משאר המדינות ואיך יצדק עליה לומר שהיתה כאלמנה. והשיב הנביא ואמר בכה תבכה בלילה ודמעתה על לחיה והטעם מפני שאין לה מנחם מכל אוהביה שהם היהודים ואדרבה כל רעיה שהם ישראל בגדו בה והיו לה לאויבים באופן שאין לה נחמה אלא כאשר היא מיושבת מכל אוהביה לא כעת אשר הי' מיושבת מאויביה כי אז תקנתה קלקלתה ועל כן כיון שגלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה וגלתה יהודה שהם אוהביה אעפ"י שהיא ישבה בגוים כלומר שירושלים ישבה בגוים אשר בתוכה כלומר עם הגוים אשר בה לא מצאה מנוח בהם ודוייק עם דרך זה מלת היא מיותרת דלישתוק מניה ולימא הכי גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה וישבה בגוים לא מצאה מנוח ובודאי

שמה שאמר ישבה בגוים אמלת יהודה שהזכיר קאי אבל לפי פירוש זה שב אל עצמות העיר שהזכיר למעלה והכונה שהעיר שהזכיר אעפ"י שהיא ישבה בגוים כלומר שהיא מלאתי גוים רבים לא מצאה בזה מנוח ועל כן דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד אעפ"י שהיא מלאה גוים הם אבילות לפי שאין באי מועד והם עולי רגלים שהיו באים לה בכל מועד וגם כל שעריה שוממין מפני שעד עתה היו שערים מצויינין בהלכה ועתה חלפו למו על כן ציון במרר תבכה וירושלים תתן קולה:

ומצאתי כתוב איכה ישבה בדד הנה הדברים שהם גדולי הערך והכמות אעפ"י שיאבדו לעולם ישאר מהם שארית נמצאה ותמה הנביא איך ירושלים נאבדה מן הקצה אל הקצה שלא נשארה ממנה כלל וזהו שאמר איכה וכו' ואמר ישבה בדד מדה כנגד מדה כי ישראל הובטחו שכל זמן שיהיו דבקים וקרובי' אל הש"ית שישכנו לבטח כמו שאמר אשריך ישראל וכו' וישכון ישראל בטח בדד וכו' אמנם אחר שפנו אליו עורף ולא פנים השיב הש"ת השגחתו מהם והסיר מהם מלת בטח ונשארו בדד ואמר רבתי עם כלומר הם הם עם שיש להם תרי"ג מצות בגימט' של רבתי עם התיבה שלה. ואמר היתה כאלמנה ולא אמר אלמנה לומר שהיא כאלמנות חיות שלא תוכל להנשא כן היא לא תוכל לעזוב תורת אלהיה ומה שאמר רבתי בגוים אינו כפל שהכונה על אומות העולם שהיו הולכים ובאים אליה היתה למס משועבדת למס כל המלכיות או ירצה היתה לתסיסות או המלה הפוכה ואמר היתה לסמל כלומר העיר הקדושה היה עתה בה סמל הקנאה ע"כ:

ועוד מצאתי כתוב ישבה בדד יש בתורה שהוא לשון טובת העם ששוכנין בטח בדד שאין אומה ולשון מתערב בהן להזיקן וכתוב בהם לשון שכונה ולא לשון ישיבה כמו הן עם לבדד ישכון. וישכון ישראל בטח בדד אבל אותו שכתוב בו לשון ישיבה הוא פורענות כאדם שיושב יחידי ומצטער בדד יחידה חילוף של רבתי עם וכן בירמיה בדד ישבתי ישב בדד. ובכמה מקומות מצינו לשון ישיבה אצל אבלות שבי אלמנה בית אביך ישבו לארץ ידמו וישבו אתו לארץ. רבתי עם יו"ד יתירה כמו היושבי בשמים ולשון הזה הוא הייתי מרבת עם רבתי דבר שהוא תדיר וכן היושבי בשמים תדיר הוא יושב בשמים וכן מקימי מעפר דל תדיר אחת שתים ושלש בכל יום כאלמנה שמת בעלה ונתמעטו אוכלי שולחנה ואלמנה יושבת שוממה כדכתיב ותשב תמר שוממה ור"ל איכה ישבה כאלמנה כדאמרן ע"כ:

פסוק ב

בכו תבכה בלילה. ראוי לדקדק שכפי דקדוק הלשון היה ראוי שיאמר בכה בה"א שהוא מקור כי בכו בוא"ו הוא לשון עבר והנה המפ' פי' כן אותיות אהו"י מתחלפות כמו הסכלת עשו. והרשב"א הלוי ז"ל פיר' כי מטבע החולה שיכבד חוליו מתחלת הלילה עד חצות ולכן בוכה ומתמרמ' גנוחי גנח ויילולי ייליל ומחצי הלילה והלאה יקל החולי וצערותיו ולא דמוע ידמעו עיניו לא כן היה בצרות החרבן שהיו הולכות ומתגברו' ומכבידו' כמז"ל בבקר תאמר מי יתן ערב וגו' כתבו רש"י ז"ל בפ' ולז"א כי בכתה כל הלילה בין כו' שעות של לי' וזהו בכו וכן בו' שעות של לילה וזהו תבכה בלילה. ולי יג"ר בכו ב"ך ו' כי בכייתה היתה שעברה על ב"ך בתורתך שבכתב וכן על ו' שיתא סדרי תורה שבע"פ שניתנה בו' סיון. וכן תבכה בלילה כמד"א והלילה אמר והיינו עון זנות. ודמעת' על לחיה כמד"א בשבט יכו על הלחי וזהו ש"ד. אין לה מנחם מכל אוהביה שרי מעלה שאליהם היתה עובדת למה שהן הם בורות כשברי הכח וזהו ע"ג. כל רעיה בגדו בה פי' בסבתה כי מה בה בתוכה לא כברא ושנאת חנם גוברת כן כמדתה כל רעיה בגדו בה. היו לה קרוביה ובני מעיה לאויבים כמעשיה עם אביה ואמה שבשמים עכ"ד דכתיב שבתך בתוך מרמה לדעת הרי"ט ז"ל זו עבודת ע"ג כל ימות השנה ואפי' ברמיות לתת יום א' לה' כשאר השרים מאנו דעת אותי ביום שאין השטן שולט זה י"ה וכן מנין השט"ן מאנו דעת אותי עכ"ל וזהו לדעתי ימים יוצרו כל ימות השנה בבחינת שליטת היצרים טוב ורע ולו יתב' א' בהם זה י"ה שאין שטן ויצה"ר שולט בו כי כלו לה' והללו לא ייחדוהו לה' לכן גם הב"ה השיב לה לאויבים אכשי ביתה וגדוליה עכ"ל. ואני או' שאפשר שיובן עם מ"ש בפ' ויהי העם בוכה למשפחותיו אמר הקב"ה חייכם אכי קובע אותה לכם בכיה לדורות. ואפשר שלזה כיוון מ"ש בכו בוא"ו שהוא לשון עבר כלו' כיון שהם בכו לשעבר באותה הלילה על כן נגזר עליהם שתבכ' לעתיד באותה הלילה וקבעה בכיה לדורות א"כ יתפר' עם מה שאמרו ז"ל לתרץ כפל בכה תבכ' ואמרו שהית' בוכה ומבכה. בוכה ומבכ' להב"ה בוכה ומבכ' למה"ש וכו' והנה מנו שם ששה דברים שהיתה בוכה ומבכה ואפשר שלזה רמז באומרו בכו בוי"ו לרמוז כי לו' דברים היתה בוכה ומבכה. ודמעתה על לחיה אפשר שבא לתרץ איך ולמה לא עלתה ארוכה ומרפא לישראל בהיות כי קי"ל שערי דמעה לא ננעלו על כן השיב ואמר ודמעתה על לחיה כלומר כיון שלא היו שופכים לבם כמים על כן לא נענו כי אפילו בעת שהיו בוכים לא היה אלא מעט מזער לא כביר כי מעולם לא הרבו בבכיה עד שירדו מהדמעות עד לארץ אבל גם בעת

שהיו מעוררי' הבכיה היה כ"כ מועטת עד שלא היה בה כשיעור שתרד דמעתה לארץ אבל לעולם נשארה דמעתה על לחיה כ"כ היתה מועטת:

וגם אפשר שבא לתרץ למה לא נענו כיון דקי"ל שערי דמעה לא ננעלו וזה עם מ"ש ז"ל ודמעתה על לחיה אלו גבוריה והנה לזאת הסבה לא הצילם כי מן הראוי שיבכו על הגור' מיתת גבוריה שהם העונות והם לא בכו מהעונות שגרמו המיתה כ"א על מיתת גבוריה וז"א ודמעתה על לחיה:

אין לה מנחם מכל אוהביה וכו' כפי הנראה אוהב הוא יותר כאמן מריע ולכן אותם שהיו אוהביה לא היו מנחמים אותה וגם לא מצערים אותה רק היו בשב ואל תעשה אבל אותם שהיו רעיה לבד שלא היה ביניהם כ"כ אהבה מקודם עתה בגידתם היה בקום עשה שהיו מצערים אותה בקום עשה והיו לה לאויבים:

א"נ מ"ש אין לה מכחם אין נחם אותה אבל הכונה שעם היות שהיו לה נביאים ואוהבים מנחמים לה לא היתה מקבלת נחמה מהם וז"ש אין לה מכחם מכל אוהבי' וזה יובן עם מ"ש ז"ל כל רעיה בגדו בה אלו מיכאל וגבריאל שהם ירדו לשרוף את ההיכל והנה הנביאים היו מנחמים אותה וכמ"ש ישעיהו ע"ה נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם כו' ותאמר ציון עזבני ה' כו' כלומר אמרה ציון כיון שהוא אין מנחם אותי כ"א ע"י שלוחים הם הנביאים א"כ נמצא שעזבני ה' וה' שכחכי כי לא רצה הוא בעצמו לנחמני ולא רצתה להנחם ועל כן חזר הנביא ואמר לשי"ת עכיה סוערה לא נוחמה עד שאמר השי"ת אנכי אנכי הוא מנחמכם בשתים אחד רני עקרה מעונות ב' קומי אורי כי בא אורך תורה אור ואור זכות ואז משיבה כנ"י שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי כמ"ש שובה ישראל בתשובה ולב נשבר אז הנביא א"ל הנה כי כן שהב"ה נמצא פנים בפנים אליכם דרשוהו ואל תרפו אותו עתה בהמצאו זהו קשור ז' דנחמתא ותרי דתשובתא. נמצא שעד עתה לא היתה היא מקבלת התנחומין ע"י הנביאים והטעם לפי שמיכאל וגבריאל שהם רוחניים שרפו את היכלה ואיך יקבל תנחומין מבשר ודם על כן כיון שרוחניים שרפו את היכלה אין לה מנחם מכל אוהביה כלומר לא רצתה לקבל תנחומין מכל אוהביה והם הנביאים והסבה מפני שכל רעיה שהם מיכאל וגבריאל בגדו בה והיו לה לאויבי' על כן לא רצתה לקבל נחמה מאנשי' שהם חומריים עד שתגלה עליהם ממ"ה הקב"ה ויראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר כאמור ואז תקבל תנחומין. ואפשר כי מה שאמר לאויבים בלמ"ד שהכונה כי מיכאל וגבריאל היו לה לעזרה בהלחם ישראל עם האויבים כי היו מיכאל וגבריאל כגד האויבים וכמו שראינו שהלך גבריאל במחנה סנחריב והרג ק"פ אלף והם היו לה

לעזרה כגד האויבים ועתה בגדו בה אותם שהיו לה בעזרתה להלחם עם האויבים על כן אין לה מנחם:

ובמדרש אין לה מנחם וכו' כל מקום שנאמר אין לה היה לה ע"כ. יצא להם ממאי דנקט מלת אין ולא אמר לא היה לה מנחם מכל אוהביה וכיון שאמר אין שיש במשמעו אין ולא שאם יהיה נקוד בצר"י תחת האל"ף משמעו לאו ואם יהיה נקוד בחי"רק תחת האל"ף משמעו הין על כן אמרו כי היה לה ולהורות זה נקט אין דמשמע תרוייהו כי אין לה עכשו אבל היה לה וכדאמרן:

ואמר שאין לה עכשו לפי שעה מנחם מכל אוהביה וכל רעיה בגדו בה ואמר היו לה לאויבים כלומר אלו אוהביה ורעיה לא שהיו אוהבים באמת ועכשו נהפכו לאויבים אלא אף בתחלה היו לה לאויבים והיו נראין כאוהבין בשעת הנאתן ועכשיו גילו מצפוני לבם וקרא אותם אוהבים ורעים בערך מה שהיו מראים להם קודם.

אי נמי אמר בכו תבכה וכו' בכו על חרבן בית ראשון ותבכה לעתיד על חרבן בית שכי והכל בלילה א' והיא ליל ט' באב ובזאת הלילה מדי שנה בשנה היא קבועה בכיה לדורות וכל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה' ועל כן בלילה בפת"ח להורות על הלילה הידועה ושאר כל ימות השנה גם אם לא תבכה ותורד כנחל דמעה לפחות הא מיהא בזוכרה את בת ציון יזלו עיניה דמעה ותרד דמעתה על לחיה אף אם היא דמעה יחידה באופן שתשאר על לחיה דבוקה כי אין כח בבכיה לעשות טיף טיף כנגד טיף טיף לירד על הארץ עם כל זה בזוכרה את בת ציון יזלו עיניה דמעה ודמעתה על לחיה ואמר אין לה מנחם מכל אוהבי' הודיענו כי נפשה מרה לה על אובדן אוהביה והם החסידים ואנשי מעשה שהיו בתוכה ויהרגו בזדון חסידי עליון בי' הרוגי מלוכה וכיוצא בהן ע"כ ציון במרר תבכה לבי לבי על חלליהם מעי מעי על הרוגיהם ואין לה מנחם מכל אוהביה כלו' א"א לה לקבל תנחומין ממה שנעשה לכל אוהביה אבל על כל רעיה שהם שאר כל ישראל שהם היו בראשונה רעיה אח"כ בגדו בה וחטאו עוו ופשעו ואדרבא הם היו לה לאויבים כי הם בעונותיהם החריבוה ועל אלו כיון שבגדו בה והיו לה לאויבים אפשר שתקבל נחמה עליהם:

ובמדרש בלילה למה בלילה לפי שאין קול הולך אלא בלילה לכך נאמר בלילה אמר רבי איבו לילה מושך עמה קינה מעשה באשה א' שהיתה בשכינתו של ר"ג והיה לה בן תשחורת ומת והיתה בוכה עליו בלילה והיה ר"ג שומע את קולה והיה נזכר חרבן בית המקדש והיה בוכה עמה עד שנשרו ריסי עיניו וכיון שהרגישו בו תלמידיו עמדו ופינו אותה משכונתו. ע"כ:

ראוי להבין אם ר' איבו פליג אתנא קמא או לא. ועוד כי כפי הנראה המעשה שמביא הוא ראיה לת"ק וא"כ אמאי הפסיק בסברת ר' איבו באמצע. על כן נ"ל דר' איבו ות"ק לא פליגי ומר אמ' חדא ומא"ח ולא פליגי ועל כן נקט א"ר איבו ולא קאמר ר' איבו אמר כדרך מאן דפליג. ואמר למה בלילה כלומר למה היתה בוכה בלילה יותר מביום ותירץ לפי שאין קול הולך אלא בלילה והיא בכונה מכוונת היתה כיונה בלילה כדי שישמע קולה וכשישמעו קולה בוכה בתמידו' גם השומעים קולה יבכו עמה ועם זה אפשר שניישב באופן אחר אומרו בכו בוא"ו לרמוז כי רבים בכו עמה לפי שהיא תבכה בלילה אשר הקול הולך ונשמע ובשמעם את קולה בכו אחרים עמה וחזר ואמר לכך נאמר בלילה לרמוז כי במ"ש יתורץ גם קושיא אחרת כי לו הוכח שהוא אמת שהיתה בוכה בלילה לבד הכתוב לא היה ראוי שיאמר שהיה בלילה כי מאי איכפת לן אם היה הבכיה בלילה או ביום ומה בא ללמדנו וכך הל"ל בכו תבכה ודמעתה על לחיה כו' ובמ"ש מתורץ למה נאמר וז"ש לכך נאמר בלילה כו' והביא עוד מימרת ר' איבו שהוא סייעתא למ"ש והביא מעשה רב וז"ש א"ר איבו לילה מושך עמה קינה כלומר שמושך עמה קינה כי ע"י שישמע קול הבכיה מושך לאחרים שיבכו עמה ויקוננו גם הם וז"ש מושך עמה קינה והביא המעשה של ר"ג באותה אשה שהיתה בשכונתו והיה ר"ג שומע את קולה והיה בוכה עמה וכו'.

והרב מורי זלה"ה כתב בביאור דברי רז"ל וז"ל הכונה שהרגיש בפסוק אומרו שהיתה בוכה בלילה וכי בלילה ולא ביום ואם הכונה אף בלילה הל"ל כן בפי' ואם נאמר דלעולם היו מכווכים לבכות בלילה ולא ביום והטעם בשביל שביום לא היה מועיל להם ובלילה אשר הקול נשמ' חשבו שיועיל להם אין זו טענה כי היאך יוכלו להתאפק מגודל צרותיהם ומכותיהם ולא יבכו וז"ש למה בלילה ותירץ הטעם הוא בשביל הליכת הקול ולא משום זה נאמר שלא היו בוכים ביום אלא לפי שאינו נרגש ביום אלא בלילה לכך הזכיר בלילה. ועם זה ידוקדק אומרו לכך נאמר בלילה ולא אמר לכך בכו בלילה דהוה משמע שלא בכו ביום אלא לכך נאמר וכדאמרן. ור' איבו אמר לילה מושך עמה קינה כלומר לא תדייק שאומרו בלילה ר"ל ולא ביום או אם היו בוכי' שלא היה נרגש אלא ודאי היו בוכים ובכייתם רבה היתה שהיתה כרגשת אפי' ביום אלא שמ"ש בלילה הכונה היא שהוא כמשך עם בכו תבכה שהוא הכפלת ריבוי ותמידות הבניה וזה אינו כי אם בלילה שמושך עמה קינה ולדעת האומר הראשון יהיה בכה תבכה בוכה ומבכה שזה כמשך מהליכת הקול. עכ"ל

עוד כתב בפשט הכתוב בכה תבכה וכו' ספר מגודל הבכי וההספד הנעשה על זה שאף בלילה שדרך העולם לישן ואף אותם שסיבבו' כתרום ילדי הזמן והמוכים בצרות רבות ורעות ינוחו על משכבותם א"ה במקרה הרע כחורבן הזה כ"א מרוב הפלגת הבכי גם תבכה בלילה ולא תתן שינה לעיניה ומרוב התמדת הבכי לעולם לא תוסר הדמעה מעל לחייה כי אין מקום לנגב הדמעה מעל פניה לרוב התמדתם ועבדי טיף טיף כנגד טיף טיף ולכך לעולם הדמע' על לחייה. עכ"ל:

והרי"ע ז"ל כתב כבר נזכר בדברי המדינו' כי אחר שיחוייב אל איש החיל כללות המעלו' והטיבות בענייני' חזקים קשה ההסרה ממנה ולא יתהפך מהם בשום צד. ואף אם יגיעהו רוע מקרהו לשיעור מהרע שא"א להתאפק לא יתנוול בשוקים וברחובות לעין כל אך במסתרים תבכה נפשו מפני גובה לבו ותוקפו וכמ"ש ויבקש לבכות ויבא החדרה ולא יכול יוסף להתאפק ויקרא וכו' ואז"ל כאן בבתי גואי כאן בבתי בראי ולז"א המקונן כי אחר שהגיעו אליה הרעות שתשש כחה להתאפק עליהם הנה היא היתה מסולסלת במעלותי' עד שלא תבכה לרוב תלאותיה כ"א בלילה מקום חשך וצלמו' ואין רואה ועכ"ז לא תוכל להתעלם כי דמעתה היתה רשומה על לחיה וכל רואיה יכירו בה ונפלו קצת אוהביה לנחמה עם שהיא אינה מתכחמת מהם ואמר זה על האומות הקרובים אליה הנראין כאוהבין עמון ומואב פלשתי' ומצרים ונתן טעם ואמר כל רעיה בגדו בה היו לה לאויבי' גמורים ע"ד ביום עמדך מנגד והרי אין האדם מתנחם כ"א מדברי אוהבו כנפשו כמ"ש כאיש אשר אמו תנחמנו כ"ש שלא יתנחם מאויבו והנה נשארה בצערה עכ"ל:

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב בכה תבכה וכו' אפשר שיאמר בכפל כי להיות שהכונה הראשונה והעצמית בבכיה היא כדי להפסיק הבכי כי בבכיה ובאנחה ובקינות יוציא האדם הרוח החוצה אשר זה יהיה סבת העדר הדאגה יען העצבון והדאגה הם סבת התקבצות הרוחות אל הלב ובהעדר הדאגה יעדר הבכי על כן אמר שהבכי הוא אשר בכתה ירושלים היתה סבת בכיה אחרת יען עצבונה היתה כ"כ גדולה ורעתה כ"כ רבה עד שהבכי היה מרבה את הבכי למה שהיה זכרון הרע וסבת הבכי מתפשט לבב"ת הפך מה שיקרה בכל הצרות שהבכי סבת הפסקו כאמו' וה"א בכה תבכה וכו' ירצה הבכי יגרום לה בכי אחר ולא יפסק הבכי ולא תחלש הצרה והדאגה בו כאמו':

ולהיות שהבכי בכל הרעות ימצא הבוכה נחת רוח בבכייתו בא' מג' צדדין אם מצד שיראו העולם את הבוכה איך מרגיש צרתו כמו שיקרה לנשים כאשר יבכו מיתת בעליהן בפכי הבאים אליהן כי הכוכה הא' בהם היא שיכירו וידעו כל העולם שהיא מרגש' העדר בעלה ומספדת אותו כראוי על כן אמר הנביא שבבכיה הזאת לא היה בה נחת רוח

מהצד הזה שהרי בכייתה הייתה בלילה בזמן בלתי כראה לכל בלתי מפורסם והצד הב' כדי להחליש הצער הדאגה כי בצאת הבכיה החוצה לא יתקבצו הרוחות אל הלב כאמור וימצ' הבוכה נחת רוח בצערו ככגד זה אמר שדמעת' על לחיה וכמו שדרז"ל שהדמעו' היוצאות ממנה היו שורפי' ועושות אבעבועות בלחייה אשר זה בלי ספק היה מוסיף צרה על צרתה והצד הג' הוא כדי שיצטערו השומעים בצערה וינחמו אותה ככגד ז"א אין לה מנחם מכל אוהביה שאף אוהביה שהיו עמה והיו רואים צערה והיות' בוכה לא היו מנחמי' לה ורעיה בגדו בה והיו לה לאויבים באופן שלא היה לה נחת רוח כלל בבכייתה:

עוד כתב ואפשר שאומרו בגדו בה ולא אמר בגדו לה כמ"ש היו לה תהיה הכונה שבגדו בשי"ת והבגיד' היתה בתוך העיר הנז' ובמה שעשו זה בתוכה היו לה לאויבי' כי לפיכך נסתלקה השכינה ממנה כנז' והוא דקדוק אמיתי עכ"ל:

ואני אומר כי אינו אמיתי כי טבע הלשון כך היא באויב אמ' לו וכמ"ש והוא לא אויב לו וכמו שבענין האויב אינו יכול ליאמר אלא במלת לו או לה כן מלת בגידה לא יצדק במלת לו או לה אלא במלת בו או בה וכן טבע הלשון בה' בגדו או בגדו בו כי א"א לפרשו בתוכו כמ"ש הר"ם כאן מ"ש בגדו בה אלא הדקדוק האמתי הוא מאי דאמרן כי כפי המשמעו' האמיתי של בגידה לא יצדק אלא במלת בו או בה אחריו:

א"נ מ"ש אין לה מנחם מכל אוהביה הכונה כי כל אותם העבודו' כותיים שעבדו כי חשבום לאוהבים וכמ"ש אלכה אחרי מאהבי ובעת צרתה לא יועילו ולא יצילו כי הבל המה מעשה תעתועים ועל כן אפשר דמלת אוהביה היא חסרה בלא וא"ו להורות כי גם אהבתם גם שנאתם חסרה היא ומהבל ימעט ונראין כאוהבין ואינם אוהבים כי בעת צרתם יקומו אם יושיעוך ועל כן אמר אין לה מנחם מכל אוהביה ואדרבא כל אותם אשר עבדה אותם והיו לה לרעים אהובים הם בגדו בה ולא די שלא הושיעוה אבל הם החריבוה והיו לה לאויבים כי אלמלא לא עבדו ישראל אותם לא היתה נחרבת ירושלים באופן כי כפי האמ' העבודו' שעבדו הם היו לה לאויבי' והוא קרוב לפ' המת"ר:

פסוק ג

עתה אמר לנו המקונן על מה ועל מה גלו וז"ש **גלתה יהודה מעוני** כלומר מסבת מה שהיו עושי' לעניים ולאביונים אשר היו מבקשים לחם ואין גם א' עושה צדקה בארץ זו היתה סיבה ראשונה לגלותה וע"כ נגזר עליה שלא תפדה אלא ע"י רוב הצדקה אשר יעשו וכמש"ה ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה ואומר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות. ועוד שנית גלו מסבת רוב עבודה והוא רומז למ"ש ז"ל כי לא נחרבה ירושלים עד שי' בתי דינין עבדו ע"ג וזה"ש ומרוב עבודה כלומר מרוב

עובדי ע"ג שעבדו גלו. ועוד בה שלישיה עון אחר שהיה בידם והוא כי כשנכנסו לא"י לא הורישו את כל הכנעניים אשר בה ועברו על לא תחיה כל נשמה וכמש"ה פלו' לא הוריש את יושבי מקום פלו' וכבר הזהיר להם השי"ת והיו לשכים בעיניכם וגו' ולז"א היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח על מה שהי' ישבה בתוך הגוים ולא הוריש את כלם זאת היתה סבה כי לא מצאה מנוח ולזה כל רודפיה השיגוה בין המצרים כלו' כי ג' אלו העונות היו נעשים מצרים וגדרי' גדר מזה וגדר מזה א' מימינו וא' משמאלו וא' מלפניו באופן כי כאשר היה הישראל בטוח מהרודף הבא אחריו היה משיג אותו הרודף מפני שאותם הג' עונות היו נעשים מצרים לפניו ולב' צדדיו ולא היו מניחים לאדם לברוח והרודף הבא מאחריו היה משיג אותו בין המצרים האלה כי לברוח לאחוריהם לא היו יכולים כי הרודף נוסע אחריהם וע"כ השיגוה.

א"נ אמר גלתה יהודה וגו' הכונה כי עתה זכר המקונן כל הגליות שגלו ישראל עד הגלות הזה שאנו בו כאשר הוא מנהג העולם כשבא לאדם איזו צרה אז זוכר כל הצרות הראשונות שבאו עליו וכמו שמפורש אצלי בבאורי למגלת רות בפ' ותשאר האשה משני ילדיה ומאיש' כי לא חזר וזכר עתה אישה אלא לפי שהצרות האחרונות מזכירות את הראשונות. וע"כ אמר גלתה יהודה מעוני וגו' והוא על גלות מצרים כמ"ש ויענונו וגו' וז"ש מעוני ומרוב עבודה היינו ויתנו עלינו עבודה קשה היא ישבה בגוים זכר לנו גלות בבל כי כמעט שם ישבו ישראל לבטח ביישוב כי לא היו מענים אותם וזה מצד דניאל וחברוהי וגם מרדכי ואסתר בשושן הבירה ואמר ישבה בגוים כלו' אעפ"י שישבה ונחה ושקטה בגוים שהוא גלות בבל ששם היה בשלוה אפ"ה לא מצאה מנוח ועל הגלו' הזה אשר אנו בו אמר כל רדפיה השיגוה בין המצרי' ודייק כי רדפיה הוא חסר וא"ו וכתיב רדפיה לרמוז כי אפי' מי שלא היה רודף מלא כי לא היה גבור ואיש מלחמה אבל היה רודף חסר איש עור או פסח והיה רודף את ישראל משיגם וז"ש כל רודפיה השיגוה בין המצרים ורדף אותם קול עלה נדף:

א"נ אמר כי כשגלו כבר הגיעו לתכלית העניות והדלות שאם בעת גלותם היו עשירי' כבראשונה האויב היה חומל עליהם שם בארצו באמור די לנו כי כל העושר אשר הציל אלהי' מהם לנו הוא ולבנינו ודי שהגלינו אותם מארצם והם כבושים תחת ידינו לעבדינו ונאכל גם אכול את כספם ולא נכביד העבוד' עליהם אבל בהיות כי גלו מעוני ומרוב עבודה ולא לקח האויב ביזה ושלל מהם שכבר ירדו מנכסיהם קודם הכנס האויב בארך על כן כשהיא ישבה בגוים לא מצאה מנוח ולא היקלו עולם מעליהם כלל בעבור כי כל

רדפיה כשהשיגוה כבר היתה היא בין המצרים במצור ובמצוק ברעב ובעירום ובחסר כל ולא נהנו מנכסיהם כלל ועל כן לא חסו עליהם ולא רחמו כלל:

א"נ אמר כי כשגלו כבר תשש כחם מרוב עונם וענים ורעבונם שהיו רעבים גם צמאים ואם (לא) היו בריאים וטובים כבראשונה אם לא ימצאו מנוח להם שמה בארצות אויביהם יוכלו לברוח ולנוס מבית אדוניה' ולהמלט על נפשותם אבל בהיות שגלתה יהודה מרוב עוני ועבודה וכבר תשש כחם כשהיא ישבה בגוים ואז לא מצאה מנוח שמה ורצת' לברוח מבית האדוני' כל רודפיה יהיה מי שיהיה אפי' הפסח והקטע שירדוף אחריה וזהו כל דקאמר וגם רודפיה חסר וא"ו כדאמרן להורות כי אפי' אם יהיה הרודף איש עור או פסח ישיגוה בין מצרי כרמי העיר הקרובים וסמוך מאד אל העיר וזהו בין המצרים של הכרמים שלא היה צריך לרדוף מאד אחריהם כי אם ישיגום מיד מרוב חולשתם.

א"נ אמר גלתה שבט יהודה אחרי עוני ומרוב עבודה של י' השבטים שגלו קודם לכן והגוים אשר סביבותיהם אשר צוה ה' עליהם לא תחיה כל נשמה וישראל הטיבו עמהם ולא הרגום אלא היו להם למס והחיום לא בעבור הטובה ההוא גמלו לישראל טובה עתה בעת גלותם ולא מצאו מהם מנוח כלל כי אם בעת בא הצר האויב מרוח זה ורצו ישראל לברוח מרוח אחר אותם הגוים אשר ישבו סביבותיהם עמדו כנגדם ולא הניחום לעבור ולהמלט על נפשם אלא עכבום עד כי השיגום רודפיהם בין אותם בעלי המיצר שלו העומדים סביב לארצו וז"ש היא ישבה בגוים מה שישבה בגוים ולא הרג את כולם כאשר נצטוו שלא להחיות מהם כל נשמה לא בעבור זאת הטובה שהטיבה עמהם מצאה מנוח כי גמלו לה רעה תחת טובה ועמדו בפניהם על הדרך ולא נתנו' לעבור וכל רודפיה השיגוה בין המצרים בין אותם המצרנ' שלהם מלשון בני המצר שעמדו המצרני' ולא הניחום כדי שישיגום רודפיהם:

א"נ אפשר שבא ליתן טוב טעם ודעת מה נשתנה גלות יהודה מגלות י' השבטים ומדוע י' השבטים הם שוכנים לבטח בדד ואין אומה ולשון שולטת עליהם לא יחסר כל להם כ"א שהם יושבים בח"ל ונתרחקו מעל אדמתם לא כן אנו גלות יהודה כי הא והא איתבנו כי גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו ואנו משועבדים בידי אדונים ונתן טעם לדבר ואמר גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה הכונה שגלתה יהודה מסבת העוני שהיו מענין ליתום ולאלמנה וזהו מעוני דקאמר ועל כן נגזרה עליה גלות וגם גלתה מסבת רוב עבודה שהיו מעבידים לאחיהם בני ישראל והכתוב אמר לא תרדה בו בפרך והם מרבים העבודה ומכבידים העבודה על האנשים והכתוב צווח ככרוכייא ובשביעית יצא לחפשי

חנם ועל שתים אלה קוראותיה וכיון שעל אלה נגזר גלות עליה ע"כ לא גלתה אל מקום שתשב בטח בדד כאשר גלו י' השבטים אבל היא ישבה בגוים כלומר גלתה בין הגוים ועל כן חזר יאמר מלת היא כלומר היא ולא אחרת לרמוז אל גלות י' השבטים כי היא לבדה נגזרה עליה שישבה בגוים ולא מצאה מנוח כאשר מצאו י' השבטים בארצם אמר עוד כל רודפיה השיגוה בין המצרים הכונה כאלו מאותו היום שגלינו ועד עתה היינו תחת הרודף הא' אשר השיגנו היה אז טוב לנו מאשר אירע לנו עתה כי לא יש אומה ולשון שלא שלטה עלינו באופן כי כל מלך ושר שרדף אחרינו והשתדל לכבוש אותנו תחת ידו השיגנו ונתמלא' תאותו וז"ש כל רודפיה השיגוה בין המצרים ולא רדף אחרינו מלך ושר שלא כבש אותנו באופן שלא יש אומה ולשון שלא השתעבדו בנו והשיגונו וכל זה מכ"מ על העינוי והעבודה שנשתעבדנו באחינו בני ישראל גם אנחנו עינו בכבל רגלינו ברזל באה נפשינו ולא עביד דינא בלא דינא.

ועדיין יש לדייק כי הכי ה"לל הוגלתה יהודה מעוני אבל הכונה כי היא גלתה את עצמה ע"י עינוי הדין ועינוי יתום ואלמנה שבידה ורוב העבודה באחיהם בית ישראל בזה שעשתה היא גלתה את עצמה וזהו מעוני ומרוב עבודה דקאמר ובזה ג"כ ידייק מלת היא יתירא דקאמר כלומר היא מעצמה הלכה לשבת בין הגוים כי לא הושיבה אחר בין הגוים רק היא הלכה וישבה בגוים ע"י המעשים רעים שבידה וע"דז יפורש מ"שה גם כי אלך בגיא צלמות ולא אמר גם כי מוליכין אותי בגיא צלמות לפי שאין מי שמוליך אותי בגיא צלמות אבל אני הולך מאלי לשום את עצמי בגיא צלמות ע"י עבירות שבידי ואין נושך בשרי בשינו:

ובמדרש גלתה יהודה אומות העולם אינם גולים אלא אעפ"י שגולים אין גלותם גלות וא"ה שאוכלים מפתם ושותים מיינם אין גלותם גלות אבל ישראל שאין אוכלים מפתם ואין שותים עמהם גלותם גלות:

ע"כ דרשו זה לפי שהיה אפשר שיאמר הכתוב כך ישבה יהודה בגוים מעוני ומרוב עבודה ולא מצאה מנוח וכו' שהרי סוף סוף אומר היא ישבה בגוים ובודאי כי יושבה בגוים הכונה בגלות קאמר אמאי קאמר גלתה יהודה אלא לרמוז שא"ה גלותם אינו גלות ויהודה גלתה כלומר גלותה גלות. וע"פ דרכם אפשר לפרש הכתוב באופן אחר כי רצה המקונן להגדיל ענין גלות יהודה כאלו גלותה יקרא גלות ואין גלות אחרת נקרא גלות וזהו שאמר גלתה יהודה כי שאר הגולים שם בגלות' אפשר כי גם שהם בגלות ירויחו ממון ויתעשרו אמנם בגלות יהודה לא היה כן אבל גלתה מעוני כי לעולם בגלות' תכל עינם מרוב העוני שיש להם כי בעונות כלתה פרוטה מן הכיס ונתרבה העוני בישראל.

וג"כ משתעבדי' בהם א"ה לעבוד בהם עבודת עבוד' ועבודת משא וז"ש ומרוב עבודה ולכן לזו תקרא שגלתה ולא זו בלבד אירע לה אלא כל שאר הגולי' שם בארך אויביהם ימצאו מנוח לכף רגליהם לפי שאוכלים מפתם ושותי' מיינם אמנם יהודה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח לפי שכיון שר"זל החמירו עלינו לאסור לנו את פתם ולשתות עמהם באופן כי בין אלו הב' מצרים אשר עשו לנו רז"ל כדי להרחיק אותנו שלא ליגע באיסור של תורה ולא נבא להתחתן עמהם על כן עשו לנו המצרים האלו לעשות משמרת למשמרתה של תורה וכל רודפיה השיגוה ולעולם מקשים עליה קושיות והשגות על אלו המצרים אשר למה יהיה פת בגם לחם מגואל בעינינו כאילו לחמם טמא ועל זה השיגוה רודפיה בין ב' אלו המצרים וגדלה שנאתם אותנו וכאשר ישבה בגוים לא מצאה מנוח לסבה שאמרנו:

עוד במדרש א"ה שהם מהלכין באסקפטיות שלהם אין גלותם גלות אבל ישראל שהם מהלכין ויחפים גלותם גלות. ע"כ. ואפשר שזאת הדרשה וגם הראשונה שתיהם אסורות ורמוזות במלת מעוני דקאמר כי מהדברים שיש בהם עינוי נפש ואסורים בי"ה א' היא נעילת הסנדל לפי שעינוי הוא לילך יחף ועל כן ישראל שהולכים יחפים אין לך עוני גדול מזה ועל זה רמז אומרו גלתה יהודה מעוני כי שאר הגולים אין להם עינוי זה אבל הם מהלכים באסקפטיות שלהם לא כן עם ה' כי בארך פי"ס אינם מניחים לישראל שילך במנעלו ובסנדלו וכן בענין הדרשא הראשונה שלא לאכול מפתם ושלא לשתות עמהם אין לך תענית גדול מזה ראות מאכלם ומשתיהם ומעדניהם וע"י שנאסרו להם אין לאל ידם לאכול מהם אבל מאכלם פת סובין יבש היה נקודים אין לך עוני גדול מזה ועל זה אמר גלתה יהודה מעוני:

ואמרו גלתה לשון נקבה ושם נאמר ויגל יהודה מעל אדמתו אפשר שכאן רמז אל גלות חרבן בית שני המר והנמה' אשר מרוב אריכותו תשש כחן כנקבה:

עוד במדרש גלתה יהודה מעוני על שחבלו משכוני עני בתוך בתיהם כד"א ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו ע"כ:

והנה ראה ראינו עונש החובל משכונו של עני ואינו מחזיר לו כסות של יום ביום וכסות לילה בלילה עליו נאמר אם חבול תחבול שלמת רעיך עד בא השמש תשיבנו לו ולפי שבפסוק רצה לבאר דין השתי חבלות אם הוא כסות יום או אם היא כסות לילה על כן כפל אם חבול תחבול ואם היא כסות יום עליו נאמר עד בא השמש תשיבנו לו כי היא כסותה לבדה וחזר ואמר היא שמלתו לעורו אפשר שרמז טעם נכון לדין שיש לנו בדין שאם משכנו חלוק א' שוה ה' פרחים או יותר לא יאמר אמכור אותה ואתפרע מחובי

ואקנה לו חלוק בת י' חתיכות רק אותה חלוק החשובה תהיה במשכון ויחזיר אותה לו שילבשנה ונתן טעם לדבר למה ישיבנה לו ולא ימכרנה כדאמרן ואמר היא שמלתו לעורו כלומר עור בשרו של זה העני אשר כעת העני עורו כ"כ רך וחשוב כי זאת השמלה החשובה היא שמלתו לפי ערך עורו הרך והחשוב ואיך תמכו' את זאת ותלבישהו אחרת שיצטער בה מה שלא לומד עורו לכך וז"ש היא שמלתו לעורו כלומר לפי עורו. ועל כסות של לילה אמר במה ישכב ועל כן צריך שתחזירנה לו לשכב עליה אמר עוד והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני וראוי לדייק כי כפי הנראה להפך הל"ל ושמעתי כי דיין אני כי היותו חנון הוא סבה שלא יפקוד עליו חטאתו אשר חטא על כן אפשר שיפורש עם המעשה המובא בגמרא כי פגע אליהו באותו שהיה לובש סרבלא שהוא פטור מציצית ואמר לו אליהו כי למה היה לובש טלית שפטורה מן הציצית אמר לו וכי ענשיתו אעשה א"ל בעידן ריתח' ענשי' נראה דבעידן דליכא ריתח' לא ענשו עליה על כן אמר בפסוק הזה להורות גודל עונש מי שאינו משיב את העבוט כי אפילו בעידן דליכא ריתחא יענש וז"ש ושמעתי כי חנון אני כלומר אפילו בעידן שחנון אני שמוע אשמע צעקתו ולא אמחול ולא אהיה ווותרן ופירוש כי כמו כאשר וכיוצא בו כי תצא למלחמה כי תבא אל הארץ והעד חרב הבית וכמש"ה גלתה יהודה מעוני וכמ"ש ז"ל על שמשכנו משכונו של עני בתוך בתיהם כד"א ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו:

ובמדרש היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח ר' יודן ברבי נחמיה בשם רשב"ל אמר אילו מצאה מנוח לא היתה חוזרת ודכוותה ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה ודכוותה ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך ע"כ.

וכפי דרך רז"ל אפשר שיתפרש הכתוב כך גלתה יהודה מעוני כלומר לא דיין להם מה שגלו ונתרחקו מעל אדמתם אלא גם שם בגלותם בגוים ההם לא תרגיע אבל גלתה יהודה מעוני כי שם בגלותם הנה הנם בדלי דלות ובעוני רב וגם משתעבדים בהם ברוב עבודה וזהו מרוב עבודה דקאמר והטעם הוא כדי שתחזור שאילו מצאה מנוח לא היתה חוזרת וז"ש היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח כלומר היא היתה יושבת בין הגוים ולא היתה חוזרת אלא שלא מצאה מנוח ועל כן חזרה ולכן נגזר עליה שכל רודפיה השיגוה בין המצרים כדי שתחזור ודכוות' ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה שאילו מצאה לא היתה חוזרת והעד כי אחר ז' ימים אחרים שילח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד. והנה כ"י היא נמשלת ליונה כד"א יונתי בחגוי הסלע כי על כ"י נאמר ומ"ש ולא מצאה היונה מנוח ותשב אליו אל התיבה הוא רמז אל גלות היונה שהם כ"י כי ע"י שלא מצאה מנוח לכף רגלה על כן היא חוזרת ותשב אליו אל התיבה והיא ב"ה שיב"ב. אמר עוד ודכוותה

ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך והוא כתוב בקללות שבמשנה תורה והכוונה לפי שבפסוק דלעיל מיניה כתיב ועבדת שם אלהים אחרים וגו' ע"כ הוכרח לומר עתה בסוף כל הקללות ובגוים ההם לא תרגיע שכיון שתרצה לעבוד עבודתם נכריה עבודתם אם תרגיע אחר כל זה ותהיה להם לעם א' בודאי שלא תרצה עוד לחזור לירושלם עכ"א שאפילו אחר שחזרת לדתם לעבוד עבודתם אפ"ה ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגליך כדי שתהיה חוזרת:

ובמדרש כל רודפיה השיגוה בין המצרים בין י"ז בתמוז לט' באב. וכתב הרב מורי ז"ל הדבר גדול הנביא דבר בחוזק ותוקף מעלת ישראל וחשיבות' לפני הש"י עם היות שעוו ופשעו כמו שהקדים הפ' במיני עונות גדולי הערך עכ"ז הוצרר לסיוע העת והזמן המוכן לפורעניות כדי שיוכלו האויבים להשיג ולכבוש אותם שהוא בין י"ז בתמוז לט' באב דאלו בשאר ימות השנה לא יכלו למו עכ"ל.

פסוק ד

דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד. קרא אותן אבילות כי דרך האבל לגדל שער ראשו לפי שהוא אסור לגלח, וכן דרכי ציון היו מגדלות עשבים כאבל המגדל שער וזה כי דרך הוא שהד' אינם מגדלים עשבים כאשר יש הולכים ובאים באותו הדרך כי ברגלים תרמסנה העשבים אבל כשאין יוצא ואין בא באותו הדרך אז הדרך מגדלת עשבים ועל כן קראן אבלות לפי שגדלו עשבים על כי כלתה רגל מן השוק מהם ואין עובר ושב עליה' וז"ש מבלי באי מועד וכיון שאינם עולים בג' מועדים עולי רגלים כי ספו תמו באי מועד ע"כ הם אבילות מבלי באי מועד וכדאמרן. אח"כ מצאתי כתוב בשם מהר"י נתן ז"ל:

גם אפשר שרמז שדרכי ציון היו אבילות לסבה שבטלו מ"ש שמעון הצדיק על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמלות חסדים וז"ש מבלי באי מועד והם עולי רגלים ג' פעמים בשנה ושם בירושלים היו עושים עולי רגלים ג"ח ע"י מתנות עניים שהיו נותנים לעניים והיו העניים שמחים עמהם ג' פעמים בשנה כל שעריה שוממין הוא ביטול תורה והם השערים המצויינין בהלכה כהניה נאנחים הוא ביטול העבודה והקרבנות וע"י שלא היו עושים עבודה וקרבנות ולא היו נותנים להם מתנות כהונה ע"כ כהניה נאנחים וגם בתולותיה נוגות שהיו בועלים אותם ועל כל אלה היא מר לה ועל אלה היא בוכיה:

א"נ עתה מקונן ירמיה על כל מה שעבר על ישראל ואמר דרכי עיר ציון אבילות והיתה ציון אבילה ובוכה על ישראל ועל הלויים ועל הכהנים וז"ש מבלי באי מועד והם עולי רגלים שבעונות נתבטלו ע"י החרבן כל שעריה שוממין הלא הם הלויים שהיו שוערים

וג"כ על הכהנים בכתה ואמר. כהניה נאנחים וגם כן בתולות' נוגו' אם מפני שכשהיו עולי רגלים אז בירושלים היו מזווגים זווגים בחורים עם בתולות אלו עם אלו כי שם היו נמצאים כל ישראל ועתה שנחרב הבית ואין עולים לירושלים בתולותיה נוגות כי הבתולות הם מונחו' בקרן זוית ואין דורש ואין מבקש אותן וגם אפשר שרמז מ"ש בתולותיה נוגות אל הגזירה שגזרו הגוים על ישראל כי כל בתולה תבעל להגמון תחלה ועל כן בתולותיה נוגות וכו' והנה דרכי ציון אבילות על כל אלה שזכרנו והיא אבילה ובוכה ומתאבלת על כולם ואין שום אחד מישראל בוכה ומתאבל על מה שאירע לציון עצמה שנחרבה ונצתה מבלי איש עובר והיא מר לה כלומר היא לבדה מר לה עליה ואין שום אחד בוכה עליה באופן שהיא בוכה על כולם וגם על עצמה ואחרים אינם בוכים עליה וז"ש והיא מר לה היא לבדה מר לה בשבילה:

א"נ אמר כי אף שהיו רבים מצטערים ומתאבלים באבל ההוא ודרך העולם הוא כי בהיות רבים המצטערים בצער א' זה מתנחם בראות את חבירו מצטער כמוהו וכן כולם וכאן אף כי היו מרובים המצטערים כי שעריה שוממין כהניה נאנחים ובתולותיה נוגות ועכ"ז היא עומדת בתוקף מרירותה ולא בעבור זה נתמעט צערה אלא והיא מר לה כבראשונה וכמו אם לא היה שום אחר שיצטער עמה בצערה:

א"נ מ"ש דרכי ציון אבילות אין הכונה על האנשים הבאים בדרכי ציון שהיו אבלים אבל על העצים והאבנים של הדרכים עצמם עליהם קאמר שהם ממש היו בוכות ומתאבלות כי להם קדושה ורוחניות לבכות ולהתאבל ואמר ג"כ כל שעריה שוממין כי בהיותה בבניינה עליהם אמר הכתוב עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים והכונה כי כ"כ היו שערי ירושלים יפות ומרוקמות באבנים טובות ובאבני שיש או מרמ"ר עד שכאשר היינו עולים עולי רגלים לירושלים כאשר היינו מגיעים לשערי ירושלים לא היינו נכנסים תכף ומיד אל תוך ירושלים אבל היו עומדות רגלינו ומתעכבים היינו בשעריך ירושלים כי היינו תמהים מראות בנין שעריך ירושלים מה יפו ומה נעמו ועתה היו אותם השערים לשמה ולשאיה וז"ש כל שעריה שוממין וכהניה ג"כ נאנחים על ביטול הקרבנות כדאמרן וגם בתולותיה נוגות וכמ"ש המתרגם על שפסקו מלצאת בט"ו באב ובי"ה בתופים ובמחולות כמנהגן ואמר והיא מר לה כ"א אחר שהחריבו עמה היתה ציון בעין הגוים בעין החשיבות והיו משימים בה כסא מלכותם ולהחשיבה בעיניהם לשרתי במדינות לא היו מצירים כ"כ כי כבוד גדול עשו לה אמנם לא עשו כן אבל היתה כאלמנה והניחוה שכולה וגלמודה גולה וסורה וז"ש והיא מר לה בשביל עצמה כי גם לה סורו טמא קראו לה:

פסוק ה

ואמר **היו צריה לראש וכו'**. עם משז"ל כי כל המיצר לישראל נעשה ראש וכו' הודיענו הכתוב כי כפי שיעור הצרות שהיו עושין לישראל כך היתה שיעור מעלתן על שאר הגוים כי אותם שהיו צרים לישראל נעשו ראשים וניתן להם מעלה על כל הגוים שיהיו כל הגוים תחתיו והיתה כ"כ מעלתם לפי שהיו מצרים לישראל בעצם אבל אותם שלא היו לישראל לצרים אבל היו אויבים בלב אבל במעשה לא היו מצירים לישראל אלו כפי מיעוט שנאתם לישראל ג"כ נתמעטה מעלתם כי לא זכו להיות לראש ולמשול על אחרים אבל זכו כי שלו מלשון שלוה כי לא היה שום אדם מריע להם אבל הם גם הם לא היו יכולים להריע לאחרים ולהיות ראש עליהם ועל כן נקט באויביה שלו ובצר שהיה לראש כי כל מי שהיה מצר לישראל נעשה ראש וכדאמרן:

או יאמר באופן אחר והוא עם מז"ל שאמרנו כל המיצר לישראל נעשה ראש ויהיה פירוש שלו מלשון שגגה כמו ויכהו על השל והכונה היו צריה לראש כי אותם שהיו צרים נעשו ראשים א"כ אויביה שנשארו במדרגת אויב ולא רצו להצר להם במדרגת צרים בודאי ששגו וטעו האויבים במה שלא נעשו כולם צרים לישראל כדי שמתוך כך היו עולים במעלה רמה וכדאמרן דכל המיצר נעשה ראש:

א"נ היו צריה לראש אויביה שלו הכונה כ"א היו צריה לראש לא בצדקתם וביושר לבבם כי אויבים ג"כ טעו ושגו וזהו שלו מלשון שגגה כי גם המה הרשיעו ועכ"ז היו לראש בעבור כי ה' הוגה לפי גודל רעתה בכמות ובאיכות וזהו על רוב בכמות וגם שהיו פשעים הגדולים באיכות יודעת את הבורא ומכוונת למרוד בו:

א"נ בהיות כי היו בירושלים פריצים ונלחמים אלו עם אלו והורגים אלו את אלו ובבא עליהם האויב עשו שלום ביניהם ונעשו יחד כולם ועכ"ז לא הועילו כלל וז"ש היו צריה לראש וכבשו את העיר אף כי אויביה שלו הפריצים שהיו אויבים אלו לאלו עשו שלום ביניהם ועם כל זה היו צריה לראש ולא הועיל להא חכמתא כי ה' הוגה על רוב פשעיה.

א"נ אמר כי הראוי כפי דרך העולם היה כי בהיות צריה לראש וכבשו את ירושלים ג"כ כל הערים הקרובות אותם שלא הורישו בני ישראל יצורו הצרים גם עליהם ויכבשום אבל זו רעה חולה כי היו צריה לראש זה נ"נ ואע"פכ אויביה שהם היושבים סביב להם שלו וישקטו ולא בא נ"נ גם עליהם לכבש' כי היתה להם זאת מאת ה' על רוב פשעיהם להוסיף צער על צערם ולהרבות ביגונם וז"ש כי ה' הוגה:

אי נמי יאמר בשנדקדק כי ה"לל היו צריה לראשים כי צריה דקאמר לשון רבים הוא אלא הכונה השמיענו כי האומות אותם שהיו צרים לישראל עם היות שעד עתה היה לאומה

א' עם אחרת מחלוקת ומלחמה ביניהם עתה כאשר רצו להלחם עם ישראל ולהצר להם עשו שלום ביניהם ונעשו כולם לראש א' וכמו שנעשו מדין ומואב בעצה אחת נגד ישראל וכמז"ל משל לב' וכו' ועל כן אמר היו צריה לראש כי כלם שמו עליהם ראש א' כדי להצר להם לישראל ולהלחם בם והאומות שהיו אויביה שלו כלו' עשו שלום ביניהם אלו עם אלו כדי להלחם עם ישראל והטעם כי ה' הוגה על רוב פשעיה ואמר עולליה הלכו שבי לפני צר כי שבי הוא המכה היותר קשה מכולם וכמ"ש ז"ל בפסוק אשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי כי המאוחר בכתוב קשה מכולם והוא השבי ולפעמים האדם אשר יהיה בשבי יהיה לו כח לעבוד עבודת השבי גם כי נכריה עבודתו אבל כאן לא היה בהם כח בודאי כי עוללים קטנים היו ואמר לפני צר לפי שלפעמים יהיה השבאי רחמן וירחם על השבוי לבלתי הטיל עליו עבודה קשה ע"כ אמר כי בנדון דידן לא היה כן כי לא היה רחמן כלל אבל היה צר מצורר וזהו לפני צר דקאמר באופן דבשביה הזאת תרתי לריעותא אתנהו בה:

ובמדרש ארז"ל כי ה' הוגה יכול על מגן ת"ל על רוב פשעיה ע"כ. וקשה שאיך יעלה על הדעת כי בחנם היתה זאת לה' השופט כל הארץ לא יעשה משפט ועל דרך הפשט נוכל לישב עם מ"ש ז"ל גבי היו צריה לראש שכל המיצר לישראל נעשה ראש והיה אפשר לומר כי אמת שבחינת הרעה הבאה על ישראל היה על רוע מעללם אבל בחינת טובת צריהם שנעשו ראשים אפשר כי בחסדו כי חפץ חסד הוא הואיל לעשות אותם ראש וז"ל יכול על מגן היתה טובת הצרים ושררותם לא בעונ' של ישראל ת"ל על רוב פשעיה כי גם זאת היתה לצריה' על רוב פשעי ישראל להוסיף יגון על יגונם שכל המיצר אותם יהיה לראש באופן כי רעתם ושררת אויביהם הכל היה לצערם על רוב פשעיהם.

אי נמי לפי שאף שישראל ע"פ הדין היו חייבין כל הרעה ההיא הנעשתה להם זה היה אם יתנהג הקדוש ברוך הוא עמהם במדת הדין אבל מדת רחמים מרחמת אף על החייבים כפי הדין וכאן אמר כי ה' הוגה ושם זה הוא המורה על מדת רחמים ועל כן אמרו יכול על מגן כי בערך שם זה היה רעתם בחנם שהיה לו לרחם עליהם כפי הוראתו וכפי דרכו ת"ל על רוב פשעיה כי היו ריבוי הפשעים כ"כ שנהפך להם מד"ר למד"ה. ועל דרך הסוד פירוש דבריהם ז"ל פשוטים כי מלכות העליונה היא ירושלים והיא ציון ועתה בזמן הגלות מדודה נפרדה והוא שם ההויה שהוא ת"ת ועתה כי מדודה נפרדה אין לה שום הארה מת"ת וז"ש כי ה' הוגה ואומרו על רוב פשעיה נראה דאינו צודק כי ח"ו לא שייך בה כלל באופן כי אני הייתי אומר כי ה' הוגה ונפרד על מגן כ"א ישראל פשעו היא מה פשעה וז"ש יכול על מגן כי על חנם הוגה אותה תלמוד לומ' על רוב פשעיה כי

כביכול פשעי ישראל פשעיה מתקרו כי ידוע כי נשמות ישראל ממנה חוצבו והיא אם לכל נשמות ישראל והנפש החוטאת כביכול כאלו היא גם היא חטאה כי הנשמה היא חלק ממנה ועל כן ה' הוגה ושכינה נסתלקה וזה על רוב פשעיה ואלמלא מקרא כתוב אין הפה יכולה לאומרו ועל כן נאמר ובפשעיכם שולחה אמכם כי היא סובלת ייסורי פשעינו כאילו היו פשעיה:

והרב מורי זלה"ה כתב על זה המאמר ז"ל קשה כדבריו וכי היה עולה בדעת שהשי"ת הביא עליהם צרות רבות ורעות על חנם. ואפשר לומר שבעל המאמר הרגיש בפסוק קושיא זו בעצמה ואמר מאי אשמועינן קרא כי ה' הוגה על רוב פשעיה וכי היה עולה בדעתי שעל מגן ותירץ ת"ל על רוב פשעיה כלומר תדייק הפסוק היטב שלא אמר על פשעיה אלא על רוב כלומר אפילו אם באו עליה צרות רבות ומשונות ג"כ רצה להאדיב' בפרטי זה לפי שהיו הפשעים רבים בכמות ובאיכות ולא הספיקו הצרות לפרעון עד כאן לשונו. (ולי יג"ר הרבה פי' בו אך כי היכי דלהוי זנב לאריות אכתוב שתים מהם הן אלה א' מעין הרב שהפסוק גופיה הרגיש אטו מימרא בעי כי ה' הוגה על רוב פשעיה לומר שלא היה על חנם והלא נביאי' מליאי' בספור זדונם ומרדם ולמה נכתב ומשני משום עוללים שאם האבות חטאו יאמרו כי עוללים הלכו של"צ על חנם לז"א שאינו אלא שנתמלא סאתם אף מעוללים חבקו ע"ג כדאיתא במדרש ונעשה באומרו על רוב פשעיה נתוסף עולליה ועולליה תרוצה דקושיא ונחלקת עולה לשם י"ה וחריף הוא. הב' אמת ויציב שה"בה מכה לפעמים בחמת קרי כענין אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו ואומר שצרותיה' על חנם וכדכתב הרמב"ן ז"ל באו' בחמת קרי ולא כתיב בקרי. ולפעמים מכה בהם על העון ממש ולז"א אי לא כתיב על רוב פשעיה הייתי אומר שהיה מכה בהם על עון אומרם שלוקים במגן ובחנם ת"ל על רוב פשעיה שרבו כ"כ פשעיה שלא הכם לא על מגן ולא ע"כ פשעיה שאם היה כן לא היתה בהוגה ואנחה לבד רק בכליה וכרת ולעוצם רחמנות שם ה' שהוגה ולא כלה כתב על רוב והתנצל שהכם בפשעיהם דלא לימרו על מגן וחנם עכ"ד):

ואם לא קאמר היו צריה ראש אלא לראש בלמ"ד אפשר שהכונה היא שהיו מתחדשים ומתהוים להצר לה וז"ש היו צריה כלומר היו ונתהוו ונתחדשו צריה כדי לזכות לראש כלומר ליעשות לראש כי ראו כי כל המיצר לישראל נעשה ראש ומלת היו שב אל צריה כלומר שהיו ונתהוו לצרים כדי לזכות ליעשות לראש ואינו שב אל מלת לראש כלומר היו לראש דא"כ הי"ל היו צריה ראש וכדאמרן.

ובמדרש היו צריה לראש אמר ר' הלל ב' ברכיה כל מי שבא להצר לישראל נעשה ראש מה טעם היו צריה לראש את מוצא עד שלא חרבה ירושלים לא היתה מדינה חשובה כלום משחרבה ירושלים נעשית קיסרין וטריפולין ותנופילין ע"כ.

וראוי לדעת רבי הלל מאי אתא לאשמועינן דפשטיה דקרא הוא כן. ועוד מ"ש מה טעם וכו' אין בו טעם כ"א שואל מה טעם כל המיצר לישראל נעשה ראש הרי הטעם מפורש בכתוב באומרו כי ה' הוגה על רוב פשעיה ובזה הרבה יגונה כי בהיות כל המיצר לישראל נעשה ראש בזה יתרבו צריה וא"כ מה שאל מה טעם. ועוד קשה דבמאי דקאמר את מוצא עד שלא חרבה ירושלים וכו' לא נתן טעם כלל ועדיין הקושיא במקומה עומדת ואם היה שואל היכן מצינו שנעשה ראש הנה הוה מתרץ שפיר את מוצא וכו' אבל לשאלת מה טעם לא מתרץ כלל במאי דקאמר את מוצא:

על כן אני אומר כי ר' הלל רצה להודיענו כי בכל הגלות הזה נגזר על ישראל כי כל המיצר לישראל יעשה ראש וז"ש כל מי שבא להצר לישראל נעשה ראש כלומר כל מי שבא מחדש להצר לישראל נעשה ראש ולא על אותם שהחריבו בית המקדש קאמר קרא רק על כל מתחדשים להבא להצר לישראל ופירש שנים הכרחיות לזה האחד הוא אומרו מה טעם היו צריה לראש כלומר במה שדרשתי יש טעם למה שלמד הכתוב היו צריה שהשמיענו חידוש גדול לכל המיצר לישראל אמנם אם הכתוב כפשוטו שאינו מדבר אלא על אותם הצרים שהחריבו הבית א"כ מה טעם יש במ"ש היו צריה לראש כי דבר פשוט הוא שכיון שכבר אמר לנו שהיתה כאלמנה ושגלתה יהודה וכבש הצר הצורר את ירושלים א"כ ממילא ידעינן שהוא היה לראש ולמושל ומה טעם אומרו היו צריה לראש וכו' כי דבר פשוט הוא ועוד הכרח ב' כי הנך רואה בעיניך שכן הוא כי את מוצא עד שלא חרבה ירושלים לא היתה מדינה חשובה כלום משחרבה ירושלים נעשית קיסרין וטריפולין וכו' הרי מעשים בכל יום שאחר שחרבה נעשית קיסרין וכו' נראה בבירור כי מ"ש היו צריה לראש לאו על אותם שהחריבו ב"ה לחוד קאמר אבל על כל העתיד קאמר כי בכל דור ודור כל מי שבא להצר את ישראל נעשה ראש.

והרמ"ע ז"ל כתב דרכי ציון וכו' אמר כי כשהיו דרכי ציון אבילות מבלי באי מועד מכל ערי יהודה שכבר נתפשו היו אז כל שעריה שוממין כי אין העם יוצא ובא בהנה גם כהניה נאנחים כי חדלו מתנותיהם אמנם העם אשר בקרבה עדיין לא הרגישו לפי שלא הגיע להם עדיין הרבה אבל לסוף לא לאלו בלבד השיגו יגון ואנחה כ"א גם בתולותיה נוגות והיא מר לה:

היו צריה לראש אמר כי מצד שהצרים המפורסמים היו ראשים ורודים בה בפרך אויביה שלו ירצה שאויביה הבלתי צרים נחשבו לה כמו הם שלוים עמה והיה זה כי ה' הוגה על רוב פשעיה לבלתי השאיר לה זרע ומפני זה עוללים מעצמם הלכו שבי לפני צר כי היא בטחה באלו האויבים השלוים עמה והפקירה בידם עולליה להבריח מהשבי והאויבים מנהיגים אותם לפני צר וילכו מבלי דעתם כסבורים שהולכים לנפשם כי על זה הדרך אמר בכתוב הסמוך ויצא מן בת ציון כל הדרה ופשוטו של מקרא על הכהנים והזקנים והחכמים והשרים ואמר כי היו צריה כאילים לא מצאו מרעה הנה והנה כי הציידים הסירו המזונות מכל עבר כדי שלא ימצאו מרעה עד אשר יבאו לתומם למקום הרשתות והמכמרו' אשר הכינו להם ויתפשו בם וכן היו שרי ישראל הגבורים הולכים לתומם עם אנשי שלומם מהאומות כסבורין שהם הולכים בטח והם אח"כ לוקחים אותם לשבי ולהרג לא בחיל ולא בכח וה"א וילכו בלא כח לפני רודף כי לא בכח יגברו עליהם רק מנפשם הלכו בטח לפני רודף עכ"ל.

פסוק ו

ויצא מן בת ציון. רז"ל על פסוק זה אמרו מן בת כתי' א"ר אחא יש לנו מנ' א' יפה זה הב"ה שכתו' בו ה' מנת חלקי וכוסי כל הדרה זה הב"ה שנאמר הוד והדר לבשת וכו' ד"א כל הדרה אלו התינוקו' א"ר יהודה בא וראו כמה חביבי' תינוקו' לפני הב"ה גלו סנהדרין ולא היתה שכינה עמהם גלו משמרו' ולא היתה שכינ' עמהן וכיון שגלו תינוקו' היתה שכינה עמהם הלא הוא דכתיב עוללי הלכו שבי לפני צר מיד ויצ' מן בת ציון כל הדר' ע"כ:

והנה עיניך תחזינה אהבת השי"ת את בת ציון כי הסתלקות השכינה ממנ' לא רצה לפרסמ' ולפרשה בפירוש רק רמזה בלשון סתום באומרו ויצא מן שהו' מלשון יי' מנת חלקי וכו' ואפ"ה הוסיף עוד לסתום הדברים כי מלת מן כתיב ולא קרי אבל קרינן ויצא מבת ציון והכל להודיע אהבתו ית' אותנו כי לא רצה לכתו' בפי' שסילק השי"ת שכינתו מציון אלא רצה ללמדנו עוד כי לא יצא' לגמרי כי נקטינן שלא זזה שכינה מכותל מערבי ולעול' עיני יי' בה מראשי' השנה ועד אחרי' שנה ולכן מזכיר יציאתו ברמז ואפי' אותו הרמז כתיב ולא קרי:

ואמר היו שריה כאילים לא מצאו מרעה כי כשהיתה השכינה עמהם אז היו כצאן שנ' ואתנה צאני צאן מרעיתי והקב"ה הרועה כמ"ש יי' רועי לא אחסר ואז לא הייתי חסר כלו' כי היה בעל הצאן עומד על צאנו אבל עתה שנסתלקה השכינה מביניהם הי' כאילים שהם הפקר מבלי בעלים וכל הרוצה ליטול בא ונוטל ועל כן וילכו בלא כח לפני רודף:

אי נמי אמר וילכו בלא כח וכו' כי בהיות שהיו שריה רעבים גם צמאים כאותם אילים אשר לא מצאו מרעה ולא נשאר בהם כח כלל אפ"ה וילכו בלא כח כלומר עם היות שלא היה להם כח אפ"ה הלכו לפני רודף הכונה היה הולך יותר מהרה מן הרודף ואפי' מרודף מלא. ועם זה הדרך אפשר לומר שזו היא כונת היו שריה כאילים לא מצאו מרעה כלומר היו שריה רצים כאילים ירוצו ולא יגעו ילכו ולא יעפו ואף גם זאת בהיותם רעבים ונפשם בהם תתעטף כי לא מצאו מרעה ואוכל להשיב נפש ואעפ"כ וילכו לפני כל רודף אף שיהיה רודף קל כצבי הם היו הולכי' לפניו ועל כן נכת' רודף מלא בוא"ו וילכו עם היות בלי כח הלכו לפני כל רודף:

אי נמי אמר על החרש והמסגר שיצאו בראשונה ויצא מן בת ציון כל הדרה כי שמה נשארו דלת העם עם גדליה בן אחיק' וא' כי סבת יציאת' משם היה על כי כולם אוהבי שוחד היו ורודפי שלמונים וכו' וז"ש היו שריה כאילי' לא מצאו מרעה שהיו השרי' והשופטים כרעבי' וכאילי' שלא מצאו מרעה כן היו גם המה והיו אומרי' הב הב ועל כן גלו ויצאו ממקומ':

ועל דרך זה אפשר ג"כ לסיי' פסוק דקאמ' וילכו בלא כח לפני רודף הכונ' לפי שהזכיר שהשרים היו אוהבי שוחד ורודפי שלמונים אמר ג"כ כי גם בכל שאר ענייני המצות לא היה בהם כח לכבוש את יצרם הרודף אותם על כן הלכו לפני היצה"ר הרודף אותם כי בדרך שהוא היה מוליך אותם בה היו הולכין כי לא היה בהם כח לעמוד כנגדו להלחם בי ועל כן רודף מלא בוא"ו לרמוז אל היצה"ר כי הוא הרודף אמיתי:

אי נמי על שאר העם שנשארו עם גדליה בן אחיקם אמר ויצא מן בת ציון כל הדרה כי אחר שהרגו השרים את גדליה ברחו כל העם מצרים לעזרה כי יראו לשבת בארץ מפני הכשדים ועל אותה שעה שלא נשאר אחד מהם בירושלם נאמר ויצא מן בת ציון כל הדרה ואע"פי שהיו הכשדים עדיין רחוקי' מאד מהם עכ"ז בלכת' מצרימה היו שריה רצים כאילים שלא מצאו מרעה להם וממהרים לרדוף למצא מרעה לאכול וילכו בלא כח ולא נותר בהם נשמה כדרך הממהר ורץ בלכתו שנפשו ורוחו קצרה ונשאר בלא כח כן אלו היו ממהרי' לילך ואף שלא היה להם לירא כל כך כדי לנוס בחפזה שהאויב עדיין רחוק הוא מאד מהם וז"ש לפני רודף שקודם שיבא הרודף עליהם היו ממהרים הליכתם והולכים בלי כח מרוב פחדם ויראתם לקיים ונסתם ואין רודף אתכם:

אי נמי וילכו למצרים בעבור שלא היה להם כח וזהו בלא כח בשביל שראו עצמם בלי כח לעמוד לפני רודף ראו שאין כח בהם לעמוד כנגד הרודף ועל כן ברחו למצרים לעזרה.

ורז"ל אמרו בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח וכו' ובזמן שעוברין על רצונו כביכול מתישין כח של מעלה שנאמר וילכו בלא כח ע"כ. וקשה כי זה הכתוב נאמר על שרי העם ולא עליו ית'. ואפשר עם משז"ל שלא נסתלקה השכינה עד שגלו עולליה וכשעולליה הלכו שבי לפני צר אז ויצא מן בת ציון כל הדרה שהיא השכינה כי אז נסתלקה ואם כן פשט הכתוב כך הוא ויצא מן בת ציון כל הדרה שהיא השכינה וגם היו שריה הולכים בהרים כאילים לא מצאו מרעה וילכו השכינה כביכול והשרים בלא כח לפני רודף כי בזמן שישראל עוברין על רצונו עוברין ומתישין כח של מעלה ומלת וילכו דקאמר קאי אשניהם ואכל מאי דקאמר בראשית המקרא שהיא השכינה והשרים:

פסוק ז

זכרה ירושלם וגו'. יובן עם משז"ל על ראוה צרים שחקו על משבתיה שראו את ישראל שומרים דיני שמטה ויובל חוץ לארצם ושחקו על שבתותיה' שהיו שומרים כי אמרו בתוך ארצכם לא אביתם לשמוע ולשמור שבתותיה ועכשיו חוצה לה אתם שומרים. ועל פי דרכם אפשר שגם את זה היתה ירושלם בוכה וזה זכרה ירושלם ימי עניה הימים שהיו ישראל מעניים אותה אשר לא שבתה בהיות' עליה וגם זכרה מרודיה שהיו מכניעים אותה בשנת השמטה כי הדבר הזה היתה כל מחמדיה וכל תאותה כספה וחשקה ומאויה בהיותה בידי הכנעניים מימי קדם קודם שיהיה תחת יד ישראל היתה מתאוה וחומדת להיות ביד' לפי שישראל ישמרו את שבתותיה ויניחוה לשבות בשנת השמטה כי מנוחה היא לארץ שיניחו אות' לשבות ולרצות את שבתותיה ואחר היותה תחת ידיהם עינו אותה את זה זכרה בפה ומתרעמת בנפול עמה ביד צר ואין עוזר לה ושם בהיותם בארצות אויביהם היו שומרים והיו מניחים לשבות כל שדותיהם שהיו להם בחוצה לארץ עד כי הצרים שהיו רואים כן היו שוחקים עליהם ואומרים בארצכם לא אביתם לשמו' ועכשו חוצ' לה אתם שומרים גם את זה היתה זוכר' בפה:

אי נמי בהיות כי מדרך העולם כי כאשר בא לו לאדם איזה צרה אז נזכר מן הימים הראשוני' ימי עידון ותענוגי' ימי מחמדי' ואם גם אחר הצר' הזא' באה לו אחר' קשה מן הראשונ' אז זוכר גם את הצר' הראשונ' כי גם בה היה חפץ יותר מזו האחרונ' שהי' קשה וכן אירע לירושלים כי בחרבן בית שני הגלות הארוך המר והנמה' הזה אלף ותקל"ב שנה שהי' בחרבנה ואין עוזר לה עתה זכרה ימי עניה ומרודיה שאירע לה בחרבן בית ראשון ודייק מלת ימי כי כלם ימי מספר שבעים שנה לבד והיתה זוכרת עתה אותם ימי עניה כי הלואי היתה לוקה עתה כאשר בראשונה לקתה ולא יותר וזכרה ג"כ כל מחמודיה אשר היו לה בימי קדם גם קודם החרבן הראשון כי היתה לבנה במילואה את כל זה

זכרה עתה בחרבן הבית השני בנפול עמה ביד צר ואין עוזר לה כי בחרבן ראשון נמצא לה עוזר מהרה ובזה הגלות אין עוזר לה וגם הצרים ראוה כ"כ זמן שנשבתה ונתבטלה מלכותה ושחקו על משבתיה:

אי נמי אפשר שהוא וידוי דברים שהאומ' ישראלית מתודה וזוכרת עונותיה בפה וז"ש זכרה ירושלם כלומר האומה ישראלית שהיא יושבת ירושלם זכרה בפיה ימי עניה הימים שהיתה מענה גר יתום ואלמנה וגם שאר מרודיה הם המרדים והפשעים שפשעה ושחטאה וגם זכרה כל מחמודיה והיא התורה כד"א הנחמדים מזהב ומפז רב אשר היו מימי קדם כלומר שהתורה והמצות נבראו קודם בריאת העולם תתקע"ד דורות ועתה בעת תשובתה זכרה ענין התור' והמצות כדי לשום אותם על לבה באופן כי נתחרטה על העבר ושמה וזכרה על לבה התורה והמצות:

או כונת אשר היו מימי קדם לתת טוב טעם ודעת מאחר שהתורה והמצות היו מחמודיה אם כן למה לא נגאלו לכן אמר אם אני קורא אותם שהם מחמודיה כן הוא אבל מחמודיה היו מימי קדם וז"ש אשר היו מימי קדם כלומר מחמודיה היו מימי קדם אמנם אחר כך מאסו בה:

אי נמי זכרה גם כל מחמודיה אשר היו מימי קדם הלא הם חמדות העולם ומאויו ותענוגיו את כל זה זכרה והתודית עליהם ולא הועיל לה הטעם לפי שזכרה את כל זה בנפול עמה ביד צר כלומר אחר שבאה עליה את כל הצרה הזאת ועל כן אין עוזר לה כי אמר הב"ה ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם וכמש"ה היערוך שועך לא בצר ואמר ראוה צרים שחקו על משבתיה הכונה לפי דק"ל מה שאמר הכתו' בנפול אויבך אל תשמח ובהכשלו אל יגל לבך וגו' ועתה הודיענו הכתוב גודל רעת ירושלם כי ראוה צרים בנפילתה ובנוולה ושחקו ושמחו על משבתיה ועם כל זה אין עוזר לה ועדיין בנפילת' הי' עומד' אין עוזר לה עם היות שראוה צרים ושחקו ושמחו על משבתיה:

אי נמי אחרי היות בני ירושלם בארצות אויביהם היו זוכרים בפיהם בפני האויב מה היה להם בארצות אויביהם מה היה להם בימים הראשונים שהיו טובים מאלה כי תחת אשר הם עתה מעונים וכבושים תחת יד אחרים היו הם מענים וכובשים את אחרים וז"ש ימי עניה הימים שהיו מענים לאחרים אשר היו כבושים תחת ידם וגם היו זוכרים כל מחמודיה ואושרם ועושרם אשר היו להם בימי קדם בזמן שעבר את כל זה היו זוכרים בפיהם ואומרים בנפול עמה ביד צר בפני הצר אולי יכמרו רחמי הצר עליהם באמור אנשי' חשובים כאלה שהיה להם ממשלה על אחרים ועשירים מלאי די להם שהם כבושים תחת ידינו ויקלו עולם מעליהם ולא הועיל למו ולא נכמרו רחמי הצר עליהם

כלל ואין עוזר למו אלא אדרבא ראוה צרים שחקו על משבתיה כלומר על כל אותם הדברים ששבתו ונתבטלו ממנה ובמקום שהיה להם לרחם על שביתת מעוזם ותפארתם אדרבא שחקו ושמחו על משבתיה ואין זה כי אם מאת ה' היתה זא' להם כי השם הוגה על רוב פשעיה:

ואמר זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה פי' הר"אבע שהוא כמו כי ששת ימים עשה ה' וכונת הר"אבע שתחסר בי"ת כמו כי ששת ימים שהכוונה לומר כי בששת ימים וכו' וכן בכאן זכרה ירושלם בימי עניה ומרודיה כל מחמודיה אשר היו מימי קדם לה ואפשר לומר כי מ"ש כל מחמודיה הכונה שזכרה כל מחמודיה שהיו חומדים אותה כל מלכי הארץ מיתי קדם כי כל המלכי' היו חפצים בה שיקרא שמה עליהם ובנפול עמה ביד צר ואין עוזר לה ראוה צרים מלשון אל תראוני שאני שחרחורת וכו' ביזו אותה הצרים ולא עשו אותה עיר המלוכה כאשר יאות לעיר כמוה אלא אדרבה שחקו ושמחו על משבתיה על כי שבת עובר אורח ממנה ונשארה חריבה ושממה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו:

אי נמי אומרו ויצא מן בת ציון כל הדרה אמר על הצדיקים ואנשי מעשה שהם הודה זיוה והדרה של העיר הוציא אותם הש"י מתוכה שהמית אותם קודם בא הרעה ואין מבין כי מפני הרעה העתידה לבא נאסף הצדיק ואחר שהוציא מן בת ציון כל הדרה ויאספו אל עמם את"כ היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וכן כל זמן שהיה ירמיה הנביא ע"ה בתוך ירושלם לא נחרבה ולא היתה יכולה יד א"ה לשלוט בה אבל הוציאו השי"ת בערמה מתוך העי' ושלחו לקנות השדה מיד חנמאל ואחר שהוא יצא מתוכה והעיר נתנה ביד הכשדים ועל זה ג"כ אמר ויצא מן בת ציון כל הדרה ואח"כ היו שריה כאילים לא מצאו מרעה כי עד עתה בזכות הצדיקים שבה היה להם מרעה ואוכלים בזכותם ועתה לא מצאו מרעה: גם אמר כל הדרה על השכינה כי גם אם נקטינן שהצדיקים הם הודה והדרה אמנם לא כל הודה ולא יצדק כל הדרה אלא על השכינה שהיא היתה בודאי כל הדרה וכשיצאה היא יצא כל הדרה לגמרי ואז היו שריה כאילים לא מצאו מרעה שהרי דה"עה אמר ה' רועי לא אחסר והכונה כי כאשר הש"ת רועה ישראל לא יחסר כל בו ובנאות דשא ירביצהו ועל מי מנוחות ינהלהו אבל כיון שסילק שכינתו מביניהם היו כאילים לא מצאו מרעה ולכן הלכו בלא כח לפני רודף וקרוב לזה פי' הר"מ אלמושנינו ז"ל.

זכרה ירושלם. כתב הר"מ אלמושנינו ז"ל. ע"ד מ"ש הר"אבע שתחסר אות הבי"ת כאלו אמר זכרה ירושלם בימי עניה ומרודיה כל מחמודיה וכו' יקשה בי"ת בנפול עמה ביד

צר כי אחר שאמר שהזכירה היתה בימי עניה ומרודיה מה צריך לחזור ולומר בנפול עמה ביד צר. אמנם לדעתי לפי דרכו ז"ל יאמר כי ירושלם בזמן הגלות אח' החרבן והם הנקראים ימי עניה ומרודיה הנה אז זכרה כל הטוב המופלג שהיה לה בעת ובעונ' שנפלה עמה ביד צר כאלו אמר בימי עניה ומרודיה זכרה כל מחמודיה אשר היו לה בנפול עמה ביד צר והיו בידה מימי קדם ובכל זאת לא נמצא שום עוזר לה כ"א היו נעדרות כל מחמדיה בעת שנפלה ביד צריה מזמן התימא שלא ימצא עוז' לה כי כשיעדר הטוב הנחמד לפני בני אדם יעדרו האוהבים אמנם התימא הוא כי בזמן שנפלה ביד צר היו לה מחמדים רבים שהיו בידה מזמן רב ובכל זאת אין עוזר לה עד שראוה צרי' ושחקו על משבתיה כלומר שלעגו על שביתת מחמודיה להעדר מי שיעזור לה כי כל זה הוראה על שהכל מסודר מפאת ההשגח' שלא כדרך העולם כי לא בכח יגבר איש כאשר יגרום החטא ועל כן גזר ואמר שחטא חטאה ירושלם ועל כן לנדה היתה עכ"ל:

ובמדרש וילכו בלא כח לפני רודף רבי עזריה בשם רבי יהודה בר סימון אמר בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה כד"א באלהים נעשה חיל ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה דכתיב צור ילדך תשי: רבי יהודה בר סימון בשם רבי לוי בר טרפא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום הם מוסיפין כח בגבורה כמה דאת אמר ועתה יגדל נא כח ה' ובזמן שאין עושים רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה והולכין גם הם בלא כח לפני רודף. עד כאן לשונו. וראוי לדקדק מאי איכא בין ר' יהודה לר"ל בר טרפא כי לומר משמעות דורשין איכא בינייהו הוא דוחק: ומה גם כי אין הכרח במשמעות הכתובים בזה יותר מבזה. ועוד כי ר"ל מייתי קרא לחלוקת כשעושין רצונו ולא מייתי קרא לחלוקת כשאין עושין רצונו של מקום ואם נאמר דבחלוקה האחרונה לא פליג כלל וסמיך אראיה דמייתי ר"י א"כ קשה אמאי הזכיר כלל החלוקה השנית ודי בשיאמר החלוקה דפליג עליה לבד. על כן אפשר לומר דבהא פליגי כי ר"י סבר שבזמן שישראל עושין רצונו של מקום הם מוסיפין כח בגבורה ואפילו מד"ה מתהפכת להם למ"דר ומוסיפין בה כח לרחם עליהם ולהשבי' אויב ומתנקם וז"ש באלהים נעשה חיל ומוסיפין כח וחיל במדת אלהים עצמו והוא יבוס צרינו. ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה דכתיב צור ילדך תשי הכונה כי כביכול אתה מתיש כח אביך זה ילדך והוא מדת תפארת ישראל וכביכול עד שם מגיע התשות כח. ור"ל סבר כי לעולם תוספת הכח או התשת הכח לעולם לא יעלה רק עד השכינה לבד כי היא אמנו ובה נוכל לעשות תוספת או מגרעת בכחה לא במקום אחר למעלה וז"ש בזמן שישראל עושין רצונו של מקום

כביכול מוסיפין כח בגבורה כמ"דא ועתה יגדל נא כח אד"ני שהוא שם אדנות והיא המדה האחרונה ובזמן שאין עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה והולכין גם הם בלא כח לפני רודף והיינו כח השכינה ולא הביא קרא כי סמך למה שדרשו ז"ל לעיל בזה הפסוק ויצא מן בת ציון כל הדרה היינו השכינה וביא' דכאשר אמר בסיפיה דקרא וילכו בלא כח לפני רודף אתרוייהו קאי אשריה ואהדרה שהזכיר דהיינו השכינה וז"ש בעל המאמר והולכין גם הם בלא כח לפני רודף וגם הם דקאמר הכונה השכינה וגם השרי' דאלת"ה מלת גם מאי ר' ולפי שלמעלה הזכיר במדר' כי מ"ש ויצא מן בת ציון כל הדרה על השכינה קאמר ע"כ לא הוצרך עתה לחזור לפרשו אבל הזכיר בסיפא דקרא וילכו גם הם בלא כח לפני רודף להודיע כי לשניהם קאי מאי דקאמר וילכו בלא כח השכינה והשרים ובזה כבר מובן הדבר.

והרב מורי זלה"ה כתב בפשט הכתוב כי העיר הזאת ירושלים זכרה כי מקודם בהיותה עומדת בשלותה עמדו לה זכיות להצילה מרעתה ובפרט שנים הא' ימי הצום והתענית שישראל מתענים מדי שנה בשנה לכפרת עונותיהם ולהצלת' ותשועת נפשם מיד שונא כי בימים ההם יטהרו העם מכל עונותיהם באופן שבהבטל הסיבה שהם העונות תבטל המסובב שהם הצרות גם זכות הב' והוא זכות האבות אשר עמד לעולם לישראל ויעמוד ועתה שום אחד מהם לא עמדו לה ולא עזרוה ולא סייעוה להצילה מצרתה ועל זה היתה מקוננת במר וז"ש זכרה ירושלים ימי עניה ומרודיה והם ימי העוני והצום וגם כל מחמודיה אשר היו לה מימי קדם והוא זכות האבות וכל הצדיקים אשר היו מימי קדם זכרם עתה בנפול עמה ביד צר ואין עוזר לה ראוה צרים שחקו על משבתיה שהם ימי הצום הנקראים שבתון ושחקו כי לא הועילו לה ולא עזרוה. עכ"ל.

ובמדרש ראוה צרים שחקו על משבתיה רצו לפרש שחקו מלשון שחוק והיתול כי רצו להעבי' על דת ושחקו על שבתותיה והיו מכריחים אותם שיחללו את השבת וכמו שראה ראינו בארץ פורטו"גאל כי בכל עת ובכל שעה מעלילים עליהם לאמר אתה שמרת את השבת אכלת חמין בשבת לבשת חלוק לבן בשבת ובכל עת הצרים שחקו על שבתותיה והשתדלו לבטלם מהם. ד"א על משבתיה על שמיטותיה כד"א ובשנ' השביעית שבת שבתון וכו' רצה לפרש שחקו מלשון שמחה ולא מלשון היתול ואמר ששמחו ושחקו על שהם ביטלו שמיטות הארץ כי העון הזה היה סיבה שנמסרו ביד' כי אז תרצה הארץ את שבתותיה בהשמ' מהם ועל כן שחקו ושמחו על משבתיה. ד"א על משבתיה זה רי"בז. רצה גם הוא לפרש שחקו מלשון שמחה כמו אז ימלא שחוק פינו ולשוניו רנה והכונה ששמחו אבל לא על השמטות שמחו כי מהיכן היו יודעים

הצרים שנצטוו על מצות השמטה וגם אם נאמר דידעי לה מי אמר להם שביטלוה על כן פי' ששחקו ושמחו על ריב"ז ששבת מתוכה ויצא מן העיר כמובא במדרש ושמחו אם מפני שכשראו את ריב"ז בורח מירושלים ידעו ונתבשרו במפלתן של ישראל ואם מפני שידעו שאם ריב"ז היה בירושלים אולי זכותו היה מגין עליהם ועתה ששב' מתוכה שמחו ושחקו כי ידעו כי בצאתו מן העיר פנה זיוה פנה הדרה ועל כן שחקו על משבתיה:

פסוק ח

חטא חטאה ירושלים. ראוי לדקדק שהרי כבר אמר למעלה כי יי' הוגה על רוב פשעיה ולמה חזר ואמר חטא חטאה ירושנים ועוד כי למעלה אמר פשעיה וכאן אמר חטא ומלבד השינוי מפשע לחטא למעלה אמר בלשון רבים וכאן בלשון יחיד. על כן אפשר שיובן עם מש"ה הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה אשר כוונ' הכתוב לפי שעורי הוא כי היצה"ר אינו מפתה לאדם בתחלת פיתוייו במלתא דאיכא בה עון ממש כי בודאי האדם לא יאבה לו ולא ישמע אליו אבל מה עושה בתחלה מפתהו בדברים אשר כמעט אין בהם איסור תורה אבל הם עבירות שאדם דש בעקביו והם נקראים חבלי השוא והאדם בראותו כי הם דברים שאין בהם חומ' איסור כלל מתפתה אל היצה"ר ושומע לעצתו באומרו לו ומה בכך כאשר תעשה זאת ואח"כ מן הקלה מביאו אל החמורה וז"ש הוי האנשים שמושכים העון בחבלי שוא כי ע"י אותם החבלים של שוא נמשך העון החמור אבל כאשר יתפתה האדם לעשות חטאה שהוא איסור תורה ממש אז לא נעשה מן החטאה חבלי השוא אבל נעשה חבל עב וחזק כעבות העגלה אשר בחבל חזק כזה יש כח בה למשוך עמה עונות הרבה. ועם זה יובן מ"ש המקונן חטא חטאה ירושלים על כן לנידה היתה כלומר כיון שהמסבב הראשון אשר סיבב הגלות הזה היה החט' הקל הראשון כי ממנו נעשה עבות העגל' למשוך בה עונות אחרים ומהחטא הראשון נמשכו כולם על כן כלו' הוה לי' כאילו בסבה מהחט' הראשון לנידה הית' כי הוא הוא שסיבב הכל כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה הכונ' ישראל בזמן הגלו' שחושקים לראותה ועולים פעם בשנה בחג השבועו' לראות' וחושבים כי בעלותם לראות' שמכבדים אותה ואינו כי אם אדרבא אלו שחושבי' שהם מכבדיה הם הזילוה ובעלות' לראותה הם מזלזלי' אותה וזלזול הוא לה והטעם מפני כי ראו ערותה ורואים אותה בניוול' חרבה ושוממה והיא גם היא נאנחה בראות' שעולים לראותה ותשב אחור כלו' ששבה לאחור לזכור הזמן שעבר בזמן שב"ה היה קיים שהיו עולים אליה ג' פעמים בשנה והיא בבניינ' ועתה שבאו לראות ערותה נאנחה וזוכרת הזמן שעבר וזהו ותשב אחור דקאמר:

אי נמי לפי דרך זה כל מכבדי' הזילוה הכונה היא סיפו' העונשי' אשר השיגוה והוא כי גם אותם שהיו מכבדי' עד עתה הזילוה עתה ושמחו באידה כי ראו את ערות' וגם היא כשהית' נאנחה על פשעי' שגרמו רעתה היתה שבה לאחו' וזוכר' החט' הקל א' כי החטא השוגג ההוא גרם לה טלטול' וז"ש ותשב אחור שבה לאחו' לזכור החטא שחטאה בזמן שעבר.

אי נמי אמר חטא חטאה וכו' כי בתחלה אם היו מכירים אנשי ירושלם את פשעיהם ולא מכסים עליה' בודאי שהיו חוזרים בהם מדרכם הרעה וינחם ה' על הרעה אבל בהיות כי לעולם ירושלים לא הכירה את פשעיה ואת מרדיה אבל כל מה שהיתה עושה לעולם הכל היה קל בעיניה ולעולם היתה חושבת כי חטא חטאה ירושלם ומה בכך וע"כ לנידה היתה וגלתה כי בחשבה כי הוא דבר קל מה שעשתה לא חזרה בתשוב'. ואמר כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה הכונה הנביאים והחסידים אשר היו מכבדיה כי בעודם יושבים בה הם כבודה הודה זיוה והדרה אלו הזילוה מלשון יזל מים כלומר היו נוזלים עיניהם דמעות עליה מפני כי ראו במראה הנבואה את ערותה שהיתה עתידה ליחרב גם היא נאנחה בגלותה על אשר לא שמעה בקולם אבל לא הועילה כלום באנחתה ובתשובה מפני שהתשובה שלה לא עשתה אותה מקורם שתחרב אבל ותשב אחור ונתעכבה במרדה ולא שבה בתשובה עד אחר נפילתה ונקטינן אוקיר לאסיא עד דלא תצטרך ליה וכמש"ה היערוך שועך לא בצר אבל זאת ותשב אחור ובעודה בבנינה היתה טומאתה בשוליה ואז לא זכרה אחריתה על כן ותרד פלאים.

אי נמי לפי שלמעלה אמר ראוה צרים שחקו על משבתיה אשר הרצון בו אפשר שהצרים עצמם שחקו ולעגו על רוב משבתיה כי פעמים רבות שבתה וגלתה והורקה מכלי אל כלי ומרעה אל רעה וממלך אל מלך פעמים רבות ועתה הנביא משיבה כי לפי רשעתה ומרדה כן היה לה כי בגלות הראשון גלות בבל בחרבן בית ראשון לא היתה רעתה כל כך אלא חטא חטאה ירושלים ועל כן לנידה היתה ונדדה ממקומה וכל מכבדיה הזילוה וכו' וכששבה בתשובה והרבה יגונה ואנחתה על פשעיה מיד שבה אל ארצה ואל מולדתה וז"ש גם היא נאנחה גם כשנאנחה על חטאתיה מיד ותשב אחור מן המקום אשר היתה שמה בבבל שבה אחור אל מקומה הראשון אבל אחרי כן שהרבת לפשוע ולטמא את עצמה וטומאתה היתה בשוליה ואולי רמז בשוליה אל העריות שהיא בשולי' ולא זכרה אחריתה אז בפעם ההיא ותרד פלאים ירדה מטה מטה ומרעה אל רעה יצתה עד שכמעט נראה כי אין מנחם לה.

אי נמי אמר חטא חטאה ירושלים שבשבילה נחתם גזר דינה לנוד ממקומה עם היות שהיו לה עונות ופשעים אין מספר לא אבדה ירושלים אלא על חטא זה על עזבם את תורתי וכמש"ה על מה אבדה הארץ ויאמר על עזבם את תורתי ועל חטא זה לנידה היתה ואח"כ שבה אל חיקה כמפעלה גם על השאר וז"ש חטא לבד חטאה ירושלים והוא חטא ביטול תורה ועל כן לנידה היתה ונדדה ממקומה ואח"כ כל מכבדיה הזילוה כי ראו כל ערותה וכל שאר חטאתי' ולקתה על כולם ואפשר שאמר כל מכבדיה על מיכאל וגבריאל וכמ"ש רז"ל בכל רעיה בגדו בה זה מיכאל וגבריאל ואל זה ג"כ כית מ"ש כל מכבדיה שהם מיכאל וגבריאל כי לעולם היו לה לכבוד ולתפארת עתה הזילוה כי גבריאל בעצמו הצית האש בב"ה כמז"ל לפי שראו כל ערותה וא"ת הרי היא נאנחה ומתחרטת על חטאתיה ושב' ועזבה מעשיה הרעים וז"ש גם היא נאנחה כלומר גם אם תראה אותה שהיא נאנחה על חטאתיה ותשב אחור ממעשיה הרעים כי יחנן קולה אל תאמן בה כי שבע תועבות בלבה ועדיין טומאתה בשוליה והיא טובלת ושרץ בידה ולכך ותרד פלאים אין מנחם לה.

אי נמי לפי שמדתו ית' לדקדק עם סביביו כחוט השערה אמר שלא היתה לירושלים הרעה הבאה עליה על כי הדקדוק להיותה אהוב' וחשובה בעיניו ית' כד"א וסביביו נשערה וכו' אלא חטא חטאה החטא היה חשוב בפני עצמו ואע"פי שיחטא אותו החטא אחר זולת ירושלים היה ראוי לעונש ולכך אמר חטא חטאה ולא אמר חטאה ירושלים ועל החטא ההוא לנידה היתה כיון שאף אם יחטא החטא ההוא אחר היה נענש ונוסף הוא שחטאה החטא ההוא ירושלים האהובה והחשובה על כן לניד' היתה ונענש' וכל מכבדיה הזילוה והזלזול שהיו מזלזלין אותה היה זה כי ראו ערות' היו מחרפין ומגדפין אותה ואומרים לה כי ראו ערות' בגלוי כי חטאה ופשעה לפני אלהיה בפרהסיא ועל כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן את צעה זונה גם היא נאנח' בשמע' את דבריהם ותשב אחור ממעשיה הרעים ולא עשתה משם והלאה בגלוי ובפרהסייא אלא בצנעה ובמטמונים אחורי הדלת ואחורי המזוזה וז"ש טומאתה בשוליה כי משם והלאה היתה עושה טומאתה תחת שוליה בצנעה ובהסתר:

אי נמי יובן עם משז"ל אצל על נהרות בבל כי לא היו מניחים אותם אויביהם לבכות והיו הולכים על נהרות בבל שלא היו רואים אותם אויביהם ושם היו בוכים וז"ש ישבנו אנחנו אין איש זר אתנו גם בכינו וכו' ז"ש כאן גם היא נאנחה ספר בגודל רעתה כי גם כשהיתה רוצה להתאנח ולבכות היתה חוזרת פניה לאחור ויפן כה וכה לראו' אם אין איש רואה אותה כדי שתוכל לבכו' כי לא היו מניחים אותה אויביהם לבכות אם היו

רואים אותה וז"ש ותשב אחור כי היתה נאנחה ובוכה ותשב את פניה אחור לראות אם יש רואה אותה.

אי נמי הודיענו כי ג' עבירות החמורות שבתורה הלא הם ע"ג ג"ע ש"ד בכולם נכשלו ישראל ועל כלם לקו ועל ש"ד שאמר הכתוב עליה צדק ילין בה ועתה מרצחים עליו אמר חטא חטאה וגומר ועליו שהוא עון פלילי בין אדם לחברו ע"כ נגזרה הגזרה ולנידה היתה ועוד נוסף עליהם עונש בגלותם אשר כל מכבדיה הזילוה ואפי' שם בגלות' לא מצאה מנוח לכף רגלה אבל הזילוה לפי שראו ערותה והיא עבירת ג"ע ולא בזאת העברה לבד נכשלה אבל גם בע"ג נכשלה ואף גם זאת בהיותה נאנחה משבט עברתו יתבר' ותשב אחור לאחוז במעשה תרח שהיה עע"ג וגם המה הרשיעו ועבדו ע"ג.

אי נמי אומרו גם היא נאנחה ותשב אחור הכונה שאירע לה הפך טבע העולם כי כאשר האדם מתאנח אנחות באותם האנחות שמוציא מתוך לבו ינוח וישקוט מעט דאבון לבו ע"י האנחות שמתאנח ולישראל היה להפך ועז"א לקמן כי רבות אנחותי ועכ"ז לבי דוי וז"ש בכאן גם היא נאנחה באנחות שמוצי' מפיה ועכ"ז לא שוה לה כלל אבל ותשב אחור ולעולם היתה לאחור ולא לפנים ולא נחה ולא שקטה כלל:

פסוק ט

טומאתה בשוליה לא זכרה אחריתה. והעלימ' מעצמה מה שעתיד לבא עליה על טומאתה וכנגד זה מכ"מ היה לה ותרד פלאים מלשון והוא פלאי כי כשם שהיא העלימה והסתירה מה שהיה עתיד לבא עליה על רוע מעלליה ולא זכרה אחריתה גם קץ גלותה וסוף זמן ירידת' נעלמה ונסתרה וזהו ותרד פלאים מלשון והוא פלאי ירידתה נסתר' ולפי שאינה יודעת מתי קץ פדותה אין לה נחמה כלל ואמר ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב ראה ורחם כי הגדיל האויב לעשו' יותר מרצונך כי אתה קצפת מעט והמה עזרו לרעה וז"ש לקמן תבא כל רעתם לפניך כי אף כי מקצת רעתם שהריעו אותנו היה ברצונך כל רעתם לא היה ברצונך ולהיות הבחיר' בידם הרעו לעשות עוד וע"כ עולל למו כאשר עוללת לי.

אי נמי ביען כי היתה ירושלים רבתי בדעות עד שנמצא בקרבה מי שתלה את ירושלם באויר כדי שלא יכבשוה אויביה ועל כן בזמן שהיו מכעיסין את בוראם וטומאתה בשוליה לא עלה על לבם שתכבש ארצם כי לא יאמינו מלכי ארץ שתכבש ירושלם ולא זכרה אחרית' וכן היה האמת כי בדרך טבע לא היה באפשרות שתכבש אלא ותרד פלאים ירידתה היה דרך נס ופלא שלא בדרך טבע כי כשתלו אותה באויר לא היה אדם יכול לתפשה אלא שבעט בה הקב"ה והשליך משמים ארץ את ירושלים שהיא תפארת ישראל

ועל הדבר הזה לא היתה לה נחמה כי בהיות שלא היה באפשרות בדרך טבע לתפשה רצה הקב"ה לשדד המערכות ולעשות נסים ונפלאות לרעתם וז"ש אין מנחם לה ראה ה' את עניי כי הגדיל עצמו האויב ונתגדל בעיניו ועלה על לבו כי כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה.

אי נמי לפי שאף הרשעים גמורים מדרכם הוא להיותם מלאים חרטות כי בעת עשותם העברה יצרם תקפם ולא יש להם יכולת לעמוד כנגד יצה"ר אבל אחרי עשותם העברה מתחרטין כי זוכרים אחריתם והרעה שתבא אליהם על חטאתם אמר כי לא היה כן לירושלם אלא גם אחרי עשותם העבירה לא נתחרטו ולא זכרו אתריתם וז"ש טומאתה בשוליה אף בהיותם בשלהי הטומאה ובסופה לא זכרה אחריתה ע"כ גדלה רעתה ותרד פלאים מטה מטה.

אי נמי אמר טומאתה בשוליה כי כשם שמן המצות שהאדם עושה בזה העולם נעשה לנשמתו מלבוש שם בג"ע הנקרא חלוקא דרבנן כדברי רז"ל גם מן העבירות נעשה מלבוש של טומאה ואמר עליהם כי כ"כ גדלה רשעתם כי אותו המלבוש של טומאה שעשו להם היה לו שולי' גדולים ולא זכרו אחריתם וע"כ ותרד פלאים מטה מטה כפי גודל רשעתם ומרדם אין מנחם לה ארז"ל שלא עלה על לב בני ישראל שיעלה עליהם נ"נ כי אמרו הוא אסף כל ממון שבעולם וא"א שיחמוד ג"כ ממון שלנו אמר הקב"ה חייכם שאני נותן בלבו שיערב עליו ממונכם כבשמים ז"ש ראה ה' את עניי וכמה גדלה רעתי כי אף אחר שהגדיל האויב ואסף כל ממון שבעולם חמד ג"כ ממון שלי וידו פרש צר על כל מחמדי וערבה לו כבשמים.

ארז"ל שהיו שם בב"ה כהנים שלא נימולו ומקריבים קרבנות והם ערלים אפשר שיבא להם ממאי דקאמר טומאת' בשוליה והערלה לישר' היא במקום השולים.

אי נמי טומאתה בשוליה הכונה כי היא לא חשבה כי עונה וטומאת' היתה עושה פגם ורוש' בנפשה אבל חשבה כי טמאת' היא על שולי המעיל סביב וז"ש על כי חשבה כי טומאתה אינה אלא בשוליה סביב ולא פגמה בנפשה ע"כ לא זכרה אחריתה ותרד פלאים כשם שבעלותה ממצרים עלתה ע"י פלאים ונסים ונפלאות כן בירידתה לא ירדה אלא על ידי פלאים נסים ונפלאות וכמז"ל שנשקעה החומה מאליה ונככסו בה האויבים ועל כן אין מנחם לה כלומר כי כאשר הצרה היא בדרך טבע מה שאפשר שכבר רבים שתו כיוצא בו זאת היא קצת נחמה בהיות שירידתה היתה על ידי נסים ופלאים מה שלא אירע כן לשום אדם על כן אין מנחם לה כי במה ינוחם אל מי ידמוהו וישוה ועל זה אמר המקונן לקמן מה אעידך מה אדמה לך מה אשוה לך ואנחמך כלומר כי אילו

הייתי יודע אחר שאירע לו כמוך בו הייתי מנחם אותך אבל לא יש מי שאשוה אותו לך כדי שבו אנחמך כי גדול כים שברך מי ירפא לך כי אין מי שישוה לך.

והרב מורי זלה"ה כתב חטא חטאה ירושלם כלומר חטא א' בכללות חטאה ירושלים כי כולם נכשלו בחטא א' ולכך אעפ"י שהיה חטא שהוא קל מהעון עכ"ז בהיו' שכולם חטאו בו היו ראויים לעונש ועל כן לנידה היתה זאת ועוד אירע להם כי כל מכבדיה שהיו מקודם מכבדים אותם מסבת יראתם ממנה עתה הזילוה כי ראו ערותה ר"ל שטוב וישר בעיניהם ערותה לפי שסבת כבודם שהיו מכבדי' אותה לא היה מאהבה רק מיראה ויתפרש ראו מלשון רואה אני את דברי אדמון דאמו' במשנה במסכת כתובות גם היא נאנחה ותשב אחור ר"ל גם היא נאנחה בשובה ובחשבה אחור ימי קדם אשר היו יראים ממנה והיתה יכולה לעשות להם רע ולא עשתה:

או ירצה שמדבר המקונן בלשון תמיהא ואמר כי כבר קרה לאומה זו פעמים אחרי' שחטאה וגם כן עותה ולא התאנף ה' בה כמו בפעם הזאת וז"ש חטא חטאה ירושלים בימים הראשונים ובזמן שעבר ואפ"ה על כן לנידה היתה וכל מכבדי' הזילוה הגם כי ראו ערות' הא ודאי לא ואם כן על מה היה להם עתה ככה והשיב המקונן ואמר הטעם היא בשביל שבימי' הראשונים אף אם היתה מקלקלת דרכיה גם היא נאנחה ותשב אחור ממעשיה הרעים ולכן לא הגיע אליה רעות כאלה עכ"ל:

ובמדרש חטא חטאה ירושלי' עו"ג אינ' חוטאי' אלא אעפ"י שחוטאי' אינ' כלום אבל ישראל חטאו ולקו עכ"ל: ראוי להבין כי בכתוב מאן דכר שמייהו דע"ג והפסוק מעשה שהי' משתעי דחטא חטאה ירושלי' ושלילת עו"ג היכן הוזכרה. על כן נ"ל דמדקאמר ירושלים יתירא קא דריש שהרי בכתוב של מעלה כבר הזכיר את ירושלים שאמר זכרה ירושלים ובה משתעי עדיין שהרי כן כתיב ואין עוזר לה וגו' שחקו על משבתיה והכינוי של משבתיה שב אל ירושלים שהזכיר וכן הל"ל חטא חטאה על כן לנידה היתה ואנא ידענא דאירושלי' שהזכי' קאי ומדכתביה לדרשא אתא לשלילת עו"ג שאעפ"י שחוטאין אינם כלום. וגם אפשר דדייק מדקאמר חטא חטאה ודי בשיאמר חטאה ירושלים אבל הודיענו שמה שחטאה ירושלים הוא חטא אבל מה שחוטאים אחרים אינו כלום. וכן מצאתי שכתב הרב מורי זלה"ה קרוב לדברי וענין הבנת דברי רז"ל נ"ל שהטעם הוא כי בהיות שעו"ג שמדרגתן הן מסטרא אחרא מסטרא דסמאל ולילית ועל כן כאשר חוטאים אינם עושים כלל פגם בסטרא דקדושה כי מה לתבן את הבר ולכן אעפ"י שחוטאים אינם כלום אבל ישראל כי נשמתן היא מסטרא דקדושה צריך שיהיו קדושים וע"כ נאמר קדושי' תהיו כי קדוש אני יי' וכאשר הם חוטאים עושים רושם ופגם למעלה במקום

שחוצבו נשמותיהן ועל כן כיון שחטאו לקו ובמה שלוקין הם מתכפרי' ויתוקן הפגם אבל ע"ג דלא שייך למימ' בהו שפגמו ע"כ אעפ"י שחוטאי' אינם כלו' ואינן לוקין כלל כי במה פגמו כדי שילקו ועם זה יובן הכתוב חטא חטאה ירושלי' כי לירושלי' יחשב לחטא מהטעם שאמרנו על כן לקתה וע"כ לנידה היתה:

טומאתה בשוליה וכו'. אפשר שכיון לומר כי שולי ירושלים היו הרים גבוהים וכמש"ה ירושלים הרים סביב לה וקצה תחומה היו הרים והם דמיון השולים שהם קצה הבגד ואמר שעיקר טומאתה היתה בשוליה והם באותם ההרים ע"ד מש"ה כי על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן את צועה זונה.

אי נמי אפשר שכיון אל ריבוי ג"ע שהיו בה ורוב טומאתה היתה בזה וז"ש טומאתה בשוליה והיא מקום הערוה שהיא ממתנים ולמטה במקום השולים ואפשר גם כן שרמז אל עון הנידות שלא היו נזהרים בה כראוי וז"ש טומאתה בשוליה והם שולי המעיל סביב אשר שם טומאת דם הנידות וכתמי הדם ואל זה אפשר שרמז בפסוק הקודם ברמז והדר מפרש לה בפסוק שלאחריו ועל עון הנידות שמפרש בפסוק טומאתה בשוליה עליו אמר בפסוק הקודם חטא חטאה ירושלים והוא על חטא הנידה ועל כן מכל מקום לנידה היתה כי אותיות דדין כאותיות דדין.

אי נמי כיון אל מ"ש ז"ל גבי ותתפשהו בבגדו כי דרכו של היצה"ר להתחיל לפתות לאדם בענין הבגדים שיהיה משולשל בבגדיו ומענין הקל הזה מביא אותו אל העוון החמור ועל כיוצא בזה אפשר שאמר שהע"ה יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות כי הדרך הזה שיהיה האדם משלשל בבגדיו נראה לאדם שהוא דרך ישר ואין בו עון אשר חטא אבל האמת כי אחריתה דרכי מות ומזה נמשך אל העבירות החמורות אלא שבראשונה אי אפשר לו ליצה"ר לתפוש לאדם בעבירות חמורות כי לא יאבה לו ולא ישמע לעצתו אבל ותתפשהו בבגדו בתחלה ומשם נמשך להיות שומע לעצתו ואל זה אפשר שרמז הכתוב הזה טומאתה בשוליה כלומר כי תחלת טומאתה היה לה בשוליה והוא בגדיה הנטיפות והשרות והרעלות וכיוצא בהם והיא שמעה אל פיתוי היצה"ר בזה אבל לא זכרה אחריתה ולא ידעה כי אותו הדרך אחריתה דרכי מות והוא פתח ומבוא לשאר עבירות שהם דרכי מות ועז"א לא זכרה אחריתה ועל כן ותרד פלאים עד שאין מנחם לה ועכ"ז אמרה כנ"י ראה ה' את עניי וחמול עלי כי הגדיל אויב כלומר כי אם אני בחרתי לחטא ולהרשיע יותר הגדיל האויב להכעיסך ולעשות הרע בעיניך ולכן בחור ברע במיעטו ורחם עלי.

והרי"ן שועב ז"ל כתב ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב יתכן שיאמר והוא נכון ראה ה' את עניי בעבור שעניי הגדיל את האויב וינשאהו והו' בלתי ראוי לזה רצוני שיהיה שמח לאיד ונקה ינקה. עכ"ל.

אי נמי בהיות שאמרו ז"ל בענין טומאת הנגעים כי בתחלה היו באים הנגעים בבתים אם שב בתשובה הרי טוב ואם לאו היו הנגעים מתקרבים אליו יותר והיו באים על בגדיו אם חזר בתשובה הרי טוב ואם לאו היו הנגעים באים עליו וכמש"ה נגע צרעת כי תהיה באדם וכו' אמר המקונן גודל חטא האומה ישראלית כי כבר באה טומאתה בשוליה הלא הם נגעי בגדי' ועכ"ז לא שבה בתשובה ולא זכרה אחריתה שאם לא תשוב בנגעי הבגדים יבאו הנגעים על גופה ממש ולא זכרה אחריתה ועל כן ותרד פלאים היא בעצמה ועל כן אין מנחם לה כי אין ראוי שיהיה לה מנחם כיון שהיא עצמה גרמה לה את רעתה ולא זכרה אחריתה בהיות שהרעו לה והתרו לה בבוא טומאתה בשוליה כדאמרן ולא זכרה אחריתה. ואמר ראה ה' את עניי כי עיקר התרעומת שהיתה מתרעמת לא היה על הצרות אשר באו עליה אבל תרעומתה היה על שכל המיצר לישראל נעשה ראש וז"ש ראה ה' את עניי כי עניי הגדיל לאויב ועשאו שר וגדול שאלמלא עניי שעינני לא היה מתגדל נמצא שעניי הגדיל אותו וז"ש ראה ה' את עניי כי עניי הגדיל לאויב ואינו מן הראוי שיעשה כן שכל המענה לישראל יעשה ראש:

ובמדרש מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב"ה יותר ממאה תוכחות חסר שתים שבמשנה תורה ומחרבן ב"ה בתוכחות כתיב והפלא ה' את מכותך ובחרבן ב"ה כתיב ותרד פלאים אבל בסילוקן של צדיקים כתיב לכן כה אמר ה' הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא וכל כך למה ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר ע"כ:

והנה מצינו במקומות אחרים שיאמר קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף ואף אם לפניו ית' אין שום דבר קשה עכ"ז כיון שכבר ברא השי"ת את הים מחוברת בחיבור אחד היות משנה את טבעה ולקרעה בי"ב קרעי' הוא קשה לפניו היותו משנה הטבע ממה שבראו ואם במונח היתה הים מתחילת בריאתה קרעים קרעים קריעתה היתה טבע והיה נס ופלא אם היה הקב"ה מחברה כאשר היא עתה באופן שלא יקרא קשה אלא על שינוי טבע הבריאה הראשונה וא"כ בנ"ד בתוכחות ובחרבן הבית ובסילוקן של צדיקים שלשתן הם כולם קשי' לפניו ית' והטעם לפי שתחלת בריאת העולם לא בראו הש"י אלא כדי להיטיב עם בריותיו ולהודיע חסדו בעולם וכמש"ה עולם חסד יבנ' והשפטי' והתוכחות שמביא הש"ית בעולמו הם קשים לפניו ית' להביאם אבל מה יעשה כי היא הכרח להביא' לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו כי הוא דיין אמת שופט צדק ואמת

אבל לעולם היא קשה לפניו ית' להביאם אמנם אלו הג' חלוקות אין קושי שלשתן שוה כי המאה תוכחות אין הקושי כל כך קשה לפי שגוף החוטאים הם הלוקים אמנם חרבן ב"ה הוא יותר קשה בעיניו ית' לפי שהבית לא חטאה ולקתה בשביל חטא אחרים והם ישראל ועל כן הוא יותר קשה כי בתוכחות לא נאמר אלא והפלא כאלו הביא התוכחות על האדם יקרא כלא לפי שהוא חוץ מטבע בריאת העולם כי עולם חסד יבנה ואינו קשה כ"כ וכאילו אינו אלא כלא א' אמנם בחרבן ב"ה שהוא כאלו טוביה חטא וזיגוד מינגיד זה הוא יותר קשה כאלו הוא שני פלאים ועל כן כתיב ותרד פלאים. ועכ"ז אף אם הוא לוקה על אחרים אינו כ"כ קשה כסילוקן של צדיקים לפי שסוף סוף הוא חרבן של בנין אבנים שהם דומ' אבל סילוק הצדיקים שהם נשמת רוח חיים באפם ושימותו ויסתלקו על חטאת אחרים זו קשה מכולם וע"כ כתיב בהו ג' פלאים הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא כי באומרו להפליא חד הפלא תרי ופלא תלת והסתכל כי יותר הוא יתרון הקושי שיש בסילוק הצדיקים וההפרש שביניהם הוא יותר מההדרג' וההפרש שיש בין החרבן לתוכחות וזה כי גם אם ראה ראינו כי בחרבן כפל הפלא באומרו פלאים עכ"ז הא מיהא אפיקיה לב"ה פלאים במלה א' אמנם בסילוק הצדיקים כתב ג' פלאים נפרדים בג' תיבות להודיע גודל הקושי שהוא כאלו הם ג' פלאים נפרדים זה מזה. ועוד אפשר לומר כי גדול קושי סילוקן של צדיקים כי כמעט אית ביה ד' פלאים הנני יוסיף חד דמדנקט יוסיף הרי חד דתוספת להפליא תרי הפלא ופלא תרי אחריני הרי ד' באופן דמשמע דקשה מתוכחות ומחרבן דלא נאמר בהו אלא תלת בין כלם וכתב הרב מורי ז"להה בביאור המאמר ז"ל אפ"ל ראשונה לכאורה כי אע"פ שלפי הדין לא היה ראוי להחריב את הבית וג"כ לסלק את הצדיק מן העולם וג"כ להזיק את ישראל בק' קללות אפ"ה לטובת העולם ותועלת ישראל הקב"ה מסלק את הצדיק כמאמר הפסוק כי מפני הרעה נאסף הצדיק כדי לשכך חמתו וזה הענין בעצמו היתה הכונה בחרבן ב"ה וכמז"ל ויצת אש בציון וגומר ובמזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתיך וגומר וזהו בעצמו הנרצה בק' תוכחות וכו' כדי למרק עונם ואעפ"י שקשין לפניו מ"מ לטובת ישראל לא איכפ' ליה וסילוק הצדיקים קשה לפניו יותר מכולם לפי שבעודם בעולם מרבים תורה ומצות ומגיני' ג"כ על הדור ולכך כתיב בהו להפליא הפלא ופלא דאינון תלת כנגד והפלא התוכחות נפלאים דחרבן ב"ה ועדיפא מתלת דהתם הני תלת דהכא דאתמרו בתלת תיבין:

ועוד מסתבר לומר בהקדמה ידועה והיא שהצדיקים בעה"ז הם מרכבה לשכינה כי באמצעות' יושפע העולם וזהו אצלי פי' פ' ויהי נועם ה' וגו' הכונה שאעפ"י שהמשכן

היה על עומדו ושם תנוח ההשפעה אלהית ומשם יפרד לכל העולם מ"מ אמר משה בתפלה לפניו יתב' שלא בשביל זה תוסר ההשפע' מהם להיות על המשכן לבדו וז"ש ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ואמר ומעשה ידינו כוננה וגומר כלומר לא בשביל זה או' שיחרב המשכן ח"ו דכיון שגופות הצדיקים הם מרכבה לקבלת השפע נמצא היות המשכן בלתי צורך והרי תפלתו סבה לחרבן המשכן לכן אמר ומעשה ידינו שהוא המשכן כוננה עלינו ואמר הטעם למה לפי שיש צורך במשכן כדי לכונן הדבר הזה שהצדיקים יהיו מרכבה לשכינה והשפעתה כי ע"י הדברים אשר בו והנעשים בתוכו באים הצדיקים לטהר גופותם ולהיות ראויים לכך וז"ש ומעשה ידינו כוננהו סוף דבר מה שהקב"ה היה משמש שהוא להיות מכון ומושב לשכינה והשפעתה זה השימוש בעצמו יש בצדיק והוא יותר חשוב שהוא שורה על גוף נקי וקדוש מצורף ומזוכך מלא מצות נמצא שהפסדן קשה לפני הקב"ה יותר מחרבן ב"ה כי בם מוצא נחת רוח ומקו' להשתמש בזה העולם ולהטיב בו כי זאת היתה מחשבת הבריא' מעיקר' ועוד כי כמו שהיה במקדש דברים שהיו מגינים על העולם כולו ומכפרים עונותיהם כך הצדיק מגין על הדור כנודע וג"כ קללות שבמשנה תורה משמשים לזה בעצמו וכמו שאז"ל אתם נצבים וכו' הקללות והייסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם לפניו וכו' נראה שלטובתם היה ענין התוכחות כדי שישמעו ויקחו מוסר ומפחדם לא יטו מני דרך ואם יטו יקחו עונשם בעולם הזה נמצא שהיה הדבר לתועלתם ועתה הוכיח ההוא סבא שאע"פי שענין התוכחות היה קשה בעיניו ית' להביאם על ישראל ולהחזיק להם בדברים הקשים ההם מ"מ כיון שהיה לתועלת ישראל כדאמרן לא היה קשה לפני ית' כ"כ ולפיכך לא נאמר בהם רק והפלא אמנם בחרבן ב"ה נאמר בו פלאים לפי שהיה קשה לפניו כפלים כי נעדר הכן והמושב אשר היה לו בתחתונים וכמ"ש ולכך נאמר בו פלאים על הקושי כפלים כאמור וסילוק הצדיקים שהוא זה בעצמו אלא דעדיפא מניה כדאמרן נאמר בהו להפליא הפלא ופלא דאינון תלת אע"ג דבכלל חרבן ב"ה הוי תוכחות דבכלל מאתים מנה וא"כ הילי"ל יותר מחרבן ב"ה דכתיב ביה פלאים וממילא משמע מינה דהוי יותר מתוכחות דלא כתיב אלא והפלא כבר במה שפירשתי לעיל בדרך הראשון מתורץ שהכונה שהוא נערך יותר מג' פלאים וכדאמרן לעיל וזה בעצמו נימא לדרך זה הב' עכ"ל.

ועוד אני אומר שאפשר לומר כי מ"ש מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב"ה יותר מק' תוכחות חסר שתים ומחרבן בית המקדש אין הכונה שהוא קשה יותר מן התוכחות ומהחרבן שניהם כא' כי אפשר שהתוכחות והחרבן שניהם ביחד הם קשים יותר מסילוקן של צדיקים וכשאמר קשה לפני הקב"ה יותר מק' תוכחות ומחרבן ב"ה

אין הכונה משתיהם כאחד אבל הכונה ממאה תוכחות לבדם או מחרבן הבית לבדו ולא קשה על זה דלימא שהוא קשה מחרבן הבית שכתוב בו פלאים ולישתוק מתוכחות דלא כתיב בו אלא והפלא לבד דבכלל מאתים מנה זו אינה קושיא כי כן הוא דרך בכל הגמרא לומר ב' חלוקות והם בזו אף זו וגם אם מהחלוקה האחרונ' נשמעת במכ"ש הראשונה דרך הוא למינקט תרוייהו בזו אף זו ולעולם לפי דרך זה אפשר כי התוכחות וחרבן ב"ה ביחד הם קשים יותר מסילוקן של צדיקים וגם אם הפלאים הם שוים כאן תלת וכאן תלת הא ליתא דלפי הפשט בסילוקן של צדיקים ליכא אלא תרי פלאים דהיינו מ"ש הפלא ופלא דמ"ש להפלי' אינה מן המנין לפי שהוא תני והדר מפרש ואינה הפלאה ג' רק אמר הנני יוסיף להפליא את העם הזה ופירש מה היא הפלאה זו ואמר שהיא הפלאה כפולה הפלא ופלא באופן דלעולם ליכא בסילוק הצדיקים רק תרתי הפלאה וכדאמרן ועל כן בהכרח כי תוכחות וחרבן ב"ה כא' קשים מסלוקן של צדיקים כי שם תלת ובסילוקן של צדיקי' תרתי וכדאמרינן אבל סילוק הצדיקים או חרבן ב"ה סילוק הצדיקים קשה אע"ג דכאן תרתי פלאים התרתי פלאי' דסילוק הצדיקים קשה וחמיר' לפי שהם מפורשי' בשתי תיבות כל א' בתיבה א' אמנם בחרבן בית המקדש התרתי פלאים כתובים בתיבה א' להורות על קלותם כי אינ' קשים כ"כ:

והרי"ע ז"ל כתב טומאתה בשוליה וכו' כלומר לא די שלא שבה אבל טומאתה השליכה בשולי רעיוניה ואחרי גוה ולא זכרה כי אחרית רשעים לרע ולכן קבלה את דינה במה שירדה פלאי' כמו שהשליכ' חטאתיה בתחתית מחשבותיה ואין מנוס לה. עכ"ל.

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב בהיות הירידה מופלגת מאד אמר שאין מנחם לה ר"ל שלא נמצא ירידה כמוה שתנחם בה שהנחמה היא בדומה וז"ש אין מנחם לה ואומרו ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב אפשר שירמוז למ"ש חז"ל שג' דברי' אמר השי"ת ע"י נתן הנביא לדוד רעב ודבר ונוס לפני צריו ואמר ירמיה שהגדיל צרת האויב יותר מהשתים רעות האחרות. עכ"ל:

פסוק י

ידו פרש צר על כל מחמדיה. זה היה לה על כי ראתה ירושל' גוי' אשר באו מקדשה בעודם יושבים בשלותם ולא מיחו בידם אשר צוית שלא יבאו בקהל לך והם עברו והכניסו גוים במקדש להראות להם בית נכאות' ע"כ באה עליהם הצרה הזאת:

אי נמי אמר שהיה בעיניהם כאילו ידו פרש צר על מחמדיה כשראתה גוים שבאו מקדשה אשר צוית שלא יבואו בקהל לך ולכן היה רע וקשה בעיניהם זה כאלו לוקח מהם כל מחמדיהם ויהיה כי מלשון כאשר כשראתה גוים וכו':

אי נמי ידו פרש צר על כל מחמדיה גם כספה גם זהבה וכל עושרה וטובה לקחו בידם אויבי' על רוב פשעיה כי ראתה האומה הישראלית גוים באו מקדשה לשרת שם את פני ה' ולהקריב קרבן לפניו כמז"ל אצל טומאתה בשוליה שהיו שם בב"ה כהנים עו"ג עובדים עבודתם ומקריבים קרבנותיהם והיא ראתה גוים עו"ג הכהנים הללו באו מקדשה לשרת ואתה צוית שלא יבואו בקהל שנאמר וערל זכר אשר לא ימול וכו' ונכרתה כי לא מבני ישראל המה והם לא מבעיא שבאו בקהל אלא גם זאת באו בבית המקדש בתוכו והקריבו קרבנות ולא מיחו כל האומה בכללה בידי הכהנים הללו ע"כ באה עליהם הצרה הזאת שפרש הצר ידו בכל מחמדיהם ואין עוזר ואין מוחה בידם:

אי נמי אמר ידו פרש צר על כל מחמודיה והם ספרי התורה כמאמר ז"ל והטעם שמלאו לבו לצר לשלוח ידו בספרי התורה ולא פחד מהאל ית' לפי שיד הצר שהזכיר ראתה גוים אשר באו מקדשה אשר צוית לא יבאו בקהל לך ונכנסו בשלום להחריב את המקדש ויצאו בשלום ע"כ גם הוא פרש ידו על כל מחמודיה והם ס"ת וכינוי ראתה לשון נקבה שב אל יד הצר:

אי נמי הודיע שבחן של ישראל כי גם אם ידו פרש צר על כל מחמדיה לא שתה על לבה אל הלקח מחמדיה אמנם כי ראתה גוים באו מקדשה כלומר כאשר ראתה גוים באו מקדשה ומרקדים בהיכלה אשר צוית לא יבאו בקהל לך אז כל עמה היו נאנחים ונאנחו על חרבנו ומאז היו מבקשים לחם דהיינו לחמה של תורה ואין כמש"ה לכו לחמו בלחמי וגומר והיו מבקשים אותו ואין כי ספו תמו מורי הוראות מישראל ומשם ואילך שראו שהתורה היתה הולכת ומתדלדלת נתנו כל מחמדיהם באוכל להשיב נפש כלו' באוכל שהוא משיב את הנפש דהיינו התורה וכמש"ה תורת ה' תמימה משיבת נפש והיו חומדים לדעת אותה ולהשיגה ועל האוכל הזה התפללה ואמרה ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה והריני זוללה לאכל מלחמה של תורה וראה והביטה וחוסה וחמול על עמך ישראל:

פסוק יא

אי נמי אמר **כל עמה נאנחים מבקשים לחם** כלו' עם היותם נאנחים היו צריכים לבקש לחם כי כל צרות שבעולם יוכל האדם לסבול אם לא יחסר לחמו וכמ"ש באיוב כי על זה בחרת מעוני כי בחר בשאר יסורין ואמר כי כולם טובים וקלים מן העוני אבל אם צרות רבות יסבבוהו ויחסר לחמו את זה לא יוכל שאתו וז"ש כל עמה נאנחים וצרות רבות ואנחות סבבום ועל הכל גדלה רעתם שהוצרכו לבקש לחם וכיון שלא מצאו להם לחם נתנו כל מחמדיהם באוכל' איזה אוכל שיהיה כמו פירות וכיוצא להשיב נפש וביען כי

לחם לבב אנוש יסעד וכל שאר המאכלים לא סעדי לבא בכל עת היו רעבים וצריכין לאכול עוד כאלו הם זוללים ז"ש ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה כי כל היום אני אוכלת ואינה שבעה:

אי נמי במה שכתוב מחמודיהם מלא בוא"ו על הבנים החמודים להם קאמר שכיון שלא מצאו להם לחם נתנו מחמדיהם בניהם הנחמדים והיו מחמד עיניהם נתנו אותם לאוכל ואכלו בשר בניהם ובשר בנותיהם וכמ"ש לקמן ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן וגו' ועשו זה להשיב נפש ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה עד שאכלתי בשר בני ובנותי כי אין לך זוללו' גדול מזה ואמר ראה ה' והביטה כי ראייה קרוב והבטה מרחוק והכונה אם עדין יש ה' בקרבנו ראה ה' מקרוב ואם אין ה' בקרבנו אלא כבר סילק שכינתו מבינינו הביטה מרחוק:

אי נמי כל עמה נאנחים מבקשים לחם והיתה זאת להם בעבור כי בזמן שעבר נתנו מחמודיהם כל חמדתם וחשקם באוכל מאכל ומשתה היו עושים כל ימיהם כחגים אכל ושתה והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פועל ה' לא הביטו ועשו זה להשיב נפשם הבהמית ויעשו פימה עלי כסל ובא עליהם מכ"מ כי עתה היו מבקשים לחם ואין ובזה ידוייק מאי דאיכא למידק שהיה ראוי שיאמר נותנים מחמדיהם באוכל כמ"ש מבקשים א"נ כמ"ש נתנו מחמדיהם לשעבר הל"ל בקשו לחם ובמ"ש הוא מתורץ וגם לפי ד"ז אפשר שאמר נתנו מחמדיהם באוכל להשיב נפש כלומר שהיו חומדים המאכלים החשובים והמתוקים המשיבי' את הנפש מרוב חשיבותם ואמר ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה כלומר תדינני כזולל וסובא שחייב מיתה ויותר טוב לי למות כי טוב מותי מחיי שטובים הם חללי חרב מחללי רעב:

אי נמי אחר שסיפר גודל הרעב שהיו מבקשים לחם ואין ושנתנו כל מחמודיהם באוכל להשיב את נפשם אמר ראה ה' והביטה מה זה ועל מה זה הבאת עלי צרה גדולה כזאת אולי בשום זמן הייתי זוללה ועל כן הבאת עלי רעב כזה מכ"מ וזהו כי הייתי זוללה כי לשון דילמא הוא שהוא א' מן לשונות שמשמש כי דילמא הייתי זוללה וע"כ באה עלי הצרה הזאת:

אי נמי אמר נתנו מחמדיהם וגו' הפליג לספר בגודל צרתה כי דרך העולם להיות חמדתו של אדם בממון לאסוף חיל והון ואלו כל מחמדיהם ומאויים היתה זאת באוכל להשיב נפש שהוא להשיג פרוסת לחם כזית או כביצה כדי השבת נפש לבד:

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב הנה הכתוב הזה קשה היישוב כי איך הוא טעם כי ראתה גויים וגו' לגזרת ידו פרש צר וגו' ואפשר שיאמר שבא הכתוב לתרץ קושיא א' והיא למה

לא מסרה עצמה על קדושת השי"ת והיה ראוי שימותו כולם ולא יפרוש ידו הצר על ספרי התורה שהם מחמודיה. כמו שפרש"י ז"ל שנאמר בהם הנחמדים מזהב ומפז רב וכו' ולמה הניחו את הצר שיפרוש ידו עליהם ותירץ הכתוב שהטעם שידו פרש צר על כל מחמדיה בלתי מונע הוא לפי שראתה גוים שבאו מקדשה אשר צוה השי"ת שלא יבאו והם באו הפך מצותו מזה שפטו כי מאת ה' היתה זאת ובכן הניחו את הצר למלא' תאותו ולעשות רצונו. עכ"ל:

עוד כתב הר"מ אלמושנינו ז"ל כל עמה נאנחים אפשר שיאמר שעם היות כל עמה נאנחי' לבקש לחם להשיב נפש לבד הנה בזה היתה זוללה לפי האמת והוא כי מי שראתה הצרות והרעות שראתה היא היה ראוי שתמו' ברעב ולא תתאוה למאכל כלל ואם כן במה שהיו כל עמה נאנחים מבקשים לחם אף שלא היה אלא להשיב נפש היתה זוללה באמת לפי הצרות הצוררו' באמתחו' עתה:

ואם באנו ליישב גזרת כי הייתי זוללה על נכון שנראית ללא צורך אפשר שיאמר כי מי שהוא מורגל ברעב כל ימיו אף בזמן השבע לאכול לשבעה יצטער מאד בזמן הרעב ולא יוכל לסבול והנה בהיות בני ציון היקרים בזמן שלותם האוכלים למעדנים בהיותם מבקשים לחם להשיב נפש לבד היה להם צרה גדולה וז"א כל עמה נאנחים מבקשים לחם ונתנו כל מחמדיהם באוכל להשיב נפש ואמר ראה ה' יראה ה' בעניי והביטה בצרתי ברעב הזה בהיות כי הייתי מקודם לכן זוללה ר"ל שהייתי מורגלת לאכול לשבעה עד שהייתי במדרגת זוללה לריבוי המאכלים ועתה באתי במדרגה הזאת הפוכית לה שכל עמי מבקשים לחם לבד להשיב נפש כי אם לא הייתי מקודם לכן מורגלת בשבע לא הייתי מרגשת עתה כ"כ צרת הרעב. עכ"ל.

ובמדרש את מוצא בשעה שנכנסו שונאים לב"ה נכנסו עמונים ומואבים עמהם והיו הכל רצים לבוז כסף וזהב ועמני' ומואבים רצים לבוז את התורה כדי לעקור לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' ר"י בר סימון בשם ר"ל בר פרטא לדליקה שנפל' לתוך פלטין של מלך והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב עבד רץ לבוז את אוניתו כך בשעה שנכנסו שונאים לב"ה נכנסו עמונים ומואבים עמהם והיו הכל רצים לבוז כסף וזהב ועמונים ומואבים רצו לבוז את התורה כדי לעקור לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' ע"כ:

ראוי להבין איך עלה בדעת שתי האומות הללו לעקור הדין ההוא וכי ספו תמו כל ס"ת שהיו בישר' כי לפי שהם יעקרוהו מאותו הספר יהיה נעקר מכל ס"ת שבישראל ועוד כי כבר היה הדבר ידוע ומושרש בדעת כל חכמי האומה ישראלית ולא ישכחוהו. ועוד אמאי אצטריך למשל דר"ל. ועוד אומרו בתחלת לשונו את מוצא כו':

אמנם הכונה היא דר"ל כי אלו הב' אומות היה להם לבושת וגם לחרפה בעיני העמים היות כתוב עליהם לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' ועל כן בעת חרבן ב"ה הכל היו רצין לבוז כסף וזהב והם היו רצין לבוז את התורה לעקור מ"ש בה לא יבא עמוני וכו' וכונתם היה כי בראות כל העמים כי הם שולחים יד בספרי התורה ובוזזים אותם ועושים זה להכעיס את אלהי ישראל אשר כתב בתורתו לא יבא עמוני יאמרו כל העמים מבלתי יכולת ה' להלחם עמהם הם בזזו התורה שלו על אשר כתב בתורתו לא יבא עמוני גם יכלו ובזה בהיותם בוזזי' התורה שלו כל העמים כאחד יעידון יגידון כי אין ממשות במ"ש לא יבא עמוני וכו' כיון שבזזו הס"ת ולא פקד עליהם ובזה חשבו העמונים והמואבים כי היו עוקרים מ"ש עליהם לא יבא עמוני וכו' והרגיש בעל המאמר שאם זו היתה כונת העמונים לזלזל בו ית' בכבודו ובתורתו אם כן למה הניחם השי"ת שישלטו בס"ת על כן הביא ר"ל משל לדליקה שנפלה לתוך פלטין של מלך והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב ועבד רץ לבוז אוניתו רצה בזה לומר שהיא דמיון הדליקה שנפלה בפלטין של מלך כי כמו שאותה הדליקה לא היה יכולת במלך לכבותה והלכו ובזו את כל אשר לו כן כביכול ע"י עונותיו של ישראל נפלה דליקה בפלטרין של מלך ודייק מלת נפלה כי ב"ה לא היה מן הראוי שישרף כי הוא מה עשה אבל נפלה שם הדליקה כאלו נפלה בדרך נפילה ובדרך מקרה כי עוונות ישראל הטו אלה וכביכול חטאתינו המקדש נשא ועונינו הוא סבלם והניח את אנשי הצבא ובזזו איש לו את ספרי התורה דמיון המלך שנפלה דליקה בפלטרין שלו כי ע"י העונות תשת כח של מעלה כד"א צור ילדך תשי באופן כי אין קושיא למה הניחם השי"ת לשלוח יד בספרי התורה ואמרה את מוצא הכונה כי אעפ"י שאין הכרח בכתוב שהעמונים רצו לבוז את התורה עם כל זה מעשה שהיה כך היה ואילו שאלת וחקרת וביקשת את מוצא איש מפי איש יספרו לך ומצאת כי תדרשנו כי בשעה שנכנסו השונאים לב"ה נכנסו עמונים ומואבים עמהם ופשט הכתוב לפי דרשא זו כך הוא ידו פרש צר על כל מחמדיה היינו כל השונאים שהיו הכל רצין לבוז כסף וזהב וזה היה באותו הזמן בעצמו כאשר ראתה גוים והם העמונים שבאו מקדשה לבוז ספרי התורה אשר צוית לא יבאו בקהל לך ואומרו כי ראתה היינו כאשר ראתה הודיענו כי שנאת העמונים היתה כ"כ רבה לנקום נקמת לא יבא עמוני שלא רצו לבוז בראשונה כסף וזהב עם שאר העמים ואח"כ יבוזו הם בספרים וזה וזה תתקיים בידם אשר כ"כ היתה שנאת' לנקום נקמתם כי לא חמדו לשלול שלל ולבוז בז כסף וזהב עד שינקמו נקמת' וז"ש ידו היה פרש צר על כל מחמדי' דהיינו שאר העמים שבזזו כסף וזהב וזה היה בזמן כאשר ראתה ירושלי' גוים שבאו מקדש' אותם אשר צוית לא יבאו בקהל לך

ותחלת ביזתם של אלו היה כסף וזהב ותחלת ביזת עמון ומואב היו הספרים הכל בזמן א' וכאומרו כי ראתה וכו' דהיינו הודעת הזמן הודיע לנו שנאת העמונים כמה וכמה היתה:
והר"י ן' שועב ז"ל כתב ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה, ירצה אחר שהעם המיוחד יושבי' בצער בשביה הנה אני יושבת בחרפה וגידופין עם שאר הגוים וכאומרו למעלה והיא מר לה ומלת זוללה מגזירת בזיון כמו כרום זלות לבני אדם וכן במדרש זה לשונו אמר רבי פנחס עובדא הוה בתרתין נשין זניין באשקלון והויין מתבתשן דא עם דא, אמרה חדא לחברתה לית את אזלא מהכא דחזיין אפך כיהודיתא לבתר יומין אתרציאת דא לדא אמר לה על כולא שרי לך אלא על דאמרת לי חזיין אפך כי יהודיתא לא שרי ולא שביק לך הה"ד כי הייתי זוללה:
או ירצה **ראה ה' והביטה מה היה לי** בעבו' שהייתי בימי שלותי זוללה כי פרעתי החטא עכ"ל:
והרב מורי זלה"ה כתב כל עמה נאנחים וגו' אמר כי כל עם ירושלים אשר נתגדלו במקום זבת חלב ודבש ותענוגי עולם נאנחים והגיעו למדרגה פחותה עד מאד להיות כעניים מחזירים על הפתחים לבקש לחם וזה היה לפי שאין להם אפי' שוה פרוטה כדי לקנות להם לחם ואיזה דבר מאכל כי כבר תם הכסף ואפס מכל וכל וכמ"ש נתנו מחמדיהם כבר באוכל להשיב נפש כלומר בדבר מועט כדי השבת נפש לבד ראה ה' והביטה כאשר הייתי זוללה לומר שעונש זה היה יותר משעור החטא וכפי שעור הזוללות היה ראוי להיות מכת הרעב לא יותר בעונש כפול ומכופל ולכן ראוי להקל את עול הרעב הבא מחמת הזוללות להיות הדבר מכ"מ ואף אם גברו שאר העונות עד התכלית כי אין הרעב בא מחמתם כאמור עכ"ל:
והרי"ע ז"ל כתב כל עמה נאנחים וגו' למה שראה המקונן כי עם ה' אלה בסובלם רעב וצמא הוצרך להם לשוטט בחוצות ורחובות עיר לבקש אוכל לנפשם ושמא ימצאום האויבים ויהרגום עד שידמה כאלו ההריגה באה להם לרודפם אחרי תאותם כמשפט הזוללים היה מתלונן במליצה תמרורו כדרך עגמת נפש ואו' כי מכל התנאים הצריכים לדון את הזולל הם ד' היותר מפורסמו' הא' שיהיה הנדון פחות מבן י"ג שנה כמ"ש כי יהיה לאיש בן ולא בן לאיש וע"ד רז"ל משיביא ב' שערות ואעפ"י שלא הגיע לכלל איש. הב' שיהיה זולל בשר כתרגומו לא בלחם ולא בפירות והג' שיגנוב ממון ויקנה. והד' שיאכל תרטימר בשר ואם חסר אח' מאלו אינו נשפט בזולל ולכן כנגד הא' אמר כל עמה ולא הקטנים בלבד מבקשים לחם ולא בשר ויין נתנו מחמודיהם ולא גנבו משל אחרים.

באוכל להשיב נפש ולא לשבע כ"ש שלא יעבור שיעור ראה ה' והביטה כי נשפטתי כאלו הייתי זוללה והוא ע"ד הפלגת האנינות והבכי עכ"ל:

פסוק יב

לא אליכם המתרגם תרגם אשבעותי לכון מלשון אלה ושבועה ויצא לו ממאי דכתיב לוא בו"או יתירה והרי הוא כאלו כתיב אלו מלשון אלו וכחש כונת הפסוק לפי שבעוברי דרכים יקרה להם צרות רבות מחמת סכנת דרכים וגם רואי' צרות רבות שאירעו לאחרים במקומות אשר הם הולכים ולכן משביע לעוברי דרכים אם ראו מכאוב כמכאוב ירושלים ולפי שלפעמים יהיה באדם רגע קטן הכמות למראה עינים ואיכותה גדול כי גדל הכאב מאד ולפעמים הנגע גדול למראה עיני' והכאב אינו כל כך ולכ"א הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי הרי האיכות גדול שהוא הכאב וגם הביטו וראו אם יש בעולם כאשר עולל לי שהוא הנגע עצמו הכמות הגדול למראה עינים. עוד שלישי' היתה לי אשר הוגה ה' כי בשם הזה המורה על הרחמים הביא עלי את הרעה ויותר מצטער האדם ברעה הבאה עליו מיד אוהבו יותר ממה שבא עליו ע"י מי שאינו אוהבו. ועוד רביעית אשר היה ביום חרון אפו בט' באב דכיון דנחרב הבית הראשון בט' באב וכמה דברים אחרים היה ראוי שיחמול עלי שלא להביא עוד רעה עלי ביום ההוא ועכ"ז לא ריחם עלי אלא ביום ההוא הביא עלי עוד צרות אחרות הרי זה שבר על שבר והוה על הוה וע"כ גדל מכאובי מאד.

אי נמי אמר הביטו וראו וגו' שעשה לי והביא עלי ועולל לי במעשה כל אשר דבר עלי ביום חרון אפו כל מה שדבר להביא עלי בעוד כעסו עלי הביא ולא נתקרר כעסו בדיבור לבד במה שהוציא הדברים מפיו אלא כל מה שדבר הביא אותו והוגה הוא מלשון דבור והוא הפך וינחם ה' על הרעה ונתפייס בדבור אשר דבר לעשות לעמו:

א"נ אמר לוא אליכם מלשון אלה ושבועה וכדאמרן לעיל שהשביעו להולכי דרכים המחזרים בעיירות והולכים מעיר אל עיר וממלכה אל ממלכה וראו וידעו בצרת כולם ע"כ השביעם גם כן אפשר שאמר כל עוברי דרך כלומר איני משביע לאות' שבאו עליהם יסורין כדרך כל הארץ אלא לאותם שבאו עליהם יסורין כ"כ רבים וגדולים עד שעברו יותר מדרך כל הארץ וזהו עוברי דרך דקאמר שעברו מדרכן של היסורין כל כך גדלו עד מאד ולכן אני משביע אם בכל מכאביכם ראיתם אם יש מכאוב כמכאובי ואומרו הביטו וראו הכונה שדבר עם הקרובים והרחוקים כנגד הרחוקים אמר הביטו כי כל הבטה היא מרחוק וכנגד הקרובים אמר וראו כי כל ראייה היא מקרוב:

או אפשר שדבר אפי' עם הרחוקים שהיא להם בדרך הבטה וכל דבר הנראה מרחוק בדרך הבטה לעולם יראה א' מאלף מכמותה וכדמיון הלבנה שלרוב ריחוקה היא נראית ככף איש עגולה ולפי האמת היא גדולה יותר מגוף הארץ וההבטה ממרחק מקטין אותה ע"כ דבר לרחוקים שהיא להם הבטה ואמר להם הביטו וכ"כ הוא המכאו' גדול עד מאד כי אפי' ההבטה שלכם יהפך לכם לראיי' וז"ש וראו כי אפי' ממרחק יתרא' לכם המכאוב כל כך גדול כאלו אתם רואים אותו מקרוב בדרך ראייה וז"ש וראו ואמר להם ראו אם יש מכאוב אף אם יהיה המכאוב היות' גדול שבעולם וע"כ נכתב מכאוב מלא בוי"ו וראו אם המכאוב הגדול והמלא אשר ראית' בימיכם אם ישוה אל המכאו' היותר קטן שבא עלי וע"כ נכתב כמכאבי חסר וי"ו כי הגדול של אחרי' לא ישוה למכאבי היות' קטן וע"כ ממרחק תוכלו לראותו על רוב גודלו ותעריכו עולל אשר עולל לי ויגדל עוד כי אין רעת העני אשר כל ימיו מכאובי' וכבר הורגל והוכח במכאוב תמיד ואין מכאובו שוה אל מכאוב האיש אשר כל ימיו התענג על רוב שלום מהתענג ומרוך כי לפי מה שהורגל להיות תמיד בתענוגים כן יגדל כאבו וכן אם תעריכו מכאובי לערך שבא עלי שהייתי מלאה כל טוב כן יגדל המכאוב ז"ש אשר עולל לי גם אם תעריכו מיד מי היתה זאת לי יגדל עוד הכאב כי לא יכאיב את האדם ולא יצר לו הרעה שיבא עליו מיד א' משונאיו לפנים כאשר יכאיב אותו הרעה אשר תבואהו מיד א' מאוהבי שמו כי זה יצר לו יותר כי איש שלומו אשר בטח בו הגדיל עליו עקב וז"ש אשר הוגה ה' אם תעריכו כי מיד ה' היתה זאת לי יגדל הכאב מאד כי עד עתה ה' לי בעוזרי ועתה נהפך עלי והיה ה' לאויב וגם אם היה נותן לי ריוח ביני וביני בין צרה לצרה החרשתי אבל גדלה אנחתי כי ביום אחד שפקד עלי כל חמתו וכל הצרות הביאם עלי ביום חרון אפו.

אי נמי משביע אני עליכם הוגי התורה וזהו עוברי דרך כי דרך על התורה יאמר לך כמשז"ל דרך זו תורה ואמר משביע אני עליכם כל אותם שעברת' כל התורה מתחלתה ועד סופה והגית' בה ולמדת' את כולה וראית' כל הכתוב בה שתביטו וראו בתוכה אם תמצאו כתוב בפ' אם בחוקותי ובפ' והיה כי תבא מכאוב כמכאובי אשר עולל לי אם כתב באותה הפר' אשר הוגה ואמר ה' וייעד להביא עלינו התוכחות ההמה ביום חרון אפו ראו שמה אם יש כתוב שם מכאוב כזה שהביא עלי כי בודאי כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך כלו' שאינם כתובים בתורתך.

אי נמי ביען כי ה' כרחמיו וכרוב חסדיו לא הביא על יושבי ירושלים הרעה הראויה לבא עליהם על גודל רשעם אלא שפך חמתו על העצים ועל האבנים כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה וע"כ נתרעמה ירושלם ואמר' ליושביה לא

אליכם כל עוברי דרך אתם עברתם דרכה של תורה ותמרו את פי ה' למרות עיני כבודו ולא הביא אליכם כאשר היה ראוי לכם וז"ש לא אליכם כל עוברי דרך כי את הכל הביא עלי ואנכי לא חטאתי אחור לא נסוגותי והביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי שנשארתי שומם' בזויה וחרבה ואתם החוטאים ואנכי עונותיכם סבלתי אשר הוגה ה' ביום חרון אפו ושפך עליה חרון אפו שהיה לו לשפוך על ישראל:

ובמדרש לא אליכם כ"ז אומרת לעו"ג לא ייתי עליכון דאתא עלי לא ימטי עליכון דמטה עלי כל עוברי דרך כל עוברי דרכה של תורה הביטו וראו תמן תנינן משפט דור המבול י"ב חדש משפט מצריים י"ב חדש משפט איוב י"ב חדש משפט גוג ומגוג י"ב חדש משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש נ"נ ג' שנים ומחצה אספסיינוס ג' שנים ומחצה הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי שדקדק עמי וקטיף עוללתי כד"א כי תבצור כרמך וכו' אשר הוגה ה' ביום חרון אפו א"ר אחא יום אחד היה חרון אפו של הקב"ה אלו עשו ישראל תשובה פשרו ע"כ. כוונת הכתוב לפי דבריהם ז"ל שאמרה כנסת ישראל לעו"ג לא יבא עליכם מה שבא עלי ועם היות שגם אתם רשעים עוברי דרכה של תורה ואמר הביטו וראו תמן תנינן משפט דור המבול כו' עם דבריהם יתורץ הכפל של הביטו וראו באומרו הביטו רמז אל משפט דור המבול ומשפט מצריים שהיא רמז אל המשפטי' שעברו ועליהם אמר הביטו ואמ' וראו על משפט גוג ומגוג שהוא לעתיד כי על הדבר העתיד יצדק מלת ראיה. ועל כן הנביא המתנבא עתידות נקרא רואה כי רואה העתיד לבא ועל משפט גוג ומגוג העתיד וגם על משפט רשעים בגיהנם שהאדם משיג ורואה אותו בעין שכלו על כן אמר ראו אם יש בהם מכאוב כמכאובי של נ"נ ואספסייאנוס ואמר אשר עולל לי שדקדק עמי וקטיף עוללתי כמ"דא כי תבצור כרמך וכו' ופי' עולל מלשון עוללו' והתורה אמרה כי תבצור כרמך לא תעולל והאויב עולל לי וקטף אפי' העוללות אשר לא כתורתך כי הוא יתברך צוה לא תעולל אמר עוד אשר הוגה ה' ביום חרון אפו א"ר אחא יום א' היה חרון אפו של הקב"ה אילו עשו ישראל תשובה פשרו דרש זה ממאי דכתיב מלת ביום מיותרת והיה די שיאמר אשר הוגה ה' בחרון אפו מאי ביום דקאמר על כן דרש כי גם אם חטאו ישראל והרשיעו לשעבר אילו עשו תשובה מה שעב' עבר ובודאי פשרו ודייק זה מדקאמר ביום חרון אפו כי לא הוגה ה' אלא ביום חרון אפו וכאילו לא היה חרון אף אלא אותו היום לבד ובאותו היום היה תלוי הכל לפי שאותו היום היה בחרון אף הוגה אותה הא אם אותו היום פייסוהו ועשו תשובה פשרו ולא היו לוקים.

והרי"ע ז"ל כתב לא אליכם אמר' בצערה ומר נפשה לא באה אליכם כל עוברי דרך ישרה ומעבטי אורח נכונה כמוני שהגיע לכם עונש כענשי כי הביטו וראו אם סופר משום מעול וחומץ שמצאו מכאוב כמכאובי אשר עולל לי אין זה אלא אשר הוגה ה' ביום חרון אפו כי מה שיעש' בחרי אף הוא בלתי משוער ויוסיף עונש כמו שאמר הנביא בעצמו בעת אפך עשה בהם. עכ"ל. והר"י ן' שועב ז"ל כתב אמר לא אליכם כל עוברי דרך וכו'. כי האדם קרוב אצל עצמו ויודע מרת נפשו ואיננו מרגיש צרת אחרים ולזה לקח עדי' מעוברי הדרך אשר אין להם חלק בצרה וז"א לא אליכם וכו' כלומר כל עוברי דרך אשר לא אליכם הצרה הזאת כדי שתהיו פסולים לעדות הביטו וראו וכו' ואפשר שיאמר זה לפי שיש אנשים לא ירצו להסתכל בצרת אחרים מיראה פן תדבקם הרעה אם בדרך טבעי כאשר יהיה הרע מהמזיקים בדבקות ואם בדרך השגחיי כמו שיקרה לשמח מאד כאומרו בנפול אויבך אל תשמח וגו' ולז"א אל תראו שיבא עליכם זה הרע כי לא יבא עליכם למה שאתם עוברי דרך במקרה, ולא יספיק שידבק בכם גם כן אינכם באים בכונה לראות רעתי ולשמוח מזה אבל אתם עוברים בי במקרה ולזה הביטו והסתכלו היטב אם יש בטבע הנמצא מכאוב כמכאובי עכ"ל.

אי נמי בהיות כי למעלה אמר ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב ואומרים ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת השיב ירושלים ואמרה אליהם אין האמת אתכם ולא אליכם להחזיק טובה על גבורתכם וכח ידכם כל עוברי דרכה של תורה גוים זדים ארורים כי לא מידכם היתה זאת לכם הראיה הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי שהיה שלא כדרך טבע כנ"ל אלא על כרחכם תודו כי ה' הוגה ומידו היתה זאת לנו וז"ש אשר הוגה ה' ביום חרון אפו עד כי בהיות ירושלים תלויה באויר שאין אדם יכול לה ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה וכו':

פסוק יג

ממרום שלח אש בעצמותי וכו'. דרך אנשי המלחמה אפילו כת הנופלים הם מתנחמים במה שהורגים ולוקחים נקמתם תחלה מאויביהם קודם מיתתם אבל ישראל לא היה להם נחמה זו דכיון שראו כי מן השמים נלחמו עמהם וממרום שלח אש בב"ה ע"י גבריאל זו היתה סבה ששבו אחור ולא שמו פניהם נגד אויביהם וז"ש פרש רשת לרגלי השיבני אחור שלא להרים יד על אויבי כיון שראיתי שמן השמים נלחמו עמי באופן שהרגו אותי ונתנני שוממה ולא היה לי שום נחמה כדרך כל העולם שהם מתנחמים קצת כשהורגים הם תחלה קצת מאויביהם אלא כל היום דוה ומכאובי נגדי תמיד כי לא היתה לי שום נחמה לפי שלא הרגתי מהם:

אי נמי אמר לנו אופן הכיבוש והיאך כבשה האויב שאם היה שלום ביניהם מעולם לא היה יכול טיטוס לתפשה כי כולם גבורי כח היו ואין איש יכול לעמוד נגדם אלא ממרום שלח הקב"ה אש המחלוקת בין הגבורים והעצומים שבהם וזהו בעצמותי בעצומים שבקרבי וכיון שהם היו שונאים והורגים זה לזה היתה יכולת ביד טיטוס וירדנה וכבשה פרש רשת לרגלי ולא עזבני לברוח מיד האויבים השיבני אחור מדרך כל העולם כי דרך העולם שהולך ומתמעט היגון והאנחה ומיקל הצרה ולנו היה הפך כי נתננו שוממה וכל יום ויום קללתו מרובה מחבירו ואנחתינו הולכת ומתגדלת וזהו כל היום דוה יותר ויותר.

אי נמי אם היה בא האויב מרוח זה היינו יכולים לברוח לרוח אחר וה"בה מה עשה כדי שלא יהיה לנו מנוס ממרום שלח אש בעצמותי ועל כן נלכדנו בתוך המצוד' כאלו פרש רשת לרגלי כי לאיזה מקום שנברח היה אש נופל עלינו ולא יכולנו לברוח אלא השיבני אחור מן המקום אשר היינו פונים אליו לנוס שמה ועם היות כי מדרך העולם בהיות האדם נבהל ומשומם לא ירגיש בכאבו כלל מרוב השתוממותו ולנו לא היה כן אלא נתנני שוממה כאלו כל החושים שלי בטלים ועכ"ז עם היותי שוממה הייתי מרגשת בכאב מאד וז"ש כל היום דוה ואסלדה בחילה.

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב אשר עולל לי אשר הוגה ה' וכו' אפשר שיאמר שמה שפעל בה הוא מה שדבר ה' ביום חרון אפו ולא ההכאו' שהכה אותה ברוב הצרות והרעות השתרגו עלו על צוארה והוא בדרך המשל ההמוני שאומרים שהמכות נשכחות והדברים אינם נשכחים עולם ועד וכאילו אמר אשר עולל לי אינו החרון או ההכאה הנמשכת מהחרון רק מה שדבר הש"ית נגדי ביום החרון זה אני מרגשת יותר מכל הצרות אשר באו עלי יען דבריו יורו על סילוק השגחתו מעלי.

ואם באנו ליישב מלת הוגה כמשמעה כפי שפירשו אותה כל המפרשים מלשון יגון אפשר שאמר לא אליכם כל עוברי דרך הוא תואר אל השלמים שהם עוברים בעה"ז כאורח נטה ללון שטף ועבר אל העולם הרוחני וכאלו אמר שלא יקרה להם לעוברי דרך מה שיקרה לה ואמר לשלמים שיביטו יראו איך מכאובה משונה מכל מכאוב וזה כי כל מכאוב הוא מקרה נמשך מההכאה והאיש המכה אינו פעל המכאוב רק ההכאה אבל המכאוב נמשך מאליו מההנאה אמנם אמרה ירושלים שמכאובה משונה מכל המכאובות למה שמכאובה היא נפעלת לה וז"א אשר עולל לי אשר הוגה ה' ביום חרון אפו ירצה שהמכאוב עצמו והוא אשר הוגה ה' מלשון יגון כמו שפירשו כי היגון והמכאוב הכל דבר א' כפי גדרו וז"א אשר עולל לי אשר הוגה ה' ירצה היגון אשר שלח ה' כי ביום חרון אפו עולל ונפעל לי הפך כל היגונו' כי היגון אינו נפעל רק נמשך מאליו

כאמור והוא כאילו אמר אשר עולל לי אשר הכאיב ה' ביום חרון אפו שאומרו אשר הוגה הוא כמו אשר הכאיב והוא כאלו אמר שהוא ית' פעל הכאב הפר הטבע כי הכאב אינו נפעל רק נמשך מאליו כאמור והמכה היא הנפעלת אשר ימשך ממנה הכאב.

ואם תהיה מלת הוגה מלשון דבור והגיון הלב אפשר שיאמר שהדיבור בו ית' הוא פועל שאינו כב"ו שאומר ואח"כ פועל ואפשר שבין הדיבור והפועל יתחרט אך הוא ית' במחשבה לבד הוא פועל כאומרו ונפשו אותה ויעש וכו' והוא כאלו אמר אשר נפעל בי אשר חשב ה' בקרב לבו בלתי פועל אחר כי הגיון לבו ית' הוא פועל כאמור ועל כן אין מקום להשיב שאינו פועל בזמן כנודע:

ואומרו ממרום שלח אש בעצמותי אפש' שהפליגה בסיפור צרת' בבחינה אחרת והוא שהשי"ת שלח אש מן השמים והוריד האש בעצמותיה והוא מלשון לא ירדנו בפרך ואמרה שלהיות האש גדול' אם היה שורף אומה השי"ת היתה נכוית פתאום כרגע ותמות ולא תרגיש המיתה אמנם השי"ת פרש רשת לרגליה כדי שלא תשליך עצמה באש למות פתאם שלא לסבול כאב הצליה באש אך שרף אות' מעט מעט שהו' כאב מכאיב מאד וייסורין קשים וז"א פרש רשת לרגלי השיבני אחור ירצ' פרש רשת לרגלי והשיבני אחור ממקום האש שאהי' רחוקה ממקום האש כדי שאהיה שוממה וכל היום דוה כ"א לא היה פורש רשת לרגלה לא היתה דוה ושוממה כל היום רק כרגע היתה משלכת עצמה לאש ומתה אך עתה היתה כל היום דוה עכ"ל:

והרי"ע ז"ל כתב ממרום שלח נמשך למ"ש אשר הוגה ה' ביום חרון אפו אמר כי ע"כ הכריח את הטבע לעשות נקמה בה כי ממרום שהוא מקום טבעי לאש וטבע האש לעלות הכריחה לרדת אל עצמיותה וה"א וירדנה שחוזר לאש מלשון וירדו בם ישרים. גם אפשר שהוא מלשון רדיית הפת. ויאמר שרדה אותה רצוני האש בתוך עצמיות' כרדיית הפת בתוך התנור וירמוז אל הקדחת הדקה אשר בתוך העצמות אשר אין המלט ממנה עכ"ל.

אי נמי בהיות כי בזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה וימלט אי נקי וכאשר רצה הש"י להחריב את ירושלם סילק את הצדיקים מן העולם ותאכל' האש הגדולה ומפני הרעה העתידה לבא על ירושלם נאספו מתחלה כל הצדיקים שהיו בתוכה ואח"כ נלכדה העיר ונשמו הבתים וז"ש ממרום שלח אש בעצמותי הלא הם הצדיקים העצומים אשר היו בי והיו עצומים וגבורים לעמוד בפרץ דוחים את הגזירות וכאשר ממרום שלח אש בעצמותי וסלקם מן העולם אז וירדנה שלט בה האויב כד"א כי הוא רודה בכל עבר הנהר וזהו בעצמו מה שסיים ואמר פרש רשת לרגלי והם הצדיקים אשר היו כדמיון רגלי כי בהם היה לי הקמת רגל ובהסתלקותם נפלתי ולא קמתי כי כשפירש רשת לרגלי

וסילקם בזה השיבני אחור והלכתי מיום הסתלקותם לאחור ולא לפנים ונתנני שוממה כל היום דוה. וכפי דרך זה אפשר שרמז באומרו פרש רשת לרגלי על עשרה הרוגי מלוכה שהיו רגלי כל האומה ישראלית כי בזכותם ובהם היה לישראל הקמת רגל וידוע הרשת שפרש להם לצודם והיא מכירת יוסף שאמר להם האויב דינו משפט זה גונב נפש מישראל מה דינו השיבו לו בתם לבבם ומת הגנב ההוא ואז צדם ברשת ההוא וגזר עליהם שיקבלו דין עשרת השבטים עליהם כי מימות' לא נמצאו כהם ואל זה רמז מ"ש פרש רשת לרגלי ואומרו השיבני אחור אפשר כי הוא פי' מה היא הרשת והוא שהשיבני אחור כלומר השיבני לשלם חובינן שהוא אחור מזמן מכירת יוסף הצדיק ובזה נתנני שוממה בהסתלקות העטרה ישישים צדיקים וכל היום לבי דוה עליהם:

אי נמי סיפר לנו גודל כאבו ואין מכאוב כמכאובי כי גדל הכאב מאד בהיות כי העלהו הש"י ברום המעלות ואח"כ השליכו ואלו לא הוציאם הקב"ה ממצרים אבל הניחם בדלותם ועניים גם אם היו בדלי דלות ויוסיף עליהם כהנה וכהנה לא היה נרגש כלל המכאוב אבל בהיות כי כבר הוציאם וגדלם ורוממם עד מרום ומשם שלח אש בעצמותם בזה יודע כי אין מכאוב כמכאובו וז"ש ממרום כלומר מאחר היותי במרום וברום המעלות שלח אש בעצמותי וירדנה ומה שחשבתי אני להיות עולה עוד מעלה מעלה לא די שלא עליתי אבל פרש רשת לרגלי והלואי שהיתה הרשת כדי שלא אעלה עוד ואשאר במצבי אבל השיבני אחור כי שבתי אחור בימי קדם כאשר הייתי בזמן אחור בגלות מצרים מדוכה ומעונה ולא זה בלבד כי אם בארץ מצרים גם אם הייתי בגלות הייתי פרה ורבה וכמ"שה ובני ישראל פרו וישרצו וגומר אבל עתה בגלות הזה מלבד הגלות נתנני שוממה כי מידם הורגנו כל היום מה שמצרים לא עלה בידם להרוג אפילו אחד מהם עם שנתחכמו על זה כאומרם הבה נתחכמה וגו' ועתה בגלות הזה נתנני שוממה כי כל יום ויום הי' הורגים אותנו קהלות קהלות משפחות משפחות באופן שאני כל היום דוה על שוממותינו שאנו שוממים בכל יום קללתו מרובה מחבירו וגם רמז כל היום דוה כי בגלות מצרים לא ישבו בגלו' רק רד"ו שנה ועתה נבר עבר כל האלף שהוא יומו של הקב"ה וז"ש כל היו' דוה.

אי נמי אמר הסב' ששלח ה' אש בעצמותי היא היותי מתנהגת בגאוה וברוממות וז"ש ממרום כלומר מסבת חשבי כי מרום וקדוש אשכון וראשי בשמים בגאוה וגודל לבב על כן מסבת זה שלח אש בעצמותי וירדנה בירידה התחתונה מכ"מ וז"ש הכתוב לקמן השליך משמים ארץ תפארת ישראל כי כשהשליך ה' את תפארת ישראל משמים

השליכו לארך כי הוא שם את ראשו בשמים בגאוה ובגודל לבב ובגאותו שחקים ומשם השליכו לארץ.

והרב מורי זל"ה פירש פרש רשת לרגלי ר"ל למחני כמו רק אעברה ברגלי והכונה עם מז"ל במדרש שבכל מקום שהיו בורחים היו מסגירים אותם ביד אויביהם הצרים אותם ובסיבת הדבר הזה השיבני אחור מלברוח. או תהיה הכונ' השיבני אחור ממעלתי וגם נסתבב מזה דבר אחר שנתנני שוממה כל היום דוה ר"ל שאם היו מחני ובני אומתי בורחי' הייתי נשארה שוממה לבד לא דוה יען שהרי הנה הנם בארץ אחרת עודם חיים ואף אם הייתי דוה לא היה הכאב נמשך בכל יום רק בשעת חימום ובעת הליכתם לבד אבל עתה שלא נתן לכם מקום לברוח אית תרתי לריעות' נתנני שוממה וכל היום דוה בסיבת כי כלו באפם תקוה בכלה ונחרצה עד כאן לשונו:

פסוק יד

נשקד עול פשעי וגו'. ר"ל כשהייתי פושע וחוטא לפניו לא אבה לפקוד עלי אלא שמר אותם ועכבם בידו וכשעזבתי את תורתו אז פקד כל עונותי עלי וז"ש השתרגו עלו על צואר כשהשתרגו עונותי ועלו על צואר שלא רציתי להגות בתורה בצואר ובקולי אז הכשיל כחי ונתנני בידי לא אוכל קום כי לא אבדה הארץ אלא על עזבם את תורתי.

אי נמי אפשר לומר שהשמיענו איך הש"י האריך אפו עמנו והעול אשר היינו ראויים לסבול תמורת מה שפשענו לא יסרנו בו האל ית' אבל נשקד בשקידה ובתמידות עול פשעי בידו ית' ולא יסרני בו וכיון שהיו כלם קיימים השתרגו ועשו שריגים ועלו על צואר וכל כך השתרגו וגדלו הם מאליהם עד שנעשה עול גדול מהם והם עלו על צואר כדמיון העול העולה על הצואר ועלו על צואר וכ"כ הם בריבוי כי לא אוכל שאת זעמם אלא הכשיל כחי באופן שנתנני אדני בידי לא אוכל קום כלו' מה שהתנהג עמי במד"הד הרפ' אדני ולא בקש' ולא ייסרני על ראשון א' רק נשקד עול פשעי בידו כדאמרן בזה היה אדני לי כאויב ורחמנותו נהפך לי לאכזריו' כיון שכל פשעי עדיין כולם חיים וקיימים עתה לבסוף שרצה לפרוע לי כל פשעי ביחד נתנני אדני בידי לא אוכל קום כלו' בידי פשעי' רבים אשר לא אוכל קום מפניהם ואילו לקיתי מעט מעט עליה' ולא נשקד עול פשעי בידו הייתי ממרק את כל פשעי מעט מעט ראשון א'.

אי נמי נשקד פירושו כמו שפירשו המפרשים מלשון התרשמות וחקיקה והכונה נחקק ונרש' עול פשעי וכונת עול פשעי כלומר שפרקתי מעל צואר וקבלתי עלי עול הפשעים להיות לעולם חוטא ופושע ואלו הפשעים השתרגו כי גדלו גידולי' והעלו שריגי' רבוי' ומשתרגים אלו עם אלו כי נקטינן עבירה גוררת עבירה ומשתרגים ועושים שריגים עד

שעלו על צוארו והכונה כי מכף רגל ועד ראש אין בו מתם כי כל איבריו טימא בעבירות מכף רגלו עד שעלו על צוארי והוא שגם חטאו בצואר וכענין שאמר הכתוב ותלכנה נטויות גרון ואומר ידברו בצוא' עתק וכשעלו על צוארי שכבר נטמאו כל אברי גופי בעבירות אז הכשיל כחי הש"ית ופירש ואמר שאין כונת הכשיל כחי שהשי"ת בעצמו הכשיל כחי כי נקטינן שאין רע יורד מלמעלה כי הוא ית' טוב ומטיב עכ"א כי מאי דקאמר הכשיל כחי הכונה שישב הוא ית' בשב ואל תעשה ונתנני פי' עזבני ומסרני בידי המשחיתים הנבראים מן העבירות אשר לא אוכל קום בהיותי מסור בידם וז"ש נתנני ה' בידי לא אוכל קום וכיון שהוא ית' הניח אותי למקרה ופגע בידי המשחיתים שנבראו מפשעי הוה ליה כאלו הוא הכשיל כחי ועל דא קאמר הכשיל כחי לא מפני שהוא ית' עושה רע לשום בריה רק תמותת רשע רעה הרעה שהוא עושה היא בעצמה הממיתה את הרשע:

והרב מורי זלה"ה כתב נשקד עול פשעי בידו העול הנעשה מפשעי עדיין נשאר בהתמדה בידו ית' ומה שבאו עלי עתה צרות רבות וייסורין לאין תכלית היו בסבת הפרי והענפים שנעשה מהם במה שהחטאתי וילפין מני מקלקלתא וז"ש ישתרגו עלו על צוארי ר"ל הענפי' הם שעלו עתה על צוארי וכל א' מהענפי' היה בהם כדי להכשיל ולהחליש כחי ובזה נתנני אדני בידי לא אוכל קום שהוא עול הפשעים עצמ' שנשארו קיימים ועם זה לא אוכל קום שאם הענפים והפרי השיגני מהם כך מה יעשו העונות והפשעים עצמם וכל זה כמתמרמר לעורר את לבה לבבי נמרץ. עכ"ל.

פסוק טו

סלה כל אבירי וכו'. בתחלה נתן הוא ית' מלחמה בישראל הם בהם כענין שסיפר ן' גוריון כי הפריצים היו הורגים בישראל והם בקרבם היו הורגים אלו את אלו וזהו בקרבי דקאמר ואחר זה קרא עלי מועד לשבור בחורי דהיינו שבא האויב והרג כל הבחורים הנשארים כי האבירים כבר מתו ובזה נשארו הבתולות בלי שום עזר כי כבר נהרגו כל האנשים והנשים לבדן נשארו וטמאו האויבים הבתולות עד שהיו דם בתוליהן הולך כמו היין היוצא מן הגת וז"ש גת דרך ה' לבתולת בת יהודה וכן תרגם המתרגם.

אי נמי אמר כי בא האויב וסלה ורמס תחת רגליו כל אבירי וכל גבורי עם היות שכינתו בקרבי עדיין ויוכל להר' לי וז"ש ה' בקרבי כי אף גם זאת בהיות ה' בקרבי הרע לי וא"ת איך יעל' על הדעת כי נשאו ראש בעוד שכינתו בקרבך לז"א קרא עלי מועד השי"ת עצמו קראם שיבאו עלי לשבור בחורי כאז"ל שבכל יום היתה בת קול יוצא' בהיכלו של נ"נ

להחריב את ירושלים באופן כי אין לומר כי מיד האויב בא עלי שום נזק ורעה אלא מידו ית' היתה זאת לנו וכן ראוי לומר גת דרך ה' לבתולת בת יהודה.

אי נמי קרא אבירי לצדיקים אשר הם האבירים שבעיר ובאים בכח מעשיהם גבורים לעמוד בפרץ ועליהם נאמר אבירי לב הרחוקים מצדקה כי הם רחוקים מלקבל שום טובה מאתו ית' בדרך צדקה כנותן פרוטה לעני אבל באים בכח מעשיהם כי כל טובה שמקבלים מאתו ית' הם ראויים אליה בשכר טורחם ועמלם לא בדרך צדקה וז"ש הרחוקים מצדקה ולכן כאשר רצה השי"ת לינקם מישראל מקודם סילק את הצדיקים ואבירים שבה וזהו שאמר סלה כל אבירי אדני בקרבי ואח"כ כאשר לא נשארו צדיקים בעיר רק הבחורים אשר מאויים וחפצם אחר הבלי העולם עליהם אמר קרא עלי מועד לשבור בחורי כי היה נחשב בעיני הש"י למועד יום שבירת הבחורים לא כן סילוקן של צדיקים שקשה היא לפניו ית' וכן גת דרך ה' לבתולת בת יהודה שעד עתה היתה כבתולה אשר איש לא ידעה ולא שלטה אומה ולשון עליה ועתה באו עליה גוים זדים ארורים ודרכוה כדורך בגת.

והרי"ע ז"ל כתב למה שלוקחי הבתולות הם האנשים הבאים בעיקר הימים הם שני העמידה והם נקראים אבירים או בחורים בעוד שהם בשני הגידול והעליה והנה א"כ כאשר סלה ה' כל האבירים אשר בקרבי וקרא עלי מועד לשבור בחורי והבתולות תתעלפנה כי אין איש לבא עליהן ויצתמקו מאליהן בלי תועלת והרי הוא כאלו גת דרך ה' לבתולת בת יהודה כי הגת אינו רק לכמוש ולצמק הענבים או הזתים עכ"ל.

פסוק טז

על אלה אני בוכיה. אפשר לומר דעל אלה דקאמר קאי אהנהו דלעיל ואמר על אלה שהזכרתי אני בוכיה וג"כ עיני עיני יורדה מים מפני כי רחק ממני מנחם וכו' או אפשר דמאי דקאמר על אלה אני בוכיה היינו מאי דמפרש ואזיל דהיינו כי רחק ממני מנחם משיב נפשי הרי חד והיו בני שוממים כי גבר אויב הרי תרי ועל אלה קאמר שהיא בוכיה ועינה עינה יורדה מים על כי רחק ממנה מנחם כו' ואומרו על אלה אני בוכיה ולא אמר אני בוכה כי מלת בוכה היא פועל שהיתה בוכה ובוכיה היא שם העצם כי קנתה שם לעצמה שראוי לקרות' בוכיה וז"ש על אלה אני ראוי לקרות אותי בוכיה וזה לסיבת רוב התמדת הבכי שאני בוכה יום ולילה לא אשבות ואמר עיני עיני יורדה מים ולא אמר עיני יורדות מים כי למען ימשך זמן בכייתי ואוכל לבכות זמן רב לא אבכה בב' עיני יחד אלא אבכה בעין א' ואנוח אותו העין ואבכה בעין האחר וכן אחליף תמיד כדי לבכו' זמן ארוך יומם ולילה בלי הפסק כלל וז"ש עיני עיני פעם בעיני הא' פעם בעיני האחר ואמר יורדה

מים ולא אמר אוריד מים לומר שלא היה צריך לעשות הכנות להוציא הדמעה מהעין כי העין מעצמה היא יורדה מים בלי כונת המוריד ובלי שום טורח והכנה להורידה ובזה ג"כ דייק באופן אחר מאי דקאמר עיני עיני תרי זמני כאלו העין הוא מעצמו יורד מים וע"כ הכפל של עיני עיני כאלו הוא טבע מוטבע בו מניה וביה ואמר שסבת הבכיה היתה על כי רחק ממני מנח' משיב נפשי הכונה שנתארך זמן גלותי ורחק ממני מאד מלך משיחנו שהוא המנחם כי זה שמו והוא משיב נפשי כי בבא מלך משיחנו אז תנוח נפשנו בשובה ונחת כי לא יצטרך הנפש להלחם עם חלק הגוף כי אז יתבטל היצר הרע שהוא חלק הגוף החומרי באופן שלא תהיה לנפש צורך להתקוטט עם חומר הגוף אבל שניהם יהיו שוים לטובה ואין מי שיעכב ביד הנפש לעשות חפצה ורצונה ועל זה קאמר משיב נפשי ואמר שהיתה בוכה על ב' דברים שאירעו לה בגלות הזה מה שלא היה לה בגלות מצרים א' כי בגלות מצרים לא ישבו אלא כמנין רד"ו שנה וכאן רחק ממני מנחם משיב נפשי והוא מלך משיחנו כי זה לנו אלף ותק"לב שנה שרחק ממנו מנחם ועוד שנית כי בגלות מצרים כאשר גבר האויב הלא הוא פרעה הרשע מני אז היו ישראל מתרבים כככבי השמים לרוב וכמש"ה וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ אמנם בגלות הזה כאשר גבר האויב מני אז היו בני שוממין הולכים ומתמעטי' ומשתוממי' וז"ש היו בני שוממין והיו לשממה כאשר גבר האויב.

אי נמי אומרו על אלה אני בוכיה הכונה על מה שאמר אלה אלהיך ישראל בעשיית העגל אני בוכיה מפני כי בסבת אותו העון נסתלק ממני שכינתו ית' ועליו אמר כי רחק ממני מנחם והוא הש"י שהוא היה נחמתי והוא משיב נפשי כי כשעמדו ישראל על הר סיני כמשז"ל פרחה נשמתן ואלמלא שהוא השיב נשמות לפגרים מתים כבר נשארו כלם פגרים מתים ועל זה קראו משיב נפשי ועתה בעונותי רחק ממני והיו בני שוממים מפני כי מני אז מעת שאמרתי אלה אלהיך ישראל גבר האויב והוא סמאל ואלמלא לא עשו את העגל ולא נשתברו הלוחות היה חרות על הלוחות כמז"ל חירות מגליות חירות ממלאך המות חירות מיצ"הר ובאומרו כי גבר אויב כיון לשלשתם לאויב כמשמעו ולאויב שהוא סמאל והוא מלאך המות והוא יצה"ר ואלו לא גבר האויב מני אז לא היו עתה בני שוממין ואם הם שוממין הוא מפני כי גבר אויב בשעה שאמרתי אלה אלהיך ועל אותו אלה אני בוכיה כי הוא היה גרמא דכולא.

אי נמי הודיענו באומרו היו בני שוממין כי גבר אויב כי כאשר גבר יד האויב ושלטה על יש' כבר היו הן שוממין וכמעט שמתו כל' או רוב' שהפריצים הרגו הם בהם מקודם באופן כי נבר היו בני שוממין כאשר גבר האויב ואלמלא כן אולי לא היה גובר האויב.

א"נ אמר על אלה שאומר עכשיו אני בוכיה וכו' והבכי הוא על זה הדבר כי אני גרמתי לעצמי כל הבא עלי כי אני הרשעתי וז"ש כי רחק ממני ומסבתי רחק המנח' ומשיב נפשי על רוב פשעי והיו בני שוממין ונאנחים ונאנקים על כי גבר עצמו האוי' ואמר כי ידו רמה וכחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה ולא ידע שחטאתינו גרמו ואין נושך בשרי בשינו ועל זה היתה בוכה ועל דבר אחר לא יכלה להתאפק אלא פירשה ציון בידיה מרוב שיחה וכעסה ואין מנחם לה ולא מצאה לה מנוח על הדבר הזה וזה כי לא חטאתיה גרמו רעתה לבד אלא גם היא החיה את אשר הרעו לה כי צוה ה' ליעקב ואמר שכל הגוים אשר סביביו הם צריו ועל כן לא יחיה מהם כל נשמה כי יהיו לשיכים בעיניו ולצנינים בצדיו ולא עשה כן והחיה אותם ועבר על גזרתו ית' ושם נפל והיתה ירושלם לנדה ביניהם בין הגוים אשר סביביו כי היו לה לשכים ולצנינים כמאמר האל ועל הדבר הזה אני צריכה להצדיק עלי את הדין. ואומר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי ועל כן היו לי לשכים כמאמרו יתברך:

פסוק יז

אי נמי יאמר לפי דרך זה **פירשה ציון בידיה** הם דבריו יתברך שאומר הנביא בשם רוח הקדש פירשה ציון בידיה אין מנחם לה בהיות כי כשהאדם הוא בעצמו גרם רעתו אין מי שינחמנו ואינו מקבל תנחומין ואין דעתו מתקרר עליו באומרו כי בידו הכה את עצמו וז"ש כירשה ציון בידיה כלו' כיון שפירשה ציון את עצמה בידיה והיא בעצמה גרמ' רעת' ע"כ אין מנחם לה ולא היתה מקבל' תנחומין וז"שה כי צוה ה' ליעקב סביביו וא"ל לא תחיה כל נשמה והיה כל הנשאר סביבותיכם והיו לשכים בעיניכם ולצנינים בצדכם וז"ש צוה ה' ליעקב שאם ישאירו מהם יהיו כל יושבי סביביו אשר ישאירו צריו ונוגשיו וכן גלה את אזנם שהיתה ירושלם לנדה ביניהם כלומר שהיו שונאים אותם בקרב לבם וביניהם ובקרב לבם היו שונאים ומואסים את ירושלים כנדה וזה היה ביניהם ובקרבם גם אם בעיני ישראל היו נרנאין כאוהבין להם ועל כל זה הצדיקה עליה את הדין ואמרה צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי וכו'.

אי נמי ביען כי מדרך העולם הוא שהשכנים הם העומדים לעזרה אל היושב אצלם ובבוא על האיש צרה וצוקה הם הבאים לנוד לו ולנחמו כי טוב שכן קרוב ועכ"א שהיתה ציון מצירה ופירשה בידיה שלא די שאין מנחם לה ואין א' משכניה בא לנוד לה ולנחמה ולהצטער בצערה אלא אדרבא צוה ה' על יעקב כי יושבי סביביו הם בעצמם יהיו צריו והיתה ירושלים לנידה ביניהם כלומר עם היותה ביניהם ויושבת אצלם והיה מן הראוי להיות לה מנחמי' אעפ"י כן הם היו צריה.

אי נמי ע"פ ל"ו ע"פ מה שתרגם המתרגם על צוה ה' ליעקב כי צוה להם תורה ומצות ועברו עליהם ועל כן היו סביביו צריו ואם הם חטאו הארץ בעצמה ציון וירושלים מה חטאו כי נצתו כמדבר מבלי איש עובר וז"ש פירשה ציון בידיה ואין מנחם לה על הרעה אשר נגעה בארץ עצמה בציון עצמה וזהו לה דקא' ולא היתה מקבלת תנחומין על רעתה שאם בעבור שצוה ה' ליעקב תורה ומצות ועברו עליהם על כן היו סביביו צריו ירושלים מה חטאה כי נכללה עם ישראל וגם נגעה אליה הרעה והיתה ירושלים לנדה ביניהם.

והרב מורי זלה"ה כתב היו בני שוממים כי גבר וגדל האויב כאשר היצר להם וכמז"ל כל המיצר לישראל נעשה ראש ובראות ציון כי כל המיצר לישראל נעשה ראש גם היא פרשה את עצמה בידיה ורצתה לחבול בה ולחתך ולשבר את עצמה ביריה לראות אולי תכנס גם היא בכלל כל המיצר וכו' ותנוח דעתה מעט מהצרות אשר הקיפוה ואף עכ"ז אין מנחם לה.

או ירצה פרשה מלשון פרישות כפים וכמ"ש במדרש ועד"ז יאמר פרשה ציון את כפיה התפללה והתחננה לפני האל שיסיר חמתו מעליה וכמתנחמת מחטאתיה ועכ"ז אין מנחם לה כי נגזרה גזרה ואין אומר השב וזהו אין מנחם לה. עכ"ל:

פסוק יח

אמרה ציון מצאוני עוני וציון היתה מצדקת עליה את הדין כי לא על חנם באו עליה הצרות ההמה וז"ש צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי ואמר שמריתי אבל שמעו נא כל העמים וראו מכאובי כי מריי איננו כפל ומכאובי מנופל ואקח מיד ה' כפול כפלים בכל חטאתי וז"ש שמעו נא כל העמים ובאו לחשבון עמי וראו מכאובי ותראו איך הוא יותר על מריי כי בתולותי ובחורי הלכו בשבי הרי מכאוב אחר מכאוב השבי ועוד מכאוב אחר מכאוב הרעב וז"ש קראתי למאהבי שהם בני ישמעאל כמו שאז"ל והלכתי להם מחמת הרעב והמה רמוני והאכילוני מלוחי' והשקוני נודות נפוחים והמיתו ממני שמונים אלף פרחי כהונה וכהני וזקני הנשארים בעיר גועו כי בקשו אוכל למו וכו' הרי שתי צרות שבי ורעב וז"ש ראה ה' כי הבאת עלי הצר הצורר שהוא ענין השבי וז"ש כי צר לי כי הבאת צר עלי זאת ועוד אחרת כי מעי חמרמרו מכובד הרעב וא"כ איפה כיון שאני רואה שלקיתי בכפלים איני רוצה לומר שעשה עמי שלא כהוגן אלא הריני מתנחם ממה שאמרתי שלא היה מריי כפול כי כן אמרתי כי פיהו מריתי ועתה ניחמתי וחזרתי בי וז"ש נהפך לבי בקרבי והריני מתנחם כי ידעתי כי צדיק אתה ה' ואתה תשלם לאיש כמעשיהו ולא יותר וכיון שמכאובי כפול הריני גוזר ואומר כי מרו מריתי ואין הדבר כאשר הייתי אומר עד עתה כי מריתי לבד אצא מודה אני כי מריי כפול היה ומרו מריתי וע"כ מכאובי היה

כפול ומחוץ שכלה חרב שהוא ענין השבי ובבית כמות שהוא ענין הרעב על מריי כפול בא ג"כ מכאובי כפול.

אי נמי ציון מצדקת עליה את הדין ואומרת צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי וביען אשר דרך כל המצטער הוא שרוצה ומתאוה שישמעו אחרים ויראו ברעתו ויצטערו בצערו ותהי זאת נחמתו ע"כ אמרה ציון שמעו נא כל העמים וגם בתולותי ובחורי אשר הלכו בשבי ראו גם את מכאובי כי אני שכולה וגלמודה שרופה באש כסוחה וז"ש וראו מכאובי אתם בתולותי ובחורי אשר הלכו בשבי וקאי וראו דקאמר אבתולותי ובחורי ואמרה ציון טענה למה קראה להולכים בשבי כי לפי הנראה היה די להם צרת שבייי' ומה להם עוד לראות בצרתה ולהצטער בצער' ע"כ אמרה ציון קראתי למאהבי שהם בתולותי ובחורי שיראו במכאובי בעבור שהם היו בעוכרי והמה גרמו רעתי בדרכם וברוע מעלליהם וז"ש המה רמוני בעבור שהמה רמוני ברשעתם וא"ת שהכהנים והזקנים הנשארים בעיר די שהם יראו מכאובך ע"כ אמרה כהני וזקני אשר בעיר איני קורא להם שיראו מכאובי לפי שהם כלם חשובים כמתים וכאילו כבר גועו בעבור שהם עסוקים וטרודים בבקשת אכלם ואינם מבקשים לחם לאכול כי לחם אין בכל ארץ וז"ש כי בקשו אוכל למו אינם מבקשים לחם רק אוכל איזה שיהיה והלואי ימצאו אנשים מתים לאכול מנבלתם וז"ש בקשו אוכל למו כלומר להם בעצמם הם מבקשים לאוכל נבלת אנשים בקשו לאוכל וכל זה לא לשבעה רק וישיבו את נפשם כדי השבת נפש לבד וע"כ אני קוראה להולכים בשבי כי טובים הם בשביים מחללי רעב הנשארים בעיר ויכולים ההולכים בשבי לראות ולהצטער בצערי יותר מן היושבים בעיר:

אי נמי אומרו צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי היא תשובת ישראל שעונים ואומרים על דבריו יתברך ומצדיקים עליהם את הדין ומתודים על פשעיהם ואמרו שמעו נא כל העמים וראו מכאובי שלא עשו לי אויבי כאשר אני עשיתי להם כי אני השארתי מהם והיו לי למס לבד ואותי לא הניחו לי במקומי ושאהי' פורע להם מס אלא בתולותי ובחורי הלכו בשבי והלואי שהיו מניחים אותי במקומי למס:

פסוק יט

אמר **קראתי למאהבי המה רמוני**. שמתודים ואומרים אם קראתי למאהבי שהם בני ישמעאל שהלכו שם שמנים אלף בחורים והמה רמוני שהביאו לפניהם נודות נפוחים והאכילום מלוחים והי' חושבים שהם מי' והרוח נכנם בחרבם וכרס' נבקעה אני גרמתי לעצמי כי עונותי הטו אלה מכ"מ כי גם כהני וזקני בתוך העיר גועו מן הרעב כי לא היינו עושים צדקה עם העניים והאביונים ורעתי שעשיתי עם כהני וזקני העניים היתה

גדולה ממה שעשו לי הישמעאלים כי הישמעאלים היו בשדה ואנחנו בתוך העיר ובתוך היישוב היינו הורגים אותם ברעב ואם תאמר שהיתה זאת להם מפני שלא היו מודיעי עניי' וצערם אלינו אינו כן אלא היו שואלים ובקשו אוכל למו שישיבו את נפשם ולא היינו מרחמים עליהם וע"כ באה עלינו הצרה הזאת וע"כ אמר ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו ולכן חוסה וחמול ואם עד עתה הכבדתי את לבי עתה כבר נהפך לבי בקרבי ואודה עלי פשעי כי מרו מריתי משום שאני רואה ומכיר כי הרעה שבאה עלי היא בהשגחה על רוע מעללי כי דרך העולם הוא שמחוץ שכלה חרב כשהאדם הולך בדרכים ובמדברות שם חוץ לעיר שכלה חרב כי שם חרב הלסטים מצויה אבל האדם שיושב בביתו ובצל קורתו אין שם חרב אלא המיתה הטבעית יגיענו שם בביתו ועתה היא זאת לנו בבית שכלה לנו החרב כמו המות הטבעית שמצויה בבית כן מצויה החרב עכשיו בביתו וז"ש כמות בפת"ח תחת הכ"ף דהיינו כמו המות הידועה והטבעית כן מצויה החרב בבית וחזרה החרב להיות לנו כמות.

אי נמי אמר צדיק הוא ה' ולא אמר צדיק ה' כי פיהו מריתי מלת הוא מיעוטא הוא להורות כי כל צדיקי עולם מלת צדיק אליהם היא בדרך השאלה כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא אבל האל יתברך עליו יצדק לומר שהוא צדיק ולא על אחר וע"כ אמר צדיק היא ה' ואמר כי מה"ר גם אם דרכו לרחם על בריותיו ומארי' אפיה בכאן בחרבן הבית גם ה' שהוא רחמים לא התנהג ברחמים אבל היה צדיק כי צדיק הוא שעושה היושר וצדיק וישר הוא לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו באופן כי בנדון דידן ה' שהוא רחמים יצא ממחיצתו ולא ריחם אלא צדיק הוא ה' והטעם ששינה מנהגו ויצא ממחיצתו לפי שגם אני יצאתי ממחיצתי וז"ש כי פיהו מריתי וזה כי טבע האדם למצא עונו להנאתו שמקבל מהעבירה אבל המורד שיודע רבונו ומכוין למרוד בו למרות עיני כבודו זה ודאי יצא ממחיצתו כיון שהיא חוטא לא לעזר ולא להועיל וכיון שאני פיהו מריתי למרות עיני כבודו ויצאתי ממחיצתי ג"כ הוא נעשה צדיק עם היות שהוא ה' בעל הרחמים ומדד לנו מכ"מ ואמר שמעו נא כל העמים נא לשון בקשה כלומר במטו מנייכו שמעו נא דברי ואמר וראו מכאובי כי בסיפור המכות אמר לשון שמיעה כי יסופרו אבל איכות הכאב לא ניתן לומר בפה ולא שייך ביה שמיעה אלא ראיית הלב כי מי שיש לו השערה רואה בדעתו איכות המכאוב על כן וראו מכאובי והתחיל לספר ואמר בתולותי ובחורי הלכו בשבי וכיון במה שאמר הלכו בשבי כאלו היו מניחים אותם בארצם בירושלים ושם יהיו שבויים לא היה הכאב כ"כ אבל בהיות שהלכו בשבי וישליכם אל ארץ אחרת זו קשה מכולם:

ואמר קראתי למאהבי המה רמוני כלומר ע"כ קראתי לעליונים ולתחתונים אולי יעתירו בעדי כי כולם מאהבי ואקרא ולא מצאתי משען ולא סמך כי המה רמוני וכמ"ש ז"ל כל רעיה בגדו בה זה מיכאל וגבריאל כי כולם רמוני ובגדו בי ואומרו כהני וזקני בעיר גועו נתן טעם איך לא ניצולו בזכות כהני ה' אשר בירושלים וגם זקני ירושלים הם הסנהדרין ושאר החכמים אשר בעיר איך לא ניצולו בזכותם ע"כ אמר כהני וזקני אשר היו בעיר כבר גועו ויגועו ויאספו אל עמם כי מפני הרעה נאסף הצדיק כדי שלא יראה בצרתם וגם כדי שלא ינצלו בזכות הצדיק ודייק לפירוש זה מ"ש כהני וזקני בכינוי ולא אמר כהנים וזקנים להורות כי על הצדיקים קאמר אותם שראויים ליקרא כהני וזקני בעיר גועו ולכן נאמר בהם גויעה כי כאשר מזכיר מיתת הצדיקים מזכירם בלשון גויעה כד"א ויגוע וימת ויאסף אל עמיו ונתן טעם לסלוקם וזהו כי בקשו אוכל למו והיא הסעוד' העתידה לצדיקי' לעתיד לבא כדתנן והכל מתוקן לסעודה כי באותו האוכל ישיבו את נפשם בשובה ונחת שם בג"ע נהנים מזיו השכינה ע"כ גועו ומתו מקודם כדי שלא יראו ברעת בני ישראל רק עזבו אותנו לאנחות והלכו המה למנוחות וזהו וישיבו את נפשם דקאמר מלשון בשובה ונחת תושעון. ואמר עוד ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו כלומר גם אם חטאתי עויתי ופשעתי ע"כ ורא' ה' כי יש צר לי שמחטיאני והוא הצר הצורר הוא היצר הרע וגם מעי חמרמרו כלומר מחומר קורצתי גם אני והחומר כל מאוייו וחפצו לחטא ולהרשיע ואמר נהפך לבי בקרבי כו' כלומר גם אם הלב יש בו שכל והשכלה והיה לו ללב לבחור בטוב ולמאוס ברע עכ"ז כבר נהפך לבי בקרבי ממה שהיו כי מרו מריתי והוא כי ידוע כי באדם הראשון היו כל באי עולם תלויים בו וכל הנשמות היו אחוזות בו מהם בשערותיו מהם באבריו כמז"ל וכשחטא ומרד א"דהר נמצא שגם כל נשמות כל באי עולם מרו ג"כ בו יתברך ובזה יובן אם אדה"ר חטא ונגזר עליו מיתה כל שאר באי עולם מה חטאו למה נגזר עליהם מיתה אבל בהיות שכל הנשמות היו אחוזות בו כנודע ממ"ש רז"ל בפסוק איפה היית ביסדי ארץ א"כ כאשר חטא הוא נמצא שכל באי עולם ג"כ כן חטאו עמו וע"כ המיתה אחוזה בעקבו של כל אדם ומקודם חטוא אדה"ר היה לבו לב טוב והוא היצה"ט לבדו הוא לבדד היה שוכן באדם וכאשר חטא אז נהפך לבו בקרבו ללב אחד ונעשה היצה"ר ונכנס בקרב לבו וז"ש נהפך לבי בקרבי כי מרו מריתי כלומר כאשר מרו מריתי בעון אדה"ר כי אז אני הוא אשר מריתי עמו כדאמרן מני אז נהפך לבי בקרבי מטוב לרע ואינו רחוק לומר לפי דרך זה כי אז נהפך הלב בקרב והוא מלשון והקרב והכרעים והכונה כי נאבדה ההשכלה טובה שהיה בו ונעשה חומרי כקרב וככרעים ונהפך ונתחלף הלב כקרב וקרוב לזה אז"ל כבד לב פרעה

כי הלב נעשה ככבד שכל מה שמשימים אש תחתיו להתבשל הוא מתקש' וזה היה כי מרו מריתי כאשר מרו מריתי וכדאמרן. ואמר מחוץ שכלה חרב בבית כמות הכונה שהוסיף לספר גודל גבורת היצר הרע ומלחמותיו עם האדם כי כל היום לוחם ילחמהו ולא לחנם אז"ל אי זה גבור הכובש את יצרו כי היא מלחמה תמידית יום ולילה לא ישבות וע"כ אמר מחוץ שכלה חרב כו' כלומר אל ימעט בעיניך מלחמת היצה"ר כ"א מחוץ שכלה חרב מכת חרב והרג ואבדן והיא מכת האויבים הלוחמים ג"כ יש מלחמה אחרת בתוך גוף האדם ובחדרי משכיות לבו והיא מלחמת היצה"ר וה"א בבי' כמות ואין כונת בבית בית ממש אבל הוא כמו מבית ומחוץ תצפנו שפירושו כאלו אמר מבפנים ומבחוץ תצפנו והכונה שרצה לפחות להשוות המלחמות הפנימיות לחיצונית וז"ש אם מחוץ שכלה חרב ג"כ בבית והוא בפנים בקרב לב האדם יש שיכול שקול כמות שממית חרב האויב שהזכיר שהמלחמה שבבית היא כמות בעצמה ושקולה כמוה וא"כ כיון שכל היום לוחם ילחמהו ואויב ירדפו הרי הוא כאלו הוא אנוס במעשיו וראוי לרחם על האדם והוא סובב על מ"ש ראה ה' כי צר לי וכדאמרן.

אי נמי בהיות שרז"ל אמרו כי יאשיהו המלך אמר פסוק זה של צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי כשבא פרעה נכה לעבור בארצו ולא נתנו יואשיהו עבור והנביא אמר לו בשם ה' שיניחנו לעבור ויאמר לו יאשיהו רבא דרבך אמר וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום ואתה אמר לי שאניחנו לעבור איני מניחו אף אם הוא חרב של שלום וכיון שלא נתנו לעבור בא פרעה נכה ונלחם עם יאשיהו והמורים עשו את גופו ככברה ואז היה מצדיק עליו את הדין ואומר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי. ועל פי דרכם אפשר שאמר הכי צדיק הוא ה' על הרעה אשר בא' עלי כי פיהו מריתי ולא נתתי לפרעה עבור בגבולי אבל שמעו נא כל העמים וראו מכאובי שאני גרמתי כי בתולותי ובחורי הלכו בשבי ואם אני חטאתי הם מה חטאו ואני גרמתי רעתם ורעתי וע"כ גדל כאבי וראו מכאובי.

אי נמי בתחלה אמרה ציון שמעו נא כל העמים וראו מכאובי כדי שיבאו מן העמים הרחוקים לנוד לה ולנחמה כיון שראתה שלא באו אמרה קראתי למאהבי היושבים סביב לאהלי וסמוכים אצלי שיבאו לנחמני וגם המה רמוני ולא באו וכו' וכיון שכן ראה אתה ה' כי צר לי ונחמני אתה ה' אלהי כיון שהעמים שקראתי לא באו וא"ת לא שמעו עדיין ברעתי ולכן לא באו זה אינו כי כבר שמעו כי נאנחה אני ואע"פכ אין אחד מהם מנחם לי ולא באו לנחמני:

והרב מורי זלה"ה כתב צדיק הוא ה' וכו' אמר כי באת לכלל הכרה ואמרה צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי כי כמדרגת הרשע יגדל חוזק משפט הצרות ולכך אתם העמים שמעו נא

את מאמר ה' ולא תסורו ותטו ימין ושמאל מדרכיו והתייסרו במה שקרה לי וז"ש וראו מכאובי כי גדל הכאב מאד והוא שלקיתי בלקוי הגדול שבלקיות והוא השבי וכמאמרם ז"ל על פסוק אשר למות למות וכו' אמרו כל המאוחר בפסוק קשה מחבירו והשבי הוא המאוחר שבכולן והוא קשה מכל ייסורין שבעולם כי הוא בשביה מזומן ומעותד לכולן כנודע וז"ש בתולותי ובחורי הלכו בשבי ולכן התייסרו במה שקרה לי ושמעו את מאמר ה' ולא תטו ימין ושמאל.

אי נמי אומרו בתולותי ובחורי הלכו בשבי הכונה שהם מעצמם הלכו לשבי וענין הליכתם מפורש במדרש שהיו חושבים שסביבותם שלמים הם אתם והלכו אצלם בהעלם כמתחבאים והם שבו אותם וכמ"ש בסמוך קראתי למאהבי המה רמוני וכו' הכונה מאהבי שהיו הולכים אליהם להנצל מאויביהם בחשבם שישבו אתם בטח והמה רמו אותם ושבו אותם באופן שזה היה סבה שכהני וזקני בעיר גועו מחמת רעב כי בראותם את הבחורים והבתולות שהלכו מהעיר אל סביבותיהם והמה שבויים ובבתי כלאים החבאו וקשרו עליהם קשר לא רצו הכהנים והזקנים להמסר בידם ונשארו בעיר ומתו ברעב כי בקשו אוכל למו וישיבו את נפשם ולא מצאו.

אי נמי במה שנודע ומפורסם באמת כי בחרבן בית שני הפריצים ורשעי ישראל הם היו גרמו בנזיקין וסבבו את כל רעת החרבן ושריהם היו מחוץ לעיר והכניסום לעיר לעזר ולהועיל להם והם עזרו לרעה וז"ש קראתי למאהבי המה רמוני כהני וזקני בעיר גועו בסבתם שהיו מעלילים עליהם לומר תנו לנו אוכל ונאכל ומים ונשתה להשיב את נפשנו מטורח המלחמה וכשלא היו נותנים היו הורגים אותם בעלילה ובמרמה וז"ש כהני וזקני בעיר גועו בסבת כי בקשו הפריצים מהם אוכל להשיב את נפשם וכשלא היו נותנים היו הם הורגים אותם.

ויתכן לפרש שהפריצים סבבו מיתת הכהנים והזקנים ברעב לפי ששרפו האוצרות שהיו בירושלים אוצרות חטים ושמן ועצים לעשרים שנה וכמאמרם ז"ל שהיו בהם ג' עשירים גדולים נקדימון בן גוריון ובן ציצית הכסת וכלבא שבוע וכל אחד מהם היה יכולת בידו לכלכל את ירושלים באחד מג' אלו עד עשרים שנה והפריצים קמו ושרפו הכל וזאת היתה סיבה למיתת הזקנים כי בקשו האוכל שהיה להם להשיב את נפשם בקשהו ולא מצאוהו כי כבר נשרף. עכ"ל:

פסוק כא

ספדה בגודל שנאת העמי' כי על ששמעו שאני הייתי מצטער' על כי לא באו לנחמני אמרו נוסיף עוד לצערה במה שנשמח ונעלוז על צרתה וז"ש **כיון ששמעו כי נאנחה** כי

הייתי נאנחה ומצטערת על כי אין מנחם לי הם הוסיפו עוד להכעיסני ולצער אותי כי כל אויבי שמעו רעתי ושמחו וששו כי אתה עשית לי את כל הרע' הזא' וכיון שכן שהבאת יום שקראת עלי על כי חטאתי הלא זא' תעשה לי שיהיו כמוני ותבא כל רעתם ורשעתם לפניך ועולל למו וכו'.

א"נ בהיות כי למעלה אמר שמעו נא כל העמים וראו מכאובי אמרה עתה כמתרעמת שמעו כי נאנחה אני אין מנחם לי כלומר מה שלא באו לנחמני אינו מפני שלא באה השמועה אליהם כי כבר שמעו כי נאנחה אני ועכ"ז אין מנחם לי וזה היה לכוללות כל העמים אשר קראתי שיבאו לנחמני והם כבר שמעו כי נאנחה אני ואעפ"י כן אין מנח' לי אבל כל אויבי והם אות' אשר הכוני פצעוני הלמוני ואלו שמעו רעתי ששו כלומר אלו יהיו חושבים שהם הרעו לי בלי שום סבה לא היו שמחים כי ידאגו לאמר כי השי"ת נקום ינקם מהם אבל אויבי שמעו רעתי כלומר רשעתי שהרעותי והרשעתי ולכן ששו כי ידעו כי הרעה אשר הגיע לישראל על ידם אתה עשית אותו ושלוחי דרחמנא נינהו וז"ש כי אתה עשית ואת' הבאת יום קראת כי את' קראת ואני מתפלל שיהי' גם הם כמוני היום וא"ת אם שלוחים שלי נינהו ושליחותי קא עבדי א"כ אינם ראויים לעונש על מה שעשו לך עכ"א תבא כל שאר רעתם ורשעתם אשר הרשיעו לפניך ועולל למו כלומר פעל להם כאשר פעלת לי:

אי נמי פי' ועולל הוא מלשון עוללות כלומר תבא כל רעתם אשר הרעו תבא לפניך ועולל אחר רעת' וחזור אחריה' כמחז' אחר עוללות כאשר עוללת לי ג"כ מלשון עולל' שחזרת אחרי כל פשעי כמחזר אחר עוללות והבאת עלי רעה על כל פשעי לא נשאר עד א' כך עולל למו. א"נ פי' ועולל כלומר קטף אותם בקטנות' ולא תני' שיגדלו וירבו ויעצמו רק ימותו מעולל ועד יונק ולא ישאירו עוללות כי האשכולות הקטנים נקראו עוללות וסיים ואמר כי רבות אנחותי ולבי דוי כלומר א"ת כי אנו ראויים לעונש רב וגדול יותר מהם כי השי"ת הטיב עמנו מיום צאתנו ממצרים והראנו נפלאות ואנו כדמיון הבן המורד באביו והם כעבד מורד באדוניו ואנו ראויים לעונש גדול מהם עכ"א יש הפרש גדול ביניהם לבין השי"ת ולבין ישראל כי באיכות האנחו' ודוות הלבב רבות אנחתי ולבי דוי ודי זה ההפרש אשר ביני לבינם אמנם בענין כמו הרעות עולל למו כאשר עוללת לי:

אי נמי לפי שאמר ועולל למו ולא אמר ואנק' מהם בידי ואעשה אנכי להם כאשר עשו לי לכך אמר כי רבות אנחותי ולבי דוי לכן אינני שוא' שאנקם מהם אני בידי כי אין לבי עמי לעשות להם דבר אלא תעשה להם אתה בידך כאשר עשו לי.

אי נמי אמר שמעו כי נאנחה אני וכו' הכונה אמרה כנ"י לפני הקב"ה רבש"ע הנה על איכות הייסורין שייסרתני אולי הייתי מקבל נחמה עליהם אמנם על מה שנעשה הדבר בפרסום גדול ונשמע הדבר לאויבי כי נאנחה אני על זה אין מנחם לי וז"א שמעו כי נאנח' אני אין מנחם לי כלומר על אשר שמעו כי נאנחה אני על זה הדבר אין מנחם לי לקבל תנחומין מפני שכל אויבי שמעו רעתי אשר הגיע אלי וששו ושמחו על רעתי כי אתה עשית את כל זה לייסרני בפרהסייא להוסיף מכאוב על מכאובי וכבר עשי' מה שעשית והבא' יום קרא' אמנם אני מתפלל אליך שיהיו הם כמוני כי כן אמרת בנפול אויבך אל תשמח ובהכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו ויבא האף והחמ' על האויב השמח ולכן אמר ויהיו כמוני שתשיב חרון אפך מעלינו ותביא אותה עליהם ויהיו כמוני כיון ששמעו רעתי וששו:

פסוק כב

ואמר **תבא כל רעתם לפניך וגו'**. הכונה כי לא מבעיא שתדין אותם על מעשיהם הרעים אבל גם על המחשבות הרעות תדין אותם כי אם הקב"ה ויתר להם לישראל ומחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה. ואמר כי רב' אנחותי ולבי דוי לפי שהוא אמר שמפני שאויביו כששמעו רעתי ששו מפני זה ראוי שיעולל למו כאשר עוללת לישראל לקיים מה שנאמר בנפול אויבך וגו' והשיב מעליו אפו אם כן גם עתה שישראל הם מתפללי' על מפלתן של אויביהם נמצא שישראל שמחים במפצ' אויביהם ויצטר' הש"י להשיב מעליהם אפו מפני ששמחו ישראל במפל' אויביהם לכן אמר תבא כל רעתם וגו' ועולל למו וגו' כי אף שתביא עליהם ותעולל להם כאשר עוללת לי על כל פשעי לא מפני זה יכנס שמחה בלבבי כי רבות אנחותי ולבי כל כך דוי כי לא אשמח במפלתן כדי שיהיה סבה שיוסר מהן האף והחימה כי רבות אנחותי ולבי דוי ואין מקום שיכנס בו שמחה כלל באופן כי אם תעולל למו כאשר עוללת לי בודאי שיתמיד בהם הרעה לעולם ועד ולנצח נצחים:

אי נמי אמר שמעו כי נאנחה אני על כי אין מנחם לי והם הוסיפו עוד וששו כי את' עשית והבאת יום קראת להשפיל אותנו והיה די בזה שתביא עלינו הרעה בלבד אבל שיהיו הם כמוני ולהעלות אותם באותה המעלה שהייתי אני עד עתה ולגדלם על שיהיו ממש כמוני זו רעה גדולה כי ראוי שתבא כל רעתם לפניך ואמר כי רבות אנחותי ולבי דוי כי דרך הנאנח שמוציא האנחה מלבו ומתקרר אנחתו מעט כשהוא נאנח ואני רבו' אנחותי והיה ראוי שיתרחב לבי מעט ואפילו הכי אין מועיל לי אלא לבי דוי לעולם ואין האנחות שאני מוציא מועילו' לי כלל:

פרק ב

פסוק א

איכה יעיב וגו'. השליך משמים ארץ וגו'. הכונה ידוע הוא שירושלם של מעלה מכוונ' כנגד ירושלם של מטה וכמש"ה ירושלים הבנויה כעי' שחוברה לה יחדו וכן ג"כ ב"ה של מטה מכוון כנגד ב"ה של מעלה וכשנחרב הבית עשה השי"ת כאשר הוא עושה לאחרים כי יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואח"כ על מלכי האדמה באדמה וז"ש איכה יעיב באפו ה' כלומר תדע לך איכה עשה כיעיב ויחשיך באפו ה' את בת ציון החשיך אותה במה שהשליך משמים ארץ תפארת ישראל כלומר שהשליך מן השמים ארץ ירושלים העליונה שהיא היתה תפארת ישראל כיון שהשליך אותה שהיתה בשמים זה היה סבה אשר לא זכר אותה ירושלים של מטה שהיא היתה הדום רגליו כמד"א השמים כסאי והארץ הדום רגלי לא זכר אותה ביום אפו וחמתו והחריב גם אותה:

ארז"ל **השליך משמים ארץ וגו'**. שהיה זיו איקונין של יעקב חקוקה בכסא הכבוד וכשהיה רואה אותה ה' יתברך היה מרח' על ישראל לכן מה עשה הש"י כאשר רצה להחריב ב"ה השליך מן השמים לארץ את תפארת ישראל סבא שהוא זיו איקונין של יעקב ועם זה אפשר שמסיים הכ' וא' ולא זכר הדום רגליו ביום אפו והכונה שהרגיש כי מה הועיל הש"י בהשלכת זיו איקונין של יעקב מן השמים לארץ והרי מלא כל הארץ כבודו ומשגיח לראות בשמים ובארץ ואם היה רואה אות' כשהיתה בשמים ג"כ יראנה כשהיא בארץ לזה תירץ הכתוב בעצמו ואמר ולא זכר הדום רגליו ביום אפו והכונה כי ידוע כי השמים כסאו והארץ הדום רגליו וכשהיתה בשמים היתה חקוקה בכסא שלו ואינו דומה הדבר החקוק בכסא לפניו תמיד אל הדבר אשר הוא תחת רגליו כי בהיותה בהדום רגליו לא זכר אותה ביום חרון אפו:

אי נמי אמר איכה יעיב באפו ה' את בת ציון כלומר שכיסה אותה בעבים ע"ד סכות בענן לך וגומר ובהיות שהעיב עליהם בעבים גם כי ירבו תפלה וגו' ואומרו השליך משמים ארץ תפארת ישראל הכונה כי אילו לא נשא הש"י את ישראל עד לשמים במעלה וברוממ' כאשר נשאם גם אם עתה היו באים עליהם ייסורין קשים לא היו מרגישים אותם לפי שמעולם לא ראו אור מעלה ורוממות אבל כיון שנשא' ורוממם מכל לשון הרגישו במפלת' לפי שהפיל' משמים לארץ וז"ש השליך משמי' ארץ תפארת ישראל ומרום לארץ השליך פארם ולא זכר הדום רגליו ביום אפו על ב"ה קאמ' וכמ"ש המתרגם ועדז"א דהע"ה מפני זעמך וקצפך כי נשאתני וגו' הכונ' כי נשאתני ורוממתני ואח"כ ממקום גבוה השלכתני כדי שארגיש ההשלכ':

א"נ יאמר כשנדייק אמאי נקט יעיב לשון עתיד וה"לל איכה עב או העיב לשון עבר כי כן כל שאר הכתוב הוא בלשון עבר אבל אפשר שיובן ע"ד מ"ש המפרשים ז"ל בפסוק על מה תוכו עוד תוסיפו סרה שהיה הנביא אומר להם בדרך משל כי מרוב ההכאו' שהוכו לא נשאר מקום שלם בגופ' כדי להכותם עוד כאשר יוסיפו עוד סרה וז"ש על מה תוכו כלומ' על איזה אבר עוד תוכו כאשר עוד תוסיפו סרה לפי שהרי הכה אתכם על חטאתיכם שכל ראש לחלי וכל לבב דוי וגומר ועד"ז היה אומר כאן ירמיה הנביא ע"ה איכה יעיב באפו וגו' כלומר איכה יעיב לעת דכשיהיה לו אף עמכם איכה יעיב ויכה את בת ציון כי לא נשאר בה אבר שלם לפי שכבר השליך אותה מן השמים לארץ שהוא מקום גבוה עד מאד משם השליך את תפארת ישראל באופן שכבר נתרסקו כל אבריה מכף רגל ועד ראש אין בו מתום וגם החריב המקדש ולא זכר הדום רגליו ביום אפו:

אי נמי כמשז"ל כי מהחכמים אש' היו בירושלם הם עשו השבעות בשמות הקודש עד שתלו את ירושלים כלה באויר ולא היו האויבי' יכולים להלחם בה מה עשה הב"ה בעט בה והשליכה לארץ ואז כבשוה האויבים וז"ש המקונן תדע איכה החשיך ה' את בת ציון כיון שראה הש"ית שתלו אותה באויר בעט בה והשליך אותה מן השמים וז"ש השליך משמים ארץ שהיתה תפאר' ישראל ולא זכר שהיא היתה הדום רגליו ששם היה המקדש לא זכר זה ביום אפו וכיון שכן לא יאמר שהאויבים בלעו אותה כי לא היו יכולים להורידה מן השמים ולכ"א בלע ה' כלו' כי הוא היה המבלע והוא היה ההורס וז"ש הרס בעברתו מבצרי בת יהודה ואמ' הגיע לארץ וגו' כלו' לא תחשוב כי לא עשה הש"י רק שהורידה לארץ והאויבים הם שהשחיתוה אין הדבר כן רק אירע לה כשעיר של עזאזל כי לא היה מגיע לחצי הר עד שנעשה איברים איברים כן ירושלים כאשר השליך אותה השי"ת מן השמי' תכף כשהגיע לארץ אז הוא ית' חלל ממלכה ושריה לפי שנעשית חתיכות חתיכות היא וחומותיה.

אי נמי יאמר עם משז"ל כי כאשר היו ישראל עבדים במצרים עושים בחומר ובלבנים ותוכן לבנים יתנו וכל אשה היתה מסייעת את בעלה כדי להשלים תוכן הלבנים דבר יום ביומו והפילה אשה את בנה בעת עשותה לבנים ועשתה ממנו לבינה ובא המלאך ולקח אותה הלבינה והעלה אותה למרום לפני כסאו יתברך לאמר ראה מה נעשה מבניך ורחם עליהם ואז ריחם השי"ת על ישראל ויוציאם ממצרים ומאז שם אותה הלבינה תחת רגליו כי בעת צרה ליעקב ממנה יושע בהביטו באותה הלבינה ובזוכרו מהצרות אשר עברו עליהם ולא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ברוגז רחם יזכור וע"ז נאמר ותחת רגליו כמעש' לבנת הספיר וז"ש הכתוב איכה יעיב באפו ה' את בת ציון ולא ריח' עליה לפי

שהשליך משמים ארץ אותה הלבינה שהיתה תפארת ישראל השליכה מן השמים לארץ כדי שלא לרחם על ישראל ולא זכר הלבינה שהיתה הדו' רגליו לא זכר אותה ביום אפו וע"כ בלע ה' ולא חמל וגו':

וע"ד הסוד אפשר שיאמר לפי כי ידוע הוא כי ברצות הש"י דרכי ישראל יש זווג למעלה ת"ת עם מלכו"ת ואז מתרבה השפע העליון ויורד על ידי הצנורות העליונות ויורק ברכה בעולם עד בלי די אמנם כאשר חטאו איכה העיב באפו ה' את בת ציון השליך וגומ' כלומר השליך משמים שהוא ת"ת את ארץ שהיא מלכו"ת והמשליך הוא ת"ת ישראל כי השליכה והרחיקה והפריד את מלכות ממנו ומדודה נפרדה כד"א ובפשעיכם שולחה אמכם וז"ש ולא זכר הדום רגליו שהיא מדה האחרונה שהיא מלכו"ת לא זכר אותה ביום אפו כי אדרבה שילח אותה מעל פניו ושכינה נסתלקה:

פסוק ב

בלע ה' ולא חמל וגו'. בהיות שידוע הוא כי הצדיקים הם מגן על הדור ודוחים את הגזירות וקודם בא הרעה נאסף הצדיק כדי שלא ימצא מי שיגן על הדור וכן עשה הש"ית קודם שהחריב ב"ה סילק כל הצדיקים אשר היו בבת יהודה אשר הם היו מבצרים וחומות למחסה ולמסתו' ביום זעם וז"ש בלע ולא חמל את כל נאות יעקב הלא הם הצדיקים אשר הם נאות יעקב וכן הרס בעברתו מבצרי בת יהודה והם הצדיקים שבה כדאמרן וכיון שסילק מקודם כל הצדיקים שבה אח"כ כשהגיע לארץ והם שאר ההמון עם הארץ שבה אז תכף חלל כל ממלכה ושריה לפי שלא היה מי שיגן בעדם כלל. וגם עד"ז אפשר שיאמר כי לפעמים כדי להקל העונש מההמון הכולל נוטל הש"ית הרב שבהם וזהו ג"כ כונת מפני הרעה נאסף הצדיק כדי להקל אותה ולכ"א כי אחר שסילק כל הצדיקים שבה והרס בעברתו מבצרי בת יהודה ואח"כ כאשר הגיע לארץ אשר הם שאר עם הארץ לא נעשה בהם כליה ח"ו רק חלל הממלכה והשרים לבד והם נשארו חיים וקיימים כי בהסתלקות הצדיקי' מקודם נחה שקט' הרוגז והחימה ונתפייסה מד"הד במה שחילל ממלכה ושריה לבד:

א"נ הכונה שזה השם של אד"נות שהיא מד"הד הרפה ובה דין ורחמים וז"ש בלע אדנ"י כי פעל הדין שבו ולא פעל בצד הרחמים והחמלה שבו וזהו ולא חמל דקאמר וביאר הכתוב ענין הדין הגמו' אשר עשה בהם שלא עשה כדרך המלך הנלחם עם שכנגדו מקודם הולך אל העיר הגדולה אשר שם המלך והורס מבצריו ולוחם מלחמתו ובזה האופן אפשר כי כאשר רואה המלך המנוצח כי הבקעה עירו הוא נס אל א' הערים או מבצר קטן אשר במלכותו והצלה פורתא מיהא הוייא לכן מה עשה הש"י כדי שלא

יהיה לו אפי' הצלה פורתא כלל ועקר רק יחל ממלכ' ושריה לזה הרס מקודם כל שאר המבצרים אשר סביבות ירושלם וז"ש בלע אד"ני וגו' וכן הרס מקודם כל שאר המבצרים של יהודה ובזה כשהגיע לארץ הידועה שהיא ירושלם שם חלל ממלכה ושריה כי לא נשאר להם מקום לנוס שמה כלל ועקר.

אי נמי יאמר עם משז"ל חלל ממלכה ושריה לפי שהיו חכמים וידועים בירושל' שהא' ישביע לשר המים ויעשה לה חומת מים סביבות ירושלים ואחר היה או' שישביע שר האש ויעשה לה חומת אש סביב ע"כ הוצרך הש"ית לחלל הממלכה העליונה ושריה ולהחליף את מלאכת כולם איש איש ממלאכתו אשר המה עושים באופן כי כאשר היו משביעים לשר האש היה משיב אין אני ממונה על האש וכן כולם ועם זה אפשר שאמר הכתוב בלע ה' וגו' הכונה כי לכל שאר נאות יעקב ולכל מבצרי בת יהודה הרס אותם ולא הוצרך להריסתם לחלל ממלכה ושריה לפי ששם לא היו נמצאים חכמים שידעו להשביע למלאכים אבל כאשר הגיע לארץ והיא הארץ הידועה היא ירושלים אז הוצרך לחלל ממלכה ושריה לפי שהיו בהם חכמים יודעי דעת להשביע למלאכים כי היא היתה רבתי בדעות כמז"ל.

אי נמי בהיות כי מדרך המלכים הלוחמים על עיר בצורה בחומה דלתים ובריח אחר שפרצו את החומה פרוץ מרובה על העומד אין הורסים עד היסוד בה כי מה להם אם ישארו היסודות קיימים לא כן נעשה בירושלם כי כיון שהיה השי"ת ההורס רצה להרוס עד היסוד בה כדי לחלל ממלכה ושריה לגמרי ולא יוסיפו לבנותה עוד ולחזק את בדק המוצר וז"ש בלע ה' ולא חמל כלל את כל נאות יעקב והרס בעברתו מבצרי בת יהודה עד שהגיע לארץ ועשה הכל שוה לקרקעית הארץ וזהו הגיע לארץ דקאמר ולא נשאר בנין כלל ועקר ובזה חלל ממלכה ושריה לגמרי שלא יוכלו להחזיר הממלכה ליושנה.

או יאמר שהשמיענו גודל החיבה שהיה לה לירושלים עם ישראל שאף אם עשו בה משפט נקמות והרסו אותה ואת מבצריה ונאותיה עכ"ז לא הרגישה ולא נגע אל לבה רק הנקמה אשר נעשתה בישראל במה שחילל ממלכה ושריה זהו אשר הגיע אליה וז"ש בלע וגו' הרס וגו' ואעפי"כ לא הגיע אליה רק מה שחלל ממלכה ושריה זהו הדבר אשר יאמר שהגיע לארץ לא הריסת מבצרתיה:

או יאמר ע"ד מש"ה מזמור לאסף והוקשה לרז"ל מזמור קינה מיבעי ליה ותרצו שהיה מזמר על ששפך חמתו בעצים ובאבנים ואלמלא כן לא היה נשאר מישראל גם אחד ועם זה אפשר שהכתוב בעצמו אחר שסיפר הריסת כל העיר בתיה ומבצריה הרגיש ולמה שפך חמתו בארץ והיא לא חטאה לז"א הגיע לארץ חלל ממלכה וגומ' כלומר במה

שהגיע לארץ ושפך חמתו עליה בזה לא נעשה בישראל רק שחלל ממלכה ושריה ועמה הלכו בגולה אמנ' אם לא היה שופך חמתו בארץ והם העצים והאבנים לא היה נשאר מישראל שריד ופליט ח"ו:

אי נמי אפשר שהשמיענו שאין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה ע"ד משז"ל בנגעים כי בתחלה היו באים נגעי בתים ואח"כ נגעי בגדי' ואח"כ נגעי הגוף וכה אירע לגלות ירושלים כי ראשונ' השליך אפו בבתים ובלע ולא חמל את כל נאות יעקב דהיינו בתי יעקב לשון נוה ואח"כ כיון שלא שבו בתשובה הרס בעברתו מבצרי בת יהודה כי המבצרי' הם כדמיון הבגדים וכתועלתם כי כמו שהבגד הוא לאדם להגין עליו למחסה ולמסתור מזרם וממטר כן המבצרים הם למחסה ולמסתור מזרם הבלסטראות זה חרבו' ובה יחסו עניי עמו וכיון שלא שבו הרסם עד שהגיע לארץ והשפילם לארץ ואח"כ כאשר ראה כי עכ"ז לא שוה לו ועדין במרדם הם עומדים אז נגע אל הגוף וחלל ממלכה ושריה:

אי נמי היה מקונן על גלות י' השבטים אשר גלו בראשונה ועז"א בלע ה' ולא חמל וגו' ואמר כל כי רובו ככלו כי מהי"ב גלו הי' ואח"כ הרס בעברתו מבצרי בת יהודה דהיינו גלות מלכות בית דוד ואז באותו הגלות חלל ממלכה ושריה כי אף אם גלו הי' שבטים עדין היה נשאר מלכות ושררה לישראל אבל כאשר הרס מבצרי בת יהודה והיא מלכות בית דוד מני אז חלל ממלכה ושריה ולא נשארה מלכות ושררה לישראל:

פסוק ג

סיפר לנו כי השי"ת הוא רחום בדין ולא רצ' לעקור ח"ו יהוד' וישראל כאח' אבל בראש' גדע בחרי אף וגו' והם גלותי' השבטי' ותכף אמר די והשיב אחור ימינו מפני אויב והכונה לפי שבודאי כאשר גדע בחרי אף כל קרן ישראל אז בודאי שימינו של השי"ת היתה הולכת לפני האויב והורג בישר' והאויב שהי' הורג לישר' גבר' קטיל' קטיל לפי שהש"י יצא לפניו ויד ה' היא אשר היתי' בהם אבל אח' שגדע כל קרן ישראל ורצה להשאי' ליהוד' אז השיב אחור ימינו מפני אויב שעד עתה היתה הולכת לפניו לגדע כל קרן ישראל ועתה השיבה אחור מפניו כי לא רצה הוא ית' להכרית גם את יהודה בפעם א' ובזה לא נעשתה עוד בפעם ההיא רק ויבער ביעקב לבד כאש להבה כלומר ביעקב לבד כאש להבה ולא אש ממש רק להב' שאכלה סביב כלומר סביבות סביבות ירושלים שהם היו מלכי ישראל אמנם ירושלים שהיא היתה מלכות בית דוד עדיין נשארה קיימת ולא שבו בתשובה עד שבפעם אחרת דרך קשתו עתה מחדש ונצב ימינו כצר ויהרוג כל מחמדי עין באהל בת ציון שהיא ירושלים ומלכות בית דוד ושם שפך כאש ממש חמתו בחימה שפוכה לפי שכבר התרה בהם בראשונה.

אי נמי אמר גדע בחרי אף וגו' וסבת הגידוע היה במה שהשיב אחור ימינו מפני אויב והכונה שגזר אומר הש"י שינוצחו ישראל מאויביו ועשה באופן שהשיב הש"י ימינו של ישראל אחור מפני האויב ולא תוכל ימינו של ישראל לעמוד נגד פני האויב להלחם עמו וכינוי ימינו אינו על ימינו יתברך רק על ישראל שהזכיר למעלה כל קרן ישראל וימינו של ישראל השיבה הש"י אחור מפני האויב כדי שלא יוכלו לעמוד כנגדו והנה מחוץ תשכל חרב האויב כי לא יכלו ישראל לעמוד נגדו ומחדרים אימה כי בער ביעקב אש המחלוקת ושמו ג' ראשים פריצים עליהם והשחיתו את נחלת ה' כמבואר בספר ן' גוריון באופן שאכלה סביב ומכל סביביו היו נאכלים ונשרפים מבית ומחוץ.

אי נמי הכונה כי הש"י כדי להקל העונש מעל עמו ישראל בתחלה גדע בחרי אף כל קרן ישראל והם הצדיקים והחשובים שבישראל שהיו שקולים כנגד כל ישראל ועונות ישראל הם סבלום ולא זה בלבד אלא כביכול עונינו הוא ית' סבלם וכמז"ל כי כביכול הוא יתב' כפת יד ימינו לאחוריו מפני אויב וכאילו ידו כפותה לאחריו ע"ד עמו אנכי בצרה וז"ש השיב אחור ימינו וגומר וכיון שעיקר העונות סבלו הצדיקים וגם כביכול הוא יתברך כדאמרן על כן לא נעשה כליה ח"ו בישראל אבל ויבער ביעקב שהם שאר המון העם המכונים בשם יעקב בער בהם כאש ממש להבה ולא ממשות האש באופן שאכלה סביב סביב ולא נעשה כליה ח"ו בישראל ואח"כ כאשר ראה כי בכל זאת לא שבו בתשובה לא הרגם תכף ומיד אבל דרך קשתו כאוי' ולא אויב ממש כי בתחלה נתעכב בדריכ' הקשת על מיתרו יכונן על פניהם אולי בין כך ובין כך יחזרו בתשובה ובזה נהג עמהם כאויב ולא אויב ממש וגם אחר שדר' את קשתו וכונן חיצו על יתר לא ירה החצי להעבירו תכף אבל נצב ימינו אשר בה תופש הקשת נצב כשע' חדא ולא ירה החצי תכף אבל נצב ימינו כצר ולא צר ממש ואח"כ כאשר ראה שלא שבו בתשוב' הרג מהם אבל לא שפך חמתו בכמו' העם רק באיכותם כי א' היה שקול כנגד ק' וז"ש ויהרוג כל מחמדי עין כדי שיהיו הם כפרה על שאר הדור ואומרו כל מחמדי עין לומר כי כולם היו חשובים כי לא היה צריך להכירם להתוכח עמה' אבל בראיה לבד כל רואיהם יכירום כי הם זרע בירך ה' ולזה קראם מחמדי עין כי בראית העין לבד היו מכירים בהם היותם מחמדים ולא זה בלבד עשה כדי להקל עונשם של ישראל אלא שפך חמתו בעצים ובאבנים ובאו גוים בנחלתו וטמאו את היכל קדשו וז"ש באהל בת ציון שהם העצים והאבנים שפך כאש חמתו ושמו את ירושלם לעיים:

ארז"ל אמר ר"ל כל פורענות שבא לישראל אינו מרגיש בה אלא יעקב מאי טעמא ויבער ביעקב וגו' וכל טובה שבאה לישראל אינו מרגיש בה אלא יעקב הה"ד יגל יעקב ישמח

ישראל. יש להבין למה ברישא נקט מלת מאי טעמא ובסיפא נקט הה"ד. אבל בהיות שבענין הפורענות מלבד שצריך להביא ראיה מנ"ל עדיין קשה מ"ט הוא לבדו מרגיש בפורענות יותר משאר האבות אברהם ויצחק על כן הראי' שמביא שמרגיש בה יעקב נקט אותה בלשון מ"ט להשמיענו מ"ט ולהשמיענו שתים ראיה וגם טעם למה הוא לבד מרגיש ולא האחרים כי כן אמר בלשון שלילה אינו מרגיש בה אלא יעקב והכל נדרש מזה הפסוק ראיה וטעם וז"ש ויבער ביעקב כאש להבה ולא בשאר האבות לפי שביעקב אכלה האש סביב כלומר מכל סביביו לא נשאר בו צד שלא שלט בו האש אמנם אברהם נשאר לו ישמעאל שלא שלט בו האש ויצחק עשו וגם אם עיקר זרעם היה ישראל ע"ד כי ביצחק יקרא לך זרע ביצחק ולא כל יצחק הא מיהא נשאר בו צד מה שלא נכוה באש אמנם ביעקב אכלה סביב מכל סביביו ועל כן יאמר שאינו מרגיש בה אלא יעקב וכיון שהביא טעם איך אינו מרגיש בה אלא יעקב אין צריך ליתן טעם למה בטיבה אינו מרגיש בה אלא הוא כי מן הדין הוא כי כיון שבפורענות לא טעם אלא הוא ראוי הוא שהוא לבדו יטעום ויתעדן לע"ל בטובתם ולכן לא אמר בסיפא מ"ט רק הה"ד יגל יעקב ישמח ישראל:

פסוק ד

דרך קשתו כאויב הכונה שהש"י עשה עם ישראל הפך דרך העולם כי מדרך העולם האדם המתכעס על חברו ובעת התלהבות הכעס תכף דורך קשתו וחוגר חרבו על ירכו וכונתו שלא להשאיר לו משתין בקיר אבל בעת שמוציא את הדבר לפועל אינו עושה חצי הרעה ממה שחשב לעשות אמנם הש"י לא עשה כן רק כשדרך קשתו היה כאויב שהוא פחות מצר. אמנם כשבא לעשות הדבר בפועל ולזרוק חציו בימינו אז נצב ימינו כצר ועשה יותר ממה שחשב לעשות וכמו שנבאר בפ' חשב ה' להשחית וכו' בס"ד.

אי נמי אפשר שהכונה להודיענו שיותר יש לנו להתרעם ממד"ר במה שיש בה בשב ואל תעשה ולא ריחם עלינו ממה שיש לנו להתרעם ממה"ד שבקום עשה הגלה אותנו לבין האומות וזה לסבת שישראל היו אז רשעים וז"ש דרך קשתו כאויב כלומר במה שדרך קשתו בקום עשה להשמידנו אין לכנו' אותו אלא כאויב אמנם במה שנצב ימינו והוא צד הרחמים במה שנצב בשב ואל תעשה ולא ריחם עלינו היה כצר שהוא גדול מאויב ויהרוג כל מחמדי עין באהל בת ציון הכונה שידוע הוא שאהל בת ציון היתה רבתי בגוים וכמז"ל רבתי בדעות יותר מכל המדינות ואותם אשר היו מחמודים וחשובים אפילו באהל בת ציון שהיא ירושלים בהם שפך כאש חמתו ומבחר הצאן לקוח.

ואפשר כי באומרו גדע ולא אמר הרס או הכרי' רמז לנו כי מה שעשה במלכות ישר' הוא שגדע אותו כמי שמגדע ענפי האילן מן האילן ברם עיקר שרשוהי בארעא שבק כי עתיד הוא לחזור ולצמוח ותחזור עטרה ליושנה ואמר השיב אחור ימינו מפני וגומר השמיענו כי אין רע יורד מלמעלה כלל אבל במה שישב בשב ואל תעשה והשיב אחור ימינו מפני אויב ולא סייעם תכף ויבער ביעקב וגו'.

ומורי זלה"ה כתב ויבע' ביעקב וגו' ירצה כי דב' ידוע הוא שלהגדיל יסורי הנשרף ולהגדיל צערו ומכאובו אין משליכין אותו לתוך ריבוי האש ממש כי ימות מהרה תכף ולא ירגיש ויגדל כאבו אמנם משימין האש סביבותיו והנשרף בתווך ונשרף והולך לאט קו לקו באופן כי ירגיש במיתתו כאב נמרץ וצער גדול לאין תכלית וכן אמר המקונן שהיו צרות ירושלים דמיון זה וז"א כאש להבה אכלה סביב באופן שמזה יוכר גודל הצרו' באיכות וכמות ויגדל הבכי וההספד: וסיפר עוד המקונן גודל חרון אפו ית' בסבת רובי עונות ישראל וה"א דרך קשתו כאויב והכונה שהתנהג עמו כאויב המתכוין להכות בבן קשתו במקומות הנבחרים שבגוף כדי להמית פתאום ולא יהיה תרופה למוכה כלל וז"ש דרך קשתו בכח כאויב והימין המושך את יתר הקש' הציבה מעט אחרי שדרך את קשתו ועשה זה כדי שיהיה לו זמן לכוין באור עיניו היטב אל המקומות המיוחדים שלא יחיה ממכתו ולזה כיון בעצם שלא בא המכה אלא לכל מחמדי עין כצר הצורר אשר יכוין בחצו אל המקומות הנבחרים כגון הלב וכיוצא בו ובודאי שזאת אומרת ששפך כאש חמתו. עכ"ל:

פסוק ה

אמר שיותר גדול היה הרע אשר הגיע לבת יהודה ממה שהגיע לי' השבטים כשגלו וז"ש היה ה' כאויב לבד ולא אויב ממש כשבלע ישראל לפי שלא הרע להם כל כך רק שבלע כל ארמנותיה ושחת מבצריו והניחם פרוץ מרובה על העומד אמנם בבת יהודה הרב' להם הרע יותר ויותר כי הרס מבצריה לגמרי האומר' ערו ערו עד היסוד בה וכמ"ש לעיל. הגיע לארץ כלומר עד שהגיע לארץ ואם כן מזה תדע כי וירב בבת יהודה תאניה ואניה והגיע אליה מה שלא הגיע לישראל.

ואפשר ג"כ לפרשו כי כשבלע ישראל לבד אז עדיין כיון שנשאר' בת יהודה בקיומה לא היתה נרגשת הרעה כל כך אמנם עתה שגם נחרבה בת ציון עם בת יהודה שנחרבה נתרבה תאניה ואניה כפולה ומכופלת וביו"ת בבת תשמש במקום עם כי כיון שפרצם פרץ על פני פרץ שבר על שבר והוה על הוה בהתחברו שתיהן נעשית תאניה ואניה כפולה:

פסוק ו

ויחמס כגן שכו. הכונה החמיס את סוכת ישראל כגן הירק אשר יבש והלבינו שריגיה כן עשה השי"ת את סוכת דוד הנופלת והטעם לפי ששחת ישראל מועדו והיו מחללים את המועדות וגם כן מדה כנגד מדה שכח יי' בציון מועד ושבת כלומר כי מרוב הדאגות והיגונות הבאות עליהם שכחו שמחת מועד ושבת כי לא היו שמחים לא עם השבתות ולא עם המועדים:

או אפשר שהכונה שהשי"ת הביאם לידי מדה זו ששכח ה' בציון מועד ושבת וכמו שמצינו שבימי עזרא לא היו יודעי' לעשות סוכה ומה היא עניינה עד שלימד אותם עזרא הסופר וגם בדורינו זה בעונות כמה וכמה מבני ציון היקרים שכחו את השבת מרוב הגזרות ואומרו וינאץ בזעם אפו מלך וכהן הכונה כי עם היות שהשי"ת היה שולח להם נביאים השכם ושלוח בבקר ובערב מתרים בהם זעם אפו ית' שתחרב ירושלים והם כשומעם היו מנאצים בזה ואפילו הגדולים שבהם וז"ש וינאץ בזעם אפו מלך וכהן כלומר אפילו המלך והכהן שבהם כל א' ניאץ בזעם אפו אשר היו אומרים הנביאים שעתיד לזעום אפו ית' ולא היו חרדים מזה כלל אבל מנאצים בזעם אפו ואומרים כי שלום ואמת יהיה בימיהם:

א"נ אמר היה ה' כאויב כו' הודיענו כי לא התנהג עמהם במדת רחמים כמנהגו להכות מתחלה בנגעי בתים ואח"כ בבגדיו ואח"כ בגופו וזה דרכו אולי ישוב האדם בנתים וירח' על השאר אבל בכאן לא נשאר שום דבר שלא בלע ובשינוי הסדר וז"ש בלע ישראל דהיינו גופם בתחל' ואח"כ בלע כל ארמנותיה דהיינו בתיהם וגם שחת מבצריו ולא זה בלבד אבל הביא עליה' גם אשר לא כתוב בספר ורבו מספור עכ"א וירב בבת יהודה תאניה ואני' ואין הפה יכולה לספר ולא זה בלבד אלא גם שכו ומעונתו אשר בציון החמיס אותו וז"ש ויחמוס כגן שכו שחת מועדו כלומר בית מועדו ית' דהיינו הב"ה אמר עוד שכח ה' בציון מועד ושבת כלומר כי כל כך נתרבתה התאניה והאניה בציון עד כי אפילו אם היה בא מועד ושבת אשר הדרך הוא לשמוח בהם ע"ד ושמחת בחגך מרוב יגונם לא היו זוכרים אם הוא מועד או שבת וכימי החול היו בעיניהם מרוב יגונם ואמר וינאץ בזעם אפו מלך כו' כלומר כי ב' עמודי עולם שהיה ראוי שה' יגן בזכותם אם זכות דהע"ה שהיה ראוי שזכותו יגן על בת יהודה כי מבית יהודה קא אתי וכן בזכות אהרן הכהן היה ראוי שיחוס ויחמול על ב"ה אשר זרע אהרן הכהן משרתים בו ולא הועילו כלל אבל בזעם אפו יתב' נאץ המלך דהיינו דהע"ה וגם הכהן דהיינו אהרן הכהן וזכותם לא הועיל לא לבת יהודה אבל וירב בבת יהודה תאניה כו' ולא לב"ה אבל ויחמוס כגן שכו שחת

מועדו דהיינו הב"ה כדאמרן וז"ש אח"כ זנח יי' מזבחו נאר מקדשו ולא הועיל זכות אהרן הכהן וגם הסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה אשר החומות היו חוזק כל מלכות בית דוד ולא הועיל זכות דוד אליהם:

א"נ ע"י שהחמיס כגן שכו דהיינו הב"ה שחת מועדו היינו תמידים ומוספין כד"א את הכבש אחד תעשה בבקר כו' וכיון ששחת הקרבנות זה היה סבה ששכח יי' בציון מועד ושבת כי היכר המועדות ושבת הוא בשינוי הקרבנות וכש"ה וביו' השבת שני כבשים בני שנה כו' וכן במועדים וכיון ששיחת מועדו זה היה סבה ששכח יי' בציון מועד ושבת וכן כתב מורי זלה"ה:

עוד כתב מורי זלה"ה ויחמוס כגן שכו שחת מועדו היינו ב"ה של מעלה מכוון כנגד ב"ה של מטה כנודע וכל זמן שאין הקב"ה נכנס בב"ה של מטה אינו נכנס בשל מעלה נמצא שבהגיע היזק לזה יגיע לזה כביכול כמז"ל וז"ש ויחמוס כגן שכו שהוא ב"ה של מטה שחת מועדו שהוא ב"ה של מעלה:

עוד כתב ואפשר לפרש הפסוק כולו בדרך א' והוא שנראה שהש"ית סגר דרכי החמלה והחנינה בסבות חטאתם כי כבדה מאד והוא בהבטל מהם הדברים שהיו לה לעזר ולהועיל ולכפר על עונותיהם השי"ת בחרונו הסירם ונאצם לבלתי תת להם דרך לעבור גאולים ראשונה סוכתו אשר הוא כללות ב"ה אשר היה סבה לשכון כבוד בארצנו ושתדור השכינה בתחתונים ולהשפיע לישראל רב טוב וישע ולא יוכל שום נברא להזיק אליהם כלל הנה השי"ת הסירה וגילה אותה והסיר צלו מעליה ונשארה למקרה ופגע וז"ש ויחמוס כגן שכו גם דבר שני שהיה מגין עליהם והם הקרבנות הנקרבים על גבי המזבח המטהרות את נפשותם מכל חטא ועון דרך כלל לכל כללו' האומה והם התמידין והמוספין שנאמר בהם להקריב לי במועדו גם בזה לא בחר יי ושחת אותם וז"ש שחת מועדו גם דבר שלישי והם השבתות והמועדים אשר בשמר' עקב רב וכמז"ל אילו שמרו ישראל שתי שבתות כהוגן כו' ואם לגאול אות' מצרת' יספיק כ"ש למנוע מהם הגלות טרם בואו יספיק והותר ולא תאונה להם רעה כלל ועשה השי"ת בחרונו להשכיח מועד ושבת כי עונותיהם גרמו השעת עיניהם והשמנת לבם כמז"ל ושכר עבירה עבירה גם דבר רביעי שהיה להם והם הצדיקים אשר היו ביניהם שהיו יכולים להתפלל עליהם ביזה אותם השי"ת וניאץ אותם והם המלך והכהן אשר הם בחירי האומה ישראלית בלי ספק ואל זה כיון מ"ש מקרא שכתוב וינאץ בזעם אפו מלך וכהן עכ"ל:

פסוק ז

יאמר **זנח ה' מזבחו נאר מקדשו**. הכונה כי מתחלה הסיר מהם כל מגן וצנה אשר היה מגן על ישראל והמגן הא' אשר היה המזבח מכפ' על ישראל זנח אותו וכן המקדש שהיה מגן על ישראל כי היו אומרי' היכל ה' ולא היו יודעים כי היכל ה' המה ובדידהו תליא מילתא על כן נאר מקדשו כדי שלא יגן עליהם וגם כל שאר הצדיקים אשר הם היו מגן על הדור והיו להם לחומה ולמכסה ביום זעם את כולם הסגיר' ביד סמאל האויב ועז"א הסגיר ביד אויב חומות ארמנותי' ופי' מה טיבם של אנשי' אלו ואמר כי זה היה מעשיהם כי לעול' היו נותנים קול בבית ה' בלימוד התורה ובתפלה כיום המועד אשר הוא מעותד לכל לתורה ולתפלה כי לכך ניתן התועד ואלו לעולם אפילו בחול קול נתנו בבית ה' כיום מועד האנשים האלה והחומות האלה הסגיר אותם ביד האויב והוא השטן וסלקם מן העולם כדי שלא יהיו להם לחומה ביום זעם וכאשר חשב ה' להשחית חומת בת ציון והם הצדיקים אחר שנטה קו הזה לא השיב ידו מבלע גם כל שאר המון העם וכעם ככהן כצדיק כרשע כולם יחדו אומללו ועכ"א ויאבל חיל וחומ' יחדו כי חיל והוא רמז להמון העם וחומ' והוא רמז לצדיקים אלו ואלו אומללו לפי שלא נתנו לב לשוב בתשובה כאשר ראו מיתת הצדיקים וא"כ אלו ואלו יחדו אומללו:

א"נ עם מ"ש לעיל במ"ש וינאץ בזעם אפו מלך וכהן שהכונה שהמלך והכהן כל א' ניאץ בזעם אפו ית' ולא היו מאמיני' לנביאי' המתנבאים שהקב"ה יזעום אפו בהם אבל מנאצים בזעם אפו ית' ואומרים שלו' ואמת יהיה בימיהם וע"כ הקב"ה נפרע מכל א' מהם כנגד הכהן אשר היה מנאץ אמר זנח ה' מזבחו נאר מקדשו כי המזבח והמקדש היה לתועלת הכהן כי שם ביתו ואמר השי"ת כיון שהוא מנאץ אותי גם אני אין לי חפץ לא במזבח ולא במקדש וזנח ונאר אותו וכן המלך במה שם מבטחו אם לא בג' חומות שהיו בירושלים לכן הסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה ואמר קול נתנו בבית ה' לומר שלא תחשוב שחומות ירושלים וגם ב"ה בכו וחרה להם על אשר נמסרו ביד אויב כי אדרבא יותר היו שמחים בהיותם ביד אויב מהיותם ביד ישראל כי בפסיליהם הכעיסוהו ושמו צלם בהיכל והחומות וב"ה נתחברו ביחד ונשאו קול יחדו ירננו כאילו היה יום מועד וז"ש קול נתנו בבית ה' כלומר אלו החומות האמורות נתנו קול בבית ה' כלומר עם בית ה' יחד כולם כאחד נתנו קול כיום מועד כלומר כיום מועד אשר הכל שמחים בו כן שמחו אלו ע"ד והיה כאשר שש ה' עליכם להיטיב כו':

א"נ בהיות שהמזבח הוא היה חומה על ירושלים לפי שהאדם היה מקריב קרבנו עליו ומתכפר וכן המקדש והיו אלו השני דברים כמו ב' חומות לירושלים ואת שתיהן איבד

ושיבר השי"ת וז"ש זנח ה' מזבחו שהיה החומה האחת ונאר מקדשו שהיה החומ' האחרת באופן שהסגיר ביד האויב ב' חומות ארמנותיה וז"ש הסגיר ביד אויב כו' ועברו האויבים בבית ה' ונתנו בה קול ושריקות כאלו היה יום מועד לרוב שמחתם על נצחונם:

פסוק ח

חשב ה' להשחית חומת בת ציון כו'. הודיענו שהתנהג עמנו שלא כדרך העולם והוא כי מי שחושב לעשות איזה רע לחבירו לפעמים המחשב' אינה באה לידי מעשה. כי הוא מתחרט ואינו עושה אותה וגם אם לפעמים באה לידי מעשה אינו עושה חצי המחשבה שחשב ואם באולי יעשה לפעמים כל מה שחשב הלואי שיעשה מה שחשב אבל בודאי שלא יעשה יותר ממה שחשב כי אין סברא שיעשה יותר ממה שחשב אמנם השי"ת התנהג עם ישראל להפך בכל מכל כל כי הוא מתחלה חשב להשחית חומת בת ציון ולא מנע עצמו מלעשותו בפועל אבל שם את הדבר למעשה ולפועל וז"ש נטה קו והלואי שהיה משים מקצתו ולא כולו אבל הוא ית' לא כן עשה רק לא השיב ידו מבלע והלואי שהיה עושה כל מה שחשב לבד אבל עשה יותר ממה שחשב שהוא לא חשב להשחית רק חומת בת ציון לבד וכשהוציא את הדבר לפועל עשה יותר שהשחית החיל והחומה יחדו אומללו שהוא שורא ובר שורא כשז"ל באופן שעשה יותר ממה שחשב:

א"נ באומרו זנח ה' מזבחו כו' הודיענו מ"ש ז"ל כי לא רצה השי"ת שישלוט יד האויב בב"ה אבל שלח למלאך גבריאל ושרף את מקדשו אמנם חומות ירושלים הסגיר אותם ביד אויב ולא איכפת ליה מנייהו וז"ש זנח ה' מזבחו נאר מקדשו כלומר המזבח והמקדש הוא ית' זנח ונאר אותו אבל החומות הסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה וע"כ קול נתנו ישראל וגם כל פמלייא של מעלה נתנו קול בעבור בית ה' אשר חס על כבודו ולא הסגירו ביד אויב ע"כ נתנו קול כאלו היה יום מועד בקול זמרה ותודה כמנהג יום המועד:

א"נ רמז למ"ש ז"ל כי כשנחרב הבית בא השי"ת לביתו וכל מלאכיו עמו וקר' גם לאברהם ונתחברו כתות כתות וכל כת וכת מספידי' בקול יללה באופן שנתרב' הקול יללה בבית ה' כיום מועד כלומר כשעור הקולות אשר היו נעשים בבית ה' ביו' המועד בשמחת בית השואבה בקול ששון קול שמחה כן עתה בקול יללה תאניה ואניה כל מלאכי מעלה:

א"נ יאמר עם מ"ש ז"ל כי כאשר ישראל חטאו עוו ופשעו מאז נראת' כצורת כלב רבוץ על גבי המזבח וכשהיו רצויים לפניו ית' היה נראה כצור' אריה דרביע' עלויה ועכ"א כי בתחל' זנח ה' מזבחו ושכח אותו כי בהראות צורת כלב רבוץ על המזבח מוכיח כי לא לרצון היה להם אבל עדיין היו מקריבי' את קרבנם לכל מנחתם ואח"כ כאשר לא שבו אל האלהים נאר מקדשו כלומר שביטל מקדשו ובוטל התמיד וכאשר ראה כי בכל זאת

לא שבו בתשובה אז גזר אומר והסגיר ביד אויב חומות ארמנותיו ובא נ"נ ירושלים ויצר עליה ואז ויזעקו אל ה' וקול נתנו בבית ה' בצלותין ובבעותין כצלותא דיום מועד וזהו כיום מועד ולא הועיל להם כלום והטעם לפי שהתפללו אחר גזר דין שגזר והסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה וכמד"א היערוך שועך לא בצר:

חשב ה' להשחית חומת בת ציון כו'. כלומר זה ימים רבים שחשב ועלה על דעתו להשחית חומת בת ציון שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירם מעל פני וכיון שמתחילה חשב השי"ת וצפה כי בפסיליהם יקניאוהו ויכעסוהו וחשב להשחיתה אם כן בודאי כי מחשבתו ית' הרי היה כמעשה וא"כ נוכל לומר כי מיום אשר חשב ה' להשחית מאותו היום נטה קו עליה והתחיל להשחית' וכיומא אריכת' דמיא ונמצא שמעולם לא השיב ידו מבלע ומשעת מחשבה התחיל להשחית עד עתה ואומרו ויאבל חיל וחומ' יחדו אמללו רצה לתת טעם למה אבל והכרי' החיל והחומה אם הוא מתחלה לא חשב להשחית רק את החומה לכ"א אם האביל חיל וחומה הטעם הוא כי להיות שכנים זה לזה יחדו אומללו ע"כ אוי לרשע ואוי לשכנו:

חשב ה' להשחית חומת בת ציון נטה קו מצינו שיש קו לטובה כמד"א וקו ינטה על ירושלים ואפשר לומר שקו זה ג"כ לטובה והודיענו שהב"ה טרם מכה ציץ רפואה פרח והנה כאשר חשב להשחי' טרם שישחית נטה קו המשקולת עליה למדוד ארכ' ורחב' לזמן שתוב"ב ואח' שנטה קו והקו שמור ומוצנע בידו לטובה לזמן שיבנה בע"ה ע"כ בזאת החומה לא ריחם כלל ולא השאיר ממנה כלום רק לא השי' ידו מבלע ויאבל הכל חיל וחותה וגו':

או אפשר כי בתחילה חשב ה' להשחית וגו' לבד ולהשליך אפו וחמתו בעצים ובאבנים לבד ולא בגופן של ישראל אבל אחרי שנטה קו להשחי' לא השי' ידו מבלע ואת זה וזה בלע ויאבל חיל והו' רמז לכל חיל עם מדינת ירושלי' וגם החומה הכל יחדו אומללו לפי שרא' הש"י קושי ערפ' של ישראל וקרוב לזה פי' הר' מורי ז"ל.

פסוק ט

טבעו בארץ שעריה. הכונה שעשה הש"י באופן שהצדיקים שהיו בירושלים רובם או כולם לא מסר אותם ביד הכשדים אבל מתו מיתת עצמם ונקברו ונטבעו בארץ ירושלים וז"ש טבעו בארץ שעריה והם השערים המצויינים בהלכה והצדיקים שבהם טבעו בארך ולא שלטה יד א"ה עליהם אמנם בריחיה והם הפריצים אשר היו רוצים לשלוט על השערים כי כמו שהבריח שליט על הפתח לסגור ולפתוח כן אלו הפריצים היו שולטים על השערים המצויינים בהלכה ועל כן אבד ושבר בריחיה מהם איבד איבוד גמור הם וכל

אשר להם מהם שיבר או שברון מתנים או שברון של ממון גם מלכה ושריה הלכו בגלות בתוך מלכי מדי ופרס אשר אין להם תורה ודת ודין והם אכזרים בתכלית האכזריות לפי שאין להם תורה ומצות וז"ש בגוים אין תורה ולא למלכה ושריה לבד אבל גם נביאיה אותם אשר לא מצאו חזון מה' והיו נביאי השקר שהיו אומרים כי ה' נראה אליהם והכל שוא ודבר כזב כי מעולם לא מצאו חזון מה' גם המה הלכו בגוים אין תורה ויאכלו מפרי דרכם:

אי נמי עם משז"ל כי השערים לפי שחלקו כבוד לארון לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ עד"ז סיים הכתוב ואמר אבד ושבר בריחיה שהם משל אל אנשי המעלה אשר בתוכה וכן מלכה ושריה הלנו בגוים ושלטה בהם יד הגוים לפי שלא עסקו בתורה וזהו אין תורה דקאמר כי על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי מקבילות החלוקו' זו עם זו כי שעריה לפי שחלקו כבוד לתורה לא שלטה בהם יד הגוים ומלכה ושריה שלטו בהם הגוים לפי שאין תורה ולא עסקו בה וגם נביאיה אשר לא מצאו חזון מה' כדאמרן לעיל גם הם נאבדו בתוך הגוים כמות זה כן מות זה.

פסוק י

ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון. ראוי לדייק שהיל"ל ישבו בפת"ח שהוא לשון עבר ואמאי נקט בציר"י לשון עתיד וזה ג"כ קשה במלת ידמו שהוא לשון עתיד ועם משז"ל והביאו רש"י ז"ל בפירושו כי כשמרד צדקיהו ועבר על שבועתו שלח נ"נ בשביל הסנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של צורה והושיבם בקתדראות של זהב וא"ל סדרו לי תורתכם וכיון שהגיע לפרש' נדרים וגילו בו שיש התרה ע"י שילך אצל חכם ויתיר לו א"ל א"כ אתם התרתם לצדקיהו את שבועתו אז צוה ושמטו' והושיבום לארץ ולפ"ז אפשר שהכתוב כתב לנו בכאן הציווי שצוה נ"נ ואמר ישבו לארץ וגו' כלומר וירדו מהקתדראות וישבו לארץ זקני בת ציון וכן צוה ואמר ידמו זקני בת ציון כלומר ידמו ויחרישו וישתקו כי עד שהגיעו לפרשת נדרים היו מסדרים לו התורה פ' פ' ומתרגמים אותה לו וכשהגיעו לפרשת נדרים השתיק אותם וצוה שידמו זקני בת ציון. ולפי שקשה לפירוש רז"ל שפירשו הענין בסנהדרין שהיו לפני נבוכדנצר איך אמר העלו עפר על ראשן והן היו עומדין לפני המלך ואיך היה אפשר אשר יעשו כן לפני המלך ע"כ דרשו שהזכירו זכות אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר וגם זכות יעקב שנאמר וישם שק במתניו וז"ש חגרו שקים:

א"נ אפשר שיובן עם מ"ש ז"ל העלו עפר על ראשן שהיו מזכירין זכותו של אברהם דכתיב ואנכי עפר ואפר חגרו שקים התחילו להזכיר זכותו של יעקב דכתיב וישם שק

במתניו ועם זה אפשר שיפורש הכתוב כך זקני בת ציון ראוי הוא שישבו לארץ וידמו וישימו יד על פה לפי שהם היו חושבים שזכות אבותם יסייעם והעלו זכות אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר זכותו העלו על ראשם וגם חגרו שקים והזכירו זכותו של יעקב שנאמר וישם שק במתניו וכל זה היה סבה אשר הורידו לארץ ראשן בתולות ירושלים כי בדידהו תליא מילתא ולא בזכות אבותיהם וכיון שהזקנים לא היישירו את בני דורם להיישירם ולהדריכם בדרך ישרה וטעו שחשבו שזכות אבותם יסייעם ישבו לארץ וידמו וישימו יד על פה כי בחשבם זה העלו עפר על ראשם כדאמרן על זכות אבות ואדרבא בזה היה סבה אשר הורידו לארץ ראשן בתולות ירושלים:

א"נ בהיות כי ידוע הוא כי על הדין העולם עומד וע"כ הזהיר הכתוב ואמר דרשו משפט אשרו חמוץ וגו' ובהיות כי ירושלים בתחלה היתה מלאתי משפט וצדק ילין בה ועתה מרצחים ע"כ גלו מעל שולחן אביהם ואל זה אפשר שכיון הכתוב הזה ואמר טבעו בארץ שעריה הכונה כי אותו הדור היו שופטים את שופטיהם ומכניעים אותם בבור תחתיות וז"ש טבעו בארץ שעריה כלומר שערי הב"ד טבעו בארץ והכניעו' עד עפר כי לא היו מניחים להם שידונו דת ודין אבל מונעים אותם בכח הזרוע וטבעו בבור תחתיות ארץ ולכן פקד עליהם ואבד ושבר בריחיה והם הבעלי זרוע והשרים אשר היו לדיינים מכניעם אבד ושבר אותם ואמר הכתוב מלכה ושריה בגוים אין תורה כלומר אילו המלך הזה והשרים האלו היו מולכים בגוים והיו ממלכי א"ה מ"ה שלהם אין תורה כלומר שאינם משועבדים אל דת התורה ועושים כל דבריהם משום הרמנותא דמלכא אפילו שיהיה הפך תורתם ודתם וז"ש בגוים אין תורה אבל כיון שהם מלכים ושרים בישראל ע"כ יש דין תורה אפילו להם וכדקי"ל דבין מלכי ישראל ובין מלכי בית דוד דנין אותם אם לא מפני מעשה שהיה ואל זה כיון מ"ש המשורר ע"ה כי שמה ישבו כסאות למשפט לשפוט כסאות לבית דוד כי אותם הכסאות שישבו למשפט לשפוט את העם היו כסאות גם לבית דוד כלומר לשפוט גם למלכות בית דוד וכאשר נתנו כתף סוררת וטבעו בארץ שעריה כדאמרן אז השי"ת אבד ושבר בריחיה אמר עוד גם נביאיה לא מצאו חזון מיי' וידוייק אמאי לא קאמר לא מצאו נבואה מיי' אבל נקט חזון מטעם אפשר כי לפי דנקטינן כי כל חזון היא נבואה רעה כד"א חזות קשה הוגד לי והעד חזון ישעיהו בן אמוץ והנה נביאי ירושלים אילו היו מנבאים לישראל כאשר היה מנבא ירמיהו הנביא כי היה אומר להם בשם ה' כי רעה תבא אליהם נאם ה' אז אפשר שהיו שבים מדרכם הרעה וינחם ה' על הרעה וכמעשה דנינוה אבל גם נביאיה לעולם ועד היו אומרים כי לא מצאו חזון שהוא רע וקשה מיי' שיאמר להם שום נבואה רעה אבל לעולם היו אומרים בשם ה' כי שלום

ואמת יהיה בימיהם ושהעיר לא תנתן ביד הכשדים באופן כי במה שלא מצאו חזון מיי' אבל לעולם היו מתנבאים נבואות טובות זה היה סבה שלא שבו בתשובה ובאה עליהם הצרה הזאת.

ואם נאמר כי מ"ש טבעו בארץ שעריה הכונה על השערים המצויינים בהלכה ובלימוד התורה כי טבעו אותם בארץ כלומר כי הגדולים והעשירים שבהם שהיה ראוי לפרנסם כדי שילמדו ע"ד זבולון וישששכר ולא די שהם לא עשו כן אבל אכלו גם אכול את כספם במסים וארנוניות וכיוצא באופן שהכניעו אותם וטבעו אותם בארץ וע"כ השי"ת אבד ושיבר בריחיה והם העשירים שבה והם וכל אשר להם נאבדו וכן מלכה ושריה הלכו בגוים אשר לא היו יכולים ללמוד תורה ביניהם ולא לקיימה וז"ש בגוים אין תורה וזה מרוב שמדות וגירושין שהיו עושים בהם וגזירות קשות שלא ילמדו התורה לא ללמד ולא לקיימה וזה היה להם חלף עבודתם ומעשיהם כדאמרן אשר הם טבעו בארץ שעריה המצויינין בהלכה והיו סבת ביטול התורה ולכן גם המה בגוים אשר הלכו שמה אין תורה כלומר לא היו מניחים להם ללמוד התורה ולקיימה גם נביאיה שמה בח"ל לא מצאו חזון מה' כי לא היה אפשר לבא להם חזון מה' בגוים אשר גם הנביאים אשר הלכו שמה לא יכלו למצא חזון מה' קרובים דברי בזה לדברי הרב מורי זלה"ה:

ואפשר לומר כי טי"ת טבעו היא טי"ת זעירא לרמוז כי טביעתם בארץ לא לרעתם היתה רק לטובתם כדי שלא ישלוט בהם יד האויב ע"כ טי"ת טבעו זעירא להורות כי דמייא כאילו לא היתה טביעה כיון שלטובתם היה כדאמרן ה"ל כאילו לא טבעו ממש.

ואומרו ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון כו' אפשר שכנגד כל הדברים אשר ספר בקרא דלעיל שאירעו לאבותינו כנגד כל אחד ואחד עשו הזקנים הספד רמז על כל אחד כנגד מה שטבעו בארץ שעריה כנגד זה ג"כ זקני בת ציון ישבו לארץ דומים כאלו טבעו גם הם בארץ וכנגד אבד ושבר בריחיה הבריחים שמשמיעים קול בעת הפתיחה והסגירה הם דמעו בלי השמעת קול לבד וז"ש ידמו זקני בת ציון וכנגד מלכה ושריה אשר היו עטרת ראשם כנגד זה העלו עפר על ראשם וכנגד האחרת אשר אין תורה והתורה חוגרת שק על אשר אפסו סוחריה גם המה חגרו שקים וכנגד האחרת שנפרץ חזון מישראל גם נביאיה לא מצאו חזון מה' ע"כ הורידו לארץ ראשן בתולות ירושלים ורמז על אותם הצדיקים גמורים שמעולם לא טעמו טעם חטא כבתולה הזאת אשר היא בבתוליה ולא טעמה טעם ביאה כן אותם אשר לא טעמו טעם חטא והיה ראוי שתשרה שכינה עליהם כמר"עה עתה הורידו לארץ ראשן על אשר נפרץ חזון מישראל וגם נביאיה לא מצאו חזון מיי':

א"נ אפשר שאמר וצוה לזקני בת ציון אשר הם מנהיגי ישראל שינהגו אבלות וישבו לארץ כאבל אשר הוא יושב על הארץ ודומם וז"ש ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון ואמר שראוי שינהגו האבלות הזה כל ימיהם על אשר הם במעשיהם ובמעלליהם העלו עפר על ראשן הכונה על האויב אשר היה עד עתה עפר תחת כפות רגליהם ועתה הם העלו אותו על ראשם כי על רוב חטאתם גבר האויב כי חגרו שקים והם במעשיהם הרעים עשו להם בגדים צואים ע"ד מ"ש ביהושע הכהן הגדול הסירו הבגדים הצואים מעליו באופן שאלו הם בידיהם חגרו שקים עליהם והם הבגדים הצואים הנעשים מהעבירות ולא זו בלבד עשו אבל כביכול נגעו בכבוד השכינה ומדודה הפרידוה והורידו לארץ ראשן והיא השכינה שהיא ראשן וראש כל ישראל והורידוה לארץ ואומרו בתולות ירושלים אפשר שרמז שהן גרמו בעונותיהן את כל זה בהיות שהיו הולכות נטויות גרון ומשקרות עיניים ועל כל זה מן הראוי הוא שישנו לארץ וידמו זקני בת ציון כמנהג האבלים:

והרב מורי זלה"ה כתב ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון כו' אמר המקונן אף אם עברו עליהם צרות רבות ורעות אפ"ה ישבו לארץ וידמו זקני בת ציון ולא יהיה להם פה להשיב ולהתפלל לאל בעד צרתם והסבה כי כבר עשו ולא הועילו כי העלו עפר על ראשם וחגרו שקים והורידו לארץ ראשן בתולות ירושלים ולא שוה להם ולכך ירפו ידיהם ויחרישו לא יענו עוד עכ"ל:

פסוק יא

כלו בדמעות עיני כו'. אפשר כי להפליג צרתו אמר כי מרוב אנחותיו על שבר בת עמי נעשו לו כל סימני טרפות והרי הוא חשוב כמת ראשונה אמר שכלו בדמעות עיניו וסומא חשוב כמת ואירע לו כמ"ש איוב ותכל מכעס עיני שלא היה רק שכהתה עינו מראייה אבל עינו במקומו עומד וגם שם לא כהו שתי עיניו רק עינו האחת אמנם בנ"ד לא לבד כהו מראיי' אבל עיקר גוף העין כלה ונתרוקן לגמרי ע"ד מ"ש דהע"ה ואור עיני גם הם אין אתי כי היה די שיאמר הכתוב ואור עיני אין אתי מאי גם הם אבל מורה מה שאמרנו כי בא לרבות כי לא לבד אור עיני שכהה וחלף הלך לו אבל גם הם אין אתי כי גוף העין נתרוקן לגמרי והוא משל ורמז אל גודל הצרה וז"ש כאן כלו בדמעות עיני ולא אמר כהו להורות כי כלו לגמרי והעינים בעצם גם הם אין אתי וכן נולד בי סימן טרפות כי חמרמרו מעי והוא לשון אדמימות כי כן קורין בלשון ערבי לאדום אחמר והאדמימות במעים הוא סימן טרפות בבהמה שהבהמות האוכלות החלתית אם נמצאו במעיהן קורט דם אדמימות טרפה ולכן דמה את עצמו כאילו חמרמרו מעיו וגם נשפך לארץ כבדי והוא

טרפות אחר כי נשפך לארץ כל כבדי ולא נשאר אפילו כזית במקום מרה וכזית במקום חיותא רק נשפך לארץ כל כבדי על שבר בת עמי:

א"נ הודיענו כי גם אם יש לנו בהקדמה אמיתית כי שערי דמעה לא ננעלו עכ"ז לא הועילו למו הדמעות ולז"א כלו בדמעות עיני עד שחמרמרו מעי ועכ"ז לא נעניתי וא"ת כי לא נענתי לפי שאני הכבדתי את לבי מלשוב בתשובה ע"ד מש"זל במש"ה כבד לב פרעה שנהפך לבו ככבד כי מטבע הכבד כי כל מה שמבשלים אותו ומשימים אש תחתיו לא מפני כך מתרכך אבל מתקשה והלב הוא להפך כי כל מה שמבשלים אותו הוא מתרכך כבשר ועתה לב פרעה נעשה ככבד הזה כי כל כמה שמייסרים אותו ונכוה בחמי חמין עוד היה מתקשה לבו על כן אמרה האומה ישראלית לא תחשבו כי גם אני כמוהו הקשתי את לבי ככבד הזה מלשוב בתשובה כי לא מבעיא הלב בעצמו שהוא רך וכבר נתרכך אבל אפילו הכבד שיש בי השלכתי אותו לארץ וז"ש נשפך לארץ כבדי ולא הקשתי לבי מלחזור בתשובה ושבתי אל ה' על ראותו שבר בת עמי בעטף עולל ויונק ברחובות קריה:

ארז"ל ג' דמעות הן דמעות העשן ודמעות הבכיה ודמעות הבית הכסא ע"כ. ופי' דמעות בית הכסא הוא שהאדם לפעמים יש לו עיצור רב ומתקשה בהוצאת הרעי עד שבשעת עשיית צרכיו זולגות עיניו דמעות וזו קשה ועתה אמר המקונן על ישראל כי מהג' דמעות תרתי איתנהו בי וז"ש כלו בדמעות עיני ומיעוט רבים ב' כי מלבד דמעת הבכיה גם יש בו דמעת בית הכסא לפי שחמרמרו מעיו ויש לו חולי מעים ודייק דלא קאמר כלו בדמע עיני אלא בדמעות ואפשר ג"כ כי גם דמעת העשן היה בישראל והוא רמז לדמעת עשן האש מהשריפה אשר שרף ה' וכל בית ישראל בכו את השריפה אשר שרף ה' וע"כ קאמר בדמעות בפת"ח תחת הבי"ת ולא אמר בדמעות בחי"רק לרמוז על הג' דמעות הידועות כי כל פת"ח מובלע בו ה"א הידיעה וכן נשפך לארץ כבדי הכונה לרמוז אל מה שסיפר ן' גוריון שהפריצים היו מביאים סכינים תחת כנפי בגדיהם וכשהיו רואים את הצדיק היו תוחבים את הסכין בבטנו ונשפך לארץ כבדו ואומר על שבר בת עמי כלומר כי זה השבר לא היה יחידי אבל בא זה השבר על שבר אחר של רעב שהיה בירושלים וז"ש על שבר בת עמי וגו' מחמת הרעב באופן שהיה שבר על שבר והוה על הוה:

או אפשר כי במ"ש על שבר בת עמי נתן סבה למה נשפך לאר' כבדי והענין כי היו הורגים האנשים העשירים אשר היו בירושלם כדי ליקח ממונם ואוצרותיהם ומזונותיהם ולכן היו הורגים אותם ושופכים כבדם לארץ בסבת שבר הרעב וכל אחד בוזו איש לו וז"ש על שבר בת עמי וגו' והוא שבר הרעב.

אי נמי אפשר שעתה הודה והתודה על כל חטאתיה ואמרה אם כלו בדמעות עיני מרוב הצרה הטעם הוא לפי לשעבר חמרמרו מעי כלומר שהלכו מעי אחר החומר וכל היום התאוו תאוה לאכול ולשתות ואם עתה נשפך לארץ כבדי ע"כ באה אלי הצרה הזאת על השבר והעון שהיה לבת עמי לשעבר בעטף עולל ויונק ברחובות קריה מחמת הרעב ואין מרחם עליהם רק מתים ברעב בראש כל חוצות על כן עתה נשפך לארץ כבדי ובאה עלי הצרה הזאת: ועל כיוצא בזה אמר דהע"ה אשרי משכיל אל דל וגו' כלומר אשרי מי שמשכיל ומשגיח על הדל בימי הרעב וזהו ביום רעה דקאמר קרא ולאיש כזה בודאי שימלטהו ה' כיון שהשגיח על הדל ביום הרעה וביום הרעב כי להשגיח על הדל בימי השבע לאו רבותא היא.

אי נמי אמר כלו בדמעות עיני עם מה שמצינו לרז"ל שאמר במש"ה אל שאול ואל בית הדמים כי הרעב באה על שאול שלא נספד כהלכה והנה היו עתה מקוננים ישראל כי אירע להם הפך זה כי כל אדם כשר שהיה נפטר היו מורידים דמעות עליו ולא עברו על זה כלל ועכ"ז לקו ברעב וז"ש כלו בדמעות עיני כי עיני העדה הם הצדיקים והכשרים וכאשר היו כלים ונפטרים מן העולם היו מורידים דמעות עליו וז"ש כלו עיני והם הכשרים בהורדת דמעות כי אין גם אחד מאותם הכשרים שהיו עיני העדה שלא הורדנו דמעות עליו כאשר היה כלה ונפטר מן העולם ועכ"ז לקינו ברעב ונשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי בעטף עולל ויונק ברחובות קריה מתים ברעב וספר גודל הרעב ואמר:

פסוק יב

לאמותם יאמרו איה דגן ויין. ואז"ל גלוסקאות וחמר עתיק והכונה כי כיון שהיו אמונים עד עתה ביין ישן וגלוסקאות עת' היו שואלים לאמותם איה דגן ויין שהיינו אוכלים עד הנה ודרשו זה רז"ל כי על מה שהיו אוכלים לשעב' קאמר קרא והיו דואגים עליו שאם על ההווה קאמר שהיו עתה מבקשי' דגן ויין ולא היו מוצאים ומה יש בזה אם לא ימצא חמר עתיק וגלוסקאות ודי להם אם ימצאו שאר אוכלים וישיבו את נפשם אלא לאו כי עת' אפי' מציאו' שום אוכל לא היו מוצאי' אבל מה שהיו דואגים ואו' איה דגן ויין הכונה כמי שדואג על זמן שעבר כי לשעבר היה להם גלוסקאות יפות ויין ישן ועת' היו מתים ברעב וז"ש בהתעטף כחלל ברחובות עיר אז היו זוכרים הזמן שעב' ואומר איה דגן ויין היינו אוכלי' לשעבר ואמר עוד בהשתפך נפשם אל חק אמותם עתה בזה הפס' פיר' מ"ש לעיל בפ' בעטף עולל ויונק ברחובו' קריה כי העוללים והם גמולים מחלב ואינם יונקים אלו שואלים לאמותם איה דגן ויין וזה בהתעטפם כחלל ברחובות עיר ואלו כבר היו מדברים ושואלים לאמותם אבל היונק שזכר לעיל כי עדיין יונק שדי אמו אלו

אינם יכולים לשאול בפיהם אבל משליכי' נפשם אל חיק אמותם ואל דדי אמותם לא היו מוצאי' חלב ליונק והיו מתים תכף ומיד:

א"נ אומ' בהשתפ' נפשם אל חיק אמות' הכונה שהיו שוחטין את בניהם בחיק אמותם ונשפכת דמם ונפשם אל חיק אמות' כי הדם הוא הנפש:

ושמעתי אומרים כי כיון שכלו עיני ונתרוקנו העינים ע"י הדמעות כיון שלא נשארו עינים לא היה יכול לבכות ולהוריד דמעות ולכן נשארה כל הדאגות והיגונות בתוך קרבו במעיו ועל כן חמרמרו מעי כי כאשר האדם מוריד דמעות מעיניו מוציא כל יגוניו לחוץ אבל כיון שכלו עיני לגמרי ע"י הדמעות שהורדתי עד עתה לא נשא' עין כדי לבכות בו ועל כן היגונות שנשארו בתוכו על ידם חמרמרו מעי וכן נשפך לארץ כבדי כי הכבד כאשר צולין אותו על האש נשפך לארץ הדם אשר בתוכו וכן מהאש בוערה אשר בקרבי נשפך לארץ כבדי וכל זה עשיתי על שבר בת עמי כלומר על מזון בת עמי שחסר כד"א שמעתי אומרים כי יש שבר במצרים וכל זה כאשר ראיתי בעטף עולל ויונק ברחובות קריה מפרפרים ומתים ברעב:

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב הנה הפ' הזה קשה היישוב מצד הלשון שהל"ל כלו עיני מרוב הבכי או מרוב דמעותי כי גזרת בדמעות אינו מתיישב על נכון וגם מצד הענין יראה בלתי צודק כי לא יכלו העינים מרוב הדמעות אך אפשר שיעוורו העינים ולא יוכל הבוכה לראות מרוב הדמעות אך לא יכלו העינים בהחלט יען אינם ניתכות בדמעות כי הדמעות באים על העינים ויוצאות דרך שם ואין תחלת הויתם מהעינים כי הם אידים עולים שם ויוצאים החוצה כנודע וע"ק דלא שייך חמרמרו מעי עם כלו בדמעות עיני וכן נשפך לארץ כבדי כי מה שייכות ומה הדמות יש לזה עם זה עד שיחבר ג' דברים יחד בחדא מחתא:

והנכון אצלי הוא שר"ל שמרוב הצער והעצבון והדאגה לא אפסיק כלל מלבכו' עד אשר כלו עיניו ודמעיו יחד בזמן א' והוא כאלו אמר שאם היו עיניו קיימים היה בוכה תמיד וכלו הדמעית כאשר כלו העינים יחד בזמן א' וזה"א כלו בדמעות עיני וגומר והוא כאילו אמר כלו עם הדמעות עיני כלומר שזה עם זה כלו יחד בזמן א' כי כל זמן שהיו העינים קיימים היו הדמעות בהם וביאר הסבה לזה והוא כי המעים אשר מהם יעלו האדי' מהמאכל אשר מהם יתהוו הדמעות נשרפו לגמרי ולא נמצא בהם לחות כלל וכן הדם שהוא חם ולח אשר משם יתהוו רוב הדמעות ומקורו הוא כנודע נשפך לארץ ובזה נפסד כל הגוף יחד בזמן א' ונמצא לפי זה כי כאשר כלו הדמעות בכלות סבת הוייתם כלו העיני' לגמרי בהפסד כל הגוף ואמר שכל זה היה על שבר בת עמי במה שראה עולל

ויונק שאינו יודע לשאל עטופים ברעב ברחובות קריה ואין לאל ידם לחיותם ברעב על זה נמס כל לב ונשבר ונדכה עכ"ל:

לאמותם יאמרו וגו' כתב הר"מ אלמושנינו ז"ל אפש' שמלת איה לא תהיה שאלה כמשפט' רק הודעה ויאמר שהעגמת נפש הגדול היא שבעת התעטפ' כחלל ברחובות עיר העולל והיונק הנזכרים ובעת השתפך נפשם אל חיק אמותם והוא בעת מיתת' אז היו אומר' ומורי' הרואים מיתתם לאמותם מקום הדגן והיין בזמן ההוא במה שהיו רואים שהיה להם אפשרות להצילם אם היו מגידים להם זה קודם והוא עגמת נפש גדול באמת כי היה להם קצת נחמה אם היו חושבות אמותם שלא היה אפשר בשום צד להחיותם להעדר המזון לגמרי אך במה שהיו אומר' להם שהיה אפשר למצא דגן יין והיו אומרים ומורים להם איה הוא והיו אומרים זה בזמן שלא היה מועיל כלל שכבר היו מתים והוא בזמן השתפך נפשם וכו' על זה היו מצטערות הרבה מאד מאין נחמה כלל ומצערן היה מגיע לנביא המקונן צער שיעור רחב ידים כנז' עכ"ל והרב מורי זלה"ה כתב כלו בדמעות בשביל דמעותיו של נ"נ הרשע שהיו סבה להשליטו בכל העולם לכך כלו עיני וחמרמרו מעי וזה נלמד ממדרש תלים בפ' הנזכר ז"ל אמרה כנ"י לפני הקב"ה בזכות ג' דמעות שהוריד אותו רשע השלט' אותו בכל העולם כו' ע"ש לאמותם יאמרו וגו' אפשר לחלק הפ' לג' חלקים והם העוללים והיונקים ושאר העם על העוללים אמר לאמותם יאמרו וגומר ועל שאר העם אמ' בהתעטפם כחלל ברחובות עיר ועל היונקים אמר בהשתפך נפשם אל חיק אמותם. ואמר על השנית כחלל להורות כי אלו לא ימותו כ"כ בקל כמו המעונגים ולכ"א כחלל שאינה מיתה טבעית עכ"ל:

פסוק יג

מה אעידך וגו'. הכונה כי מדרך העולם כי המצטער אשר באו עליו יסורין ינוחם במה שיעידו לו אחרים כי כבר באו יסורין כאלו על אחרים ועל כן אמ' המקונן מה אעידך כלו' איני מוצא בכל העולם מי שבאו עליו יסורין כיסוריך ואיני יכול להעיד שבאו על שום נברא יסורין כאלו. אמר עוד מה אדמה לך וגו' כלו' וגם אם אפש' שבאו יסורין כאילו על אחרים עכ"ז צריך שמקבלי הייסורין יהיו שוים באיכותם כדי שינוחם האחרון אבל אם אין איכות' שוה איך ינוחם בן מלך גדול ורם שבאו עליו יסורין במה שיאמרו לו שכבר לקה בן האמה ביסורין כמוהו ולז"א מה אדמה לך הבת ירושלים כלו' וגם אם אומר ואודה ואעיד שכבר באו על אחרים צריך שיהיה אותו האחר דומה אליך אבל מה אדמה לך הבת ירושלים כי אתה היא כבתו של מלכו של עולם ושאר כל העולם הם כבנות האמה וז"ש הבת ירושלים ואמר מה אשוה לך וגומר הכונה בהיות כי השואה

היא יותר מדמיון כי דמיון יאמר על הדבר הדומה אל חברו בצד מה אף אם לא יהיה בהשואה וציור גמור עכ"א חלוקה ג' כי גם אם אודה ואומר שימצא בדמיון בצד מה מי שדומה אליך וקבל ייסורין כמוך עכ"ז בהשואה ממש שימצא מי שיהיה שוה ממש אליך ובא עליו מה שבא עליך לא ימצא וז"ש מה אשוה לך בהשואה ממש ואנחמך כו' כי בזולת ההשואה ממש לא תנוחם כ"ש וק"ו כי בשתים אלה נבדלה לרעה אם בכמו' איכות היסורין כי גדול כים שברך ועצבונך ואם באיכותך וחשיבותך לא ימצא אחר חשוב כמותך שבא עליו מה שבאו עליך ולז"א מי ירפא לך כלומר מי אשר יהיה כמוך באיכותך שבאו עליו ייסורין כמוך כדי שיהיה הוא רפואה ונחמה אליך.

אי נמי הודיענו כי אין בעולם מי שהגדיל לחטא ולהרשיע לפניו ית' ולעשות כתועבות אשר עשו עם בני ישראל וז"ש מה אעידך כלומר מה עדות אעיד מאחרים שהרשיעו כמותך כי לא יש מי שהרשיע כמותך וגם אם אומ' שימצא אומה שהרשיע כמותך עכ"ז לא ראי זה כראי זה כי כפי ערך החוטא כך יגדל החטא ע"ד מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה וז"ש מה אדמה לך הבת ירושלים וכיון שאת בתי ומרדת בי וא"כ גם אם חטאיך ימצאו באחרים עכ"ז ערך החוטאים לא דמו וע"כ ראוי שאפרע ממך ואמר מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון כלומר גם אם בדמיון בצד מה בערכך ימצא מי שהרשיע כמותך עכ"ז בהשואה גמורה לערכך לא ימצא וז"ש מה אשוה לך ואמר ואנחמך בתולת בת ציון כלומר כי אם הייתי מוצא אחרת שוה לך שעשה מה שאת עשית הייתי ?נודת לנחמך תכף ולהשיב שבותך כי הייתי אומר לא הוא לבדו עשה לי מה שעשה כי כבר אירע לאחר שכמותו כך והיתה לי טענה טובה כדי לרחם עליך מיד ולנחמך אבל מה אשוה לך כדי שאוכל לנחמך בתולת בת ציון כי גדול כים כו' כלומר כי בב' דברי' חולית אם בענין הרשע כי הוא אשר קראו עתה שבר כי אין לך שבר כעון וז"ש כי גדול כים שברך כלומ' עונך וע"כ הרשעים נמשלו למשב' ים כד"א והרשעים כים נגרש וגו' אבל משברי ים הם באים שבר על שבר וקודם שנשברה הגל הא' באה עליו שבר וגל גדול אחר וז"ש כי השקט לא יוכל וכאשר הסערה בים ובאים משברי ים זו על זו ויגרשו מימיו רפש וטיט וכן הרשעים יגרשו רפש וטיט במעשיהם הרעים ולזה כיון במ"ש כי גדול כים שברך כלומר השבר והעון שלך הוא גדול כשבר של הים באיכותו וכמותו באופן שאין בעולם עבירות כעבירות אשר עשית אתה וגם אם נאמר שימצאו לא ימצאו באנשים חשובים שכמותך כי אילו נמצאים באנשים שכמותך הם היו מרפי' אותך כי כבר נדרתי שאם ישוה לך שחטא הייתי מנחמך תכף אבל מי הוא אשר ירפא לך כלומר

כי לא אמצא כמוך בערכך ובחשיבותיך שעשה מה שאתה עשית כדי שהוא ירפא לך ובסבתו תתרפא:

א"נ לפי שלא נמצא בעול' מי שיהיה באיכות שוה לירושלים כדי שיתנחם ירושלים בה באומרה הנה חברתי שוה לי ואירע לה מכאוב כמכאובי לפי שאין בעולם שוה לה באיכותה ולכן מה עשה השי"ת רצה לעשו' שני מינה ובה ורצה לנחם את ירושלים בציון ולציון בירושלים וז"ש מה אדמה לך כו' כדי שתתנחם כי אין שוה לך ולכן אמר כמדבר עם ירושלים תדע מה אשוה לך ואנחמך בה אשוה לה את בתולת בת ציון שג"כ אירע לה כמו שאירע לך ירושלים ואין מי שאשוה לך כדי שתתנחם כ"כ בתולת בת ציון לפי שגדול כים שבריך ואין אחר שירפא לך כלומר שאם אשוה אותך לו שירפא לך ותתנחם בה וזהו מי ירפא לך דקאמר:

א"נ אמר **מה אעידך כו'**. הכונה שרוח הקדש מנחמת את ירושלים ואומר' לירושלים גם אם עתה אתה בגלות ובצרה עכ"ז אני אנחם אותך ואאכיל אותך ביזת אחרים וכל עשרם ואעידך הוא מלשון ביזה כמ"ש ז"ל לפי דרכם על העבר ביזת מצרי' וביזת ל"א מלכים ולפי פירושינו ידבר על מלחמת גוג ומגוג אשר בימים ההם ובעת ההיא יקחו ישראל ביזת כל העולם וז"ש מה אעידך ומלת מה הוא להגדיל הענין ע"ד מה רב טובך כו' וכן מה אדמה לך כו' הכונה שירושלים תנוחם כאשר תראה שיגיע לגוג כאשר הגיע אליה וכמ"ש באיכה הראשונה ועולל למו כאשר עוללת לי וכן אמר לעיל ויהיו כמוני כו' וז"ש מה אדמה לך לשון ריבוי עצים כלומ' ריבוי גדולה של עו"ג אדמה לך שיהיו הם כמוך שאתה עתה שוממה וחריבה כן יהיו הם שוממים ואעשה להם כאשר עוללתי לך וכן מה ריבוי של עו"ג אשוה לך ואעשה להם כאשר עשיתי עמך ובזה אנחמך בתולת בת ציון ותהי זאת נחמתך וז"ש ואנחמך בתולת בת ציון ואמר כי גדול כים שברך מי ירפא לך הכונה לתת טעם לדבריו שכפל דבריו פעמים שלש להגדיל הענין ואמר ג' פעמים מה אעידך מה אדמה מה אשוה ונתן טעם לדבר למה כ"כ כי גדול כים שברך שאין מי שירפא לך הכונה מי ומי אשר ירפא לך כי אף אם אכרית שלישם או חציים של עו"ג לא בזה תתרפא ותתנחם לפי ששברך הוא גדול בכמות שאין מי שירפא לך והלואי ואולי שאעשה כלה בכל עו"ג מ"ה אשר הדחתיך שמה ואז תתרפא ולזה כפל הענין פעמים שלש להגדיל הענין במאד מאד:

וכפי דרך רז"ל כונת הכתוב כך היא מה אעידך כלומר כמה נביאים העדתי בכם ואשלח לכם את כל עבדי הנביאים השכם ושלוח בבקר ובערב ולא שוה לי:

ג"כ פירשו מה אעידך כמה ביזות נתתי לכם ביזת מצרים וביזת הים וביזת סיחון וביזת ל"א מלכים ובערבייא צווחין לביזתא עדיתא:

גם פירשו מה אעידך כמה קישוטין קשטתי אתכם מלשון הורד עדייך מעליך כי ס' רבוא של מלאכי השרת ירדו עם הקב"ה ועטרה ביד כל א' וא' לעטר כל א' וא' מישראל וי"א ק"כ רבוא ירדו א' מקשטו וא' מלבישו עטרה. מה אדמה לך כלומר לאיזו אומה דמיתי אתכם לאיזו אומה גאלתי ביד חזקה והבאתי על אויביה עשרה מכות לאיזו אומה קרעתי להם את הים והורדתי את המן והגזתי את השלו והעלתי להם את הבא' לאיזו אומה הקפתי ענני כבוד וקרבתי לפני הר סיני ונתתי לה תורתי וכונת' בכתוב היא כי אמרה רוח הקדש מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו ועכ"ז לא שוה לי:

עוד ארז"ל הבת ירושלים הבת שיראה ומשלמת לי עכ"ל. כונתם דרשו מלת ירושלם כאלו היא מלה מורכבת מב' תיבות מהג' אותיות שהם יר"ו אמרו שיראה ומהג' האחרונות שהוא של"ם אמרו ומשלמת לי ואפשר לומר לכאורה שפי' דבריהם הוא שהיתה מתרעמת רוח הקדש על ירושלים כי ראתה ירושלים מה שראתה מהטובות אשר גמלם הש"י והם הטובות אשר סיפר לעיל כי הכל מאמר א' לרז"ל ואומרם שיראה הוא לשון ראיה ועם כל זה משלמת לי רעה תחת טובה וזהו ומשלמת לי דקאמר והוא לשון תשלומין והוא דרש על הג' אותיות האחרונות של ירושלם שהם ש"לם והוא מלשון תשלומין וזהו קצת דוחק כפי' דברי רז"ל כי מה שדרשו שיראה נראה שהוא לשון יראה לא לשון ראיה על כן אפשר שכונתם היא שהיתה רוח הקדש מתרעמת על ירושלים כי לא היתה משלמת עמו יתברך אלא בבא עליה צרה וצוקה אז היא משלמת לו וחוזרת בתשובה להיות בשלום עמו יתב' ותשובה זו אינה שוה לו כלום כי היערוך שועך לא בצר וז"ש שיראה ומשלמת לי כלו' אחר שיראה מהאויב ומהצרה אז משלמת לי ולא קודם:

מה אשוה לך ואנחמך ר' יעקב דכפר חנין אמר לכשאשוה לך אנחמך לכשיגיע אותו היום שכתוב בו ונשגב ה' לבדו באותה שעה אנחמך ע"כ: וצריך פיר' לפירוש' ואפשר שפי' הכתוב כך לכשאשוה לך אנחמך כלו' כי עתה עו"ג אינ' שוי' עם ישראל כי ישראל מאמינים בו ית' ועו"ג איש לדרכו פנה וכולם רשעים ושילום שכרן ונחמתן של ישראל לא יבא עד בא אחרית הימים והוא הזמן שיהיה נשגב ה' לבדו ביום ההוא כי אז יהיו כל העול' שוים לישראל ויודו ויאמינו בה' ובמשה עבדו אז יקבלו ישראל שכרן ואז אנחמך וז"ש מה אשוה לך ואנחמך כלו' לכשאשוה לך כל העולם דהיינו לכשיגיע אותו היום שכתוב בו ונשגב ה' לבדו ביום ההוא באותה שעה אנחמך ותקבל שכרך. כי אז תהיו אתם מצוייני' במצות וזהו שדרשו אח"ז תכף בתולת בת ציון בנים המצויינים במילה

ובתגלחת ובציצית ע"כ ושאר כל העולם יהיו ערומים ממצות ובזה אנחמך ואתן שכרך ועכ"א בת ציון מלשון מצויינים במצות ע"כ.

ואומרו כי גדול כים שברך וגו' הכונה כי כל כך גדל שברו של ישראל עד שא"א שתהיה רפואתו בדרך טבע אלא בדרך השגחה ע"י ית' כי הוא הרופא האמתי וז"ש כי גדול כים שברך וגומר כלומ' הב"ה שנקרא מ"י וכמ"ש בס' הזוהר מ"י ברא אלה שה' נ' שערי בינה שעולים מ"י והוא אשר ברא אלו כל ברואי מעלה ומטה באופן כי נקטינן כי מלת מ"י הוא כינוי אל הש"י ואפשר שאל זה כיון הפ' באו' מי ירפא לך והוא השי"ת שהוא ירפא לך.

ובמדרש רי"בל אמר מי שירפא לך נביאיך ע"כ. כונת' ז"ל לקשר הפ' הזה עם פ' נביאיך חזו לך וגו' והכונה כי מהראוי שמיישירי הדור לעבודתו ית' יהיו הנביאים לא שיהיו הם המדיחים וז"ש מי ירפא לך נביאיך כלומר מי היה ראוי שירפא לך נביאיך ואדרבה הם חזו לך שוא ותפל וגו' ולא גלו על עונך לרפאתך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים ובסבתם הלכת מדחי אל דחי גולה ממקום למקום:

פסוק יד

נביאיך חזו לך שוא ותפל וגו'. בהיות שהנביאים הם הם מיישירי הדור אומרים לישראל עורו עורו משנתכם כי זאת הצרה הבאה עליכם לא על עון פלוני באה ובזה ישובו בתשובה מאותו העון על כן אמר המקונן נביאיך והם נביאי השקר חזו לך שוא ותפל ולא גלו כו' כלומר אפילו אחר אשר חזו לך שוא ותפל והוא כינוי אל הצרות אשר באו עליהם ועכ"ז לא גילו על עונך כלומר שלא גילו שאותם הצרות היו באות על עונך עון פלוני להשיב שבותך כלומר כדי שתשוב בתשובה כי אילו היו מגלים היית שב בתשובה. או יאמר להשיב שבותך כי אילו נגלו לך על עונך היה תכף השי"ת משיב את שבותך ומסיר מעליך הצרה ומחזירך לקדמותך ובסבה שלא גלו על עונך ולא חזרתם בתשובה הוכפלו הצרות כל יום קללתו מרובה מחברו עד שאח"כ ראו ויחזו הנביאים בעצמם שבאו עליהם משאות שוא כלומר משאות כמשא גמל של צרות רבות ורעות ומדוחים רבים וכמ"ש והלכתם עמי קרי ויספתי וגומר:

אי נמי אמר נביאיך חזו לך שוא ותפל אמר בכינוי נביאיך להורות כי אותם הנביאים היו נביאיך שאתה היית מחזיק אותם לנביאים אבל מעולם לא מצאו חזון מה' ולא נביאי היו אלא נביאיך וחזו לך שוא ותפל כלומר נבואות של שקר כי שוא ושקר אחד הם ואומרו ותפל הכונה שכל דבריהם היו תפל מבלי מלח דברים שאין להם טעם וכל רואיהם יכירום כי הם שוא ודברי כזב ועכ"ז היו מאמינים בהם ולא גילו על עונך להשיב

שבותך כלומר להשיבך ממשובתיך כד"א וילך שובב וכונת להשיב כלומר להשיבך אחור ממשובותיך ולא תהיה שובב עוד:

או יהיה פירושו כפי דרך זה שהוא לשון משובה כלומר כונתם במה שלא גלו על עונך היה כדי להשיב שבותך כלומר שתשוב עוד למשובתיך ועוד תוסיף סרה ולא פעם או פעמים חזו לך שוא ותפל אבל נבואות רבות של שוא חזו לך וז"ש ויחזר לך משאות שוא כלומר נבואות שוא מלשון משא גיא חזיון וכו' נבואות רבות של שוא חזו לך עד שהדיחוך מעבודתו ית' וזהו ומדוחים דקאמר:

אי נמי מה שאמר שוא ותפל הוא כנוי אל העבירות כי כולם שוא ותפל הם ואילו בחטא הראשון שחטאתם היו מגלי' לכם הנביאים חטאתכם כיון שהיה חטא יחידי תכף הייתם שבים בתשובה לפניו אבל הם לא עשו כן אבל בתחלה נביאיך חזו לך שוא ותפל כלו' עון יחידי אשר עשיתם ואילו אז גילו לך אותו העון שהיה יחידי בודאי שהיה בנקל לשוב בתשובה ממנו כי אחד היה וז"ש ולא גילו על עונך כאשר היה עון יחידי רק חיפו אותו ולא גילו עליו כדי להשיב שבותך ותשוב בתשובה ואח"כ כיון שעבירה גוררת עבירה הגדלת לחטא ולהרשיע עד אשר חזו לך משאות של גמל של שוא ודבר כזב והם העבירות וז"ש ויחזו לך משאות שוא ולא זו בלבד ראו אבל ראו לך מדוחים והוא רמז שנדחו לגמרי ללכת לעבוד אלהים אחרים כד"א ונדחת והשתחוית להם ואמר מדוחים לשון רבים לרמוז למשז"ל כי לא ע"ג א' לבד עבדו אבל אלוהות רבות עבדו כמנין ימות השנה וכל זה נגרר מהעבירה הראשונה ואפשר כי אומרו ומדוחים לשון רבים הכונה שכל כך רבו מספור עונותיהם עד שהיה בהם די והותר לסיבת השני גליות והשני מדוחים שנדחו לבין האומות גלות ראשון וגלות שני:

פסוק טו

ספקו עליך וגו'. הכונה מה מאד תמהו על חרבנך וספקו עליך כפים כל עוברי דרך ושרקו את גופם במשרקות ויניעו ראשם כמייללים ואמרו בלבם הזא' ולפי שהיתה האמיר' בלבם ע"כ לא הוזכר' בכתוב והאמיר' שהיו חושבים ואו' בלבם היתה הזאת העיר שיאמרו וגו' וכאלו אמר אמרו הזאת העיר וכו' והכונה כי מדרך העול' אם יאמרו על מלכו' אחת שהיא כלילת יופי הלא ידאג מלכו' אחר' על הלול' של זאת בחשבה איך קצרה ידה וירב תפארת חברתה יותר משלה אבל לירושלם לא היה כן רק כל העולם היו ששים ושמחי' שיאמרו על ירושלם שהיא כלילת יופי וז"ש הזאת העיר כלו' כלום היתה זאת העיר שמה שהיו אומרי' עליה שהיא היתה כלילת יופי זה היה משוש לכל הארץ ולא ידאגו על זה כלל ועקר כמנהג העולם על מעלת שאר עיירות.

אי נמי בהיות כי ג' מיני יללות הם הא' היא סיפוק כף אל כף הב' קול יללה בפה הג' הכעת הראש מצד אל צד ושלשתן נעשו על ירושלם הראשונה ספקו עליך כפים כל עוברי דרך והזכיר עוברי דרך לפי שגם להם הגיע היזק מחורבנה כי מד' פנות העולם היו מביאין סחורותיהן למוכר' שם וגם שרקו בפיהם וישמיעו קול יללה וגם ויניעו ראשם כדאמרן על בת ירושלם והנעת הראש וקול היללה היה על בת ירושלים והיא האומה הנבחרת שהיה בה אשר ספו תמו מקרבה ושפכו דמם כמים סביבות ירושלם אמנם על העיר גופה שנחרבה עד היסוד בה והיתה תל עולם עליה דאגו בקרבם לבד ולכן לא הזכיר אמירה בה רק הזאת העיר וכו' כי חשבו בלבם הזאת העיר שהיו אומרים עליה שהיא היתה כלילת יופי לפי שמדרך כל הארצות הוא שכל אחת משובח' מחברתה בדבר אחד אם בזרועיה מה שגדל בזו אינו גדל בזו אם בסחורותי' הסחורה שנמצא בכאן אינה נמצאת בכאן והא' נצרכת לחברתה להביא אליה הדבר אשר חסר בה אבל ירושלים לא כן היא כי צבי היא לכל הארצות והיתה כלילת יופי כלומר שלמת היופי לא יחסר כל בה והיא היתה משוש לכל הארץ כי מינה יתזנון כל העולם אם בכח כד"א הנותן מטר על פני ארץ ואח"כ ושולח מים אם בפועל כי ממנה היו מוציאים ומוליכים סחור' ומזוכות לכל העולם באופן כי כל הארץ היו ששים ושמחים בשלות' וזהו משו' לכל הארץ ועתה תמהו על חרבנה.

ואם נדייק כי מן הראוי יות' צודק הוה שידבר לשון עבר הזאת העיר שאמרו כלילת יופי מאי שיאמרו לשון עתיד ואפשר שהכונה לפי שפעמים רבות גם אם ילכדו עיר אחת ונשמו הבתים אפשר שבהמשך הזמן תחזור לקדמותה כאשר היתה בראשונה אבל ירושלים אשר חרבנה היה באכזריות גדול האומרים ערו ערו עד היסוד בה ועשאוה תל עולם ע"כ גזרו ואמרו בודאי שלא תבנה עוד לא תשוב לקדמ' עוד וז"ש הזאת העיר שיאמרו וכו' כלומר הזאת העיר אפשר שתבנה עוד ושיאמרו עליה שהיא כלילת יופי ומשוש לכל הארץ כאשר בתחלה.

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב ספקו עליך כפים כל עוברי דרך ר"ל כל העוברי' איש לא נעדר מהם כלם ספקו עליך כפים כמתמיהי' על השינוי המופלג מן הקצה ולהיות השינוי מפורסם לכל אמר מלת כל וכן שרקו ויניעו ראשם על מה שהיו אומרים לבת ירושלים נביאי השקר הנזכרים לעיל שהיתה כלילת יופי כי לא היו מגלים להם חרפתם ועונותיהם ומומיהם כנז' רק היו אומרים שהיא כלילת יופי ועתה עוברי דרך היו תמהים איך היה מקום לנביאי השקר לומר לה בעודה מלאה גילולים חטאים ואשמות שהיתה כלילת יופי ולא גילו על עונם כי עיר ההפוכה כמו רגע אי אפשר שיאמר עליה קודם

שתתהפך שהיא כלילת יופי שאם היתה כלילת יופי לא היתה הפוכה מן הקצה אל הקצה כאמור וז"א ויניעו ראשן וגו' ירצה ספקו כפים על הפיכת העיר ושרקו והניעו ראשן על בת ירושלם שהם העם העומדים בקרבה והיו תמהים על מאמר נביאי השקר שהיו אומרים לה שהית' כלילת יופי וכו' וז"א הזא' העיר כו' ירצ' היתכן שזא' היא העי' בהיות' הפוכה כמו רגע שיאמרו עליה נביאי השקר קודם הפיכתה שהי' כלילת יופי וכו' שאם היה אפשר לו' זה עליה לא הי' אפשר שתהפך כמו רגע אלא ודאי אחר שראינו אותה הפוכה נגזור עליה שלא היתה כלילת יופי רק מלאה גילולים ואיך א"כ יאמרו עליה נביאי השקר שהיא כלילת יופי וכו' עכ"ל. והרב מורי זלה"ה כתב כל עוברי דרך ר"ל דרכה של תורה שרקו ויניעו ראשם ר"ל שחקו וצחקו בספיק' כפים ובשריקה כי כן דרך ומנהג המלעיגים לספוק כפים ולשרוק שן כאשר מלעיגים על איזה אדם והכונה שלעגו על האומה בכללה בספיקת כפים ושרקו וכו' והכל דרך שחוק ולעג ומקונן על זה המקונן ואמר הזאת העיר וכו' באה להיות לעג וקלס לסביבותיה עכ"ל:

פסוק טז

פצו עליך פיהם כל אויביך. וימלאו פיהם שחוק ושרקו שריקות של שמחה ויחרקו שן ואמרו בלענו הכונה שהיו אומרים כי כחם ועוצם ידם עש' להם את החיל הזה והם המבלעים לא הש"י וז"ש בלענו אך זה היו' שקוינוהו מצאנו בידינו ובכחינו וראינו היום שקוינוהו ואינו כן רק עשה ה' אשר זמם הוא עשה ולא הם כי צורם מכרם וה' הסגירם וזהו שסמך לזה פסוק עשה ה' אשר זמם וכו'. אי נמי אמר פצו עליך פיהם וכו' ואמרו בלענו הכונה בהיות כי גם מהאויבים נאבדו הרבה מהם וכמעט רובם כי גבורי ישראל הכו בהם מכה רבה אבל לבסוף נצחו האויבים ועכ"ז גם אם נשחתו שמחו עד מאד ופצו פיהם ואמרו האמ' שבמלחמה הזאת בלענו את עצמנו אך זה היום שקוינוהו מצאנו ראינו ונצחנו ולזה אנו שמחים אף אם בצד מה בלענו את עצמנו ומיושבת בזה מלת אך אי נמי אמר פצו עליך פיהם כל אויביך הכונה כי ידוע הוא כי האויב הוא בלב ובקרבו ישים ארבו והוא אויב לו ואמר המקונן הנה אויביך שעד עתה היו לך אויבים בלב ולא בפה עתה שראו מפלתך פצו עליך פיהם כל אויביך ופרסמה האיבה שהיה בלבם ושרקו ויחרקו שן ובפירסום ששו ושמחו אמרו בלענו הכונ' כי אמרו האויבים ידענו נאמנה כי בזאת השמחה שאנו שמחים על מפלתם בזה בלענו את עצמנו ע"ד בנפול אויבך אל תשמח וגו' כי הש"י בהשגחתו ישיב מעליו אפו ויביאה על השמח ויבלע וישחית אותו והוא נופל והאחר קם וגם אם ידענו שבלענו את עצמנו בשמחה שאנו שמחי' עכ"ז נשמח היום ומחר יהיה מה שיהיה וזהו מיעוטו של אך כי כל אכין ורקין מיעוטין וז"ש אך זה

היום שקוינוהו מצאנו ראינו ונגילה ונשמחה בו ולמחר יהיה מה שיהיה ויבא מה שיבא אי נמי אמר פצו עליך פיהם כל אויביך הכונה שפצו פיהם לאכול את ישראל ויאכלו את ישראל בכל פה ושרקו הוא תנועה אל הגלה והשמחה שהיו שמחים על הרעה הבאה על ישראל ובכל זאת לא נתקררה דעתם אלא עתה מחדש חורקים שניהם עליהם כד"א וחורק עליו שניו כך הם חורקים שניהם על ישראל לעשות עמה' רעה מחדש ז"ש ויחרקו שן ועד"ז אמר איוב בעוצם ידך תשטמני משטמה יקרא שמשטי' אותו לעשות לו רעה ע"ד וישטום עשו את יעקב וכו' ואמר איוב לשי"ת אילו המשטמה שתשטמני היתה קודם שתביא עלי הייסורין החרשתי אבל רע ומר עלי ענין זה כי אחר שהכיתני בעוצם ידך תחזור ותשטמני מחדש כאלו לא הכיתני עד עתה כלל וכן עשו אלו האויבים לשראל אחר אשר פצו עליך פיהם ושרקו ושמחו על כל הרעה אשר הרעו אותך עתה מחדש ויחרקו שן שהוא תנועת המשטמה וישטמו אותם אמרו בלענו כלומר מה שעשינו עד עתה הוא אשר בלענו והשחתנו בהם אבל עדיין הם קיימים כי לא עשינו בהם כליה אלא שבלענו בהם אבל אך זה היום שקוינוהו והוא לעשות בהם כליה ח"ו מצאנו ראינו כי אחר שהם כבושים תחת ידינו הרי מצאנו מה שקוינו ולכן אומרים בכל עת לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד ובכל יום ויום עומדים עלינו לכלותינו וזו היא תקותם ומאויים והב"ה מצילנו מידם וקרוב לדרך זה מצאתי להר"מ אלמושנינו ז"ל. וז"ל כתב פצו עליך פיהם כל אויביך ר"ל אויבי' שהיו מקוים הפסדך כשראו הרעות הגדולות הנז' שבאו עליך מרוב שמחתם פצו פיהם כלומר פתחו פיהם והוא משל לשחוק הגדול בהרחבת הפה כנודע וכן שרקו ויחרקו שן שהוא מין לעג שעושים בשריקה בפה וחריקת השנים עד כאן הוא מה שהיו מורים שמחתם בתנועו' בפה ובשנים אך זה היום שקוינוהו ירצה שהיו אומרים כי הנה הם בלעו פעמים רבות ואיננו חדש בהם הנקמה כי עשו כאלה רבות וז"א אמרו בלענו וכו' אך כלם היו באות' הנקמו' בהזדמן אמכם זה היום המיוחד לישראל לא בא במקרה רק שקוו אותו וע"כ הם שמחים ביותר כי הדבר אשר יקוה האדם בייחוד ישמח בו יותר כאשר יבא וז"א אך זה היום שהוא ממעט הימים האחרים שבלעו את שונאיהם וז"א אמרו בלענו כאלו אמר אנחנו בלענו פעמי' רבות אך הבלע הזאת שביום הזה הנה זה היום בייחוד הוא שקוינוהו ועתה כבר מצאנו אותו וראינו בעינינו שזה הוא וכאילו אמר מצאנו בלי ספק והוא שראינו אותו בעינינו ובזה נתיישב הכתוב על נכון ביישוב מלת אך שממעטת כי אכין ורקין מיעוטין והיא קשת ההבנה וקשת היישוב עכ"ל. וכבר פירשתי במה שיתיישב מלת אך.

ובמדרש למה הקדים הפ"א לעי"ן לפי שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם. ע"כ. הכונה שלקו מכ"מ וכמו שהם הקדימו הפ"א לעי"ן ואמרו מה שעדיין לא ראו כן השי"ת הקדי' הפ"א לעי"ן וכתב פצו עליך פיה' ואח"כ עשה ה' אשר זמם והכונה כי גם האויבים הקדימו את עצמם ופצו פיהם ויחרקו שן על ישראל קודם העי"ן כלומר קודם אשר עשה ה' אשר זמם כי האויב שיעשה הוא אחר שנתן לו רשות מה' כי ה' התחיל ואח"כ יעשה הוא מה שעשה אינו מן התימה אבל אלו קדמו ועשו הם את שלהם ופצו עליך פיהם ואח"כ עשה ה' אשר זמם והיה זה חלף עבודתם ומעשיהם אשר עשו גם המה שהקדימו הפ"א לעי"ן. א"כ אין כונת רז"ל רק שהכתוב השמיענו בהיפו' האותיו' העון אש' ביד' שהקדימו הפ"א לעי"ן:

פסוק יז

עשה ה' אשר זמם וכו'. הכונה לפי שמדרך העולם שחצי המחשבה אינ' באה לידי מעשה אמנם עתה השי"ת כל מה שזמ' וחשב הכל הביא לידי מעשה וז"ש עשה ה' אשר זמם ועוד שהאדם שמתכעם על חבירו בדברו מה שרוצה לעשות לו להנקם ממנו אז באותו הדיבור הוא מתנחם מעט ושופך כל כעסו באמירה לבד ע"ד וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו אשר הרצון בו כי במה שדבר לעשות לעמו שפך חמתו בדיבור וזה היה סיבה כי ניחם ה' על הרעה אמנם בחרבנה של ירושלים לא עשה כן השי"ת אבל אף אם דבר אותו מקודם אח"כ בעת המעשה בצע והשלים כל אמרתו אשר צוה מימי קדם.

ואפשר לפרש בצע לשון ביצוע וחילוק הכונה כאלו מתרעם ישראל כביכול על השי"ת על אשר ראינו כי שלוח שלח את עבדיו הנביאים מהם ניבאו על הרעה הבאה על ירושלים ומהם נבאו על נחמתה שהשי"ת יחמול עלי' וינחמ' בביאת משיחנו ולפי שנתארך הגלות עד מאד אמר כמתרע' הנה עשה עד עתה השי"ת אשר זמם אבל נראה שבצע מלשון ביצוע וחילק את אמרתו אשר צוה מימי קדם ע"י עבדיו הנביאים שקיים המקצת האחד והם הנבואות הרעות ולא קיים המקצת האחר והם הנבואות הטובות והנחמות ז"ש הרס ולא חמל ר"ל שהוא צוה להרום ואח"כ לחמול ולרתם עליה בביא' משיחנו והוא בצע וחלק אמרתו אשר צוה מימי קדם והרס ולא חמל ועוד עשה לנו ע"ד מ"ש ז"ל כל המיצ' לישראל נעשה ראש והוא בעצמו מש"ה היו צריה לראש וכו' כלומר צריה שהוא יותר מאויב זכה והיה לראש אמנם אויביה בשביל שלא היצרו בעצ' לישראל לא זכו להיות לראש אבל בעבור היותם אויבי' לבד שלו לבד שקטים ושאננים וכן עשה כאן השי"ת האויב שאינו במדרגת צר שימח אותו וז"ש וישמח וכו' כלומר

שמח למי שהיה עליך אויב אמנם לצרי' נתן מעלה יתירה שהרים את קרנם ומלכותם ונעשו ראש וז"ש הרים קרן צריך.

א"נ סיפר מהפלגת הצרות אשר באו על ישראל כי ראו ראינו כל ריבוי התוכחות אשר בפ' ואם בחוקותי וגם במשנ' תורה ואת כולם השלי' והביאם עליהם לא נשאר בהם עד א' ולא זה בלבד אלא גם תוכחות אחרות אשר לא העלם על ספר אלא שנשארו במחשבה אפילו אותם הביא עליהם אשר לא כתוב בספר וז"ש עשה ה' אשר זמם והם אותם מיני רעות אשר עלו במחשבה ולא הוציאם בפה בימי קדם בעת שאמר התוכחות רק נשארו במחשבה גם אותם עשה אחר אשר בצע אמרתו והשלים להביא עליהם כל אותם התוכחות אשר אמר וצוה מימי קדם אח"כ עשה אותם אשר זמם במחשבה והרס ולא חמל כלל ועוד עשה אחרת אשר היא שקולה כנגד כולם והיא שמחת האויב וע"כ פרט אותה וז"ש וישמח עליך אויב ולא זה בלבד עשה אבל בהיות כי הש"י היה לעולם מקנא בזה כי כעס אויב אגר פן יאמר ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת וביום אפו לא פנה אל זה כלל אבל הרים קרן צריך קרנם ומלכות' ואפי' שהיו הם מתגאים בקרנם ומלכותם לא פנה אל זה כדי להנקם מישראל עבר על דעתו והרים את קרנם:

פסוק יח

צעק לבם אל וגומר. אפשר שהמקונן היה מדבר עם השכינה והיה א"ל מצד ישראל הנה הם עשו המוטל עליהם וצעק לבם אל אדנ"י אבל גם את אשר את היא חומת בת ציון ולעולם היית להם לחומה ולמחסה ביום זעם גם אתה שפכי לבך וגו' והורידי כנחל דמעה וגו' אולי מנייהו ומנך תסתיים הגאולה:

או אפשר שהמקונן סיפר בכאן כל מה שעשו ישראל מתפלה וצעקה ואמר כי צעק לבם אל ה' וכתוב באד"נות שהיא השכינה להורות כי צעק לבם אליה ויאמרו לה חומת בת ציון הורידי כנחל וגו' כלומר את שלעולם היית חומת בת ציון ומרחמת עלינו גם אתה הורידי כנחל וגו' כי עת צרה היא ליעקב.

א"נ ראה המקונן כי אם חומת בת ציון היתה מתרעמת עליו ית' לאמר לו אם ישראל חטאו אני מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי ושפכ' חמתך בעצי ובאבני האו' ערו ערו עד היסוד בה ואם היתה מתרעמת קודם שיחזרו ישראל בתשו' בודאי שהיתה תרעומת' לפוקה ולמכשול לישראל כי אמור יאמר לה השי"ת אם אינך רוצה לפרוע את חובות ישראל הריני חוזר ופורע את חובי מישראל לכ"א המקונ' כמדבר עם החומה ואמר צעק לבם וגו' כלומר בזמן אשר ישראל כבר שבו בתשו' שלימה ולא מן השפה ולחוץ רק מלב ומנפש ועכ"א צעק לבם בזמן אשר צעק לבם של ישראל אל ה' כי אז שבו בתשו' שלימה

אז את חומת בת ציון תתבעי עלבונך והורידי כנחל דמעה וגו' כי אז כאשר יענה הש"י אותך ויראה מה שנעשה לך וירצה לרחם עליך אין פחד כלל שיחזור וישפוך חרונו ית' על ישראל כי כבר צעק לבם אל ה' ושבו בתשו' והשב בתשו' כקטן שנולד דמי והימים הראשוני' יפלו לא יזכרו ולא יפקדו ולכן כיון שכבר צעק לבם אל ה' ושבו בתשו' את חומת בת ציון תתבעי עלבונ' כי מה פשעך כי דלק אחריך והורידי כנחל דמעה ולא אמר הורידי כנחל דמעות להורות על איכות הבכיה וכמותה עד שכל דמעה ודמעה תהיה איכותיה וכמותה כנחל ואמר ג"כ שלא תהיה הבכיה בלילה לבד כמ"ש לעיל בכה תבכה בלילה אמר הורידי כנחל דמעה יומם ולילה לא ישבות ואמר אל תתני פוגת לך כלומר גם אם יומם ולילה בהתמדה א"א להיות בוכה ומורדת דמעות כי בהכרח הוא שתנוח מעט כי מי יש לו כח להתמיד בבכיה יומם ולילה תמיד עכ"א אל תתני פוגת לך על הפוגת אשר היא הכרחי' איני מזהירך עליה כי בהכרח הוא להפיג מעט אבל על הפיגה הבחיריית שאפשר שאת תתני בבחירתך פוגת לך על זה אני מזהיר אותך אל תתני פוגת לך ובזה דייק מלת תתני ולא אמר אל תהיה פוגת לך כי הויית הפוגה הי' הכרחית אבל הזהיר על הבחיריית ואמר אל תדום בת עיניך כלומר ואף אם אפשר שתתני פוגת לך שלא להוריד לעולם ועד דמעה כשיעור הנחל עכ"ז פחות לא יהיה שעה שידום בת עיניך מכל וכל אבל לעולם תהיה בוכה ואל תדום בת עיניך אפי' שיהיה מעט טיף טיף כנגד טיף טיף אל תדום בת עיניך.

אי נמי אמר עשה ה' אשר זמם כלו' מהדברים אשר עשה ה' והו' שם הרחמים הוא אשר זמם וחשב בתחלה במיתון רב ולא עשה דבריו במהירות בכעס מבלי העיון ומחשבה כי אם היה עושה הש"י דבריו במהירות בחרון אפו אולי ח"ו היה מכלה את ישראל ולא היה נשא' ביום אף ה' פליט ושריד אמנם מהדברים אשר עשה ה' שהוא רחמן עשה שזמם חשב ראשונה היטב מה שעתיד לעשות ועוד עשה כדי לרחם על ישראל כי בצע אמרתו ע"ד משז"ל קרע פורפרין שלו ואפשר שהכונה הוא כינוי אל השכינה שהיא כמו לבוש אל שאר מדותיו ית' אשר הם תוכיות ונשמה אליה כביכול יבזע פורפירין שלו הכונה ששלחה בגלות וכמ"שה ובפשעיכם שולחה אמכם ועונינו הוא סבלם וזה"א בצע אמרתו והכונה כמו אמרת חלוקו אשר צוה מימי קדם כלומר כי כן צוה מימי קדם אשר יקח את שכינתו מעמו בעבור ישראל וכמשז"ל ושב ה' אלהיך וגומר והשיב לא נאמר אלא ושב מלמד שהשכינה עמהם ועוד עשה כדי לרחם על ישראל ושלא לעשות ח"ו כליה כי השליך חמתו בעצים ובאבנים וז"ש הרס ולא חמל ועוד רצה לצער את גופם בשמחת האוי' ששמח אותו וז"ש וישמח וגומר וגם הרים קרן צריך וכל זה כדי להרבות

ביגונם של ישראל כדי למרק את עונותיהם והביא עליהם אופן אלו הצרות כדי שלא לעשות בהם ח"ו כליה.

ואמר **צעק לבם אל ה'**. הכונה שהוא כמדבר עם הצדיקים ואמר להם הנה כל כוללות ישראל גם אם אינם מורידים כנחל דמעה יומם ולילה עכ"ז לבם בקרבם אנן סהדי כי כבר נכנע צעק לבם אל ה' ולפחות הרהרו תשוב' בלבם וגם אמר בלשון יחיד צעק לבם ולא אמר וצעקו לבותם וגו' להורות כי אין חילוק הלבבות ביניהם רק כולם בלב א' אבל אתה חומת בת ציון והם הצדיקים שבדור שהם כחומה לבת ציון עליך המלאכה לגמור לגמרי והורידי כנחל דמעה יומם ולילה וגו' עד שיבא לציון גואל.

והרב מורי זל"ה כתב ז"ל צעק לבם אל אדני וכו' הנה הורה להם הנביא דרך התפלה שיתפללו שתועיל להם כדי שינוחו מעט מזער ואמר שצעקת' ובכיתם לא היה עליהם ולמה שנוגע לעצמם וגופם רק על השגחת הש"ית והשפעתו ושכינתו שנסתלקה מהאומה גם על חרבן בית השי"ת ועיר הקדש וז"ש צעק לבם אל אדני כלומר בעבור שכינת השי"ת שנסתלקה וגם שהולכת בגלות ובשביל חומת בת ציון ומל' אל מושך עצמו ואחר עמו הורידי כנחל דמעה יומם ולילה ואומרו אל תתני פוגת לך וכו' הכונה כי ידוע שהאדם שהו' חלוש אין לו כח לבכות ולהוריד דמעות אמר אל תתני פוגת לך ר"ל עשה באופן שלא תרפ' ותחליש גופך שבעשותך כן תוכל לעשות שלא תדום בת עיניך כי יהיה לך כח לבכות בהתמדה על הצער הגדול אשר הגיע לך כדי שינחמך האל ממעל כרוב רחמיו עכ"ל.

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב עשה ה' אשר זמם וגו' על פי השרש האמיתי המושרש אצלנו שאין רע יורד מלמעלה מפאת השגחתו הנפלאה אפשר שיאמר שהש"י עשה אשר זמם ואשר חשב על ישראל ובצע אמרתו אשר צוה בתורה ושמח אויביו עליהם במה שהרים קרן צריהם וזה כי הש"י כשרוצה להעניש לישראל נותן גדולה לצריו ואויביו כדי שהם ינקמו נקמתו מהם שבע על חטאתיהם והוא כאלו אמר כי במה שהרים קרן צריו הנה בזה לבד בלתי מעשה אחר עשה אשר זמם ובצע אמרתו אשר צוה מימי קדם וישמח עליו אויב שהם כללות הרעות שיבאו על האדם הרע מצד עצמו ושמחת האויב בו ואמר שכל זה יצדק ויאמר שעשה אותו השי"ת במה שהרים קרן צריו כי זאת היא הסבה לכלם והמסבב סבת' והרי הוא כאלו עשה אותם ובזה יתיישב הכתוב על נכון שגזרת הרים קרן צריך הוא טעם לכל הקודם כמדובר.

אמר עוד צעק לבם אל ה' וגו' הנה הפסוק הזה הוא קשה הישוב מאד כי בהיותו מדבר לנכח עם בת ציון איך אמר צעק לבם אל אדוני בלשון נסתר ושב לדבר לנוכח עם חומת בת ציון באומרו הורידי כנחל דמעה וגו'.

ואפשר כי מלת לבם שב אל האויבים שקרא' צריך כנ"ל כמ"ש הרא"בע ז"ל וז"ל צעק לבם וגו' הוא מדבר תמיד עם בת ציון והם האומה הישראלית ואומ' להם כי הנה השי"ת הרים קרן צריך למה שצעק לבם אל ה' נגד ישראל באומרם שהארץ היתה שלהם כי היא היתה תמיד צעקת ז' אומות וכמ"ש רז"ל בב"ר שאומרים ז' אומות לישראל לסטים אתם שכבשתם וכו' והשי"ת לא היה שומע עד עכשו צעקתם בהיות ישראל שלמים אך כשחטאו הגיע צעקת האומות והם הצרים הנ"ל אל ה' ושמע צעקתם וע"כ אתה בת ציון ראוי שתורידי כנחל דמעה יומם ולילה שהרעה היא רבה ששמע ה' צעקת צריך ונתן להם את ארצך והיא רעה כפולה שהסירה ממך ויתנה להם וע"כ אל תתני פוגת לך אל תדום בת עיניך כי יש טעם חזק לשראוי שתבכה ואינו מאמר הצרים כמ"ש הרא"בע ז"ל רק מאמר המקונן שמדבר עם בת ציון כי בזה יתיישב הכל על נכון וחומת בת ציון תהיה לפי זה תואר וכינוי אל החסידים שבהם והם שלמים שבשלמים שהם כבת עין הקבוץ ואמר שראוי שיבכו כולם יומם ולילה יען שמע ה' צעקת האומות כי זה לא יתכן רק מצד עונם וחטאתם כי כבדה מאד.

ואפשר לומר עוד שגזרת צעק לבם אל ה' שב אל העולל והיונק אשר זכר לעיל שאמר בעטף עולל ויונק וכו' ועליהם יאמרו איה דגן ויין וכו' ואחר שאמר זה על העוללים ויונקים דבר עם ישראל ואמר מה אעידך כו' נביאיך חזו לך וכו' ספקו עליך וכו' פצו עליך וכו' עשה ה' וכו' עד הרים קרן צריך שכלו נקשר וכאלו אמר שגדול כים שברה בראות העולל והיונק העטופים כחלל ואמר עתה שהעולל והיונק הנז' צעק לבם אל אדני כי עם שלא היו יכולים לדבר הנה לבם במה שהיה נכסף אל המאכל היה צועק אל ה' ועל זה ראוי שאת' בת ציון תורידי דמעה יומם ולילה ואל תתני פוגת לך ואל תדום בת עיניך כי מה שלא שמע השי"ת צעקת עוללים ויונקים הוא מצד רוב רשעתך וע"כ ראוי לך לבכות יומם ולילה כנז' ובאלו הפירושים מתיישב הפסוק כלו על נכון עכ"ל.

ואני אומר כי לא נתיישבו הפ' בעצ' על נכון כי נדחק בפירוש הכתוב כדי ליישב כי מקצתו מדבר לנוכח ומקצתו בלשון נסתר וכפי הפירושים שפירשתי לעיל נתיישב בעצם הדבור נסתר ונכח דוק ותשכח והכל נתיישב על נכון ואין צורך להשיב הדיבור אל העיללים כי הוא דוחק:

פסוק יט

הנה אחר אשר אמר למעלה הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני פוגת לך וכו' וזה בודאי שדבר בדרך גוזמא כי בהכרח הוא צריך לישן קימעא עכ"א עתה גם אם תשכב לישן לא יהיה באופן שתשכב כל הלילה עד הבקר אבל קומי בלילה לראש אשמורות ושפכי כמים לבך וכו' ואמר רוני כי אין רנה אלא בלילה וביום יצדק לשון צעקה כד"א יום צעקתי והטעם כי ביום יוכל האדם לצעוק בקול רם לפי שע"י קול הברת כל אנשי העיר לא ישמע קול צעקת היחיד אמנם בלילה כי כולם ישנים על מטתם אז לא יוכל האדם לצעוק בקול רם כי ישמע בעיר קולו וכל העם יחרדו לקול צעקתו על כן אין רנה אלא בלילה כי רנה אינה צעקה בקול רם אבל היא בלחש כמרנן ומשמיע דבריו לאזניו לבד ועכ"א קומי רני בלילה.

ואפשר עוד דאפיקוה לצעקה זו בלשון רנה לפי שכל הדברים לעולם יקראו על שם התכלית שעתיד להיות וכיון שברור הוא כי צעקה ובכיה זו שאמר שפכי כמים לבך וכו' לשמחה ולרנה וששון יהפך לבית ישראל ע"כ קראה רנה מתחלתה על שם סופה:

והמתרגם תרגם קומי כנישתא דישראל שריא בגלותא עסוקי במשנה בליליא ע"כ. היה דמדנקט קרא רני לשון רנה תרגם שהוא על עסק המשנ' ונקטינן מהכא שהעוסק במשנה צריך שיקרא אותה ברנה ובניגון יפה.

ומ"ש בלילה ולא אמר בראש אשמורו' להודיע כי לפחות יהיה זהיר בזה שיקו' מעט מזער קוד' בוא ראש האשמורו' באופן כי הוא כבר קם מן המטה לכשבא ראש האשמורות לא שהוא שוכב ובראש האשמורו' קם וע"כ לא אמר בראש השמורות בבי"ת אלא בלמ"ד לראש אשמורות. וגם אפשר לדייק דמדנקט בליל חסר ה"א הכונה שיקום בחצי הלילה הראשונה ולא אחר שכבר כחצות הלילה כי מחצות ואילך נקרא לילה בה"א וקודם חצות נקראת ליל ובחצי הראשון שולטים המזיקים ולכך נקט קרא ליל שמורים הוא כי אז צריך שמירה בכל הלילות ובליל פסח אין צריך שימור וזה מבואר כי חצי הראשון נקרא ליל וע"כ כתב בכאן בליל ובאומרו לראש אשמורות אפשר שרמז כי המצוה מן המובחר אם יוכל שיקום לראש שני חלקי הלילה כדפרש"י ז"ל והחלק הא' לבד ישן.

ואמר שפכי כמים לבך נכח פני אדני וכו' הכונה לומר כי בתחלה יבכה על מה שנוגע אל השכינה שהיא נסתלקה ויבכה ויצטער על צערה וז"א נוכח פני אדני שהוא כתוב באדנות והיא השכינה ואח"כ ג"כ צעקי ושאי אליו כפיך על נפש עולליך וגו' ואין מרחם באופן כי יקדים לצעוק ולבכות על הסתלקות השכינה שהוא העיקר ואח"כ יבכה על

נפש העוללים העטופים ברעב ואומרו בראש כל חוצות להורות גודל הצרה והרעב כי לא מבעיא שלא היו הולכים לחפש עליהם לזונם ולפרנסם אלא אפילו שהיו רואים אותם מושלכים בראש כל חוצות אין מרחם עליהם.

עוד כתב המתרגם עסוקי במשנה בליליא ארום שכינתא דה' שריא לקבליך והנה ראוי לדעת על איזו מלה תרגם ואמר ארום שכינתא דה' שריא לקבליך ואין לומר כי על נכח פני אדני דקאמר קרא זהו מה שתרגם ארום שכינתא דה' שריא לקבליך כי לקמן תרגם מלת נכח פני ה' ואמר כל קביל אפי ה'. ואפשר כי על מש"ה בלילה רמז על השכינה דקאי לקבליה וכאלו אמר קומי ורני בלילה כלומר עם השכינה שנקרא' לילה כי היא עומדת לנגדך ועם זה דייק ג"כ דכתיב ליל וקרינן לילה שהוא רמז לרחל ולאה ליודעי חן:

פסוק כ

ואמר **ראה ה' והביטה וכו'** ידוע הוא כי ראיה מקרוב והבטה למרחוק מלמעלה למטה ועל כן אמר אם יש ה' בקרבנו ואתה שוכן בתוכנו א"כ ראה ה' כי ראיה מקרוב ואם אין ה' בקרבנו אלא נסתלק מבינינו ועלה למרום עכ"א והביטה מלמעלה למטה הביטה וראה למי עוללת כה ואומרו למי עוללת כה כלומר אפילו שלא יהיה חשוב כערכי שאם היה נמצא בעולם מי שאירע לו כצרותי הייתי מתנחם בו אבל הראני נא למי עוללת כה באופן כי בודאי לשעבר לא יש שום נברא שעוללת לו כאשר עוללת לי ולא זה בלבד אבל כמדומה לי כי גם להבא לא יבא לשום נברא צרות כצרותי כי אם היית מעיד לי כי יש רבים שעתידים להיות עורר לויתן ויארע להם ככל אשר אירע לי הייתי מתנח' ג"כ באמרי כי עתיד לבא על אחרים צרות כצרותי אבל כלום תעיד לי אם להבא תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים או אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא כאשר הרגו עתה האויבים בב"ה ה' כמה כהנים ונביאים צדיקים וחסידים באופן כי לא באו ולא יבאו על שום נברא צרות כצרותי וע"כ ראה ה' והביטה וחוסה נא ורחם:

ולפי דרך רז"ל כי מ"ש אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא היא תשובת השי"ת שאמר לישראל אתם אומרים לי אם תאכלנה וכו' גם אני אומר לכם וכי אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא כאשר הרגתם אתם לזכריה שהיה כהן ונביא באופן כי בא לכם זה תחת זה ועם דרכינו יאמר כי השיב להם השי"ת תשובה אם יהרג וכו' כביכול אילו הייתי יודע כי לעתיד בדורות הבאים היה עתיד דור שיבא להרוג במקדש ה' כהן ונביא בודאי שגם אני הייתי מוחל לכם על מה שהרגתם במקדש ה' כהן ונביא וא"כ כיון שעשיתם מהרשע מה שאינו עתיד ליעשות א"כ גם אם אביא עליכם צרות אשר אינם עתידות לבא על שום אדם אינו מן התימה אבל הוא מכ"מ שתאכלנה נשים פרים וכו':

א"נ אמר קומי רני בלילה דהיינו בגלות הזה הדומה ללילה קומי והתפללי לאל ית' לראש אשמורות כלומר בשביל שיביא לך הוא ית' ראש אשמורות דהיינו הגאולה אשר היא תקרא ראש אשמורות כי אשמורה תקרא הגאולה לפי שהיא הוראת יציאתם מאפילה לאורה ובכל האשמורות הגאולות לא יש שוה אל גאולתנו העתידה כי היא גדולה תמידית ולא יוסיפו לדאבה עוד וע"כ קראה ראש אשמורות כי היא ראש לכל הגאולות במעלה ובאיכות ועכ"א רני בגלות הדומה ללילה בשביל שיביא לך ראש אשמורות וזהו לראש אשמורות דקאמר ואמר שפכי כמים לבך נכח פני אדני הכונה לפי שלמעלה אמר הורידי כנחל דמעה וכו' אמר עתה כי לאו בבכיית העין בלבד תליא מילתא אבל העיק' הוא שגם ישפוך כמים לבו לפי שבכיה זו של הלב היא נכח פני ה' לבד כי האדם יראה לראית העיני' וה' ירא' ללבב והעיקר היא הבכיה אשר היא נוכח פני אדני ויעיד עליו יודע תעלומות כי באמת ובתמים נשבר לבו בקרבו ורחפו כל עצמותיו אמנם בכיית העין גם אם עינו בוכה אפשר שהוא לפנים להראות סימני טהרה ואולי הלב נוטה או לעקל או לעקלקלות עכ"א שפכי כמים לבך כי זהו נכח פני ה' כדאמרן:

אי נמי כיון במ"ש שפכי כמים לבך כו' אל הענין שפלות לבו כי עיקר הגאוה משכן כבודה הוא בלב וכמש"ה תועבת ה' כל גבה לב וע"כ צריך האדם להשפיל את לבו ולשופכו כמים כמו שהמים כאשר שופכין אותם תכף הם יורדות למקום מדרון שפל כל השפלים כן אתה שפכי כמים לבך ואמר נכח פני אדני כלומר דע לפני מי אתה משפיל את עצמך נכח פני אדני אשר לו יאתה הגאוה כד"א ה' מלך גאות לבש:

אי נמי אמר שפכי כמים לבך נכח פני ה' הכונה יאמר על דרך מש"ה כי אפר כלחם אכלתי ושיקווי בבכי מסכתי מפני זעמך וקצפך אשר הרצון בו כשיעו' הלחם שהייתי אוכל כ"כ אפר הייתי מטבל בו באופן כי האפ' והלחם שוים ולכן לא אמר כי אפר בלחם בבי"ת כי אז היה משתמע שטבל האפר בלחם אבל אפשר שהיה האפר מועטות ועתה השמיענו שהיה באפר כשיעור הלחם ושיקווי בבכי מסכתי הכונה ע"ד מ"ש ז"ל כל חמרא דלא דרי על חד תלת מיא לאו חמרא הוא באופן כי כאשר מסכתי שקוי ייני בבכי מסכתי אותו והיו על חד של יין תלת של דמעות ואמר מפני זעמך וקצפך כו' כלומר לא הייתי עושה כל זאת הבכיה על הרגישי צער איכות וכמות צרותי אבל הייתי מצטער על אשר הכעסתיך והקצפתיך באומרי איך אפשר שאני הקצפתי למי שהוא אדון כל הארץ ז"ש מפני זעמך וקצפך שהכעסתיך והקצפ' מפני זה אני בוכה ומתאבל כי על ענין איכות צרותי לא שמתי לב להתאבל מפני כי נשאתני ותשליכני כלומר כי המעלה שהיה לי עד עתה לא היה לי ירושה מאבותי כדי שאתאבל עליה כאשר אבדתי אותה והרי אתה

הוא שנשאתני כי מתחלה עבדים היינו לפרעה במצרים באופן שלא אבדתי כלו' משל עצמי כי אתה נשאתני ואתה השלכתני וז"ש כי נשאתני ותשליכני ואין לי לבכות רק מפני זעמך וקצפך כי מי אני שגרמתי לאל שיהיה הוא בכעס ובפנים של זעם וז"ש כאן שפכי כמים לבך אבל לא תהיה זאת הבכיה על צרותיך רק על אשר זעמת לה' במעשיך הרעים וגרמת שיזעום ה' וז"ש נכח פני אדני ויהיה פירוש פני אדני בכאן פנים של זעם כמו פני ה' חלקם או ונתתי פני באיש ההוא וכו':

אמר עוד שאי אליו כפיך ולא אמר שאי כפיך על נפש וכו' הורה במלת אליו שינקה תחלה את כפיו מן החמס אשר בכפיו ואח"כ ישא כפיו בתפל' דאם לא כן איך תהיינה בלי נקיון כפים פרושות השמים ובפרשו כפיו יעלים עיניו מהם עכ"א שישאם אליו ר"ל אליו ממש שהוא יראה אותם פרושות ויסתכל בהם ולא יעלים עיניו מהם וזהו שאי אליו כפיך דקאמר ויגיעו אליו ית' במה שיהיה נקי כפים ובר לבב:

ואומרו על נפש עולליך הכונה שיצעק על העוללים אשר נכרתו כעוללים לא ראו אור ובלי עון והלואי שמתו מן מיתה טבעי אבל מתו במיתה משונ' עטופי' ברעב שהרעב מיתה משונ' היא ואף גם זאת אילו היו מתים ברעב בבתיהם לא היתה כ"כ רעה גדולה אבל היו מושלכים מתים ברעב בראש כל חוצות ועל כל זה צעקי אל ה' ושפכי כמים לבך:

ראה ה' והביטה למי עוללת כה כלומר בשביל מי עוללת כה ועשית מה שעשית אם תאכלנה נשים וכו' כלומר האם ראוי שיענשו שתאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים ואפי' אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא כלומר גם אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא כאשר הרגו את זכרי' במקדש ה' כהן ונביא האם בשביל זה ראוי שתאכלנה נשים פרים וכו' וזהו למאי דנקט ברישא כלומר בשביל מי כ"ש כי כבר לקו על אותו החטא כהנה וכהנה וזהו שסיים ואמר שכבו לארץ חוצות נער וזקן וכן בתולותי ובחורי נפלו בחרב נבוזראדן והרגת ולא חמלת אלמלא שנבוזראדן בעצמו נשא עיניו לשמים ואמר הכלה אתה עושה לבניך ביום אח' אבל אתה ית' שמה טבחת ולא חמלת להשקיט את הדם של זכריה עד שכמעט שטבחת את כל ישראל ואם כן הדרא קושיין לדוכתין האם ראוי גם כן שתאכלנה נשים פרים עוללי טיפוחים וכי ראויים היו לעונש הזה אף אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא:

אי נמי יאמר ע"ד זה למי עוללת כה וכו' כלומר כי טוביה חטא וזיגוד מינגיד וז"ש ראה ה' והביטה למי עוללת כה כי יסרת למי שלא חטא לך האם ראוי שהנשים והעוללים שלא הרגו את הנביא הם ישאו את עונו וז"ש אם תאכלנה כו' כלומר אם ראוי הוא

שהנשים שלא חטאו תאכלנה את פרים עוללי טיפוחים אשר העוללים גם כן לא חטאו בזה האם ראוי העונש הזה לאלו אפילו אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא כי העונש היה ראוי להורגים לא לאלו כ"ש כי גם אשר חטא לך כבר מחית אותו מספרך כי כבר שכבו לארץ חוצות נער וזקן וכו' ואם כן ראה ה' והביטה וחוסה וחמול על עמך ישראל.

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב שזכר המקונן שתשוב עדת ישראל אליו ית' בשלימות דיבור ומחשבה ומעשה כנגד הדבור אמר קומי רני בלילה קומי שתהא בזריזות רני שתהיה בהרמת קול בשיר בלילה לראש אשמורות בזמן הנאות להסרת המעיקי' והטרדות החצוני' ולשלמות המחשבה אמר שפכי כמים לבך נכח וגו' שהלב יחשוב ויכוין אליו ית' ואפשר שרמז שתהיה מחשבתו פשוט' ונקי' מבלי סיג ועל שתהיה פשוטה בלתי הרכבה כלל אמר שתהיה כמים הפשוטים זכים וברי' נכח פני ה' ולשלמות המעשה אמר שאי אליו כפיך כי רוב המעשה נעשה בכפים ועכ"א שמעשיו יהיו מכוונים אליו ית' ע"ד שפי' בפ' שאו ידיכם קדש שהוא על אזהרת שלמות המעשה וכל זה ראוי לעשות על מה שקרה מנפש עולליך שהיו עטופים ברעב בראש כל חוצות וזה לא יתכן שיהיה רק מרוב עונות העם וחטאת הקהל היא כי העוללים ההם לא חטאו רק שהש"י פוקד עון אבות על בנים ומה גם בהיות הענין ההוא בראש כל חוצות שסבבה השגחתו ית' שיהיה כן כדי שכולם יביטו יראו יזכרו וישובו אל ה' כאמור עכ"ל.

עוד כתב ואפשר שכיון במ"ש שפכי כמים לבך הכונה להיות שהש"י כעס על ישראל ושערי תפלה ננעלו כי בערה כאש חמתו ית' כמ"ש בפתיחתו איכה יעיב באפו וגו' עכ"א שתשתדל לכבות אש חמתו ית' בהפלגת כונתה בתפלת' אליו יתברך ותחשוב שלבה יהיה במדרגת מים לכבות אש חרונו ית' וז"א שפכי כמים לבך נכח וגו' ותהיה מלת פני כמו פני ה' חלקם והוא כאלו אמר שנגד פני ה' שהוא פנים של זעם וחרון אף תשפוך לבה כמים בכונה נכונה ובמחשבה שלמה.

ואמר כי אף אם לא יספיק זכותה לשאת אליו ית' כפים פרושו' בתפלה ובקשה הנה בזכות נפש העוללים ויונקים תקובל שועתה וז"א על נפש עולליך ר"ל התפללי אליו בכפיך פרושות לפניו ית' כמבקשת רחמים על נפש עולליך כלו' על סמך שלמות נפש עולליך שלא חטאו והיו עטופים ומתים ברעב בראש כל חוצות.

אמר עוד **ראה ה' והביטה וגו'**. אחר שהשלים הענין לקונן על הרעות שבאו על ישראל מראש ועד סוף כסדר ושב לדבר אליהם שיתפללו לפניו ית' וישובו בתשובה שלימה לפניו כראוי שב לדבר נכח פני השי"ת בהוכיח לפניו יתב' שראוי שינחם על הרעה לעמו וצאן מרעיתו כי הרע והעונש היה יותר מהראוי ובא בטענה נכונה באמור אליו ית'

שעשה ב' דברים זרים אכזרים והרכיב שניהם יחד בנושא אח' שעיקר העונש הגיע למי שלא חטא מה זה כי העונש והרע היותר גדול שהיה פה היה מה שסיפר בסדר האחרון באומר ידי נשים רחמניות וגו' שהוא האכזריות היותר גדול ומופלג שאפשר שיצוייר והוא אכזריות מצד הרע המגיע להן והב' מצד היותו בלי סבה כי העוללים ההם לא חטאו והם נענשים על לא חמס בכפם וגם הנשים אשר אכלו אותם לא חטאו במדרגת חטא האנשים אשר עברו חק הפרו ברית תורת אלקינו וא"כ איך הש"ית יעשה כן שיהיה העונש כ"כ בהפלגה ושיהיה בנושא שלא היה ראוי אלא משורת הדין בהרכבת הנושא אשר עליו בא העונש מב' דברים שאין בשום אח' עון אשר חטא והם הנשים והבנים והגיע העונש לשניהם מורכבי' בנושא א' יחד שאם היה בא לכל אח' בפני עצמו לא היה כ"כ רע וזה כלו כלל באומ' ראה ה' והביט' וגו' ר"ל ראה העונש הגדול והביט' בנושא אשר פעלת זה כי ע"כ כפל הראיו' במלות שונו' והם הראיה וההבטה ואמ' ראה העונש המופלג והנושא אשר בו פעל שהוא בלי תטא וז"א למי עולל' כה ועל אופן העונש בהרכב' הנז' אמר מלת כה וז"א למי עוללת כה שהוא כאילו אמר הבט ב' דברים למי עוללת שהם הנשים והעוללים ואיך עולל' אותו בהרכבת שניהם כאמור שהוא הפלג' העונש וכאלו אמר וראה שכה עוללת וגומר ופיר' הענין באו' אם תאכלנה נשים פרי' ירצה בהיותן נשים שלא חטאו הן וכ"ש פרים שלא טעמו עדיין טעם חטא לא היו ראוים לעונש וכ"ש לעונש אכזרי כזה שהנשים הרחמניות עצמן יאכלו פרי בטנם והם עוללי טפוחים אשר טפחו אותם אמם. וכן היהרג במקדש ה' כהן ונביא אשר העונש הוא גדול ואכזריות מופלג והוא ג"כ שתים רעות מורכבות בנושא א' שיהרגו במקדש ה' מקום המשפט שמה הרשע והוא בנושא נקי מכל חטא ועון והעונש בו בלתי ראוי מחמת הצדק בכל א' מהם בפני עצמו שמקדש ה' מה חטא וכן כהן ונביא שהיו שלמים ולא חטאו ואיה משפטיך וצדקתך שהרכבת ב' נושאים אשר כל א' מהם לבדו היה נענש בלא צדק כ"ש שניהם מורכבי' יחד והיא תלונה חזקה אשר בעבור' היה רוצה המקונן להוכיח שראוי לחמול ולרחם עליהם כנזכר:

ואפשר שהיה מתלונן בדר' ויכוח עמו יתברך באמור לו שהיה נוהג שלא כמנהגו הטוב כי אפי' אצל ב"ו היא מדה רעה ואכזריות שלא כדרך העולם והיא כי יש אנשים שרוצים לשבר עינם כדי לשבר ב' עינים לאויבו והיא מדה רעה נגד הטבע וזאת היא התלונה עצמה שהתלונן הנביא שהיה מגיע הרע לכבודו יתב' שנהרג במקדשו כהן ונביא שהוא דבר נוגע אליו ית' ולכבודו והוא מ"ש ראה ה' והביט' וגו' ירצה ראה השי"ת והביטה למי עוללת והכונה לומר לעצמך עוללת וביאר הענין באו' אם תאכלנה נשים וגומר אם

בעבור זה יהרג וגו' ר"ל האם כדי שתאכלנה נשים פרים שהוא הדבר האכזר אשר רצית אם בעבור זה יהרג במקדשך כהן ונביא שהוא דבר נוגע אליך ולפחו' בעבור מה שנוגע אליך היה לך לרחם כאמור עכ"ל:

והרב מורי זלה"ה כתב שאי אליו כפיך וגו' ירצה אתה צריך לשאת אל ה' כפיך בשביל מיתת העוללים אשר אין להם חטא ובסבתך מתו ובמאי דאיתא במסכ' ברכות פ"ק גבי ג' אשמורות הוי לילה וגומ' שיש סיוע גדול' להיות התפלה בראש אשמורות כי אז הש"י גם כן מעלה לפניו זכרון ירושלים וב"ה וגלות ישראל:

ראה ה' והביטה וגו'. כלומ' אם לאיזו אומה אחרת שעוללת לה כה ועשית כזה כלו' כמו המכות הגדולות והנמרצות האלה האם הגיעו לתכלית זה שתאכלנה נשים פרים בהיותם עוללי טפוחים וזה אכזריות גדול ואם יהרג במקרש ה' כהן ונביא במקום הטהרה ותורף המכוון על ענין התפלות לומר כי הלא המכות כאלה יספיקו לכפרת עונותיהם וא"כ מן הראוי שיקובלו תפילותיהם עכ"ל:

ואומרו עוללי טפוחים הוא כמז"ל שהיו כ"כ עשירות שהיו מודדות את בניהן בטפחים וכל טפח וטפח שהיה גדול היו נותנים משקלו זהב לחלק לעניים כל כך היו יקרים ומסולאים בפז ועתה תאכלנה אותם אמותם מן כובד הרעב:

או יהיה טפוחים כמשמעו שהיו עוללים קטנים כי עדין אמם היו מטפחים אותם כדרך התנוק שמטפחים אותו לפייסו כדי שלא יבכה ומרוב רחמנותם עליהם לא היו מניחים אותם לבכות ועתה נתאכזרו עליה' ותאכלנה הנשים אמותם לעוללי טפוחים שלהם:

פסוק כא

הפליג עוד לספר גודל הצרות הבאו' על ישראל ואמר שכבו לארץ חוצות נער וזקן והכונ' לומר כי לקו בשתי' ברעב ובחרב כנגד הרעב אמר שכבו לארץ וגו' כלו' כי היו שוכבים לארץ ועטופי' ברעב בראש כל חוצות וכונ' שכבו יהיה פירושו או שנפלו מקומתם בתוך הרחוב כי לא היו יכולים לעמוד על עמד' מחמת הרעב ונפלו ושכבו לארץ. או יהיה שכבו לשון מית' כד"א ושכבתי עם אבותי כי היו מתים ממש בראש כל חוצות. ואמר כי הנער והזקן מתו ברעב מפני שאין דרך נער קטן ולא הזקן לעשות מלחמה כדי שיפלו בחרב אמנם הבחורי' מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צב' למלחמה וכן הבתולות הם מסעדות את הבחורים במלחמה בקולם וצפצופם והמייתם שעושים בפיהם כדי לחזק את לב הבחורים במלחמה כי אין כחם אלא בפיהם וכל אלו נפלו בחרב במלחמה שעשו האויבים עמהם וז"ש בתולותי ובחורי נפלו בחרב אבל הנער והזקן אשר לא מתו במלחמה כי לא בני מלחמה נינהו שכבו לארץ מתים ברעב והנמלט מהחרב מת ברעב:

ואומרו **הרגת ביום אפך**. הכונה ביום ט' באב אשר הוא יום מיוחד לחרון אפך ובו נגזרה על מתי מדבר כמשז"ל ויבכו העם בלילה ההוא ליל ט' באב היה ובו נחרב הבית בראשונה ובשניה אילו לא הרגת באותו היום שהוא יום אפך אלא היתה ההריגה ביום אחר היה אפשר שההריגה תהיה בחמלת ה' ולא בדרך כליה אבל בהיות שהרגת ביום אפך כלומר מיוחד לאפך על כן טבחת ולא חמלת כלל:

אי נמי מ"ש הרגת ביום אפך הכונה על הבתולות והבחורים שאמר שנפלו בחרב האויב ונהרגו וטבחת ולא חמלת דקאמר הוא רמז על גודל וכובד הרעב אשר הביא הש"י עליה' וזה כי כל שחיט' שהיא לצורך אוכל נפש תקרא טביחה ע"ד מש"ה וטבוח טבח והכן והנה הרעב היה כל כך כבד עד שהיו הנשים רחמניות שוחטות את ילדיהן והיו לברות למו ונמצא כיון שהש"י הביאם לידי מעשה זה ה"ל כאלו הוא ית' בעצמו שחט וטבח אותם וז"ש טבחת ולא חמלת. ואינו רחוק גם כן אם נפרש טבחת מלשון בישול ממש כי כן יאמר בדברי רז"ל לשון טביחה על הבישול עצמו והוא ממש מאמר הכתוב בשלו ילדיהן וגם כן מצינו כי בלשון ערבי קורין לדבר מבושל טבי"ח:

פסוק כב

תקרא כיום מועד מגורי מסביב. הכונה גם אם הרגת ביום אפך והוא יום ט' באב והוא היה יום מועד לחרון אפך וכד"א קרא עלי מועד וגומר אפ"ה לא נתקררה דעתך במה שכבר עשית אבל עוד ידך נטויה עלינו ובכל יום ויום תקרא כיום מועד כלו' כמו שעשית ביום מועד של ט' באב כן גם כן תקרא לעתיד למגורי מסביב כי בכל יום ויום עומדים עלינו לכלותינו ואין לך יום שאין קללתו מרובה משל חברו ואלמלא שבודאי אתה תקרא אותם הם לא היו יכולים ליגע בי אפי' באצבע קטנה:

ואמר ולא היה ביום אף ה' פליט ושריד כלומר שמא תאמר כי מה שגם עתה לעתיד הוא ית' קורא למגורי מסביב הטעם הוא לפי שביום אף ה' והוא יום החרבן לא עשה מה שראוי לעשות רק ריחם עליהם והאריך אפו עד לעתיד ע"ד וביום פקדי זה אינו כי ביום אף ה' והוא יום התרבן כמעט שלא נשאר בישראל פליט ושריד כי אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם ועכ"ז לא נתקררה דעתך אבל תקרא בעתיד כיום מועד מגורי מסביב.

ומה שאמר אשר טפחתי ורביתי הוא כנגד מ"ש ולא היה ביום אף ה' פליט ושריד וזה כי מדרך מי שנשארים שריד לשיורים הם העוללי טפוחים ואינו מדרך האויבים לכלותם כי מה עשו להם ואדרבא מניחים אותם כדי שיגדלו להיות להם לעבדים ולשפחות ועל כן פירש מ"ש שלא נשאר אפי' שריד לשיורים לפי שגם אשר טפחתי והם העוללי טפוחים שדרכן לישאר שריד אויבי כלם וגם אותם אשר רביתי וכבר הם גדולים ויוצאים להלחם

ומדרך הלוחמים כי בהכרח נשאר איזה פליט שברח ונמלט וביום אף ה' לא היה פליט כי כל הבחורים שרביתי וכבר היו גדולים יוצאי' לצבא אויבי כלם באופן כי נקט טפחתי כנגד שריד ונקט רביתי כנגד פליט ואלו ואלו אויבי כלם ולא היה ביום אף ה' פליט ושריד וכל זה בדרך גוזמא כי כמעט כלוני בארץ ולא נשאר מישראל גם א':

אי נמי אמר שכבו לארץ חוצות וגומר הכונה לפי שידוע שהש"י הבטיחנו כי בזמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים וכמז"ל בפ' ועלה מן הארץ בזמן שישראל הם בירידה התחתונה הם עולים ואל זה בעצמו כיון דה"עה שאמר כי שחה לעפר נפשנו וגו' אם כן קומה עזרתה לנו ועשה מה שהבטחתנו וזהו בעצמו מ"ש המקונן בכאן שכבו לארץ וגומ' כמתרעם על אורך גלותינו וריחוק גאולתינו כי כבר דבקה לארץ בטנם ושכבו לארץ חוצות נער וזקן והם בתכלית השפלות ולא זה בלבד אבל עליך הורגנו כל היום על קדוש' ה' וז"ש בתולותי ובחורי נפלו בחרב באופן כי ב' מיני הריגות עברו עלי הא' ביום אפך והוא יום החרבן וז"ש הרגת ביום אפך ואח"כ במשך הגלות טבחת והורגנו כל היום על קדושת שמך והגענו לירידה התחתונה והיה ראוי שתחמו' ולא חמלת.

וע"כ התפלל ואמר תקרא כיום מועד מגורי מסבי' כלומר כמו שבכל מועד ומועד היו נאספים לירושל' ר"ל עולי רגלים גם עתה קבצם ותקרא אותם כיום מועד שהיו מגורי מסביב באים אל תוך ירושלם וקראם מגורי מלשון אגרה בקציר מאכלה שהיו נאספים כולם מסביב גם עתה תקרא אותם ונתן טעם למה אמר שיקרא אותם מסביב אשר הרצון הוא על י' השבטים שגלו מקודם שיקרא אותם שיאספו אל תוך ירושלם הטעם לפי שבירושלם לא נשאר עד א' ביום חרבנה וז"ש ולא היה ביום אף ה' פליט ושריד מפני כי אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם ועל כן צריך שתקרא למגורי מסביב בא יבאו ברנה כיום מועד:

אי נמי נתן טעם איך אפשר שטבח ולא חמל הטע' לפי שתקר' כיום מועד מגורי מסביב ויהיה לשון מגורי מלשון מגור מסביב והכונ' כי אם היה השי"ת סר וזעף ודואג על אשר היה מכה את בנו בכורו וחמודו בודאי שהיה הש"י מרחם קצת על עמו ישראל והיה נשאר פליט ושריד אבל בהיות כי תקרא כיו' מועד וגו' הכונה כי כאשר תקרא למגורי ובא עלי פחד ומגור מסביב אז הוא לך כיום מועד ואתה שש ושמח כשמחת י"ט וכיום מועד וכמ"שה והיה כאשר שש ה' עליכ' להטיב אתכם כן ישיש ה' וגו' להאביד אתכם על כן כיון שהבאת הרעה היא כיום מועד לו ית' לזה לא היה ביום אף ה' פליט ושריד רק אשר טפתתי ורביתי אויבי כלם כי הוא שש ושמח בהרע עמדי וז"ש באיכה הקודמת קרא עלי מועד וגו' שהוא לו יתברך כשמחת מועד לשבור בחורי וכיון שהוא

שמח בשבירתם בוצרים באו לה ולא השאירו עוללות וגת דרך ה' לבתולת בת יהודה ואשר טפחתי ורביתי אויבי כלם:

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב שכבו לארץ וגו' הכונ' אחר שאמר אם תאכלנ' נשים פרים וגו' והם העוללים והיונקים ואמר שהם הנשים שאינם בתולות ואמר על השלמים שבכל העם אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא אמר שגם שאר כל העם איש לא נמלט מהם שהם ב' חלוקות אחרות אשר בקבוץ אח' היו נער וזקן כי הנער הוא כמו הזקן לענין המיתה שהם חלושי הטבע והם יותר קלי ההפסד וההשחתה והאחרת היא הבחורים והבתולות שהם יותר חזקי המזג וסובלי' הרעות יותר מכולם ועל החלוקה הא' אמר שכבו לארץ חוצות נער וזקן וגו' כי הנער והזקן דרכם להיות שוכבים על מטות גבוהות בתוך הבית ולא למטה לארץ פן יזיקם לחות העפר וכן לא ישכבו חוץ מהבית פן יזיקם הקור בלילה והשמש ביום ואמר שעתה היה להפך בהם מן הקצה אל הקצה כי הנער והזקן שכבו לארץ הפך מה שהיו שוכבי' על מטות גבוהות ולא זו בלבד אלא שהיה זה בחוצות ולא בתוך הבית הפך מה שהיה קודם לכן כאמור וז"ש שכבו לארץ וגו':

ואמנם על הבחורים והבתולות אשר כח בהם לסבול המקרים והם שוכבים לארץ חוצות ולא יזיקם קור וחום וקיץ וחורף אמר שנפלו בחרב כי רצו להתקומם נגד האויב ותחת היותם הם מכים לאחרים ואיש לא עמד בפניהם עתה נפל בחרב ואמר נגד השי"ת אשר אליו היה הדיבור כאומרו ראה ה' והביטה וכו' שהסבה לכל הרע הזה היה להיות שהוא ית' עשה הרע וההריגה ביום חרון אפו שאם לא היה עושה זה ביום חרון אפו רק אחר עבור הכעס לא היה טובח והורג בלי חמלה אך להיות בזמן חרון אפו באותו יום עצמו שחרה אפו על כן היתה ההריגה טביחה בהחלט בלי חמלה וז"א הרגת ביום אפך טבחת לא חמלת ר"ל לפי שהרגת ביום אפך כלומר לפי שהיתה ההריגה וההשחתה באות מן האף על כן טבח' בהחלט לא חמלת כלל כי בזמן הכעס והאף לא תכנס שם החמלה והרחמנות כנודע. ואפשר כי מ"ש הרגת ביום אפך הכונ' שלא עשה השי"ת בקום עשה כי אין רע יורד מלמעלה אבל נמשך זה מצד הסתרת פניו שנתן כח לאויב להתקומם ולנקום נקם וז"א הרגת ביום אפך ר"ל יום אפך לבד היה ההורג אותם כי זה היה נותן כח למנגד האויב להורג' ונמצא אם כן שעם יום אפך הרגת והאף היה החרב ההורג בהם:

אמר עוד תקרא כיום מועד וכו' המשיך המקונן תלונתו נגד השי"ת ואמר שהוא ית' קרא כאלו היה יום מועד שנאספים שם כל עולי רגלים כן קרא לאויביו והם שכניו הרעים שיבאו להשחית את העיר ואת היושבים בה וז"א תקרא כיום מועד מגורי מסביב ותהיה מלת תקרא עתיד במקום עבר כפרש"י והוא כאלו אמר אתה האל קראת מגורי

והם אנשי מגורי אשר אני ירא מפניהם קראת אותם כולם מכל מקום שהם סביב סביב שיתאספו ויבאו כיום מועד במקום א' להתקומ' כנגדי והנה התרעומ' ממנו ית' שהיה מתלונן הנביא עליו הוא שלא היה צריך שיתקבצו כלם להשחית את כל האומה שאויב א' לבדו הספיק לכלותם קטון וגדול אך רצה השי"ת לאסו' את האויבי' כלם להוסיף יגון על יגונם שכל האויבים יקחו נקמתם מהם וישמחו במפלתם וז"א ולא היה ביום אף ה' פליט ושריד אשר טפחתי וכו' ירצה אתה השי"ת קראת כיום מועד מגורי מסביב עם שלא היה צריך לכל זה הנה הנסיון יורה עליו שלא נשאר ביום אף ה' פליט ושריד הקטנים והם אשר טפחתי הגדולים והם אשר רביתי אויבי לבדו והוא נבוכדנצר כלם כבר וכל השאר שבאו עמו היו ללא צורך כי אויב א' לבדו היה מספיק לכלות כלם כמו שהיה כן בפועל כי לא היה ביום אף ה' פליט ושריד וכולם כלה אותם אויב אחד לבדו ז"ש אויבי כלם ולא אמר אויב בלשון רבים לרמוז אל הכונה הזאת שהשי"ת קרא אותם כיום מועד שיבאו מגוריו מסביב כדי שישמחו כלם במפלתו ולא לצורך עשיית הנקמה כי אחד לבדו היה מספיק כמו שנראה זה בפועל:

ואם באנו ליישב מלת תקרא כמשמעה לעתיד יאמר שהשי"ת כשירצה להשיב שבות ארצו צריך שיקרא את העתידים לגור שם מסביב והם אשר קרא אותם מגורי כלומר שכני שיבואו לגור שם עמדי צריך שתביא אותם מחוץ ותקרא אותם מכל סביבותי כי אותם שהיו דרים שם קודם לא נשאר אפילו פליט ושריד מהם על כן צריך שתקרא שכנים מסביב וז"א תקרא כיום מועד כמו שביום מועד אתה קורא שיבאו לשלש רגלים כן תקר' לעתיד את השכני' שיבאו לגור שם מסביב וביאר למה יצטרך לזה והוא לפי שלא היה ביום אף ה' פליט ושריד רוצה לומר לא נשאר ביום אף ה' פליט ושריד כלומר שלא נפלט וניצול שום אחד שישוב לדור שם ולא נשאר בפנים כלל כי אשר טפחתי ורביתי כולם אויבי כלם אם כן צריך שתקרא אותם מסביב כאמור והוא כולו תרעומת נגד השי"ת שעשה הנקמה באופן שיהי' מעוות לא יוכל לתקון שעשה כלה עמהם והיה ראוי שיעשה זה בקצתם וישארו קצתם להשיב את שבותם כשיחזרו בתשובה שלימה לפניו כמנהגו הטוב עכ"ל:

ואפשר לומר עוד בשנפרש תקרא עתיד במקום עבר כדפרש"י ז"ל והכונה כי הקב"ה הפיל פחד האויב על כל שאר היהודים הדרים סביבות ירושלים ובסבת הפחד והרעדה אשר אחזתם כלם נקבצו ובאו אל תוך ירושלים אשר היא היתה עיר גבוהה דלתים ובריח וחשבוה לבית מנוס וז"ש תקרא כיום מועד מגורי מסביב וגומר כלו' במה שעשית שנכנס בלבם מורא ופחד מהאויב הבא הוה ליה כאלו אתה קראת כיום מועד לכל ישראל שהיו

מגורי מסביב כלו' שהיו גרים ושכנים מסביב לירושלים וראית שיבואו כלם אל תוך ירושלים וכל זה היה לרעתם של ישראל כי כאשר בא האויב נבוכד נצר מצא את כל ישראל מקובצים בתוך ירושלים ומוכנים לטביחה והרג את כולם עד בלתי השאיר להם שריד ופליט. וז"ש ולא היה ביום אף ה' פליט ושריד וכל אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם אמנ' אם לא היו כולם בתוך ירושלים רק היו כולם מפוזרים ומפורדי' בכפרים ועיירות בהכרח היו בורחים רבים אלה מפה ואלה מפה והיה נשאר מהם פליט ושריד אבל בהיות שהשי"ת קרא אותם כאלו היה יום מועד של שלש רגלים וקבצם אל תוך ירושלים זה היה סבה כי לא היה ביום אף ה' פליט ושריד ואשר טפחתי ורביתי כלומר הקטנים שהם אשר טפחתי והגדולי' אשר רביתי אויבי כלם.

והרב מורי זלה"ה כתב שכבו לארץ חוצות נער וזקן וגו' כונת הכתוב שכבו לאר' חוצות נער וזקן מסבת חולשת' והעדר כחם כי שניה' צריכי' הנהגה ושיהיה להם מי שיכלכל' ויעשה את המצטרך להם ואמר שהיה זה בסבה שבתולותי ובחורי אשר הם המנהיגי' ומכלכלי' ומשרתי' את הזקנים ואת הנערי' כולם ספו תמו ונפלו בחרב באופן שהרגת ביום אפך וטבחת וכו' כי היתה בהריגה יותר ממה שנראית לעין דהוי כאלו הרגו וטבחו ג"כ הזקנים והנערי' ומצד זה תחשב טביחה בלי חמלה וחנינה יען כי נכלל בה ג"כ הזקנים והנערים שדרך הכל לחמול ולרחי' עליהם ונקט מלת טבחת להורות גודל ההריגה היותה בלי שעור כי נחשבנו כצאן טבחה אשר לכך נוצרו ואין מרחם עליהם.

תקרא כיום מועד וכו'. הכונה תקרא כיום מועד הגרים סביבותי כדי שיחזרו ויתיישבו בעיר ויבנוה כי לא נשאר בה שריד ופליט אשר טפחתי ורביתי והם הנחמדים מזהב אויבי כלם.

או ירצה תקרא ותזמין לדין כיום מועד מגורי מסביב המפחדים אותי מסביב והם האומות לפי שאתה קצפת מעט והם שחתו הרבה ועזרו לרעה כי מה שלא היה ביום אף ה' פליט ושריד ואשר טפחתי ורביתי אויבי כלם מדעתו לא מרצון האל ית' כי אין דרכיו רק לרחם ולא היה מכלה מכל וכל רק היה מכה ברחמים כנודע כי אפילו בזמן שרגע באפו חיים ברצונו וחפצו כמאמר המשורר עכ"ל:

פרק ג

פסוק א

אני הגבר ראה עני וגומר. היה בוכה ומקונן כי היו לישראל עתה צרו' רבות ורעות בהפך ובחילוף כל הטובות אשר היה להם בצאתם ממצרים ע"ד הקינה שיסד הפייטן אש

תוקד בקרבי בהעלותי על לבי וגו' והתחי' תחלה בחלוף המטה שהי' ביד משה בצאת' ממצרים אשר בה היה עושה את האותות ועתה נתחלף המט' ההיא בשבט עברתו וז"ש אני הגבר ראה עני וגומר במקום המטה דמשה שהיה שבט רחמי' לישראל ראיתי עתה עני בשבט עברה וחרון אף שבט האויב ובמקום אשר היה הוא יתברך הולך לפניהם יומם לנחותם הדרך ולילה וגו' בצאתם ממצרים עתה בצאתם מירושלים אותי נהג וגו' וביציאתם ממצרים נאמר עליהם שמלתך לא בלתה מעליך וגומר ובצאתם מירושלים לא מבעיא השמלה אלא אף העור והבשר בלו וז"ש בלה בשרי ועורי שבר עצמותי כי שם ביציאת מצרים אף השמלה אשר עליהם לא בלתה וכאן אף העור והבשר בלו ואז בצאתם ממצרים היו מוקפים בענני כבוד וכאן בצאתם מירושלים היו מוקפים באויבים וז"ש בנה עלי ויקף ראש שהוא נ"נ ותלאה שהוא נבוזראדן כמשז"ל היו מקיפי' עליהם ובנו עליהם דייק ומצודות לכבשם וא"ת שהית' לי מרגוע בתוך העיר כיון שלא היה יכול האויב ליכנס שם לא כן הוא כ"א במחשכים הושיבני כמתי עולם מרוב הפריצים שהיו בתוך ירושלים ואותם הפריצי' המה היו בעוכרינו יותר מן האויבים כענין מהרסיך ומחריביך ממך יצאו באופן שמחוץ תשכל חרב האויב ומחדרים אימת הפריצים וז"ש גדר בעדי ולא אצא מירא' האויב היושב חוץ לעיר ולא הייתי יכול לצאת מן העיר חוצה והכביד נחשתי בתוך ירוש' מיראת הפריצים ובמקום שהיה להם בצאתם ממצרים טובה גדולה כי טרם יקראו הוא ית' היה עונה אותם כענין ויצעקו בני ישראל אל ה' וגו' מה תצעק אלי וגו' הרי שלא היו צריכים לצעוק כלל וכמ"ש מה תצעק אין צריך לצעוק אלא דבר אליהם ויסעו ועתה בצאתם מירושלם אמר גם כי אזעק וגו' דייק מלת גם כלומ' לא מבעיא שאינו עונה אותם טרם נקרא אלא גם אחר שנזעק עונותינו הם מבדילים בינינו לבינו ושתם תפלתי:

אי נמי לפי שלא היה אדם בעולם שסבל ייסורין כאיוב ואז"ל ששאל ממנו הוא ית' שהיה בוחר בא' מב' או עוני או יסורין ולא אבה הוא ית' להביא עליו שתיהם יחד והוא בחר ביסורין יותר מהעוני כמש"ה כי ע"ז בחרת מעוני ואמר המקונן בשם כל ישראל אשר בדור ההוא אני הגבר שבאו עלי שתיהם יחד מה שלא בא אפי' על איוב שהוא האיש שסבל יסורין בעה"ז יותר מכל אדם שבעולם וז"ש אני הגבר שראיתי עוני ודלות מצורף עם שבט עברתו ית' שהכני ביסורין קשי' בגופי הרי שתיהם יחד עוני ויסורין ובהיות כי שכינה עמנו בגלות וכמשז"ל וכענין עמו אנכי בצרה אמר אותי נהג וגו' אעפ"י שהש"י הוא המנהיג אותי בגלות המר הזה וכענין המנהיג שהולך עם המתנחמים והמתנהגים עמו כן הוא יתבר' עמי בצרה ואותי נהג והיה ראוי לפי זה שירחם עלי מעט ויאיר מאורו

עלי ולא עשה כן אלא אף שאותי נהג מ"מ אינו מאיר אלי כלל מאור אלא וילך אותי חשך ולא אור וא"ת שהיה לי כן לפי שנסתלקה השכינה מעלי והלכה מאתי אין הדבר כן כי אך בי ישוב היא עתידה לשוב מהגלו' עמי וכענין שארז"ל והשיב לא נאמר אלא ושב ה' אלהיך את שבותך הוא עצמו ישוב עם שבותך וז"ש אך בי ועמי ישוב מן הגלו' ואעפ"י כן יהפוך ידו ומכתו עלי כל היום שהיה ראוי כיון שהוא עמי שיקל ידו מעלי מעט ולא עשה כן:

א"נ אמר אני הגבר וגו' אמר המקונן בשם כל ישראל כאלו המה המתאוננים ובוכים אני הגבר כלומר אני אני הוא הגבר שראה עני ולא נמצא אחר בעולם זולתי שיראה עני וידמה לי וזה ע"ד מ"ש ז"ל איוב מי גבר כאיוב ישתה לעג כמים שהרצון בו שאין דומה לו מי שקבל יסורין בזה העולם כמוהו ועדז"א המקונן אני הוא הגבר שראה עני ואל מי תדמיוני ואשוה כי אין מי שישוה לי שראה עני כאשר ראיתי אני ביען כי אני ראיתי העני בשבט עברתו שהאויבים היו מכים בישראל שילכו וירוצו לפניהם ערומים רעבים יחפים קטנים וגדולים נערים וזקנים וילכו בלא כח לפני רודף וכמשז"ל וז"ש בשבט עברתו אותי נהג ויולך והיה מכה בי בשבט כדי שארוץ לפניו במרוצה והאויבים לא היו מהלכי' ביום כדי שלא יכם שרב ושמש אלא בלילה ואז מתנגפים באבנים רגלי וז"ש חשך ולא אור הייתי הולך בלילה שהוא חשך ולא אור לאור היום וגם ביום אשר האויב היה חונה ואני גם כן חונה עמו גם אז לא ינוח לי אך בי ישוב וגו' כל היום היתה יד האויב נטויה עלי כדרך המכה שמהפך ידו ומנועה על המוכה באופן שביום בלה בשרי ועורי מרוב המכות שיהפוך ידו כל היום להכותני ובלילה שבר עצמותי מטורח הדרך וממהירות ההליכה בחשך שהייתי נופל וקם בעבור המכשולות שבדרכים ועצמותי היו נשברים על האבנים והטעם שהיו מתאכזרים עלינו בתכלי' האכזריות מבלי חמלה כלל לפי שבנה עלי ויקף שהוצרך האויב לבנות עלי דיק ולשפוך סוללה ולהקיף את ירושלים ימים רבים ולא כבש אותנו אלא אחר עמל וטורח גדול וראש ותלאה לכך היו מתאכזרים עלינו כי חרה אפם בנו ולכן כשתפס את המלך צדקיה ומיד עור את עיניו וז"ש במחשכי' הושיבני על המלך צדקיה אמר כן שסמא את עיניו לפי שהסומ' חשוב כמת אמר כמתי עולם ואע"פ שסימא את עיניו וסומא לא היה יכול לברוח אסר אותו בנחושתים וכמש"ה ויאסרהו בנחושתים וז"ש גדר בעדי ולא אצא כלו' אחר שסמא את עיני ובזה גדר בעדי שאיני יכול לצא' עוד ולברוח ולא נסתפק האויב בזה אלא ג"כ הכביד נחשתי ויאסרני:

פסוק ד

ארז"ל בלה בשרי אלו המון העם ועורי אלו הצדיקים שחופפין על העם כמו העור על הבשר שבר עצמותי אלו הגבורים. יצא להם זה להוציא הכתוב מידי פשוטו משום דשינה ולא נקט אותם כסדרם בו מלמט' למעלה עצמו' ובשר ועור או מלמעלה למטה עור ובשר ועצמות אמנם התחיל מן הבשר שהיא באמצע ואח"כ העור ואחר הכל העצמות לכן דרשו שלא על הבשר והעצמות ממש כפשוטו של מקרא דבר הכתוב אלא הבש' המון העם והעור הצדיקים וגו':

פסוק ה

ואומרו **בנה עלי ויקף ראש ותלאה**. הכונה כי אחר שהגלה אותי נ"נ חזר עוד הוא ית' ובנה לי ב"ה פעם שנית וז"ש בנה עלי בית שני וגם בנה חומת ירושלים וז"ש ויקף מוקפת חומה וכל זה בטורח גדול כי היו מעיקים רבים ומונעים הבנין ההוא כמובא בספר ד"ה וז"ש ראש ותלאה כי בתלאה רבה ובטורח גדול נבנה הבנין ההוא ואחר כך חזר עוד והגלני והחריב גם בית שני וז"ש במחשכים הושיבני כי כבר זה היו לי ב' חרבנות וב' גליות וב' מחשכים כי החרבן והגלות הראשון היה חשך א' והחרבן והגלות הב' הוא חשך אחר הרי מחשכים ל"ר ובעונותי נתארך כ"כ הגלות עד שנשכחתי כמת מלב והושיבני במחשכים כמתי עולם:

ואפשר לומר עוד כי הקדים בתחלה גודל הצרות אשר באו עליו והוא אומרו אני הגבר ראה עני בשבט עברתו ובאכזריות גדול' וסבת כ"ז היה מפני כי אותי נהג ויולך וגו' כלומר כי הרשעתי במעשי והלכתי אחרי החשך והוא היצר הרע אשר במחשך כל מעשיו הוא נהג אותי והוליכני אחריו וז"ש אותי נהג ויולך אותו שהוא נקרא חשך והוא היצ"הר ולא נהג אותי האור שהיא התורה כד"א ותורה אור וזהו ולא אור דקאמר כלומר לא נהג אותי אור התורה כי לא רציתי ללכת אחרי אור התורה וזה החשך שנהג והוליך אותי והוא היצה"ר לא הניחני אפילו שעה שלא היה מפתה אותי וז"א אך בי ישוב וכל עסקיו ועצתו אינם אלא בי ואם לפעמים היה רואה היצה"ר כי אותה העצה שהיה יועץ אותי לא הייתי חפץ בה יהפך ידו כל היום והיה הופך ידו כל היום לראות מאיזה צד יכול לפתות אותי אם מצד זה או מצד זה הופ' ידו כל היום וכל כך רב חילו וכביר מצאה ידו עד שבלה בשרי והוא המון העם שהם כוללות המון העם כמז"ל לעיל שהבשר הוא דמיון להמון העם ויאמר כפי דרכנו זה כי הראשונים שנתפתו אחר עצת היצה"ר היו המון העם שהם דמיון הבשר ולכן נקט בשר בתחלה לפי שהיו מתפתים תחלה והיו רבים עם הארץ וז"ש בלה בשרי שעשאם כבלויי הסחבו' ולא נתפייס היצה"ר בזה אבל

גם יש צדיקים שפתה אותם עד שתהו על הראשונות וזהו ועורי דקאמר שהוא משל אל הצדיקים כמ"ש ז"ל לעיל וכפי דרכם וכפי דרכנו אמר כי גם אותם בלה ועשאם כבלויי הסחבות אמנם כת אחרת של צדיקים גמורים שעמדו על עמדם וירא היצה"ר כי לא יכול להם מה עשה היצה"ר קטרג עליהם מיני קטרוגים עד ששבר וסלק אותם מן העולם וזהו שבר עצמותי דקאמר והם העצומים והגבורים שבי כי איזהו גבור הכובש את יצרו כאשר ראה היצה"ר כי לא יכול להם שבר אותם והמית אותם במיני קטרוגים וסלקם מן העולם:

ואמר **בנה עלי וגו'**. הודיענו כי לא נתפייס היצה"ר בהחטיא אותי חטא אחד או ב' אבל בנה עלי בניינים של עבירות עד כי עונותי עברו ראשי וזהו עלי דקאמר וגם הקיפני מכל ד' רוחותי ראש ותלאה אשר הוא כינוי אל העבירות אשר הם מרים כמו ראש ולענה באופן כי במחשכים רבים הושיבני כי הרשעים במחשך מעשיה' ודרך רשעים כאפילה ובמחשכים ועבירות רבות הושיבני כמתי עולם כי הרשעים בחייהם קרוים מתים וגם אחר מות במחשכים מושכם אל שאול יורד אל ירכתי בור מקום חושך וצלמות:

א"נ אפשר כי הא"לפא בית"א זאת שהיא מג' פסוקים האחד רמז לגלות מצרים והב' לגלות בבל והאח' לגלותינו זה אשר הוא גלות שלישי והתחיל לספר הגלות הראשון והוא גלות מצרים ואמר אני הגבר ראה עני והענין על העינוי שהיו מענין אותם כד"א ויענונו כמו שנאמר וכו' וכל זה העינוי היה בשבט עברתו כי הנוגשים היו עומדים בשבטם עליהם אצים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו ויכו שוטרי בני ישראל זהו בשבט עברתו דקאמר כי הוא רמז אל ההכאות ההמה אבל ענין הליכתם למצרים הם מעצמם ובבחירתם ירדו כד"א בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה אמנם בגלות בבל השבאים הוליכו ונהגו אותנו לשם אשר הוא מקום חשך ולא אור וז"ש אותי נהג וגו' ואומרו חשך ולא אור דקשה שכיון שקראו חשך פשיטא שלא היה אור כי החשך הוא יותר רע משלילת האור אמנם הכונה כי בתחלת גלותם היה חושך כי א"ה היו מצרים לישראל אמנם אחר כך אחר שעלו במעלה חנניה מישאל ועזריה ודניאל בתרע מלכא כולם היו מכבדים ומנשאים את היהודים וכן בזמן מרדכי היו מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם וזהו ולא אור דקאמר כי האמת שלא היה חשך בסוף הגלות אבל מה שהיה הוא שלא היה אור כאשר בזמן שהיו ישראל יושבים על אדמתם כי אז אור השכינה נגה עליהם כד"א ואור פניך כי רציתם וכנגד הגלות הג' אשר אנו עתה בו ואמר אך בי ישוב להורות כי כל יום קללתו מרובה משל חבירו וכי הוא נושא ונותן להגדיל ולהכפיל צרותי צרה אחר צרה וזהו אך בי ישוב דקאמר וכן יהפוך ידו ומכתו עלי כל

היום והנה כנגד הגלות הא' גלות מצרים אמר בלע בשרי וגו' כי כל אותו הגלות לא היה אלא בבילוי והכנעה מבשרו ועורו ועצמותיו ע"י החומר והלבנים וכל עבודה בשדה ועל זה אמר בלה בשרי ועורי וגו' וכנגד גלות בבל אמר בנה עליו ויקף וגומר דהיינו נבוכדנצר ונבוזראדן וכנגד הגלות הג' הזה אמר במחשכים הושיבני כי בגלות בבל הושיבני במקום חשך אחד דהיינו בבל וז"א אותי נהג וגו' אמנם בגלות הזה כי כלם הלכו בפיזור מפוזר ומפורד בין העמים נמצא שבמקומו של מחשכים רבים הושיבני והלואי שלא היה אלא שבעים שנה לבד כאשר היה גלות בבל אבל ה' שכחני כמתי עולם:

והרב מורי זלה"ה כתב אפשר שהנביא מקונן בצרת ישראל ורעת החרבן ג' הדרגות אחד מציאות הצרות רבות ורעות אשר הביא השי"ת עליהם באף וחימה וקצף גדול וז"ש אני הגבר ראה וגו'. ב' כי לא שככה החרון והחימה בזה אלא שג"כ לקו בעול הגלות ונתרחקו מעל אדמתם כי הנה זו רעה חולה כי בהיותם בגלות בארץ בבל הדבר קשה להאיר להם מחושכם וצרתם ואם היו נשארים באדמתם ובארצם הקדושה היתה הארץ ביישובה וב"ה על מכונו ובלי ספק יהיה להם אור במושבותם וישובו לקדמותם וז"ש אותי נהג ויולך ר"ל בגלות היה זה סבת חשך ולא אור כי עולם חשך בעדי ואקוה לאור ואין. שלישית רעה עוד מאלה כי גם שם בארצות הגוים לא הונח להם שם ובכל יום ויום היו עומדים עליהם לכלותם ומחדשים עליהם גזירות קשות וז"ש אך בי ישוב וגומר.

ואפשר עוד שכונת יהפוך ידו כל היום הוא דמיון האדם אשר רצונו להכות פעם אחר פעם בגודל חרונו וכשנלאה ידו הא' מחליף ידו כדי שלא ייעף ויגע והכונה לומר שהכה בהם באכזריות עכ"ל.

והר"ם אלמושנינו ז"ל כתב אפשר שרצה להגדיל צרתו ורעתו כ"כ עד שקרה בו הפך מה שיקרה בכל הרעות שבמציאות שבכל הרעות יקרה כמו שיקרה בחלאים שיש ג' אופני מיני זמנים שונים יש זמן מוגבל לעליה ויש זמן העמדה וזמן ירידה כי א"א שיהיה עולה לעולם בלתי העמדה או ירידה כלל ואמר הנביא שרעתו גדלה כ"כ עד שלעולם היתה בעליה ולא היה בה העמדה ולא ירידה והוא אומרו אני הגבר ראה וגומר ר"ל שראה העוני במצב אחד קיימים לעולם עולה תמיד וזהו הנרמז בשבט עברתו שהעברה בוערת בו תמיד ואמר אותי נהג וגו' ירצה נהג אותם ויולך אותו בדרך עליה אל תכלית הרע שהוא חשך בלתי עירוב אור כלל ואמר שכאשר הגיע אל תכלית הרע שב לתחלתו לעלות וז"א אך בי ישוב וגומר ירצה אחר שנהג אותי אל תכלית הרע שב להפוך בי ידו מכתו כבתחלה בשבט עברתו באופן שאני תמיד בעליה ואין שם ירידה כלל:

ואפשר שיאמר שראה את העני ומקלו בידו כדמות רועה וז"א אני הגבר וגומר ירצה אני הוא הגבר אשר ראיתי את העני ושבטו בידו כדמות רועה ואמר שהעני הנזכר היה רואה אותו הפך כל הרועים כי הרועה מקלו בידו להנהיג את הצאן אל מקום טוב בנאות דשא ונחלי מים ונאספו שמה העדרים אמנם זה במקלו נהג אותי אל מקום חשך אשר לא יקוה אחריו אור ירצה כי הרועים גם כשמנהיג את הצאן לעת ערב בבית אחד או באיזה מקום מיוחד ללינת' הנה זה הוא לתקו' אור הבקר וכמו השחר עלה ישוב להנחותם אל כר נרחב אמנם העני נהג אותי אל מקום חשך אשר לא יקוה אחריו אור כלל וז"א חשך ולא אור וכו' ואמר שעוד יעשה דבר אחר הפך הרועים והוא כי הרועה מנהיג את הצאן בדרך ישר כי אם יבא איש נגד הצאן וישיב אותם אחור יהיה נקל לשוב אל הדרך ואמר שהרועה הזה והוא העני אין הנהגתו בדרך ישרה רק ישוב יהפוך ידו כל היום פנים ואחור בארחות עקלקלות וז"א אך בי ישוב וכו' עכ"ל:

ואומרו **בלה בשרי וכו'**. כי נראה כי אין סדר למקרא הזה שלא התחיל מהעו' דהיינו מלמעלה למטה או היה לו להתחיל מלמטה למעלה דהיינו מהעצמות. אמנם אפשר שלקח הסדר הטבעי כי בכל המורסות והחלאים ראשונה תתעפש הבשר מבפנים לסבת רכותו והעור שעל המורסא עדיין הוא קיים אמנם אחר שכבר נתעפש הבשר באיכות גדול אז תתבקע המורסא ויפסד גם העור ואם המורסא הזאת יתארך זמן רב מלהתרפות מגיע העיפוש אחר כך גם אל העצמות וז"ש אחר הכל שבר עצמותי ונקט לשון שבירה בעצמות לפי שהם קשים ושייך בהו שבירה והעור והבשר שהם רכים שייך בהו בילוי ולכן אמר בלה בשרי וכו'. אח"כ מצאתי להר"מ אלמושנינו ז"ל שכתב בזה כדברי.

ובמדרש במחשכים הושיבני כמתי עולם א"ר שמואל ד' חשובים כמתים סומא דכתיב במחשכים הושיבני כמתי עולם מצורע שנאמר אל נא תהי כמת ומי שאין לו בנים דכתיב בה ברחל הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי ומי שירד מנכסיו שנ' כי מתו כל האנשים המבקשים וכי מתים היו אלא שירדו מנכסיהם עכ"ל:

הנה הראיה שמביא לסומא ומצורע הנה הנם ברורות ובראיה שמביא למי שאין לו בנים דקדק בעל המאמר דקאמר דכתיב בה ברחל והיה די שיאמר דכתיב הבה לי בנים וכו' אמנם כונתו להביא הדבר בק"ו שאם האשה שאינה מצווה על פריה ורביה כתיב בה מתה אנכי וז"א דכתיב בה ברחל כלומר בה ברחל שאינה מצווה על הבנים כתיב בה הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי כ"ש לאיש שהוא מצווה שאם אין לו בנים חשוב כמת:

ולהבין כי כפי הנראה לא נפקא דרשא זו כלל ממעשה דרחל דשאני רחל שהיתה מקנא באחותה דכתיב ותקנא רחל באחותה וגו' ואמרה ליעקב הבה לי בנים ואם אין מתה

אנכי כלומר שתצא נפשי מצער הקנאה שיש בי ואפשר דדייק זה מדקאמר מתה לשון הווה ולא אמרה אמות כי הבנת אמות כלומר תצא נפשי ואמות מצער הקנאה שיש בי אבל מדקאמר מתה אנכי כלומר מעתה ומעכשיו אני קרויה מתה וגם אם עתה אני בחיים אני קרויה מתה מכאן שכל ישראלי שאין לו בנים חשוב כמת:

ולראיית מי שירד מנכסיו שהביא ראיה שנאמר כי מתו כל האנשים וגו' וקשה על ראיה זאת דמאן לימא לן שהיו עניים דלמא היו סומים או חשוכי בנים או מצורעים שכל אלו חשובים כמתים כדאמרן ומנ"ל שירדו מנכסיהם:

הנה בזה כבר קדמני החזקוני ז"ל שכתב בפרשת שמות ז"ל כי מתו כל האנשים וגו' פירש"י מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת ע"כ. כלומר סומין היו אין לומר שהרי כתוב בפרשת קרח העיני האנשים ההם תנקר אין להם בנים אין לומר שהרי כתוב ונשיהם ובניהם וטפם מצורעים היו אין לומר שהרי במחנה ישראל היו כדכתיב העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם על כן עניים היו עכ"ל:

ואפשר לפרש דברי המקונן על ישראל שלקו בד' דברים אשר חשובים כמתים וכל ארבעתם נתקיימו בהם הא' הוא העוני כי עני חשוב כמת עכ"א אני הגבר ראה עני בשבט עברתו כי כל ישראל הם עניים אביונים מבקשים לחם ואין וידל ישראל וכן דימה את עצמו כסומא אשר הוא חשוב כמת ועז"א אותי נהג וגו' כסומא אשר לא ראה מאורות מימיו וגם בפועל עשה הדבר הזה במלך צדקיהו אשר עור נ"נ את עיניו ונוסף על כל זה כי אך בי ישוב וגו' בייסורין קשים ומחודשים כל יום קללתו מרובה משל חבירו וכנגד הלוקה בגופו בצרעת שגם הוא חשוב כמת אמר בלה בשרי ועורי בנגעים עצומים שבר עצמותי אשר לא יוכל להרפא. ולענין הבנים כי מי שאין לו בנים חשוב כמת אמר בנה עלי וגו' כלומר כי בתחלה הרבני והפרני אלהים בבנים ובנות וז"ש בנה עלי מלשון ואבנה גם אנכי ממנה שהוא מלשון בנים ואחר כך ביום חרון אפו הכרית את כולם בהכרית עולל מחוץ בחורים מרחובות ועז"א ויקף ראש ותלאה כי הקיפני במיתתם מי ראש ולענה באופן כי בכל ד' מיני מחשכים וצרות אשר חשובים כמתים בכולם הושיבני כמתי עולם וז"ש כמתי לשון רבים כלומר ככל אותם אשר הם חשובים כמתים מן העולם וכדאמרן ועל כל זה היה הנביא מקונן כי אנוש שבר ישראל נחלה מכתם:

פסוק ז

הנה עתה נתרע' על אורך הגלות הזה כי עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו וז"ש גדר בעדי ולא אצא איני יוצא מן הגלות הזה לעולם כאלו גדר לפני שלא אצא הרי כמות אורך הגלות וגם באיכותו הכביד נחשתי כי הכביד עול הגלות והצרות עלי ולא זה בלבד

עשה לנו אלא כדי שלא יעלה בדעתינו להתאסף ראשי עם יחד עם בני ישראל כל העם מקצהו להתפלל אליו שיושיענו מן הגלות הזה השביענו הוא יתברך שלא נעשה כן וכמרז"ל על קרא דהשבעתי אתכם בנות ירושלים וגו' שהשביע הוא ית' את בני ישראל לאמר כי מעולם לא יתפללו על הישועה שתבא קודם זמנה עד שתחפץ וז"ש גם כי אזעק ואשוע אף אם אומ' לזעוק על הישועה שת' תפילתי והשביעני שלא יעלה על לבי לעורר את האהבה עד שתחפץ ואמר גדר וגו' כי בהיות האויב צר על ירושלים לא היו יכולים ישראל צאת חוץ לעיר בדרך שערי ירושלים כי היו כל השערים נסגרים כדי שלא יכנס האויב ולא היו יכולים לצאת אלא דרך השערים הקטנים הנחבאים במקום שאין יד האויב שולטת שם וז"ש גדר דרכי בגזית הדרכים שהם דרך המלך שהוא הדרך המפורסם שהוא דרך שערי ירושלים גדר אותם כאלו הם גדורים בגזית שנסגרו השערים כולם מפני פחד אויב והוצרכתי לעות נתיבותי אם באתי לצאת מן העיר הייתי צריך ללכת באורחות עקלקלות נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה ואמר על האויב דוב אורב הוא לי ובהיות כי בני ישראל ומלכם נמשלו לארי כענין גור אריה יהודה וגו' ואמר כי היה לי שלא כדרך העולם כי דרך העולם שהארי רודף ואור' אל הדוב והדוב בורח ומסתיר עצמו במסתרים מפחד הארי וכאן אף על פי שאני נמשל לארי והאויב נמשל לדוב הדוב אורב הוא לי ואני שאני הארי מסתיר את עצמי במסתרים מפחד הדוב ומי ראה כזאת מי שמע כאלה שיהיה הדוב אורב אל הארי והארי יפחד ויברח מן הדוב וישים עצמו הארי במסתרים ואמר דרכי סורר כענין דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כי עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים כמו הדרך שאין עובר ושב בה וז"ש דרכי סורר כי עלה כלו קמשונים וגם ויפשחני הרג והשמיד את כלנו וביען כי נאמר בתורה חצי אכלה בם ואז"ל חצי כלים והם אינם כלים אמר פה כי כן היה דרך קשתו ויציבני כמטרה לחץ והביא בכליותי כל בני אשפתו עד שלא נשאר באשפתו אפילו חץ א' ועדיין לא כלה אותנו כמ"ש רז"ל חצי כלים והם אינם כלים.

א"נ אמר גדר בעדי ולא אצא הכונה שהודיענו הטובות ניסים ונפלאות שהיה עושה עמנו ועם אבותינו בימים שחלפו למו כי בימי חזקיה המלך עליו השלים מצינו שלא הוצרכו הם לצאת להלחם עם מחנה אשור רק כל ישראל היו אוכלים ושותים ומסובים בבני ברק ליל ראשון של פסח וישלח ה' מלאך ויך במחנה אשור ולז"א גדר בעדי כלומר לשעבר הוא ית' היה גודר גדר בעדי כדי שלא יזיקני סנחריב מלך אשור ולא אצא כלומר לא הוצרכתי אני לצאת להלחם כי ה' נלחם לי ועתה כעת לקח הוא ית' הקצה האח' והכביד נחשתי זה אשר אנחנו אסירי עני וברזל ולא זה לבד אלא גם כי אזעק ואשוע אם

נאמר לצעוק ולהתפלל לאל שתם האל תפילתי ע"י האויבים כי שלוחי דרחמנא נינהו והם סותמים בית תפילתינו וכאלו יאמר שתם בית תפלתי כי גוזרים גזרות לסתום בתי התפלות ואינם מסתפקים בסגירת בית התפלה לבד כי אם גם גוזרים עלינו שמדות שלא נקיים מצות אלהינו וז"ש גדר דרכי בגזית שהם מצות אלהים כענין והלכת בדרכיו וגומר הם גודרים אותם בגזרה שגוזרים עלי גזרות רעות כדי שלא אקיים אותם ולא זו בלבד אלא גם מכריחים ואונסים אותי להמיר דתי וז"ש נתיבותי עוה שעונשים אותם לעקש ולעות את דרכי הישרה ובכל זאת עדיין לא שב אפם ממני אלא כדוב אורב הוא לי האויב לראות אם אני מקיים שום מצוה מהמצות להפיל אותי בכבשן האש וכל זה בא אלי לפי שהוא ית' שהוא הארי כענין אריה שאג מי לא ירא הוא בהסתר פנים ממני ולא בהסתר א' לבד אלא בב' מסתרים כענין ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא ההסתר כפול כי הארי הוא ית' הסתיר פניו ממני וע"כ יש יכולת ביד האויב להצר לי כל השיעור הזה.

א"נ אפשר שהכתובים הללו מדברים על היצה"ר כאשר פירשנו הכתובים דלעיל אשר הוא יצר הרע להחטיא את האדם ובהיותו מחטיא לאדם בזה מבקש להמיתו ואחר שהחטא בעצמו נקום ינקם ממנו ועל היצר הרע כי הוא האויב האמתי עליו אמר וסיפר מה מעשה היצר הרע אל האדם וה"א גדר בעדי ולא אצא ע"ד מש"ה לפתח חטאת רובץ וכמעט שעדיין לא גמר לצאת הולד מרחם אמו אלא שהוציא ראשו לאויר העולם תכף נכנס היצה"ר בתוכו וז"ש גדר בעדי והקיפני היצר הרע כלומר כמעט שעדיין לא גמרתי לצאת מרחם אמי וז"ש ולא אצא ותכף הוא גדר בעדי ותכף הכביד נחשתי בשלשלאות נחשת על צוארי והכביד את עולו עלי ואמר גם כי אזעק וגומר הכונה כי ביודעו היצה"ר כי הקול קול יעקב לכן הוא עושה באופן כי גם כי אזעק ואשוע הוא שתם את תפילתי מעבור תפילה ובמה סתמה במה שגדר דרכי בגזית נתיבותי עוה והכונה כי המצות הם ב' חלקים מצות עשה עליהם אמר גדר דרכי שהייתי רוצה להלוך ללכת לקיים מצו' אלהי והיצה"ר הוא גדר דרכי בגזית ואינו מניח אותי לקיים אותס וגם המצוות לא תעשה פתני ואפת עד שנתיבותי עוה והכונה שהעותי והרשעתי ועוד דוב אורב הוא לי ארי במסתרים הכונה על היצה"ר כי הוא כדוב אורב יושב לו בחדר וכן הוא כארי יושב במסתרים לטרוף טרף לנפשי כן היצה"ר הוא אורב לו לאדם ומקומו המושכר לו הוא בחדרי חדרים משכיות לב האדם כי שם ביתו וז"ש ארי במסתרים ואפשר גם כן שקראו ארי במסתרים לפי שכל עצות היצה"ר אינם בפי' שאומר לאדם שיחטא שאם כך היה לא יאבה לו האדם ולא ישמע אליו כלל אבל מורה לו לאדם היתר ותחתיה תעמוד הבהרת ומראה לאדם סימני טהרה אבל לפי האמת הוא כארי נחבא ויושב במסתרים

לארוב לאדם ואמר דרכי סורר ויפשחני הכונה כי הוא ממלא כל דרכי בקוצים וברקונים אחר כך ויפשחני כי היצה"ר הוא המחטיא והוא גם כן נקום ינקם מן האדם כמז"ל הוא שטן וכו' באופן כי שמני שומם כי הוא המשומם אותי ולעולם דרך קשתו הוא קשת העבירות והוא לוחם ילחמני בהם כי הם חציו לירות במסתרים תם ודרך קשתו ויציבני כמטר' לחץ כדי להחטיאני וכאשר רואה כי אין בו כח להחטיאני במעשה אז לפחות משתדל להחטיא אותי במחשבתי וז"ש הביא בכליותי בני אשפתו כי הכליות שם מושב המחשבה כי כליות יועצות וזה שאמר הביא בכליותי וגו' כי החטיא אותי במחשבות רעות אשר הוא דבר נקל לחטא בהנה:

וכפי הדרך אשר פירשנו לעיל גם כן כי סודר כל ג' פסוקים על הג' גליות שגלו ישראל וכן גם עתה כנגד גלות מצרים אמר גדר בעדי ולא אצא והוא ע"ד מז"ל כי מעולם לא היה עבד יכול לצאת ממצרים ועל זה אמר הכתוב אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים כלומר שהיה בית מוכן לעבדים כי עבד שהיה נכנס למצרים לא היה יוצא ועכ"א גדר בעדי ולא אצא שלא הייתי יכול לצאת משם ושם הכביד נחשתי כי היינו שם אסירי עני וברזל אבל היה קרוב ה' אליהם כאשר יקראוהו באמת כי ויזעקו בני ישראל אל ה' ותכף וישמע אלהים את נאקתם כו' אמנם בגלות הב' גלות בבל גם כי אזעק ואשוע סתם תפילתי עד בא הזמן המוגבל למלאת שבעים שנה ובאותו הגלות הב' מהרה ספו תמו הע' שנה אמנם בגלות הזה האחרון גדר דרכי בגזית כאלו גדר לפני באבני גזית שא"א להורסם ולצאת מהגלות ונתיבותי עוה באופן שאין לי מקום לצאת מן הגלות הזה והמשיל הדבר כאלו הוא גדור באבני גזית להורות על אורך הגלות. ובאות הדל"ת הפסוק הא' הוא רמז על פרעה מלך מצרים שהיה בחצרותיו ובטירותיו והיה אורב משם לישראל וכמו שמצינו שהזמינם בביתו להתייעץ עליהם וכמש"ה ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו וגו' הוא התחיל בעצה תחלה ועליו אמר דוב אורב וגו' שם בחצרותיו ובטירותיו ועל גלות בבל אמר דרכי סורר כי השבאין היו מוליכין אותם יחפים על הדרכים אשר עלו כולם קמשונים וילכו בלא כח לפני רודף וז"ש דרכי סורר בקוצים וברקנים ויפשחני שמני שומם וכנגד הגלות הג' אשר אנו בו אמר דרך קשתו וגו' כי בכל עת ובכל רגע אני מוצב לקראתם כמטרה לחץ:

פסוק ח

ובמדרש **גם כי אזעק ואשוע**. ר' אחא אמר כל המתפלל עם הצבור למה הוא דומה לבני אדם שעשו עטרה למלך בא עני א' ונתן חלקו בתוכה מה המלך אומר בשביל זה עני איני (זז) (ה"ג בעלי י"ע) מקבלה מיד מקבל המלך ונותנה בראשו כך אם היו י' צדיקי' עומדי'

בתפלה ורשע עומד ביניהם מה הקב"ה אומר בשביל רשע זה איני מקבל תפלתם בתמי'. ורבנין אמרי בא אחר הצבור מעשיו נפרטין למה הוא דומה למלך שנכנסו אריסיו ובני ביתו לכבדו בא אחד באחרונה אמר חסת' חביתו מי גרם לו הרי שבא באחרונ' כך כל המתפלל לאחר הצבור מעשיו נפרטין לכך נאמ' גם כי אזעק ואשוע סתם תפלתי שתם כתיב לפי שתמו הצבור תפלתהון עכל"ה:

והרב מורי זלה"ה כתב בפירוש המאמר הזה ז"ל הנה ר' אחא קרא כפשטיה דמיירי בלשון יחיד ללמד על המתפלל ביחיד שאין תפלתו מקובלת אלא אם כן יהיה כשר וצדיק וראוי מצד עצמו מה שאם יתפלל בצבו' אינו כן אלא תפלת הרשע מקובלת בכלל שאר הצדיקים כי לא לבד שאינו מזיק לתפלת שארית הצבור אלא גם תפלתו מקובלת והביא משל בני אדם שעשו עטרה למלך ובא עני ונתן חלקו כו' ללמד לנו שכשאנו אומרים שגם תפלת הרשע מקובלת עם תפלת הצדיקים היינו כאשר התפלה היא כתקנ' ואין בה פיסול מחמת עצמה כלל אז לא תזכרנה מעשיו הרעים של אותו הרשע בעת ההיא אמנם אם התפלה אינה כתקנה בודאי לא תתקבל בשיתוף האחרים ולא תתערב עמהן להיות בכלל העטר' וזה נלמד מהמשל שאותו העני שנתן חלקו אין פחיתותו וגרעונו בשביל החלק שנתן שהיה גרוע שהשאר נתנו זהב או כסף והוא נתן נחשת וברזל או כסף סיגים כי בודאי יחשבו לפושעים המקבלים ממנו לערב אותו בעטרה ולזייף אותה וא"כ אין הפחיתות רק מצד היותו עני ובלתי חשו' שאפילו שיהיה חלקו שוה לשאר בני האדם אין זה כבוד המלך ללבוש עטר' שאדם עני נתן בה חלקו ומ"מ אינו חושש לחלק אותו העני בשביל שאר האנשים החשובים שעשאוה כן יהיה דמיון הרשע שהוא מתפלל עם צדיקים אינו חושש להיותו רשע והתפלה מקובלת ונעשית עטרה בראש חי העולמים ואינה נדחית וכמ"ש ז"ל בפסוק שומע תפלה וכו' אמנם אם תהיה מחשבת פיגול בתפל' או באופן אחר שהתפלה לא תהיה כתקנ'. בודאי שהיא פגם גדול בעטרה שיהיה בה זיוף ועירוב כסף סיגים או בדיל ונחשת ובודאי שאז נפסלת התפלה ולא תתקבל זו היא סברת ר' אחא ואמנם סברת רבנין דלא מבעיא רשע אלא אפילו שיהיה צדיק או בינוני צריך שיתפלל עם הצבור ואם לא התפלל עמהם אפי' שיהיה תכף אחריהם שלא עבר זמן כלל אפשר שיבא לו היזק רב שמעשיו נפרטין ולזה הביא המשל למלך שנכנסו אריסיו וכו' להורות דבשוין משתעי כי אין ריעותא לאותו שנסתם חביתו אלא שבא באחרונה וכן הנמשל אין רעותא לאותו שמעשיו נפרטין אלא שהתפלל אחר הצבור וזש"ה גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי ולמה לפי שתם תפלת הצבור כי דרשינן שתם כפי המכתב שכתוב בשי"ן ותרתי שמעינן מיניה לשון סתימה ולשון השלמה מדכתיב בשי"ן ולא

בסמ"ך ואמר לכך נאמר גם כי אזעק וכו' לומר שאין כונתם להכחיש את סברת רבי אחא אלא לומר שמהפסוק הזה אין ראיה כי הפסוק הזה לכך נאמר וכו' נמצא תורף הענין דרבי אחא פריש קרא במעלת המתפלל עם הצבור ורבנן פרשי קרא בגריעות המתפלל ביחיד ורב אחא אפשר דלא סבר כרבנן אמנם רבנין כר' אחא עכ"ל.

ואפשר לי להוסיף עוד בזה המאמר כי גם אם ענין תפלת הצבור בודאי שהעשרה צדיקים היו מכוונים בתפלה בכוונה שלימ' לא כן הרשע אשר בתוכם כי בודאי שלא כיון באותה תפלה ככונת הצדיקים והלואי שתהיה תפלה בלא כונה כלל לא כונה טובה ולא מחשבת פיגול רק תפלה פשוטה ותפלה זו נמשלת לחלק העני אשר נתן בעטרה כי בודאי שלא נתן בחלק אשר נתנו כל אחד מהי' עשירים ודייק זה מ"ש בא עני א' ונתן חלקו בתוכה כלו' חלקו כפי הראוי לו שאם כל אחד ואחד נתן ח' או י' ליטרין כסף והוא נתן מעה כסף חלקו כפי עונייו וכן הוא בענין תפלת הרשע שנתן חלקו כפי עונייו וכפי מיעוט מעשיו נמצא שהחלק שנתן הרשע מאפס ותוהו נחשב ואילו היתה לבד' לא היתה נחשבת כלל ולא היתה מקובלת ועתה שנתערב' תפלתו הוה סלקא דעתין שיעשה היזק גם לשאר תפלות הצדיקים כי עירב פסולת באוכל אלא שהקב"ה אומר וכי בשביל רשע זה איני מקבל תפלתם ומקבל אותם יחד וגם תפלת הרשע תקובל כי כבר נתן חלקו בעטרה שעשו הצדיקים לראש הצדיק הוא השי"ת כדמיון העני שנתן חלקו בעטרת המלך ודייק עוד בלשון המאמר דקאמר כך אם היו י' צדיקים עומדים בתפלה ורשע עומד ביניהם נראה דדווקא כאשר יש י' צדיקים מלבד הרשע והרשע הוא י"א אז הוא ראוי שתקובל תפלת' ואומר השי"ת וכי בשביל רשע זה איני מקבל תפלתם לפי שכבר יש י' שהם מנין של עשרה צדיקים כדי שיעור עשיית העטרה כי בפחות מי' אין בה שיעור לעשיית עטרה שלימה וחשובה כי בי' אומרים קדיש וקדוש' לא כן בט' ולכן כאשר יש י' צדיקים מלבד הרשע הנה אז הרשע הוא כיתר לצורך עשיית העטר' ומבלתו תעשה העטרה וכל היתר כנטול דמי ולכן אינו מעכב לקבלת תפלות הצדיקים והוא דמיון לאותם בני אדם שעשו עטרה למלך שכבר הם נתנו כשיעור הצריך לעטרה אלא שבא גם העני הוסיף בה מדיליה חלקו אמנם אם לא יהיו אלא ט' צדיקים ורשע א' שהתפללו יחד אפשר שבשביל אותו רשע לא תקובל תפלתם ודריש ר' אחא דרשא זו מקרא דכתיב גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי נראה כיון שמדבר בלשון יחיד אזעק אשוע שתם תפלתי נראה כי מפני שהתפללתי תפלה ביחיד ע"כ שתם תפלתי הא' אם הייתי מתפלל בצבור לא היה סותם תפלתי וכל עוד שלא יש אלא ט' צדיקים תפלת יחיד מתקרי כי חד ט' וט' כחד ואפי' שיהיה רשע משלים לי' הרשע כמאן דליתיה דמי

וכתפלת יחיד חשיבא ואינה נעשי' העטרה הראויה ליעשו' מתפל' שהיא במנין של י' ואיכא בינייהו בין ר' אחא לרבנין כי לר' אחא אם האדם התפלל ביחיד אפי' שיתפלל קודם שהתפללו הצבור אפשר שלא תקובל כיון שהתפלל ביחיד ולא נאמר שתהי' אותה התפלה מזומנת ביד המלאך עד שיתפללו הצבור ואז מערבה עם תפלת הצבור כי לא תתערב עם תפלות הצבור רק כאשר התפלל עם הצבור ממש ושם חלקו עמה' ודייק קרא דנקט בלשון יחיד כי כיון שנאמרה ביחי' ע"כ שתם תפלתי אמנם רבנין סברי כי אם האדם הקדים והשכים כמו השחר עלה והתפלל קודם שתמו הצבור תפלת' אפי' שהוא אמרה ביחיד המלאך המקבל התפלות מערב גם אותה התפלה של אותו יחיד שקדם והתפלל כי עדיין זמן תפל' לכל היא אמנם אם הדלת תסוב על צירה והוא על מטתו ואחר שתמו הצבור תפלתהון בא באחרונ' והתפלל אז מעשיו נפרטין וז"ש בא אחר הצבור מעשיו נפרטין למה הוא דומה למלך שנכנסו אריסיו בני ביתו לכבדו בא א' באחרונה אמר תסתם חביתו מי גרם לו הרי שבא באחרונה כך כל המתפלל לאחר הצבור מעשיו נפרטין לכך נאמר גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי שתם כתיב לפי שתמו הצבור תפלתהון הנה מדבריהם משתמע כי מאי דאמרן איכא בינייהו:

עוד כתב הרב מורי זלה"ה גדר בעדי ולא אצא ועכ"ז שלא הייתי יכול לצאת הכביד נחשתי ובכבלי ברזל הביאני אע"פ שלא הייתי צרי' וזאת אומר' שאין זה רק גודל חרונו ית' והוא רמז אל הגליו' אשר גדר השי"ת בעדם וחק וזמן נתן להם וגדר בעדי שלא לצאת מהם אם לחרבן ראשון ע' שנה אם לשני עד קץ הימין ועכ"ז הכביד נחשתי והם צרותי שרבו כמו רבו עכ"ל:

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב הנה העומד בבית האסורים אפשר שינצל וימלט בא' מב' דרכים כי אם הוא אסור בנחושתים ובכבלי ברזל כדרך רוב האסורים אפשר שיהיה הכבל חלוש ונקל לישבר הכבל וינצל:

ואפשר שינצל עוד מצד אחר אף שיהיה אסור בנחושתי' כבדים והוא אם יצעק וישמעו קולו ויבואו אוהביו וישברו הכבלים:

וספר הנביא שהיה אסור בבי' האסורים וז"א גדר בעדי ולא אצא וגומר ואמר שהיה אסור באופן שמכל השתי אופנים שאפשר שתבא ההצלה לא היתה אפשרית כנגד הראשון אמר הכביד נחשתי שהיו הנחושתים כבדים שלא היה יכול להנצל מהם בשום צד כמו שעושים היום הכבלים משני עצים כבדים שאי אפשר להמלט מהם כי המסגר הוא רחוק מהאיש האסור שם ולא יוכל לפותחו:

וכנגד הדבר השני והוא שאף בהיות הכבלים כבדים ובלתי אפשר לשבר אות' הנה אי אפשר שיבואו מחוץ לרוחתו לשועתו באופן שאין מקום להצלתו:

ולהיות שלכל ב' דרכי ההצלה צריך תנאי ג' והוא שיהיה בקי בדברים אשר ינוס בהם ויהיו הדרכים מפותחים ומרווחים שיוכל לנוס במרוצה באופן שאף אם ירגישו בדבר וירדפו אחריו לא ישיגוהו:

פסוק ט

הנה כנגד התנאי הזה אמר גדר דרכי וגו' והוא כאלו אמר שאף אם היה אפשר שישמעו צעקתו ויצאו וישברו הכבל וימלט משם ואפילו היה אסור בלתי נחושתים עדיין אין לו הצלה כלל מצד הדרכי' שאינו יכול לצאת משם יען גדר הדרכים כולם בבנין גזית שאי אפשר לעבור בשום צד ולא עוד אלא אף אם לא היו הדרכים בנויי' בגזית שאי אפשר לעבור והיה אפשר שיצא הנה הנתיבות הם מעוותות שאין יוצא ואין בא בהם ולא יוכל לברוח כי הבורח צריך שיהיה בקי מאד שאם לא כן יתפשוהו מיד וזהו אומרו נתיבותי עוה וגומר. עוד כתב שעל הדרכים והם הדרכים הידועים לכל ומרווחי' אלו גדר אות' בגזית וסת' אות' לגמרי כדי שלא יוכל ללכת בהם אף כי הכל היו בקיאים ללכת בהם עתה הם גדורים בגזית וסתומים אמנם הנתיבות והם דרכים צרים אורחות עקלקלות בלתי ידועים לכל רק לבקיאים אלו עוה אותם באופן שאם היה הולך בהם היה חושב שהוא הולך לפנים והוא שב לאחור באופן שהיה נתפש מיד וז"א נתיבותי עוה:

או יאמר גדר בעדי וכו' הכונה שגד' בעדי עם היות שהוא לא היה יוצא אף אם לא היה גדר בעדו יען תשש כחו והוא כאלו אמר שלא נתפייס באפיס' כחי המחייב לי שלא אצא מצד עצמי אלא שרצה לגדור בעדי וז"א גדר בעדי ולא אצא ר"ל גדר בעדי ללא צורך כי אני לא אצא כי אין בי כח לצאת אף אם לא היה גודר בעדי וכן עם היותו מצד חולשתי ואפיס' כחי כאלו היו לי נחושתי' לא נתפייס בנחושתי הטבעי רק שרצ' להכביד אותו עוד וזהו הכביד נחשתי ר"ל יותר על מה שהיה נחשתי המחייב אותי שלא לזוז ממקומי הוא הכביד אותו עוד כי חושש לחששו' רחוקות. ובזה יתיישב לשון הכתוב על נכון שלכל הפירושי' ה"לל גדר בעדי שלא אצא והי"לל הכביד נחשתי עלי או שם אותי בנחושתים כבדי' כי אומרו הכביד נחשתי נראה שהוא כבד בנחושתים והכביד אותם ובמה שאמרנו מתיישב הכל:

ולהיות כי מי שהוא על האופן אחר זכר שלא יוכל לזוז ממקומו בשום צד לא יתכן בעולם שיאמר עליו שיהיה לו ריוח והצלה מצד עצמו רק מצד אחר שיבא שם להצילו וזה יהיה בא' מב' פנים אם שהוא יקרא מי שיעזור לו וקולו ישמע למרחוק ויבאו לקבל

צעקתו לרוחתו לשועתו ויוציאוהו משם כי אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים ומה גם בהיותו על האופן אשר זכר ועל אופן ההצלה הזאת אמר גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי ירצה אני מעצמי איני יכול ליזעוק ולשוע כי תשש כחי רוחי ושיחי על הדרך שזכרנו אף גם שהייתי יכול לזעוק ולשוע אין מי שישמע שהוא התכלי' המכוון בזעקה פה וז"א גם כי אזעק ואשוע וכו' כי מלת גם יורה על הכונה שזכרנו כאלו אמר גם אם הייתי יכול לזעוק אינו מועיל לי בהיות הכונה בזעקתי שישמעני שומע ויבא להצילני וזה לא יתכן כי שתם תפלתי כ"ש שאיני יכול לזעוק כנזכר והוא דקדוק נכון מסכים אל הכונה הנכונה הנז' והאופן הב' מההצלה תהיה שאף שהוא לא יוכל לזעוק ואף אם יהיה צועק אין מי שישמע אפשר שיבאו אנשים שם ע"צ הקרי וההזדמן או לאיזו כונה ויצילוהו משם אף אם היה כאלם לא יפתח פיו לז"א שגם זה לא היה אפשר בו יען כל המעברים סתומים וסגורים שהדרכים גדר בגזית וז"א גדר דרכי בגזית והנתיבות והם הארחות הבלתי ידועות לכל הם מעוותות וז"א נתיבותי עוה באופן שאין יוצא ואין בא ואין מקום להצלה כלל:

פסוק י

ותזנח משלום נפשי. ידוע כי שלום הוא שמו של הקב"ה כענין ויקרא לו ה' שלום אמר לפי ששכחתי שם אלהי ע"כ באה אלי הצרה הזאת וז"ש ותזנח משלום נפשי ושכחתי תורתו ובחוקותיו לא הלכתי ומאסתי מצותיו ועל כן נשיתי הטובה שהיתה לי עד עתה ובאה עלי הרעה ביען שכל חוזק ותוקף בר ישראל הוא קיום מצותיו ית' ואני שעזבתי פקודיו אמרתי אבד נצחי ותוקפי ומעוזי כיון שלא שמרתי המצות אין לי שום חוזק ז"ש ואומר אבד נצחי ואין לי עוזר וסומך אלא רחמיו ית' וז"ש ותוחלתי מה' אין לי תוחלת ותקוה רק משם זה דיי' שהוא המורה על רחמים. ועוד אפשר שנתן סיבה עצומה לרעה הבאה עליה' והוא מש"ה על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי וז"ש ותזנח משלום נפשי ואין שלום בעצמי והכל מפני חטאתי כי נשיתי טובה שהיא התורה וכמ"ש ז"ל אין טוב אלא תורה כי היא הטובייות האמיתי ולפי שנשיתי ושכחתי ועזבתי את התורה על כן ותזנח משלום נפשי לפי שנשיתי טובה:

א"נ אמר ותזנח משלום נפשי וגומר הכונה הודיענו כי סבת הגלות היה על שנאת חנם שהיה מהם בהם וכמש"ה חבור עצבים אפרים הנח לו חלק לבם עתה יאשמו ח"ו וז"ש ותזנח משלום נפשי כלומר בהיות כי ותזנח משלום נפשי וכל כך שנאה היה לי עם חברי עד כי לא הייתי נותן לו אפי' שלום ושכחה נפשי מלשאול בשלום כל אדם. או הכונה שלא היה שלום בינינו אלא חילוק הלבבו' ועל כן באה עלי הרעה ונשיתי טובה ומרעה

אל רעה יצאנו כי כל יום קללתו מרובה מחבירו וכמז"ל שאין לך כלי מחזיק טובה אלא שלום ובהפסד הכלי תפסד מה שבתוכו:

אי נמי אמר ותזנח משלום נפשי לפי שלפעמים הרעה הבאה על האדם לא היתה נחשבת לכלום בערך הרעה עצמה אם היתה נערכ' בפני עצמ' והיא רעה גדולה כשמעריכין אותה בערך הטובה שהיתה לאיש ההוא קודם לכן לכ"א כאן כי רעתם וצרתם היתה גדולה עד מאד היא בעצמה ולא בערך הטובה שהיתה להם קודם לכן וז"ש ותזנח משלום נפשי אחר ששכחתי השלום שהיה לי מקודם לכן ונשיתי הטובה הרעה שבאה עלי היתה כל כך גדולה כי נתיאשתי מן הרחמים ואומר אבד נצחי ואבד תוחלתי מה' ומלת אבד מושכת עצמה ואחרת עמה ובודאי שלא ייטיב עוד עמדי כיון שהביא עלי רעה גדולה כזאת כי זה מורה על רוב כעסו עמדי כיון שזכירת עניי ומרודי הוא לשון מרירות כלומר כיון שכשאזכור עניי ושברי וצרתי לבד מבלי פנייה אל הטובה הקודמת אלא הרעה נערכת בפני עצמה הוא לענה וראש:

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב הביא בכליותי וגו' השבעני במרורים וגומר הפליג ברעתו מב' צדדין אם מצד הרע בעצמו שהיה גדול מאד ואם מצד הנחמה שלא היה לו מקום וצד בעולם להתנחם והנה על הרע מצד עצמו אמר הביא בכליותי בני אשפתו ירצה שהחצים והם בני האשפה אשר לקשת אשר דרך האויב לירות לו הביא אותם בכליותיו ולא בקרב לבו כדי שימות מעט מעט כי אם היה מביא אותם בקרב לבו היה מת פתאום ולא היה מרגיש עוד כאב כלל אך הביא אותם בכליותיו כדי שירגיש המיתה והצער מעט מעט ולא ימצא שום צד לנחמה:

ועל העדר הנחמה אמר הייתי שחוק וגו' והוא כי כאשר יראה המצטער שאחרים מרגישים צערו הוא חצי נחמה לו אך כשאינם מרגישים צערו אין לו צד להתנחם אמנם כשיהיה להפך שלא די שאינם מצטערים בצערו אלא שהם שמחי' בצערו אז צערו יתוסף ונעשהו כפול ומכופל וע"כ להפליג על היות צער נוסף על צערו מצד הרואים אמר הייתי שחוק לכל עמי וגומר ועל שתיהן אמר השביעני במרורים ירצה מצד הרע בעצמו שהיה בהפלגה אמר השביעני במרורים ועל הצער אשר היה מצטער בשמחת הרואים אמר הרוני לענה וזה כי הנחמה מהרע המגיע לאדם הוא כמו שיקוי טוב שנותנים לנר שהשביעוהו מרורים להסיר מעליו המרירות ולהמתיק חכו אך כשאין שם נחמה וכ"ש בהיות תוספת צער ודאגה נמצא שהשקוי שנותנים לתקן רוע המרורים המכונים ברע המגיע לו הם לענה והם מרירות:

והרב מורי זלה"ה כתב ובמדרש השביעני במרורים זה י"ט הראשון של פסח דכתיב על מצות וגומר הנה הרגישו אומרו במרורים דהל"ל ממרורים ולכן פירשו דמיירי בי"ט הראשון של פסח ר"ל בעת אכילת המרורים והכונה כי ידוע שביום שחל י"ט של פסח בו ביום חל ט' באב ובסימן המסור א"ת ב"ש וגומר וא"כ היה מקונן שבלילה כזו השביעה השי"ת שמחה וגיל לאין תכלית ועתה בלילה כמוה הרוה אותה לענה וראש בליל ט' באב וזהו להגדיל הכאב מאד על דרך מאמר הכתוב זכרה ירושלים וגומר ומה גם בהיות שיום הששון והשמחה נהפך לאבל ויגון כדאמרן. ועוד יאמר כי ידוע שהאדם שהוא מורגל ברב טוב וישע וששון ושמחה יתירה כאשר יחסר מהנהו ירגיש ביותר ויגדל יגונו מאדם אחר אשר לא ראה מאורות הטוב מימיו ביתרון וכ"ש אם נחלה השעה לחול עליו רעות רבות וצרות נמצא שהטוב העבר יהיה סבת הרגשת הרע לאין תכלית יותר ממה שהוא מצד עצמו וז"ש מה שהשביעני בלילי י"ט של פסח הרוני לענה בליל ט' באב נמצא שכיון שהטוב הוא סבת הגדלת הרע ראוי לכנות הטוב בשם רע וזהו שאמר הוי ליל י"ט הראשון של פסח הוא ליל ט' באב ומאי דנקט ליל י"ט הא' של פסח משום שמעולם לא היו ישראל במדרגה עליונה והצלחה יתירה מפורסמת וגלויה לכל העמים כי אם בצאתם ממצרים כנודע:

עוד כתב מורי הרב זלה"ה הביא בכליותי וגומר דבר על מלך אשור ואמר הביא בכליותי והם מבחר ארצות ארץ ישראל אנשים נבזים ופחותים והם השומרונים ודומיהם וכמו שמבואר בספר מלכים ויהיה אשפתו מלשון אשפה וזבל וכמ"ש במדרש משמיה דשמואל בני אדם שאוכלין הרבה ומוצאין אשפות הביאן עלי וז"ש בני אשפתו.

פסוק יא

וביאר הדבר עוד באופן הרע שעושה עמו בפועל וה"א דרכי סורר ירצ' בגלוי מה שהוא עושה אינו עושה רק שסורר דרכי שלא אוכל לצאת ולבא שם בדרכי קוצי' וסירי' וברקני' אמנם בסתר קודם זה ויפשחני ושמני שומם בהחלט וז"א ויפשחני שמני שומם ירצה מה שעושה עתה בהווה הוא שסורר דרכי אמנם כבר פשחני ושמני שומם בשעבר בסתר ואחר ששמני שומם הוא סורר דרכי ובזה יתיישב למה לא אמר כלו לשון עבר וה"ל דרכי סרר או כולו פעל הווה ואמר שכמו כן ראשונה דרך קשתו כאויב לבלעני חנם ואח"כ הציבני כמטרה לחץ שלא כדרך המורי' החיצים כי ראשונה משימי' המטרה ואח"כ דורכים קשתם לירות החצים אל המטרה אמנם זה האוייב ומתנקם כדי שלא יהיה מקום לחרטה ראשונה דרך קשתו שיהיה מוכן לירות לי ואח"כ ויציבני כמטרה לחץ עכ"ל:

כפי הדרך שפירשנו כי כל פסוק מדבר על גלות א' מהג' גליות כנגד גלות מצרים אמר הביא בכליותי בני אשפתו והכונה על הגזירה שנגזרה אם בשחיטת הילדים שהיה שוחט פרעה הרשע אם על גזירת כל הבן הילוד כי בניו של האדם הם הם כליותיו ממש ועז"א הביא בכליותי וגומר ועל גלו' בבל אמר הייתי שחוק לכל עמי כי כל האומות היו משחקו' עלינו והיינו ללעג וקלס לסביבותינו ואומרו לכל עמי הכונה כי לכל עם אשר אני הייתי שרוי עמו ועל כן קראו עמי בכינוי לרמוז אל העם השרוי עמי הייתי שחוק אליהם ולא די זה אבל היו אומרים לנו שננגן להם באומרם שירו לנו משיר ציון וז"ש נגינתם כל היום לרמוז כי השחו' שהיו משחקים עלינו היה להם במקום ניגון וז"ש נגינתם כל היום. אמנם הגלות האחרון הכביד וע"כ המשיל כי אכילתו היה מרורים וז"א השביעני במרורים וגם שתייתי היתה לענה וז"ש הרוני לענה כי רוייה שייך בשתיה. ועל גלות מצרים אמר ויגרס בחצץ שני' וגומר כי כל היום היה נתון בעפר ואפר בחמר ובלבנים וכנגד גלות בבל אמר ותזנח משלום נפשי והטעם על אשר נשיתי טובה והיא התורה כי אין טוב אלא תורה ועל מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי וכנגד הגלות הג' הזה אמר ואומר אבד נצחי ותוחלתי מה' כי היאוש פרח בלבותם של ישראל לא כן היה בגלות בבל כי למלאת ע' שנה נגאלו:

הנה כפי הדרך אשר פירשנו לעיל שאר הפסוקים שהיה מקונן לאותם האנוסים אשר אנסום להמיר את דתם ואחר שהמרו את דתם היו מעלילים עליהם עלילות והיו שורפים אותם בכל עת ובכל שעה וכאש' לא היו מוצאים בהם הגוים שום עילה מפורסמ' אז היו אומרים כי בכליותי ובתוך לבי אני מואס בדתם ואוהב את דתי וז"ש הביא בכליותי וגו' הוא אומר כי בכליותי אני אוהב תורת אלהי וע"כ ממיתים אותי באופן שהייתי שחוק לכל עמי שהם אותם אשר קדשו ש"ש ולא המירו את דתם הם שוחקים עלי שם בג"ע שרואים שלא נתקיימה עצתי שחשבתי לחיותי ולהארי' ימים בעולם הזה והרי הם הורגי' אותי אחר שהמרתי את דתי ועל כן הייתי שחוק להם ונגינתם כל היום כי עשו לי הגוים הללו שתים רעות א' שהשבעני במרורים והם כל העונות אשר העבירני עליהם בהמיר את דתי כי הם מרים כלענה ועוד עשו לי כי אחר שהמרתי דתי והלכתי אחר עצת' הרגו אותי וז"ש ויגרס בחצץ שני וגו' ובזה נטרד אני מן העה"ז ומן הע"ה וז"ש ותזנח משלום נפשי שהוא הע"ה שהוא השלום הבא על מנוחת הצדיקים וכמ"ש ז"ל כתובות פרק הנושא א"ר חייא בר גמדא א"ר יוסי בן שאול בשעה שהצדיק נפטר מן העולם אומרים מלאכי השרת לפני הקב"ה רש"ע צדיק בא כו' ויש לדקדק בדבריה' כי למה צריך הודעה זו והלא הכל גלוי וצפוי לפניו ית' ומה להם למלאכי השרת להודיעו

צדיק בא. ועוד מה היא כונתם אמר עוד בהודעה זו. אמר הקב"ה יבאו צדיקים ויצאו לקראתו וקשה כי היה די שיאמר יצאו צדיקים לקראתו מאי יבאו צדיקים דקאמר מהיכן יבאו ועוד מנ"ל לר' יוסי כל זה ואם יצא לו מקרא דיבא שלום בכתוב אין דבר מזה:

אלא אפשר כי ר' יוסי סבירא ליה מאי דקאמר ר"א במאמ' המובא אחר זה כי כשהצדיק נפטר ג' כתות של מלאכי השרת יוצאים לקראתו א' אומרת יבא שלום וגו' ולכן באים מלאכי השרת להודיע אליו ית' שהצדיק בא כדי שיתן להם רשות לצאת לקראתו וז"ש רבש"ע צדיק בא כלומר שלחנו ונלכה לקראתו:

ועוד אפשר כי בהיות שמכל מצוה ומצוה שאדם עושה הוא בורא מלאך א' מצד הקדושה ועליהם אמר אומרים מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע צדיק בא והם מלאכיו של צדיק זה הנפטר ובאים לפניו ית' לאמר הרי הצדיק שבראנו בא וראוי לכבוד ולשכר כי הוא עשאנו וראוי לשכר אומר הקב"ה יבאו צדיקים וגו' להיות כי כל צדיק וצדיק יש לו מדור לפי כבודו ואינו חפץ הוא יתברך שיראו הצדיקים לקראתו וילך כל א' ממקומו הוא לבדו כי אין זה כבוד הצדיק אלא יבאו צדיקים כל א' ממדור שלו ויתאספו במקום א' ואח"כ כלם כא' יצאו לקראתו כי זה הוא כבודו של צדיק שיצאו מרובים ביחד לקראתו ואומר הוא ית' להם איני חפץ שמיד אחר שתבואו עמו שתלכו כל א' וא' לבית מנוחתו אלא יבא בשלום הוא תחלה וינוח הוא במדור שלו ואח"כ ינוחו כל הצדיקים על מנוחת':

וז"ש רש"י ז"ל ויבא בשלו' ואח"כ ינוחו הצדיקים שיצאו לקראתו על משכבות' כי אומר הוא ית' שימתינו הצדיקים אשר יצאו לקראתו עד שיכנס הצדיק שנפטר עתה במעונו ובמדור שלו ואח"כ ילכו הם וינוחו על משכבותם ולא קודם ויצא לו לר"י כל זה מן הכתוב הקודם לזה דיבא שלום שם בישעיה אומר הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואין איש מאנשי העולם הזה שם על לב ואנשי חסד שהם הצדיקים שכבר מתו נאספים כולם למקום א' לצאת לקראת הצדיק הנפטר הזה בעבור שבאנשי העה"ז אין בהם מבין כי מפני הרעה העתידה לבא נאסף הצדיק ואינם מכירים בכבודו ולכן הם שהם מכירים בכבודו נאספים לצאת לקראתו לכבודו ואומר להם הוא ית' שימתינו לו עד שיבא בשלום הנפטר הזה ויבוא במנוחתו ואח"כ ינוחו המה על משכבותם. נמצא שיש שלום לצדיקים בע"ה ולכ"א המקונן על אנשי הגלות ותזנח משלום נפשי כיון שהמרתי את דתי וגם נשיתי טובה בעולם הזה כי נטרדתי משני העולמות מן העה"ז ומן הע"ה ואומר אבד נצחי ותוחלתי מיי' אבד כי מה אדבר ומה אצטדק לפניו אחר שפניתי אליו עורף ולא פנים והמרתי את דתי:

אי נמי לפי שבזמן החרבן כל עיקר שהיו מצרים לישראל היו הפריצים יותר מן האויבים עכ"א הביא בכליותי בני אשפתו והכל ע"י הפריצים וז"ש על הפריצים הייתי שחוק לכל עמי ונגינתם כל היום והשביעני השי"ת במרורים והרוני לענה ויגרס בחצץ שני וגו' הכונה שדרך העולם שלא לטחון החטים עד שיברו וינקו אותם אבנים קטנים שיש בתוכה וכאשר הביא השי"ת באותו הזמן רעב לעול' לא היו מנקים את החטים אבל היו טוחנים אותו כך ואותם הרגבים והאבנים קטנים שבו היו נטחנין עמו והיו מעורבות עם הסלת וכאשר היו אוכלין אותו הפת היו האבנים נרגשים בשניו וז"ש ויגרס וגו' וההנכון כאלו שבר בחצץ שני והם אותם האבנים שבתוך הסולת ועוד הכביד הרעב והרעב כבר בארץ עד שמוכרי הפת היו הם מערבים אפר עם הקמח ולשים אותו ביחד כדי להשתכר ועכ"א הכפישני באפר:

פסוק יט

הכונה שלא תאמר שאם חטאתי כבר סבלתי עוני וייסורין כנגד חטאתי לז"א זכר עניי ומרודי ולשון זכר דקאמר הוא מקור כלומר זכירת העוני והיסורין שסבלתי וגם המרד שמרדתי הוא לענה וראש כי כשאזכור שניהם ואשקול זה לעומת זה המרד והפשע שמרדתי לפניו ית' הוא יותר ויותר וז"ש זכור תזכור נשמתי זוכרת שתי הזכירות הייסורין שסבלתי והמרד שמרדתי ותשוח עלי נפשי כי טומאתה יותר מן הייסורין שסבלה ועל כן היא נשברת ונכנע' ומתעטפת על רוב פשעיה וכיון שאני רואה כן כי עונותי רבו למעלה ראש ולא כחטאתי עשה לי ולא כעונותי גמל עלי זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל לרחמיו כי ידעתי שאיני ראויה לטובה כלל רק ברחמיו וברוב חסדיו וכמ"ש לעיל ותוחלתי מה' אין לי תוחלת רק מזה השם על צד הרחמים וז"ש חסדי ה' כי לא תמנו זאת אשיב אל לבי כי המרד שמרדתי הוא יותר מן הייסורין שבאו עלי על כן אוחיל חסדי ה' אוחיל לחסדיו ולרחמיו הרבים.

אי נמי אמר זכר עניי וכו' הכונה כי כשאזכור הרעה והצרות אשר עברו על ראשי הוא לענה וראש ולא לבד כשאזכור הרעה הבאה עלי ממש והצרות אשר עברו על ראשי אלא בנותני אל לבי בלבד לזכור הצרות אשר עברו עלי וז"ש זכור תזכור אפי' כשאני נותן אל לבי לזכור מני אז ותשוח עלי נעשה בשרי חידודין חידודין ולבי כדונג המס ימס ונפשי נשברת ונכנעת מגודל ותוקף צרותי אבל מ"מ לא נתייאשתי מכל וכל אלא אדרבא זאת אשיב אל לבי אני משיב תשובה אל לבי ואומר כי אדרבה על כן אוחיל לו כיון שהביא עלי מן הרעה כל אשר אמר עלי ע"י עבדיו הנביאים כן יצמיח צדקה ותהלה ויקים גם הנבואות שאמרו עלי מן הטובה שעתיד להביא עלי כי מדה טובה מרובה.

אי נמי אמר זאת אשיב אל לבי אעפ"י שגודל ותוקף הצרות גורמין לי להתייאש מן הרחמים ותשוח עלי נפשי מ"מ תשובה אל לבי אשיב כדי שלא יתייאש אלא שייחל ויבטח והתשובה היא זאת חסדי ה' כי לא תמנו והכונה כי לפי מה שעבר על נפשנו שאנחנו כטלה ולולי ה' שהיה לנו אזי חיים בלעונו היה ראוי שלא ישאר בעולם שארית מישראל הלא הם מ"ה באורך גלות כזה וכיון שאני רואה כי לא תמנו ולא היתה בנו כליון חרוץ זהו בודאי חסדי ה' אלינו ואם כן אין לנו להתייאש ולומר שכיון שהביא עלינו כל הרעה הגדולה הזאת בודאי כי נפשו געלה אותנו ומאוס מאס בנו וכי כלו רחמיו מעלינו ולא ירחס עוד עלינו אלא בודאי כיון שהחיינו וקיימנו והעמידנו זמן רב כזה ולא הכריתו את שמינו מן הארץ זו היא הורא' כי לא כלו רחמיו שאם לא רצה בנו למה לא עשה עמנו כלה וז"ש זאת התשובה אשיב אל לבי ועל כן על פי התשובה הזאת אוחיל לרחמיו ית' ודבר זה שהוא עושה עמנו שמציל אותנו מיד א"ה מ"ה שלא יכריתו את שמנו מן הארץ לא יום אחד ולא יומים כי בכל יום ויום היו עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם וז"ש חדשים לבקרים בכל בק' ובקר ובכל יום ויום הוא עושה עמנו חדשים ונסים ונפלאות להצילנו מידם ומכל זה שאנו רואים שהוא ית' עושה עמנו צריך לנו להאמין בו ית' ולבטוח בו שיושיענו מצרתינו וז"ש רבה אמונתך הרי תשובה אחת ועל כן אוחיל על התשובה הזאת אוחיל ועוד תשובה אחרת שגם היא לי פתח תקוה והיא זאת כי חלקי ה' אמרה נפשי כי ידוע כי הוא ית' חלק ע' אומות לע' שרים ולעם בני ישראל בחר לו יה לחבל נחלתו ומאותם הע' אומות לא נמצאו עתה בכל העולם רק ב' או ג' אומות וכל השאר תמו נכרתו ונתבלבלו כי בא סנחריב ובלבל את העולם באופן שהשר של אותם האומות שנאבדו אינו יודע ומכיר את חלק' ולא האומה אשר בארץ המה מכירים את השר שלהם ויודעים איזהו השר שהוא חלקו ולא כן אנחנו עם בני ישראל כי עדיין אנו מכירי' את חלקנו שהוא השי"ת ואנחנו מובדלי' מבין כל שאר האומות אני לדודי ודודי לי וז"ש חלקי ה' אמרה נפשי וע"כ אוחיל לו כי זאת היא תשובה שנית ופתח תקוה אחרת מלבד התשובה הראשונ' וז"ש ע"כ אוחיל לו תרי זימני:

אי נמי אמר זכר עניי וגו' הכונה שמדב' עם השי"ת ואומר לו זכר אדני לכל מעני שמעני' אותי וזהו עניי ומרודי דקאמר וכן ראה גם ראה כי לעולם השקוני מי רוש ולענה וזהו לענה וראש אמר עוד זכור תזכור ובהכרח עתיד אתה לזכור את עניי אבל מה אעשה כי בין דא לדא תשוח עלי נפשי ובכל יום ויום מכלי' האויבים בני כמכלה קוצים מן הכרם וז"ש ותשוח עלי נפשי:

אמר עוד זאת אשיב אל לבי וגו' כלומר כדי שלא יתייאש לבי מרוב הצרות שרואה שבאו עלי זאת התשובה אשיב לו שעל התשובה הזאת אוחיל ויהיה לי לפתח תקוה והתשובה היא זאת חסדי ה' כי לא תמנו כיון שאנו יודעים שהוא ית' הבדילנו מן האחרים כי השאיר לנו אחר המות ברכה ושם נפשנו בחיים ויש לנו השארות הנפש וזה ברחמיו וברוב חסדיו וז"ש חסדי ה' אלינו הוא כי לא תמנו כשאנו מתים מחיי העה"ז ונפטרים אין אנחנו כלים ואובדים ונפסדים כבהמות כי עדיין נפשנו הולכת אל החיים האמתיים ויש לה השארות וזה מורה כי לא כלו רחמיו מעלינו ועל כן נקוה לו לעם זה יהיה מקושר היטב הכתוב הסמוך לזה במ"ש עליו רז"ל כי ארז"ל על קרא דחדשים לבקרים כי ממה שרואה האדם שהולך בליל' לישן על מטתו יגע מטורח עמל מלאכתו ובבק' כשהוא קם ממטתו נתחדש' כחו עליו' כאלו מעולם לא עסק במלאכה כלל וז"ש חדשים לבקרים ממה שרואה האדם שנתחדש כנשר נעוריו בכל בקר ובקר מזה הוא מאמין בתחיית המתים וז"ש רבה אמונתך כי כשם שהוא ית' חדש כנשר נעוריו בכל בקר כן יחדשהו שם בתחיית המתים ועם מה שפירשנו כי יש לאדם השארות הנפש אמר כי גם ממה שאנו רואים חדשים לבקרים כפי' ז"ל מזה יש לנו להאמין כי יש השארות לנפשנו אף לזו שיחזרו בתוך הפגרים המתים ונאמין בתחיית המתים הרי שהוא ית' מטיב עמנו בחלק הנפש וגם בחלק הגוף טוב ה' לקוו וגומר ולכל הפירושים שכתבתי דייק דלא קאמר קרא חסדי ה' כי לא תמו חבל קאמר בנו"ן כי לא תמנו דוק:

א"נ אמר זכר עניי ומרודי וגו' זכר הוא מקור כלומר זכירת עניי והוא עניות המצות עשה שאין בנו מצות ומעשים טובים כי אין עני כעני מן המצות וגם זכירת מרודי והם המרדים שעברתי על מצות לא תעשה שתים אלה הם לי לענה וראש לענה כנגד הא' וראש כנגד השני' החלוקה האחרת ודייק לפירוש זה מאי דקאמר עניי ומרודי בכינוי המדבר בעדו לפי שזדון לבי השיאני למרוד ואלו השתי זכירות זכור תזכור נפשי אותן העוני שיש לנו ממיעוט מצות עשה שבנו וגם תזכור המררים וז"ש זכור תזכור נפשי אלו השתי' זכיר' הנז' ותשוח עלי נפשי הכונה כי שחה לעפר נפשנו בסבת החטא שחטא הגוף וז"ש ותשוח עלי נפשי כלומר עלי ובשבילי ובסבתי תשוח ותדכא נפשי ויאמרו הייסורין לנפשי שחי ונעבורה וזש"ה כי שחה לעפ' נפשנו והסבה היתה לפי שדבקה לארץ בטננו והבטן והוא הגוף נתדבק לארץ ולחומריות ולתאוה הגופנית והנפש תשא את עון הגוף וכשאני רואה שלבי ונפשי ויצרי תמיד ירדפני ופוגע בי מנוול זה אני מושך אותו לבית המדרש ואם אבן הוא נימוח וז"ש זאת אשיב אל לבי כלומר זאת שהיא התורה כד"א וזאת התורה אשיב אל לבי ואל יצרי הרע על כן אוחיל שיש תקו' לאחריתי וע"כ

אלחם עמו ואוכל לו ואגרשנו מקרבי ועוד כי ידוע ידעתי כי הבא ליטה' מסייעין אותו וחסדי ה' כי לא תמנו כלומר לא תמו חסדיו כי לא כלו רחמיו והשי"ת יגמור בעדי ולא יעזבני בידו ואמר חדשים לבקרים כו' כלומר זמן הנסי' והנפלאות אשר אתה ה' מחדש לבקרים בכל בקר ובקר בזה נתרבתה האמונ' שיש לי בך וזהו רבה אמונתך כלומר רבה האמונה שאאמין בך שתרחם עלי להצילני מיד יצרי הרע ועוד כי אני אומר כי אם לא ית' יעשה בגיני ובגין גופי יעשה בגין נפשי שהוא חלק אלוה ממעל ויציל את נפשי מדינה של גהינם וז"ש חלקי ה' אמרה נפשי ובאומרי ובחשבי שנפשי היא חלק שלו על כן אוחיל לו.

אי נמי אמרו ישראל לשי"ת זכר עניי והוא גלות מצרים שהיו ישראל שם מעונים וכמ"ש ויענונו כמו שנאמר וכו' וכן זכר מרודי שהוא כנגד גלות בבל וגם הגלות הג' הזה אשר הוא לענה וראש וכל אלו הגליות זכור תזכור נפשי ותשוח עלי בזוכרה כל אלו הג' גליות שעברו עלי ובמה אתנחם ואוחיל לז"א זאת אשיב וגו' כלומר אשיב אל לבי כי הנה זאת שהיא השכינה הנקרא' זאת והיא גם היא כנ"י עמי בגלות על כן אוחיל כי כשיוציא את עצמה יוציא את עצמי ע"ד ושב ה' אלהיך והשיב לא נאמר אלא ושב כמז"ל ומה גם כי גם מדת תפארת גם אם אינו בגלות עמנו עכ"ז חסדיו הם רבים וז"ש חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו זמן כלל הנסים והנפלאות אשר הקב"ה מחדש בכל יום תמיד כי בכל יום ויום היו עומדים עלינו לכלותינו וזה שאמר חדשים לבקרים כלומר מן הנסים שמתחדשים לנו לבקרים בכל בקר ובקר מזה יודע כי רבה אמונתך וגדול כח שכינתך אשר היא נקראת אמונתך שאלמלא היא לא היה נשאר לנו שארי' בארץ טענה אחרת לשאוחיל כי נפשי ג"כ ועוד היא חלק מהת"ת וזה שאמר חלקי ה' שהוא שם ההויה שהוא תפאר' אמרה נפשי שג"כ היא חלק ממנו וע"כ אוחיל לו כלומר אוחיל גם למדת ההויה שהיא מדה דדכורא ואע"פ שאינו בגלות עמי עכ"ז אוחיל לו כי בודאי יוציא את נפשי מן הגלות ודייק עם זה הדרך כי בכאן נקט מלת לו ואמר אוחיל לו ולעיל אמר ע"כ אוחיל ולא אמר לו כי שם דבר על השכינ'.

ובאופן אחר הייתי רוצה לפרש אלו הפסוקים אלא שמצאתי רובו ככולו בהר"ם אלמושנינו ז"ל על כן אעתיק את לשונו וז"ל הנה הפליג המקונן על רעתו וצרתו כי רבה היא עד שהזכיר' ממנה במה שעבר היא כמו מציאו' הרעה בהווה כי מטבע הרעו' והצרות הוא שבהווה הם מרות כלענה וכאשר יעבורו הנה זכירתם הם מעציבות אך לא ימררו בפועל רק שמעוררים עצבון מה מצד היותם זוכרי' אותם ועכ"א שזכיר' עני

במה שכבר עבר היה לו לענה וראש ממש ולא עצבון רק לענה וראש כמו שהוא מציאות הצרה בהווה וז"א זכור עניי וגומר.

וביאר הטעם למה זה תהיה רעתו וצרתו משונה מכל הצרות והרעות שבעולם והוא כי רוב הצרות העוברו' להיותם נמשכות מפאת המערכה אינם עומדות בקיום כי ישתנה הגלגל בכל חלק מרגעיו בעלות וברדת שנויים אין מספר על כן כשיזכור האדם הרעות והצרות שעברו עליו ישוב יזכור גם כן הפכם כי הזכירה תקיף על כל מה שעבר ובהיות מטבע המערכה לעשות רע וטוב מעורבים זה עם זה הנה כשיזכור האדם הרעות שעברו עליו לא יתעצב בהם מאד למה שיזכו' עמו הטובות שעברו וע"כ לא ימרר לו זכיר' הרע כמו שימררו לו מציאותו בהווה להיות שזוכר הרע מעורב עם הטוב שעב' אך בשכל מה שעבר עליו היה רע וצרה כמבכיר' בלתי עירוב טוב כלל יהיה זכירתו ממרר כמו בהווה ועכ"א כי היה זכירת עניו לענה וראש יען זכור תזכור נפשי כל הדברים העוברים כמו שרמז בכפל מלת זכירה וז"א זכור תזכור וגו' כאלו אמר שכל מה שתזכור נפשו תשוח לארץ כי כולם הם זכירות של צרות תכופות זו לזו וחוברות אשה אל אחותה ובלתי עירוב טוב כלל כנזכר.

ואחר שזכר הפלגת צרתו ורעתו כי רבה היא אמר שבהיות צרתו כ"כ הפלגה יש לו נחמה בבחינה נאמנה לשלימות הנפש כי הפלגת ייסורי החומר והצרות הבאות עליו הם סבת שלמות הנפש להיותם סבת הכנעת החומר כנודע וז"א זאת אשיב אל לבי וגומר ירצה זאת שזכרתי שבאו עלי מהצרות עד שזכירתם הם לי ללענה וראש הנה כל זאת אשיב אני אל לבי ויכנע בה ועל כן יהיה לי תקוה לשלימות הנפש וז"א על כן אוחיל כי התקוה סתם היא תקוה על שלימות הנפשיי ורמז באומר זאת אשיב אל לבי ולא אמר זאת לבי אומר לי שתלה הדבור בו שהוא מדבר אל לבו לרמוז למשרז"ל שהצדיקים לבם ברשותם והרשעים הם ברשות לבם עכ"ל.

ולכאורה נראה שיש לדייק בזה והוא שידוע שהחסדים הם יותר גדולים מן הרחמים ואם כן כיון שבחסדים כבר התחיל לנהוג בהם אם כן היאך או' שלא כלו הרחמים שאם עדיין נשארו מן הרחמים לא היה צריך להתחיל מהחסדים אמנם הכונה לפי שרחמים יקראו שאעפ"י שרובם עונות עכ"ז הב"ה מרחם ברחמיו לעמו ועיניו תחזנה מישרים מקצת מישרים שבהם ומרחם עליהם אמנם חסדים יקראו חסד פשוט שאין שום צד זכות לרחם עליהם ועכ"ז בחסדו הפשוט מטיב עמהם על כן יאמר הדור האחרון אשר יראו שאין בהם זכות כלל ועקר וצריך שיתנהג עמהם בחסדים פשוטים ואם לאו היו מחוייבים כליה ח"ו אומ' הדור ההוא חסדי ה' הם כי לא תמנו והטעם שנשארו חסדים

לנו ולא תמנו לפי שהדורות הראשונים לא כלו רחמיו כי היה בהם צד מה של זכות באופן שהיה מתנהג עמהם ברחמים ולא הוצרכו להנהגת החסדים פשוטים לפי שהיה בהם קצת מעשים טובים והיה מתנהג עמהם ברחמים ולא כלו רחמיו באופן שנשארו החסדים שמורים לנו שאין בנו מעשים כלל שאילו היו כלים הרחמים מן הדור הקודם כי לא היה בהם זכיות כלל באופן שהוצרכו לחסדים אפשר היה שיתמו החסדים ולא ישארו לדור האחרון שלא יתמו ויעש' בהם כליה אבל חסדי ה' הם כי לא תמנו והטע' לפי שלא כלו רחמיו בדורות הקודמים והתנהג עמהם ברחמים באופן שנשארו החסדים שמורים לנו.

והרב מורי זלה"ה כתב חסדי ה' וגומר כי רחמיו וחסדיו הם רבים וגדולים ואמר חדשים לבקרים וגו' אמר שאעפ"י שנראה שהחסדים הם צריכים למה שעושה עמנו בכל יום שמחדשנו וכמ"ש ז"ל אפי' הכי לא נתנכו החסדים בזה לפי שמה שאתה עושה כן שאתה מחדשנו בכל בקר ובקר הוא לפי שטבעך אמונתך ר"ל גדולה היא אמונתך ואתה נאמן בפקדונך לטובים ולרעים:

או ירצה רבה אמונתך גדול' היא זכות האמונה שאנו מאמינים בך שיספיק לזה וא"כ החסדים במקומם עומדים:

עוד כתב חלקי ה' אמרה נפשי אפשר לפרש לומר חלקי על הנפש אשר היא חלק אלוה ממעל כנודע והכונה לומר כי מה שמגביה ומדומם את עצמו לומר שהוא חלק אלוה ממעל לא היה זה כדי להתנשאות ולהתגדל בזה העולם כי הגאוה תחתיה יעמדו כל העבירות כלם ויפסיד את עצמו אלא כונתו באומרו זה הוא לעבודתו ית' שלא יאמר מה אני ומה חיי ומה יחשב יתוש כמוני לפני אלהי השמים ויבא להתרחק מן המצות לכך אני אומר שאני חלק אלהי לסבב שעל כן אוחיל לו.

ואני המחב' פירשתי קרוב לזה במש"ה בלבי צפנתי אמרתך וגומר והכונה כי מן הראוי שהאדם לא יתגאה בחושבו כי צדיק וישר הוא והוא מן הגנאי שיתגאה בתוך לבו וקרבו בחושבו כי חסיד הוא לכ"א דהע"ה האמ' כי אני בתוך לבי מחזיק את עצמי כי צפנתי אמרתך וחסיד אני אבל אין כונתי בזה להתייהר ולהתגאו' ח"ו אבל כונתי בזה הוא למען לא אחטא לך והכונה כי במה שמחזיק אני את עצמי שצפנתי אמרתך הוא כמתג ורסן לי שלא אחטא לך כי אמור אומר כשיבא חטא לידי איך אעשה הרע' הגדולה הזאת וחטאתי לאלהי' כיון שעד עתה צפנתי אמרתו וז"ש למען לא אחטא לך:

אי נמי אמר זאת התשובה אשיב אל לבי ועל כן אוחיל לגאולתנו ומה שאשיב אל לבי ואומר לו הם שתי טענות שבשביל' אוחילה לאל וטענ' האחת היא חסדי ה' כי לא תמנו

כי לא כלו רחמיו ובודאי שירחם עלינו ועוד טענה שנית כמדבר עם השי"ת כי בודאי שהוא יהיה מוכרח להביא גאולותיו העתידות אם גאולת בבל ואם גאולתנו העתידה וז"ש חדשים לבקרים כלו' לזמן השתי גאולות הנמשלו' לבקר כי כאור בקר יזרח שמש הגאול' כי הגלות דומה ללילה והגאול' לבקר ולכ"א בנסים החדשי' שאתה עתיד לעשות לבקרים לזמן הב' גאולות בזה רבה אמונתך כלומר בזה מתרבה אמונתך וכל העולם כלו יאמינו בך כי ה' א' ושמו א' באופן שאם לא תעשה בגיני תעשה בגין אמונתך כי גם בך יאמינו לעול'. ועוד טענה ג' כי אני כבר פרסמתי לכל העולם ואמרה נפשי לכל העולם כי חלקי הוא ה' וכל הע' אומות חלקם הם הע' שרים ואני חבלים נפלו לי בהשי"ת והוא נפל בחלקי וכיון שפרסמתי זה לכל העולם ולעולם אמרה נפשי שהוא חלקי ה' על כן אוחיל לו שודאי יוציאני מהגלות הזה לפי שהוא חילול שם כבודו שאהיה בגלות כיון שאני חלקו והוא חלקי ובעת גאולתנו כתיב והתגדלתי והתקדשתי׃

פסוק כה

אמר **טוב ה' לקוו לנפש תדרשנו**. לפי שאפשר לאדם שיקוה אליו ית' שיושיענו לא' משני תועלות או לתועל גופו שיכבוש הוא את אחרים תחת ידו והוא לא יהי' כבוש תחת יד אחרי' שירב' טובתו והצלחתו בעה"ז אחר ביא' משיחנו וישב בטח תחת גפנו ותחת תאנתו מה שאין לו כן עתה בעודו בגלו' או יקוה לתועל' נפשו כי עתה אין לו יכול' להשלי' את נפשו ולעסוק בתורה ולקיים המצות כי המעיקים והמונעים מרובים ואחר ביאת גואלנו ישב בטח ויוכל להשלים את נפשו אין שטן ואין פגע רע ועכ"א שאין ראוי לאדם שיקוה לתועלת הגוף אלא לתועלת הנפש וז"ש טוב ה' לקוו ולא שחלק הגוף יהיה המקוה לו לתועלתו אלא לנפש שתדרשנו הוא טוב שהנפש היא הדורשת אותו לתועלת' ובזה גם כן יוכלל שכל תקות האדם יהיה לתועלת נפשו שאם יאווה ויקוה לממון יהיה כונתו תקותו כדי שיהיו מזונותיו בריוח ויוכל לעסוק בתורה ולקיים את התורה מעושר ואם יקוה וידרוש מה' שיתן לו בריאות בגופו כונתו יהיה כדי שבהיות לו בריאות יוכל לעסוק בתורה וכן בכל שאר תאוותיו ותקותיו יהיו לתועלת נפשו ע"ד בכל דרכיך דעהו אבל עדיין המקוה לתועל' הנפש הוא מקוה אל הנוגע אליו ואין ראוי לאדם שיקו' רק אל הנוגע לכבוד שמו ית' המחולל וכענין עמו אנכי בצרה וז"ש טוב ויחיל ודומם לתשוע' ה' כי הטוב טוב יותר הוא זה שמקוה לתשוע' ה' לא לתועלתו ואף שיהיה לתועלת הנפש וזה ע"ד לישועתך קויתי ה' איני מקוה רק לישועתך שתושיע את עצמך ויתקדש שמך בעולם לא לישועתי ולתועלתי ועד"ז מפו' אצלי מש"ה ואני בחסדך בטחתי וכו' כלומר בחסדך בטחתי שתביא גאולתנו אמנם מה שאני שש ושמח בגאולה אינו בשביל מה

שנוגע אלי ולישועתי רק יגל לבי בישועתך כלומר במה שתושיע מן הגלו' אשר שמך מחולל ז"א בישועתך ואמר אשירה לה' כי גמל עלי כלומ' אף אם בשמח' ובגילה איני שש ושמח על ישועתי כי אם על ישועתך בענין חיוב השירות ותושבחות שאהיה מחויב שאשיר לך על גאולתנו אשירה ואודה את שמך כאילו טובת גמול הישועה היה לי ולא לך וז"א אשירה לה' כאלו גמל עלי לבד כל טוב הישועה ובשבילי עשאה וחיוב ההודאה מוטלת עלי ועל כן אשירה לה' כי גמל עלי באופן כי בענין הגילה והשמחה אשמח בישועתך על דבר כבוד שמך ובענין השירה אשירה לה' כאילו כל הגמול היה עלי.
אמר עוד טוב לגבר וגומר כלומר אם תראה שהגלות הולך ומתארך יותר מדאי והצרות הולכות ומתחזקות לא למען זאת תתייאש ותהיה בועט רק אם יתמהמ' חכה לו כי בא יבא וז"ש טוב לגבר כי ישא עול הגלות בנעוריו שהוא בעודו בעה"ז שעול יסבול ולא יבול ולא יקוץ בתוכחת וישב בדד וידום כי כבר נטל עליו עול הגלו' וסבר וקביל מזמן אברהם אבינו וכמ"ש ז"ל בפסוק אם לא כי צורם מכרם זה אברהם כשאמר לו השי"ת לאברהם בחר לבניך אחת משתים או גלות בעה"ז או גהינם כי בהכרח צריכים עונש למירוק עונותיהם ובחר בגלות ועכ"א ישב בדד וידום כי כבר נטל עליו וסבר וקביל ואעפ"כ אם ירצה להקל המשא הכבד הזה דהיינו עול הגלות יבעי רחמי ויתפלל לפני אלהיו וישתטח לפניו על הקרקע שיתמו שונאיו וז"ש יתן בעפ' פיהו ישתטח על הקרקע ויתן בעפר פיו כדרך הצועקים חמס על אחרים אולי יש תקוה וירחמהו הוא ית' ויכניע קמיו תחתיו באופן יתן למכהו כלומר לאויבו שהיה מכה בו עד עתה הוא יתן לו בלתי ויכה אותו וגם יחרף אותו עד שישבע וימל' תאות לבו ויתנקם היטב וז"ש ישבע בחרפה ישבע מן החרפה שיחרף הוא את אויבו ואינו דבר זר ורחוק שיהיה לו כן כי לא יזנח לעולם ה' וכו'.
אי נמי **טוב ה' לקויו**. הכונה כי כאשר ששים ושמחים המקוים והמתפללים לאל הם רבים והם מובטחים כי ישמע אל ויענם וייטיב עמהם ויושיעם לפי שהן אל כביר לא ימאס ולא בזה את תפלתם וז"א לקוו לשון רבים וגם ליחיד המתפלל ולנפש א' שתדרשנו הוא ית' טוב לו וישמע תפלתו אבל ההפרש שבין רבים ליחיד הוא כי כאשר הם צבור אפילו שלא יקראו וידרשו אל ה' מלב ומנפש רק בפיהם כבדוהו ולבם ונפשם רחוק ממנו עכ"ז הוא עונה אותם והוא טוב להם כדאמ' ושהן אל כביר לא ימאס אמנם ליחיד המקווה ומתפלל צריך שידרשנו בלב ובנפש ואז יעננו ויהיה ה' טוב לו ולכן נקט ביחיד אמר לנפש תדרשנו כלומר שידרשנו מלב ומנפש והוא ע"ד מ"ש בספר הזוהר בפסוק פנה אל תפלת הערער וגומר וכפי דרך זה גם כן אפשר לומר כי מ"ש תדרשנו אין הכונה

על דרישת השאלה אשר מקוה ושואל הוא מאתו ית' אבל הכונה כי לנפש אשר אותה הנפש תדרשנו לשי"ת ודורשת לעולם לעשות חפצו ית' ולעובדו בלבב שלם לנפש כזו גם כן השי"ת הוא טוב לה להטיב עמה.

אי נמי אמר טוב ה' לקוו כלומר שיקוו אותו ויבטחו בישועתו ויעמדו בנסיון מבלי שידרשו מקודם לשי"ת אם יעשה להם נס אם לאו כי אם ידרשו מקודם לשי"ת אם יעשה להם נס אולי לא יעשה להם נס לפי שלא בטחו בישועתו ויאמר להם הלדרוש אותי אתם באים חי אני אם אדרש לכם וז"א טוב ה' לקויו סתם כלומר מקוים לו על הסתם מבלי דרישה ולאלו בודאי שהש"ית הוא טוב להם ויעשה להם נס ולפעמי' יהיה טוב אף לנפש תדרשנו וזה כי ידוע מאז"ל בענין חנניה מישאל ועזריה כשהפילו עצמן לכבשן האש כי היה הוא ית' חפץ לעשו' עמה' נס ולהצילם מן האש אבל היה חפץ שהם לא ידרשו אל הנבי' וישאלו ממנו אם יצילם ה' אם לאו אלא שיפילו עצמ' ע"מ להשרף ויבטחו בישועתו ולכן כשבאו אל הנביא לדרוש מאתו חרה אף ה' ואמר להם הלדרוש אתי אתם באים חי אני אם אדרש לכם ואעפ"י כן הצילם ז"ש טוב ה' לקוו ולא לבד למקוי' ובוטחים בו בתכלית הבטחון אלא אף לדורשים מאתו וז"ש לנפש תדרשנו אף למי שידרשנו הוא טוב לו וכמו שעשה עם חנניה מישאל ועזריה כי אף שדרשו הצילם ולפי כי לאו לכל הדורשים אתרחיש ניסא רק לפרט מן הפרט כחנניה מישאל ועזריה וכדי שיתקדש ש"ש על כן נקט לה בלשון יחיד לנפש תדרשנו כי על הסתם לדורשים אותו מקודם אם יעשה להם נס אם לאו לאו בכל שעתא ושעתא אתרחיש להו ניסא כ"א לפרטי א'.

אי נמי לפי שאנו מקוים להיותנו נושעים מן הגלות הארוך הזה בא' מב' פנים או בזכותינו ויקרא תשועה זאת תשועתינו כי מידינו תבא אלינו ועל זאת אז"ל זכו אחישנה או ברחמיו ית' וזאת יקרא תשועת ה' כי ברחמיו הוא מושיע אותנו מבלי שנהיה ראויים אל הישוע' ועל זאת אז"ל לא זכו בעתה וז"ש טוב ה' לקוו כי מקוים אותו שיושיעם חיש מהר לפי שהם ראויים אל הישועה על פי יושר מעללם וז"ש לנפש תדרשנו הם מקוים אליו לפי שהנפש שלהם דורשת אליו ית' לעובדו ומתאמצת היא בדרכיו ית' ואם לא יקוו לישועה זו כי אין הנפש דורשת אליו ית' ולא זכו אז טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' יקוו לישועתו שיהי' בעתה ואם יתמהמה חכה לו כי בא יבא ולא יקוץ בתוכחת וז"ש טוב לגבר כי ישא עול הגלות בנעוריו שהוא בעודו בעולם הזה בגלות הזה ואם רואה עצמו בדד כי הוא לבדו נשאר לערך אשר השמידו את כל שאר ישראל אע"פי כן לא יתייאש מן הרחמים אלא יקוה וז"ש ישב בדד וידום אם רואה שנשאר הוא לבדו בדד יקוה לו ית' וז"ש וידום מלשון דומי נפשי שהוא לשון תקוה ותוחלת. או יהיה ידום מלשון שתיקה

ולא יטיח דברים כלל כי נטל עליו כלומר כי נטל שכרו על הדימום והשתיקה הזאת ונתן לו עצה טובה ואמר יתן בעפר פיהו וישים ידו לפיו ויסתום פיו כעפר ולא יטיח דברים ח"ו אלא ישמור לפיו מחסום אולי בזה יהיה לו תקוה ואחרית טוב שישקיף ויראה ה' משמים ואם האויב יכה אותו על הלחי יכין לו הלחי האחר שיכהו גם עליו ז"ש יתן למכהו לחי יתן למכהו ויזמין לו הלחי שלו כדי שיכהו עוד וגם ישבע בחרפ' אם יחרפוהו אויביו ישמע חרפתו וישבע ולא ישיב כי הוא ית' ישלם להם שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך כי לא יזנח ה' לעולם אל עמו וחבל נחלתו.

ורז"ל אמרו **טוב לגבר כי ישא עול וגו'**. שישא ג' עולים עול תורה ועול אש' ועול מלאכה ולפי זה אפשר שיתפרשו הכתובים כך כי בהיות הגבר מורה על שהוא גובר על יצרו אמר כי טוב הוא למי שרוצה להיות גבר גובר על יצרו שישא עליו עול תורה בנעוריו כי בלמוד התורה יוכל לכבוש את יצרו כענין שאמרו רז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש וגם טוב לו לכבוש את יצרו ולהתגבר עליו שישא עליו עול אשה שהיא תציל אותו מן החטא כשישא אותה בנעוריו וכמ"ש אנא נסיבנא בשיתסר אי הוה נסיבנא בארביס' הוה אמינא גירא בעיניה דשטנא כי כל מה שנושא אותה בנעוריו יות' טוב הוא לו וגם בעול המלאכ' יהיה טרוד במלאכתו ולא יוכל לחטוא אבל אם לא אבה לקבל עליו ג' עולים הללו אלא רוצה לישב בדד בלא אשה וז"ש ישב בדד וגם אינו רוצה לעסוק בתורה אלא יושב ודומם וז"ש וידום וגם אינו רוצה לעסוק במלאכה כי אומר שמוטל על הבור' לזון ולפרנס לכל ברואיו וז"ש כי נטל עליו איש כזה ימות ברעב כי לא ימצא אוכל לנפשו אלא יתן בעפר פיהו ויהיה עפר לחמו שהוא דבר מצוי הרבה בלי טורח ואם יקוה לומ' אולי יש תקוה שיהיה לו תקו' ואחרית טוב אדרבא יגדל ויוכפל שברו וצרתו כי תחת אשר לא עסק בתור' עם הפה והלחיי' יכו אותו אויביו על הלחי וז"ש יתן למכהו לחי יכין הלחי שלו למכי' ולחייו למורטי' ואם בשום זמן ישבע לחם לא בכבוד אלא בבושת וחרפה כי יחזר על הפתחי' ואז ישבע ממה שיתנו לו וז"ש ישבע בחרפ' ואפש' לומר גם כן כפי דרך זה על דרך הלצה כי בזמנינו זה ראה ראינו כי יש אנשים משחקים שרוצים להכות על הלחי ועל כל הכאה שמכים על לחיו נותנים לו פרוטה על כל הכאה ואמר שכל כך יהיה עוניין כי כדי לשבוע מפת לחם יתן למכהו לחי ויכין לחייו למכה כדי שיכהו ויתן לו פרוטה על כל הכאה כדי שיקח בחותם הפרוטות פת לחם וישבע באופן שהוא שבע ע"י חרפה וז"ש ישבע בחרפה וכל זה יהיה לו אם לא ישוב שאם ישוב אף כי בנעוריו לא קבל עליו העולים הללו לא למען זאת ימשך עונשו ורעתו כי אף שבנעוריו לא קבלם ובזקנותו שב מדרכו הרעה ידו ית' פשוטה לקבל שבים

כי לא יזנח לעולם ה' שאם יתן בלבו עתה להגות בתורה יומם ולילה וז"ש כי אם הוגה שאם יהגה בתורה יברכהו אלהים וירחם עליו כרוב חסדיו:

א"נ אמר טוב ה' לקוו והם רבים המקוים לה' וגם כן טוב ה' אפילו ליחיד המקוה ודורש אל ה' וז"ש לנפש תדרשנו אבל היחיד צריך לו ג' תנאים ראשונה צריך שיהיה הוא בעצמו טוב וזהו דסמיך ליה בפסוק ב' טוב ויחיל וכו' כלומר כאשר יהיה האדם טוב וישר וגם צריך תנאי ב' והוא ויחיל כלומר שאף אם יתמהמה ויאחר שאלתו לבוא אל יתייאש אבל יחיל ויקוה וגם אם לא יבא לא יטיח דברים אבל עדיין ידום ויקוה לתשועת ה' הנפש שתדרשנו ויהיה בו אלו הג' שלמיות אפילו שהוא תפלת יחיד יהיה השי"ת טוב לו ויקובל תפלתו ומה שאמר בפסוק הראשון טוב ה' הוא גזרת לקויו דקאמר וגם הוא גזרת לנפש תדרשנו כי טוב ה' לנפש תדרשנו ומה שאמר בפסוק הב' טוב ויחיל וכו' הם התנאים הצריכים אל היחיד כדי שתקובל שאלתו ודרישתו ובזה דייק שפיר הוא"ו שבמלת ויחיל שכיון שהזכיר התנאי הראשון במלת טוב יצדק הוא"ו בויחיל לפי שהוא תנאי ב' אמנם אם מלת טוב שבפסוק ב' היה גזירת הפסוק הב' בעצמו שאומר שהוא טוב להיות מייחל ודומם לתשועת ה' הל"ל טוב יחיל ודומם וכו' ובמ"ש שהוא מקושר עם קרא דלעיל כדאמרן נתיישב הכל:

אי נמי הכונה בהיות שההפרש שבין שאלה לתקוה הוא כי השאלה אפשר שתכף אחר שפי' שאלתו תכף ומיד יותן שאלתו או אפשר שלא יותן שאלתו תכף אחר ששאלה אבל צריך להיות מקוה ומייחל זמן מה עד שיותן וזו יקרא תקוה כי כבר שאל ולא נתנה שאלתו וצריך לקוו' ועל זה היה אומר איוב מי יתן תבא שאלתי כלו' שתכף אחר שגמרתי דברי יותן שאלתי ואם איני ראוי לזה שתכף יותן שאלתי רק אצטרך להיות מקוה זמן מה הלואי שאחר שאקוה זמן מה יותן תקותי וזה"ש אח"כ ותקותי יתן אלוה אבל היה מפחד כי אפילו שיקוה זמן מה לא יותן תקותו ודייק קרא בזה כי בשאלה נקט מלת תבא ובתקוה נקט יתן כי מי שזוכה שתכף אחר ששאל תבא שאלתו זה מורה שהוא צדיק גמור וכמעט שלאיש כזה לא יצטרך אל יד נותן שיתננה רק כמעט שהיא מעצמה תבא תכף אמנם מי שצריך לקוות עד שיותן תקותו נראה שאינו ראוי אליה ועל כן אינה באה תכף עד שינטרך להתפלל אל ה' שברחמיו הרבים יתן תקותו ולכן בשאלתו אמר מלת תבא ובתקותו אמר מלת יתן ונחזור לענייננו טוב ה' לקוו כי הנה כוללות כל העולם הלואי שאחר שישאלו שאלתם ויקוו זמן מה עד שיתן ה' ברחמיו את תקות' ואז יותן תקותם וז"ש טוב ה' לקוו אחר שיקוו זמן מה השי"ת ברחמיו הוא טוב ונותן להם תקותם וזהו לרוב העולם ועל כן נקט לקוו לשון רבים אבל לפעמים יש פרט מן

הפרט שהוא יותר מעולה אפי' מאותו שיותן שאלתו תכף אחר ששאלה כי זה שנתן שאלתו אחר ששאלה כבר הוצרך לשואלה בפיו אבל יש אחר יותר חשוב מזה כי גם אם לא ישאלו עדיין הדבר בפיהם רק התאוו תאוה בנפשם ורצונם וחפצם והקדוש ברוך הוא טרם יקראו והוא יענם ונותן להם תאות נפש אשר אוו בנפשם וז"ש לנפש תדרשנו לרמוז כי לפעמים השי"ת הוא טוב גם לנפש אשר תדרשנו כלומר כי לא דרש ושאל את הדבר בפיו רק דרשו בקרבו ובנפשו ומה שדרש בנפשו ורצונו ותאותו טרם יקרא והוא יענה ולהיות זה פרט מן הפרט נקט לה בלשון יחיד כי מי אשר הוא זונה לזה. ועוד אפשר דדייק כפי דרך זה כי אמר תדרשנו לשון עתיד ולא אמר לנפש דרשהו לשון עבר לרמוז עוד אל פרטיות אחר יותר חשוב מכולם כי לפעמים כל כך הוא חשיבות האדם לפניו ית' כי השי"ת יודע מה שעתיד נפש הצדיק לחפוץ ולהתאוות ועדיין לא בא אפילו לידי מחשבה ולא לידי חפץ ותאוה וקודם שיחפוץ ויתאו' נפש אותו הצדיק אותו הדבר הקב"ה ממלא תאותו אשר עתיד נפשו להתאוות וז"ש לנפש תדרשנו לעתיד כי אפילו אותה התאות נפש לא דרש שותה עדיין ולא התאוה אותה רק עתידה שתדרשנו והקב"ה הוא טוב למלאת תאות נפש אשר תדרשנו לעתיד:

ועד"ז מפורש אצלי מש"ה מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ והכונ' כי מי שהוא גבר גובר על יצרו הקב"ה כונן צעדיו להצילו מכף כל אויב ומכל צרה גם אם אותו הדרך אשר הצדיק עתיד לשום מצעדיו בו עדיין לא בא לידי מחשבה בלב הצדיק ללכת בו רק שיודע הקב"ה שעתיד לחפוץ לילך באותה הדרך והקב"ה כונן צעדיו קודם שחשב הצדיק לילך באותה הדרך וז"ש ודרכו יחפץ לשון עתיד כלומר הדרך שעתיד הצדיק לחפוץ ולהתאוו' הקב"ה מעתה כונן מצעדיו ומיי' מצעדיו כוננו ועדיין הצדיק דרכו יחפץ כי עדיין לא היה חפץ לילך שם וזהו ודרכו יחפץ:

אי נמי אפשר כי אלו הפסוקים מזהירים לאדם על מצות השכמת ב"ה אשר היא מצוה כדאית ליגאל בשבילה וראשונה אמר טענה אחת בפסוקים הקודמים לשראוי שיוחיל האדם לתשועת ה' ואם יתמהמה יחכה לו כי רבים רחמיו וכמ"ש זאת אשיב אל לבי וכו' כלומר זאת הטענה אשיב אל לבי ובשבילה אוחיל ולא אתייאש וזהו על כן אוחיל והטענה היא חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו וכדאמרן לעיל ואמר עוד חדשים לבקרים רבה אמונתך רצה לתת טעם מספיק שראוי לאדם יחזיק בעצם במצות השכמת ב"ה ובשבילה נזכה לתשועת ה' והטעם שראוי שיחזיק האדם בה הוא זה כי הנה רואה האדם כי בשכבו על מטתו מפקיד נשמתו בידו ית' כד"א בידך אפקיד רוחי והוא ית' מחדש נשמתו בכל בקר ובקר ומחזיר נשמות לפגרים מתים ונאמן בפקדונו להחזירה

וז"ש חדשים לבקרים כלומר במה שאתה מחדש הנשמות לבקרים ומחזירה לגוף האדם כנשמה חדשה שהוא האדם הפקידה בידו לעת ערב יגיעה ועייפה והוא ית' מחזירה לו כאור בקר כאלו היא מחודשת ומזה נראה כי רבה אמונתך כי אתה נאמן בפקדונך ונתן טעם למה קרא לאמונה זו רבה כי גם דרך ב"ו הוא להיות נאמן בפקדונו להחזירו לבעליו ואמר לזה חלקי ה' אמרה נפשי הכונה כי ראוי הוא שאמונה זו תקרא רבה והטעם כי שאני ב"ו כי הפקדון הוא של המפקיד והנפקד אין לו שום דבר בפקדון וע"כ אין להחזיק לו טובה בחזרת פקדונו אמנם הנשמה שמחזיר השי"ת לאדם אינה שלו של האדם אלא אדרבא היא מופקדת ביד האדם בתורת פקדון והנפקד הוא האדם והמפקיד הוא השי"ת שנתן לאדם הנשמה בתורת פקדון ועתה אילו השי"ת לא החזיר לאדם הנשמ' בכל בקר ובקר אינו מן הגנאי כי היא שלו וחלקו ובשלו הוא זוכ' וז"ש חלקי ה' אמר' נפשי והנשמה היא חלק אלוה ממעל ולזה אמרתי רבה אמונתך כי היא אמונ' רבה וגדול' להחזיר הנשמות חדשים לבקרים לסבה האמור':

ועוד כיון טעם נכון שהי' ראוי שבדרך טבע לא תחזור הנשמה לגוף לפי שבדרך טבע כל חלק משתוקק ומתאוה להדבק בכל והוא השי"ת א"כ בכל לילה ולילה שהיא מופקדת בידו ית' היה מן הראוי שלא תחזור לבקר בגוף האדם כי היא חלקו ית' וחפצה ומאוייה להדבק בו וז"ש חלקי ה' אמרה נפשי והקב"ה מחזירה בע"כ לגוף האדם א"כ מזה נראה כי רבה אמונתך וקראתיה רבה לפי שנפשי בעצמה מודה ואומרת כי חלקי ה' אמרה נפשי א"כ ראוי גם כן שאני אוחיל לו והכונה לרמוז על השכמת ב"ה שראוי הוא שגם אני אשכים בבקר לב"ה קודם שיבא הוא ית' לב"ה ואוחיל אני לו ולא שיבוא הוא מקודם ויוחיל לי כי על איש כזה אשר כשהקב"ה בא לב"ה ואינו מוצא שום אדם שקדמו עליו נאמ' מדוע באתי ואין איש ואעפ"י דלא שייך בו ית' ביאה וקדימה כי מלא כל הארץ כבודו דברה תורה כלשון בני אדם ומה גם כי יות' גילוי שכינ' יש בב"ה בעת התפל' ממה שיש בשאר היום ועכ"א מדוע באתי והוא הגילוי שכינ' שבא בהשכמה לב"ה ולא מצא איש וז"ש בכאן ע"כ אוחיל לו כי כיון שהוא היטיב עמי במה שהחזיר לי נשמתי בבקר א"כ ראוי הוא שאני אשכי' לב"ה ואוחיל לו ולא שהוא ית' יבא מקודם ויחיל הוא לי וזהו דסמיך ואמר טוב ה' לקוו כלומר שמשכימים בעצם עד שיצדק לומר כי הם קווים לו ית' שיבוא ולא שהוא ית' מקוה אליהם ואמר לנפש תדרשנו לרמוז אל תנאי אחר אשר צריך ההולך להתפלל והוא שצריך שיתפלל בכונת הלב ואם לא כיון הוה ליה תפלה בלא כונה כגוף בלא נפש ונשמה וז"ש לנפש תדרשנו כי כשיש לו כונה הנפש היא הדורשת אבל כשאין לו כונה הוה ליה כאלו הגוף הוא הדורש בלא נפש וכדמטי

למודים כורע מבלתי כוונה באופן כי צריך ג' תנאים כדי שישמע תפלת האדם ויושיענו מצרותיו וז"ש טוב ויחיל ודומם התנאי הא' הוא שיהיה המתפלל איש טוב והגון שאם הוא איש רשע רע יאמרו לו מי ביקש זאת מידך רמוס חצרי אבל צריך שיהיה איש טוב וזהו טוב דקאמר וגם כן תנאי ב' והוא אומרו ויחיל והכונה שישכים עד שהוא יחיל ויקוה לשי"ת שיבא לב"ה ותנאי שלישי וה"א ודומם שהכונה שיהיה שותק ודומ' בב"ה ולא ישיח בב"ה אפילו שיחה קלה וכל אלו הם תנאי' לתשוע' ה' הכונה כדי שיושיענו ה' ויענהו בעת צרה ואמר טוב לגבר וגומר הכונה כי עול זה של השכמת ב"ה טוב הוא לגבר כדי שיתגבר על יצרו שישא עול זה מנעוריו וישכים לב"ה וגם אביו יחנך אותו להוליכו עמו בנעוריו לב"ה וכמו שאמר הכתוב חנוך לנער על פי דרכו אשר שמעתי שהרצון בו שיחנך את הנער כאשר הוא על פי דרכו כלומר קודם שיכנס בדרכו אשר הוא מעשה נערות כי אם תניח אותו שיכנס בדרכו אשר הוא מעשה נערות יהיה טורח להחזירו אח"כ לאחור לכן חנוך לנער כאשר הוא בפי הדרך קודם שיכנס בו ובזה גם כי יזקין לא יסור ממנה ולעולם יהיה גובר על יצרו וז"ש טוב לגבר כדי שיהיה גבר גובר על יצרו שישא עול זה דאמרן בנעוריו קודם שיגדל כדי שיהיה רגיל בו ואמר עוד ישב בדד וגומר כלומר וגם אם כשזה משכים הרבה לבא לב"ה והוא יושב בדד כי עדיין לא בא שום אדם אפ"ה ישתדל לבא קודם הנל וישב בדד וגם אם הוא ע"ה ואינו יודע להתפלל והוא יושב שותק ודומם עכ"ז יהיה יושב שם וידום כלומר אפילו יושב ודומם כי ישיבת ב"ה לבד היא מצוה ואמר כי נטל עליו כלומר כי שכרו נטל עליו אפילו שיהיה יושב ודומם ואמר יתן בעפר פיהו כלומר אם לא יועיל כ"ז לתשוע' ה' ולקרב גאולתינו יעשה דבר אחר וה"א יתן בעפר פיהו כלומר שישפיל עצמו עד עפר עד שיגיע פיו אל העפר ע"ד חש"ה כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו ואז קומה עזרתה לנו כי ישראל כל זמן שהם בירוד' התחתונה הם עולים וז"ש אולי יש תקוה ואמר עוד יתן למכהו לחי וגומר כלומר יתן ויזמין הלחי למכהו כדי שיכהו עליו אע"פי שהמכה אשר זכר ישבע בחרפה לבד שיהיה מחרף את היהודי ולא היה מכה אותו על לחייו אלמלא שהיהודי בעצמו נתן והזמין הלחי לפניו אבל האויב עצמו ישבע בחרפה ובחירופין וגידופין שהיה מחרף אותו היה הוא שבע ולא היה מכה בו אע"פי כן הוא יזמין למכהו הלחי אעפ"י שהוא המכה ישבע בחרפה והטעם לעצה זו היא כדי להבאיש למכה הזה את ריחו בעיני השי"ת לפי שידוע הוא כי לא יזנח לעולם ה' ורחם כרוב חסדיו.

אי נמי **אמר טוב ה' לקוו וגומר**. הכונה שה' הוא טוב לקווים לו ובפרט לנפש אשר תדרשנו ברבים ולעולם דורש לרבים ומפרסם אלהותו ית' ע"ד מ"ש דהע"ה ואתהלכה

ברחבה כי וגומר כלומר בתוך הרחבה כדי לזכות לרבים כי כולם ישמעו ולמדו. וגם אפשר שכיון באומרו לנפש תדרשנו שחזר לדבר עם המקווה ואמר שה' יהיה טוב לך עד שאפילו שתדרשנו לנפש כלומר שתדרוש ותשאל ממנו נפש א' שיחזיר נשמות לפגרים מתים ויחיה את המת אפילו אם תדרוש ממנו זה שאין לך שאלה גדולה מזו אפילו לזה ימלא תקותך ושאלתך וכמו שמצינו באלישע הנביא שהחיה לבן השונמית ואמר טוב ויחיל אמר וא"ו ויחיל שהיא יתיר' שהוא מוסיף על הקווי הנזכר וזה כי ידוע כי תוחלת ממושכה מחלת לב ולפי שעד עתה שבח למקווה אמר שאעפ"י שקוה ולא באה תקותו עכ"ז לא יתייאש אבל יכנ' בגדר התוחל' ויחיל כו' וזהו ויחיל דקאמר כלומר נוספת על תקו' תכנס בגד' התוחל' ויחיל וגומר ואם רואה כי עול ייסורי הגלות כבדו עליו ולא מזוקן אבל הייסורין מנעוריו גדלוהו כאב טוב לגבר כי ישא עול היסורין בנעוריו ועול יסבול ולא יבול וישב בדד וידום ויצפה לישועה וכל זה הוא טוב כי נטל עליו הייסורין כי יש הפרש רב בין מי שאינו בועט בייסורין שמביאים עליו ובין מי שהוא בעצמו מביא ומטיל הייסורין עליו כי זה הוא בודאי משובח מן הראשון לפי שהוא בעצמו נטל עליו הייסורין בבחירתו וזהו כי נטל עליו דקאמר קרא וזה הוא ע"ד אשר פרשתי במשנת כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' אם אתה עושה כן וכו' דקשה מאי ואם אתה עושה כן דהא ביה משתעי שאמר כך היא דרכה של תורה אבל רמז למ"ש אם אתה עושה כן בבחירתך לסבול יסורין אלו ולהתנהג כעני עם היות שאתה עשיר אז אשריך בעה"ז וטוב לך לעה"ב אבל מי שהוא הכרחי בדרך הזה לסבת עונייו אין זו רבותא:

או יהיה כינוי עליו דקאמר שב אל מלת ה' דקאמר לעיל לתשועת ה' ואמר כי טוב הוא האדם אשר ישא עול הגלות בנעוריו וישב בדד וידום וכל זה הוא טוב כאשר נטל הייסורין וסבל הכל בשבילו יתב' וזהו עליו דקאמר כלומר עליו ובשבילו ית' סבל מה שסבל על דבר כבוד שמו.

ואמר **יתן בעפר פיהו**. ע"ד המתרגם הכונה ישתחוה אפים ארצה וישתטח לפניו ית' בפישוט ידים ורגלים עד שידבק פיו עם העפר אולי יש תקוה.

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב הנה להיות שאמר שחסדי ה' כי לא תמנו ולא כלו רחמיו הנה צריך לחלק בזה ולידע כי הטוב המגיע לאדם מצדו ית' הוא נמשך ומגיע למי שמקוה הטוב עצמו וכן לנפש אשר תדרוש אותו ע"ד שאמ' המשור' הנה עין ה' אל יראיו וגו' כי השי"ת על היותו משגיח בכללות לכל הנמצאים הנה לא יגיע טובו והשפעתו רק אל המכין עצמו אל הטוב ההוא ומייחל אותו וז"א טוב ה' לקוו ירצה טובו יתברך אינו רק לקוזי הטוב הנזכ' ולנפש אש' תדרו' הטוב הנז' אך אל הנפש שלא תדרוש הטוב ההוא

לא יבואו וז"א לנפש תדרשנו שהוא כינוי אל הטוב עצמו ולפי שאמר שהטוב האלהי תבא למי שיקוה לו כדי שלא ילקח זה בכללו' על כל מק ה טובו ובכן יהיה כולל לכל האנשים כי כול' מקוים טובו ית' כצדיק כרשע ע"כ ביאר התנאי שצריך שימצאו עם המקוה ואמר שצריך שימצאו לו למקוה ישועת ה' ג' תנאים הא' שיהיה האיש המקוה טוב ושלם וז"ש טוב ושיקוה וז"א ויחיל ושיהי' סובל הייסורין באהבה כי אם הוא טוב ומקוה מטוב וכאשר יבא אליו הרע יבעוט בו ויטיח דברי' כלפי מעלה חלילה בו לא יצדק שיגיע לו טובו ית' בעצם וראשונ' וז"א ודומם ר"ל שישתוק ולא יכעוס ולא יצעק בבוא עליו הרע הנה כל אלו התנאים צריך שיהיו למקוה ישועת ה' וז"א לתשועת ה' והוא מקושר עם הפ' הקודם כאלו אמר טוב ה' יגיע לקוו לנפש תדרשנו כשתהיה נפש האדם טוב ויחיל וגו' עכ"ל:

פסוק כו

והרב מורי זל"ה כתב אומר ויחיל בויו"ו אפשר שיאמר כן על הפלגת הייסורין פעם אחר פעם ועכ"ז הוא יחיל ויחזור ויחיל ע"ד ויתן לך האלהי' שארז"ל יתן ויחזור ויתן עכ"ז הוא מיחל ומקוה ודומם וגו' לתשועת ה' וידע כי לטובתו באו עליו הייסורין וכמ"ש המשורר זמרו לה' חסידיו וגומר כי רגע וגומר ר"ל ידוע הוא כי זכר יאמר על שם אדנות וכמש"ה זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור כי השם הוא שם ההויה שהוא השם העצמי וזכרי מורה על שם אדנו' שבו אנו מזכירין אותו עתה אף על פי שכתוב בשם ההויה וידוע כי שם ההויה מורה כשהוא ית' מתלבש במדת הרחמים ואדנות מורה דין אף על פי שאינו חוק כמו שמורה שם אלהים אבל נקרא מדת הדין הרפה והנה אמר המשורר לחסידים הקרובים אליו ית' זמרו לה' חסידיו וג"כ והודו לזכר קדשו שהוא שם אדנות כלומר שבחוהו אף על פי שיתנהג עמכם בדין ויביא עליכם ייסורין והטעם לפי שרגע באפו כלומר אפילו באותו רגע שהוא באפו חיים ברצונו כלומר אין רצונו לעשות רע אלא חיים הוא נותן ועושה טוב כי בערב ילין בכי שהוא העולם הזה הנמשל ללילה ולבקר רנה שהוא העולם הבא אשר הוא אור ולא חשך: ואפשר עוד לומר כי רגע באפו וגומר שהוא כמביא ראיה לדבריו שהשי"ת כונתו להטיב שהרי אפילו הרגע שהוא אפו של השי"ת שנאמר ואל זועם בכל יום ואמרו רז"ל וכמה רגע אפילו זה הרגע נחזר לחיים ברצונו ית' והיה זה בימי בלעם שלא לבד שלא קללם אלא שברכם כנודע א"כ נמצא שכונתו להיטיב אלא שאנו בעונותינו גורמים לנו את כל הרע ואפילו בעת הכותו הוא לכונה טובה כאשר ביאר לכך לא ירבה דבריו המוכה בייסורין וצרות רק יקוה לתשועת ה' עכ"ל:

פסוק כז

ומ"ש **טוב לגבר וגו'**. קרא ימי נעורים לחיי העה"ז כי הם החיים הראשונים אשר לאדם וימי זקנה יקרא ימי חיי הע"ה כי הם באים אחרונים ולכן מוטב לגבר שישא עול הייסורין בנעוריו שהוא העה"ז וימרק עוניו בעה"ז ויהיה מתוקן לסעודה לימי הזקונים שהוא הע"ה וקרוב לזה פירש מורי זלה"ה:

ובמדרש טוב ה' לקוו יכול לכל ת"ל לנפש תדרשנו כונתם ז"ל כי הבטחה זו שתהיה אמיתית ושלעולם לא תכזב בשום פעם מן הפעמים זה לא יהיה לכל וז"ש יכול לכל תהיה הבטחה זו מאושרת ומקויימת ת"ל לנפש תדרשנו הכונה לאותו הנפש אשר תדרשנו לעולם לשי"ת לעבוד עבודתו ית' ותלך לדרוש את ה' לקיים חוקיו ומצותיו לזה יהיה טוב ה' לעולם ועד והוא כלל גדול שלא יכזב:

פסוק כח

ישב בדד וידום כי נטל עליו. אפשר שהכונה אף על פי שישב בדד ומתו בניו ונשאר ערירי ידום כאשר עשה אהרן כשמתו נדב ואביהוא וידום אהרן וקבל שכר על השתיקה כמז"ל וקבל שכר על השתיקה וז"ש בכאן כי נטל עליו כלומר כי נטל עליו שכר על מה שהיה דומם ושותק.

והרב מורי זלה"ה פירש קרוב לזה ז"ל אמר אף על פי שיגיעו הייסורין לתכלית האחרון כי נשאר בדד וערירי אפ"ה וידום יקבל עליו גזרת השי"ת כי נטל עליו ר"ל כי הוא המעמיס והמטיל עליו הייסורין ועונותיו גרמו לו ואם כן יתרע' על עצמו ונמאמר המליץ אל מי מגאלי דם אזעק וידי שפכי דמי:

עוד פירש ישב בדד וידום כלומר כשרואה אדם שייסורין באין עליו ישתדל לישב בדד ולהתבודד כי אז יהיה שכלו פנוי ויחשוב ויכוין האמת וישיג תכלית סבת הייסורין שהם העונות ובהכרח ידום כי ישיג האמת וז"א ישב בדד וידום ר"ל ישב בדד ובזה ודאי ידום כאשר נטל עליו הייסורין ובזה יכיר האמת ויתן בעפר פיהו ברצון נפשו על הספק אולי יש תקוה כי יכיר היותו מחוייב בייסורין אלו וגדולים מהם ולא לבד יעשה זה אלא ירדוף אחריהם כמאן דרדיף בתר חיי וכמו שהיו עושים הקדמונים שהיו שואלים אותם בפיהם ואומר בואו אחי בואו רעי וז"ש יתן למכהו לחי ברצון נפשו ובשמחה ישבע בחרפה ר"ל כי לא יאכלו ולא ישבעו עד שיהיו נחרפים ונעלבים כי אז יערב להם מאכלם וישבעו ובלא זה נראה להם כאלו לא אכלו כלל.

פסוק ל

ואפשר עוד ישבע בחרפה החרפה יהיה להם כלח' שנשבעי' ממנו והוא מזון להם וכן פירש ג"כ הרבן שועב ז"ל עכ"ל.

ולי אפשר לפרש עוד כי מ"ש ישבע בחרפה הכונה כי האומות לא היו מוכרים שום דבר של מזון עד שמקודם מחרפים ומגדפים אותו באופן כי ישבע ממזון ע"י חרפה וגדופין:

אי נמי רמז למה שבעונותינו בעינינו ראינו כי שופריה שופריה של המזון אוכלים הגוים והשיורים והם חרפת כל המזון מוכרים אותו ליהודים וז"א ישבע בחרפה כלומר ישבע נפשו בחרפת המזונות.

פסוק לא

בהיות כי בפסוקים הקודמים הזהיר לאדם שישב ויסבול היסורין בסבר פנים יפות וישא עול הייסורין בנעוריו ויתן בעפר פיהו ויתן למכהו לחי עתה נתן טעם לדבריו וה"א כי לא יזנח לעולם אדני ודייק קרא שלא אמר כי לעולם לא יזנח אדני לרמוז כי הקדוש ברוך הוא בקרו' ירחם על עמו ולא יזנח אותם כלל ואם באולי יזנח זמן מה זאת החלוקה היא בספק כי אין מדרכו לזנוח ולשכוח וז"א כי לא יזנח ואם באולי יזנח לא יהיה לעולם ואמר כי אם הוגה וגו' כלומר ואם עתה רואה כי השי"ת הוגה לאדם וייסרו בייסורין ובנגעי בני אדם אם ישכיל ויבין האדם יראה כי אלו הייסורין שיסרו השי"ת הם רחמים שריחם עליו כרוב חסדיו וז"ש ורחם כרוב חסדיו וחייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה לפי שהם רחמים כדאמרן ונתן טעם לזה ואמר כי לא ענה מלבו והכונה כי השי"ת כשהוא מענה את האדם לא ענה אותו מלבו ומרצונו כי הוא ית' לא ברא את העולם אלא להטיב עם בריותיו ואם ענה לא מלבו ומרצונו אבל מעשיו גרמו לו והוכרח ה' להרע עמו כי צדיק וישר הוא ונתן הכרח עצום שהשי"ת אינו מענה מחפצו ורצונו והא ראיה כי ויגה בני איש מלשון תוגה כי השי"ת כשהוא מנגה לא נג' אלא בני האיש ולא האיש עצמו וכמו שראינו כי בעון האב בניו מתים והוא נשאר קיים ואם השי"ת רצונו וחפצו להרע עמו למה לא המית את החוטא עצמו וילך לו מן העולם אבל בהיות כי הוא ית' לא ענה מלבו ומחפצו על כן ויגה בני איש ולא האיש עצמו רק בניו של אדם מתים וכל כונתו ית' באלו הייסורין אינה אלא להחזירו למוטב וז"א לדכא תחת רגליו וגו' כלומר להכניס תחת כנפי השכינה ולדכא תחת רגליו כל אותם שהם אסורים ביד תאותם ותחת היצ"הר וז"ש כל אסירי ארץ אותם האסורים תחת תאוות החומר וזהו ארץ דקאמר להכניעם לעבודתו וגם אם לפעמים משפט האיש ומעשהו וטבעו נוטים לדר' רעה כענין מי שהוא אדמוני עם יפה עינים כי טבעו נטוי אל הרעה מביא הקדוש ברוך

הוא עליו ייסורין ממיתת בנים וכיוצא להטותו ממשפטו ומטבעו אל הדרך הישרה וז"ש להטות משפט גבר וגומר להטותו שתמיד יהיו כל מחשבתיו וכל נעשיו נגד פני עליון ולעבוד עבודתו ולעשות רצונו כענין אורח חיים למעלה למשכיל כו' וכענין שויתי ה' לנגדי תמיד לעובדו וללכת בדרכיו ולדבקה בו באופן כי בעת שיפטר מן העולם ימות זכאי ואל ימות חייב כי אין רצונו ית' כי כשימות ויבא שרו של גהינם לתפשו להפילו לגהינם ויעמוד לדין עמו לפניו ית' חפצו ית' הוא שיצא זכאי בריבו ובלא עונות וז"א לעוות אדם בריבו אדוני לא ראה כלומר לעותו בריבו לעתיד לבא ושיצא מעוות ומקולקל בריבו אדני לא ראה כלומר לא הוכשר בעיניו ועל כן מייסר אותו בזה העולם כדי להטות משפטו נגד פני עליון ולהחזירו למוטב:

פסוק לז

ואמר עוד מי זה אמר ותהי אדני לא צוה הכונה לפי שהוא באלו הפסוקים הבטיחם הבטחה לעתיד כי לא יזנח לעולם אדני ולזה הוכיחם ואמר כי לא ענה מלבו וכו' לדכא וכו' להטות וכו' עתה כדי לאמת נבואתו שניבא להם לעתיד כי לא יזנח לעולם כו' וריחם כרוב חסדיו לשיאמינו בו נתן להם אות ומופ' ואמר הנה מן הנבואות שנבאתי לשעבר על דבר החרבן כולם נתקיימו מזה תדעו ותאמינו כי גם דברי אלה מפי הגבורה שמעתים כי האות והמופת להבחין בין הנבואה השקרית לאמיתית הוא זה שאם יבא ויתקיים דברי הנביא ההוא היה נביא אמת ואם לא היה מתקיים דבריו היו הורגים אותו לפי שדבר סרה על ה' להנבא שקר בשמו בזדון דברו הנביא ובזה היה נבחן השקר וזה"א בכאן מי זה אמר ותהי ה' לא צוה כלומר מי הוא הנביא שאמר דבר וניבא ותהי כלומר ושיתקיים אותו הדבר אם ה' לא צוה כי בודאי אם ה' לא צוה לא יהיה ולא יתקיים וכיון שאתם ראיתם שכל הנבואות אשר נבאתי עליכם לרעה והרבה התריתי בכם וכל דברי נתקיימו מזה תדעו ותכירו כי גם כל דברי אלה של נחמות לעתיד אמת הם ויתקיימו בכם אם תחזרו בתשובה כי היום אם בקולו תשמעו כתיב ועשית הרעות והטוב בידכם נתנו והבחירה היא ביד האדם וז"א מפי עליון לא תצא וגומר ואומרו הרעות לשון רבים והטוב לשון יחיד שמעתי בו שהכונה כי כל הרעות שעושה האדם כולם הוא עושה אותם בבחירתו מבלי סיוע כלל מאתו יתברך כי מפיו לא יצאו הרעות כלל אמנם הטובות והם המצות הטוב הראשון לבד לא תצא מפיו ית' כי צריך שהאדם יתעורר מאליו לעשותו ואחר שהוא מאליו עשה הטוב הראשון ה' יגמור בעדו בכל שאר הטובות והמצות ואפשר לי לומר שאל זה כיון דהע"ה במ"ש גול על ה' דרכך וגומר וזהו דנקט דרכך לשון יחיד לרמוז על הדרך הראשון לבד שצריך שאתה האיש גול אותו לעשותו ואח"כ בטח עליו

והוא יעשה השאר ויסייע אותך ונ"ל לומר עוד כי נקט ברעות לשון רבים כשנפרש כי כונת אומרו רעות הוא כינוי אל הייסורין ולפי שרוב בני אדם רוב ימיהם במכאובים על כן כינה את הרעות ואת הייסורין בלשון רבים והטוב בלשון יחיד כי הוה ליה כאלו הוא יחיד בערך הרעות ואלו לא יצאו מפי עליון רק הכל לפי מעשיו של האדם ולכ"א מה יתאונן אדם חי וגומר הכונה לומר מסקנא דמילתא היא זאת כי כיון שמפיו ית' לא תצא הרעות והם העבירות וגם העונשין לא ענה מלבו אם כן בודאי מה שראוי שיתאונן האדם ויתאבל הוא על חטאיו כי הם סבבו את כל הרעה הבא' עליו ואמר על חטאיו בכינוי ולא אמר על החטאים הכונה לרמוז על שהוא לבדו עשאם מבלי סיוע מאחר כלל. ואמר על חטאיו ולא אמר פשעיו או עונותיו לפי שהעון בנקל יוכל האדם לתקנו בשובו בתשובה אמנם החטאות אשר הם בשוגג ולא ידע אותם לא הם ולא מספרם בודאי שלא יוכל לשוב בתשובה מהם כראוי ולכן עליהם צריך שיתאונן וקרוב לזה אמר דהע"ה כי עוני אגיד אדאג מחטאתי ר"ל העון שהוא מזיד אגיד שאני זוכר אותו ואתוד' עליו ובזה אתכפר אמנם הדאגה שיש לי הוא מחטאתי לפי שאין אני יודע מה הם וכמה הם לפי ששגיאו' מי יבין ואיני יכול לשוב בתשובה שלימה מהם.

אי נמי בהיות שהכריח עד עתה שהעונות הם סבת הצרות והרעות אם כן בודאי שהצדיק גמור יבלה ימיו בטוב ולעולם לא יתאונן על שום רעה כי מעולם לא תאונה אליו רעה וזה"א מה יתאונן על שום רעה אדם חי גבר על חטאיו כלומר אדם שלעולם חי גבר על חטאיו וכל ימי חייו נתגבר על חטאיו לבלתי עשות אותם זה ודאי שלא יתאונן כלומר שלעולם לא תבא עליו רעה שתהיה סבת שיתאונן עליה. ואפשר דדייק אומרו על חטאו חסר יו"ד להורות שמתגבר על יצה"ר שהוא חטאו המחטיא אותו והוא גבור לכבוש את יצרו:

פסוק לט

ואפשר גם כן שרמז באומרו **מה יתאונן אדם חי וגומר**. דכתיב חסר יו"ד וקרינן חטאיו להורות כי צריך האדם שיזהר עד מאד מן החטא הראשון כי הוא ראשון והוא אחרון כי הוא גורר כל שאר החטאים כי עבירה גוררת עבירה נמצא שהוא גרר את כולם והוא חטאו יחיד והוא חטאיו רבים כי הוא גררם ולכן כתיב חטאו וקרינן חטאיו ולכן מה שיתאונן ויתאבל אדם חי הוא זה כל גבר על חטאו הראשון לי הוא גרר את האחרים וסבב אותם ולכן צריך האדם לעמוד בפרץ כנגד יצרו שלא יחטיאנו בחטא הראשון:

אי נמי אמר ויגה בני איש אם הוא ית' מביא ייסורין על הרשע וגומל לאיש חסד כמפעלו ונותן לרשע רע כרשעתו הוא להכניעם לעבודתו כדאמרן לדכא תחת רגליו וגו' ולהסיר

מלבן של רשעים טענה א' שיש להם לומר שהם מוכרחים במעשיהם ואין לאל ידם להיטיב מעשיהם ובזה רוצים לערוך משפט עמו ית' לומר שאינם ראוים לרעה כלל אחר שהם מוכרחים במעשיה' ולזה אומרים ב' טענות הא' כי להיותו הוא ית' יודע העתידות בודאי שידע עלי מיום היותי אם צדיק אהיה או רשע ואם הוא ית' ידע עלי שאהיה רשע אם כן אין בידי לשנות מן הידיעה ההיא וידיעתו מכרחת אותי להיות רשע הרי טענה א' ועוד טענה שנית כי משאמר על הטיפה בעת שהביאו אותה לפניו חכם יהיה או טפש עשיר או עני גבור או חלש והכל גלוי וצפוי לפניו למה אודה ואומר שהבחירה ביד האדם ואילו צדיק ורשע לא קאמר כי השכל אומר מי שגזר על כל שאר הפרטיו גזר גם על זה וכדי להוציא מלבן דבר זה משלם להם כפעלם כדי שיכירו וידעו כי הבחירה בידם ויצדקו ויאמרו אמת שאם היתה גזירה מלפניו שנהיה רשעים למה הכה אותנו מה פשענו ומה חטאינו אלא ודאי מידנו היתה זאת לנו ומרוע בחירתינו ועל כן באה אלינו הצרה הזאת וז"ש ויגה בני איש מה שמביא הוא ית' ייסורין על האדם הוא לקרבו לעבודתו כדאמרן ולהטות המשפט שיש לו לגבר נגד פני עליון המשפט שרוצה לערוך עם בוראו להטותו ולסתור ולנתוץ אותו ולעות אדם בריבו כלומר להכחיש ולהכזיב הריב והטענה שיש לו לאדם נגד בוראו ולעותו בריבו שהוא רב עם יוצרו ואומר מה בידי לעשות כדי להטיב את דרכי וכי ה' לא ראה אם צדיק אהיה או רשע בודאי שהוא ית' יודע העתידות והוא ראה וידע ואם כן ידיעתו מכרחת אותי להיות רשע ועוד טענה אחרת אומר וכי מי זה אמר ותהי מי הוא זה שגזר על כל שאר הפרטים חכם או טפש עשיר או עני וכו' איך אומר שה' לא צוה וגזר גם על צדיק ורשע בודאי כי מי שידע וגזר על השאר גם ע"ז פקח עיניו וראה וגזר ולהאביד ולהרוס טענות אלו מלבן מביא ייסורין עליהם ונותן שכר טוב לצדיקים כדי שיכירו וידעו כי מפי עליון לא תצא הרעות והטוב ואף שגזר בפיו ובשפתיו על שאר הפרטים זה הפרט לא גזר עליה וכמו שארז"ל ואילו צדיק ורשע לא קאמר ממי יתאונן ויתרעם האדם אלא על חטאיו כי שלו הם וברוע בחירתו עשאם ואין ידיעתו ית' מכרחת ע"ז וכמ"ש הרמב"ם ז"ל ועיין ע"ז בביאורי למסכת אבות ספר מדר"ש שמוא"ל במשנת הכל צפוי:

אי נמי ביען שדרך האד' כשהו' כועס על חבירו אם אינו מודיע כעסו ומוציאו בשפתיו אלא בלבו ישים ארבו הרי זה לא ישיב חמתו עד נקמו את נקמתו בתכלי' הנקמ' אבל אם ידב' דבריו ויוצי' כעסו בשפתיו הרי זה מתקר' מעט כעסו ואינו מתנק' כל מה שחשב וע"ד זה אמרו בשם מוהר"ר יעקב בירב זלה"ה על קרא דוינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו דכיון שדבר והוציא בשפתיו לעשות להם בזה נתקררה חמתו וינחם על

הרעה וז"ש אשר דבר לעשות וז"א כאן בודאי אין לנו להתייאש מן הרחמים כי בודאי ירחם עלינו כי גם עתה בעת הכעס לא שמר כעסו בקרבו אלא הוציא ודבר כעסו בשפתיו כדי להתקרר חמתו מעט וז"ש כי אם הוגה לא הביא עלינו הרעה במחשבה לבד כי אם הוגה אותו ודבר ורחמים גדולים שריחם עלינו כרוב חסדיו היה מה שלא עינ' אותנו מלבו וממחשבתו בלבד אלא הוציא כעסו בשפתיו וז"ש ורחם כרוב חסדיו כי לא ענה אותנו מלבו כי אם אחר שהוגה וזה היה סבה שלא נעשה כליה ח"ו רק ויגה בני איש כי השביעם ביגון ואנחה ולא נעשה כליה וזה נסתבב ממה שלא ענה מלבו אלא הוגה את הדברים בפיו וזה היה סבה שרחם כרוב חסדיו כדאמרן:

א"נ אמר כי לא יזנח לעולם אדני ואם יעלה על דעתך כיון שהוגה אותנו כל כך בתכלית היגון והאנחה זה מורה כי זנח אותנו ומאס בנו זה אינו שאם היה דן אותנו כמעשינו לא היה נשאר ממנו מאומ' וז"ש כי אם הוגה אם אתה רואה שהוגה אותנו שיעו' רב לא משנאתו אותנו הביא עלינו כל הצרה הזאת כי לפי מה שחטאנו לפניו לא הביא עלינו רעה אחת מני אלף כפי הראוי אלינו אדרבא רחם כרוב חסדיו לפי ששום בר ישראל לא השתדל לכבוש יצרו הרע כלל אלא הלך אחר תאותו וז"ש כי לא ענה מלבו וידוע כי יצרו של אדם נקרא לב כענין שאז"ל בכל לבבך בשני יצריך ואמר מלבו במ"ם כי אפילו מקצת לבו ויצרו הרע לא כבשו לא ענה אותו אלא הלך בתאות יצה"ר והצר לאחרים ביד רמה ובזרוע נטויה וז"ש ויגה בני איש לדכא תחת רגליו וגו' והטיל אימתו על העניים והאביונים שהם נקראים אסירי ארץ שהעשירים הם כבני חורין לא כן העניים ומדכא אותם תחת רגליו וגדלה רעת הדור ועונותם לפניו ית' שלא היה חושב להם לעון רק מה שהיו מטים את הדין בגמר דין שהיו מחייבים את הזכאי ומזכים את החייב כי מה שהיו עושים קודם גמר דין כגון הסברת פנים לזה יותר מזה וכיוצא עון כזה לא פקד אותו השי"ת ולא ראה וז"ש להטות משפט גבר וגומר מה שהיו משפט גבר בגמר דין עון זה לבד היה נגד פני עליון והיה חושב אותו עליהם לעון כי לעות אדם בריבו בעת ריבו מה שהיו מעוותים בעת הריב והטענו' קודם גמר דין כגון לכבד את זה יותר מזה עון כזה ה' לא ראה ולא חשבו אצלם לעון מגודל רשעם ורעתם כי אל הצדיקים בדוקא הוא ית' מדקדק עמהם כחוט השערה ועוד שכולם היו מחוסרי אמנה מבטיחים ואינם עושים ואם לפעמים היו עומדים בדבורם לא היה זה אלא להרע כי היה האדם נשבע להרע ולא ימיר וז"ש מי זה אמר ותהי כלומר שיקיים מאמרו זה היה בדבר עבירה שה' לא צוה לעשותו אבל בדבר מצוה לא היו מתקיימי' אם כן בודאי כי הרעה הבאה עלינו לא משנאתו אותנו הביא עלינו ומפי עליון לא תצא הרעה הבאה עלינו כי כפי הראוי

אלינו לא בא עלינו א' מני אלף וז"ש מפי עליון לא תצא וגו' אלא עונותינו גרמו לנו וז"ש מה יתאונן האד' ויתרעם אין לו להתרע' רק על חטאיו כי הם גרמו רעתו.

אי נמי הכונה כי בהיות הוא ית' בעל הרחמים וחפץ חסד הוא להטיב עם ברואיו כשהוא מעניש ומענה את האדם על רוב פשעיו לא מלבו הוא כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחיה וז"ש כי לא ענה מלבו ומרצונו וגם לא הוגה בני איש ברצונו וז"ש ויגה בני איש כלומר וגם לא הוגה בני איש ברצונו וקאי אמלבו דקאמר כי הוא ית' רחמן מלא רחמים ורצונו להיטיב ולא זולת והסברא נותנת כן שאין רצונו לענות ואף כשהוא מענה את החוטאים שלא כרצונו הוא עושה כי למה ירצה לענות בני אדם אם כדי לדכא אותם תחת רגליו שיהיו משועבדים וכבושים תחתיו הלא כל באי עולם הם אסורים בארץ הזאת ובעולם השפל הזה וז"ש כל אסירי ארץ וכל העולם הזה אצלו הוא מאסר וכאילו הם אסורים בזיקים כענין אם אסק שמים שם אתה וכו' אנה אלך מרוחך וגו' אם כן מעצמם הם כבושים תחת ידו מה לו עוד לענותם ועת' שרוצ' להטות משפט גבר והוא עושה עול עם בני אדם ומענה אותם שלא כדין ח"ו זהו דבר זר ורחוק והפך מי שהוא עליון על כל נמצא וז"ש נגד פני עליון כי לפעמים הדיין מטה את הדין כדי לזכות את העשי' שהוא פרנס הצבו' כי ירא ממנו שלא יורידנו ממעלתו ויתן מעלתו וממשלתו לרעהו הרי כי להיו' העשיר ההוא עליון על הדיין הוצרך הדיין להטות הדין שאם היה הדיין עליון על כל הארץ ואין בשום א' כח להורידו ממעלתו לא היה מטה הדין כיון שאיננו ירא משום א' מהם ובהיותו הוא ית' עליון נורא גבוה על כל גבוהים מה לו להטו' הדין ממי ייירא וז"ש להטות משפט גבר א"ת שהוא ית' מטה דין ח"ו זהו נגד והפך פני עליון זהו דבר רחוק אל מי שהוא עליון על כל הארץ:

אי נמי אמר **כי לא יזנח לעולם אדני**. והוא כתוב באדנות שהוא השכינה אשר כ"י היא עתה עמנו בגלות ואפשר שהענין שב אל כינוי שהוא ההויה שאמר לעיל לתשועת ה' ואמר כי שם ההויה לא יזנח לעולם לשם האדנות אבל יושיע ויוציא כדי לרחם על ישראל כי עונינו הוא סבלם כי היא אמנו וכמד"א ובפשעיכם שולחה אמכם וז"ש כי אם הוגה אותה ורחם כרוב חסדיו על ישראל שאלמלא לא היה כן לא היה נשאר מישראל ח"ו כלל כי כל כונתו ית' הוא להיטיב עמנו ולא לענותנו וז"ש כי לא ענה מלבו ומרצונו וראייה לדבר מה שאני רואה כי לעולם ועד הוא פוגע בצדיקים ומדת הדין פוגעת בהם וז"ש ויגה בני איש והם אותם הצדיקים אשר להם קרא בני איש כי כל איש שבמקרא לשון חשיבות ויגה וייסר את הצדיקים כדי שהרשעים יראו ויקחו מוסר וישאו ק"ו בעצמם אם לעושי רצונו כך לעוברי רצונו עאכ"ו אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר

וז"ש לדכא תחת רגליו כל אותם שהם אסירי ארץ ואסירי החומר הארציי יתדכאו תחת רגליו ית' ויחזרו בתשובה בראותם כי ויגה בני איש וכל זה הוא סבה להטות משפט גבר ומעשהו הכל לשם שמים נגד פני עליון ושיחזור בתשובה כי כדי שישאר הרשע ברשעו ויצא מעוות בדינו אין זה חפץ ורצון השי"ת וז"ש לעות אדם כלומר אותו שהלך אחר החומר והאדמה ה' לא ראה ולא יכשר בעיניו זה כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מרשעו וא"ת כי זה נראה קצת מה עול בחוקו ית' שימות הצדיק בשביל שיקח מוסר הרשע על כן סמך אליו ואמר מי זה אמר ותהי ה' לא צוה ויהיה סייעתא לפירושנו מה שתרגם המתרגם מן בגלל דעבדו מה דלא אתפקדו מן פומא דה' והענין יהיה כי נקטינן שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואם המית אותם בדין המיתם ואין מיתה בלא חטא כי עשו מה שה' לא צוה ודקדק עמהם כחוט השערה וכמעשה ידיהם השיב להם אמנם לפי האמת מפי עליון וגו' ומה יתאונן וגו' הכונה לשון אנינות ואבל כי ראוי לאדם להתאונן ולהתאבל מאד על חטאיו ולהיות על עצמו כאונן שמתו מוטל לפניו שהרי הוא עצמו חשוב כמת כי רשעים בחייהם קרויים מתים וזהו שאמר מה יתאונן על מה יהיה האדם אף על פי שהוא חי מתאונן כאילו מת על חטאיו שעושים עצמו כמת וראוי שיהיה אונן על עצמו וקרינן על חטאיו וכתיב חטאו לשון יחיד הכונה להורות כי צריך לאדם להתאונן על כל חטאיו ולשוב מכולם ולא שישוב ממקצת ולא ממקצתם אלא צריך שישוב מכולם וזהו על חטאיו דקרינן לשון רבים אבל לא יתודה עליהם בדרך כלל אלא צריך לו לפרט חטאיו א' לאח' למצא חשבון וזהו דכתיב על חטאו לשון יחיד:

אי נמי אמר ע"ד שאמרו על קרא דולך ה' חסד כו' חסד גדול אתה עושה שתשלם לאיש כערך החוטא לא כערך אל מי שחוטאים אליו שאם היה החטא נערך בערכו יתברך שהכעיס לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא אשר אין קץ ותכלית לגדולתו לא היה לו לאדם תקנה בעולם אבל הוא יתברך מעריך החטא בערך העושה החטא ההוא שהוא ילוד אשה אשר מחומר קורץ ובזה יש לו תקנה וז"ש להטות משפט גבר וגומר א"ת שהוא ית' מטה משפט הגבר נגד פני עליון ומעריך אותו בערך שחטאו לפניו שהוא עליון וגבוה על כל גבוהים ועושה זה כדי לעות אדם בריבו ולחייבו יותר שלא יהיה לו תקנה על חטאתו אשר חטא ענין כזה ה' לא ראה ואדרבא ברחמיו וכרוב חסדיו מעריך החטא בערך החוטא שהוא קצר ימים ושבע רוגז שלא להגדיל חטאתו ורעתו יצא מכל זה שאם האיש הזה ישוב בתשובה ירחמהו כרוב חסדיו כי לא יחפוץ במות הרשע כי אם בשובו מרשעו וחיה והביא ראיה לדבר הזה כי השי"ת כונתו היא להיישיר את האדם שישלים את נפשו שהרי ראה ראינו כי האדם א"א שיהיה שלם אלא כאשר הוא

נשוי אשה כי כשיש לו אשה יוכל לעבוד את אלהיו בטהרה ומה גם שהיא עושה לו כל צרכי הבית והוא פנוי ללמוד תורה לשמור ולעשות ולכן נקראת עזר כמד"א אעשה לו עזר כנגדו ולז"א מי זה אמר ותהי ה' לא צוה וזה במשז"ל כי הוא אמר ויהי זו אשה כי לשון הוי' הם קדושי אשה ולכן הודיענו כי בהכרח הגמור ידענו כי אין מזוגו של איש אלא מהקדוש ברוך הוא ומשברא העולם ועד עתה הוא מזוג זוגים ובני האדם אשר הם סרסורים בדבר ומזוגים זווגים בודאי הגמור כי כל דבריהם לא היו עולים לידי גמר אם לא שה' צוה אבל הזוג שה' לא צוה לעולם לא יגמר ע"י בשר ודם וז"ש מי זה אמר ותהי שום זיוג אם ה' לא צוה וכל מלאכתו ית' אינה אלא לעשות זווגין כדי לעשות עזר לאדם כדי שיוכל להשלים את נפשו וא"כ נקטינן בודאי כי מפי עליון לא תצא וגומר ומה שיתאונן אדם חי הוא כל גבר יגבר על חטאיו:

והרב מורי זלה"ה כתב ז"ל כי לא יזנח כו' כי אם הוגה כו' ספר התועלת הנמשכות לאדם מצד הייסורין הבאים אליו מאתו ית' כשהוא שמח בהם ויתן למכהו לחי ומכניע ומשפיל את לבבו כי בודאי האדם הלז' לא ישכח את השי"ת לעולם כי אף אם יסיתהו היצרו פעם ושתים מחמת הייסורין יבא לזכור כי חטא ואשם וישוב אליו ית' באופן שלא ישכחהו לעולם זהו תועלת אח' תועלת ב' כי אם הוגה ורחם כרוב חסדיו כלומר שאם באולי יגרמו עונותיו שיותן לו ייסורין קשין מצד השפילו את לבבו השי"ת ירחמהו וז"ש כי אם הוגה אותו השי"ת ורחם כרוב חסדיו כלומר בהרגישו ובזוכרו תכף כי חטא ואשם ירחמהו ויסיר מעליו הצרות האחרות אשר היו ראויות לבא אליו וכמאמר המשורר כי חמת אדם תודך וגו' כלומר כאשר האדם בשביל חימה א' הבאה עליו תודך ויחזור בתשובה אז שארית חימות הראויות לבא עליו תחגור ותמנעם ממנו עכ"ל:

ובמדרש כי לא ענה מלבו ר' ברכיה בשם ר"ל אמר בב' מקומות פעלו ישראל בא' פעלו בפיהם ולא פעלו בלבם ובא' פעלו בלבם ולא פעלו בפיהם ואלו הם סיני ובבל בסיני פעלו בפיהם ולא בלבם הה"ד ויפתוהו בפיהם וגו' בבבל פעלו בלבם ולא בפיהם הה"ד כי לא ענה מלבו אמר הקדוש ברוך הוא יבא פה שבסיני ויכפר על פה שבבבל ויבא לב שבבבל ויכפר על לב שבסיני אף על פי כן ויגה בני איש הביא עליהם איש צר ואויב זה המן והגה את מכתן עכ"ל:

בהיות כי עיקר שלימות העבודה הוא שיהיה פיו ולבו של האדם שוים באותה העבודה ואם יתחלפו שניהם ואין פיו ולבו שוים לא תועיל אותה העבודה כלל ובודאי כי בסיני כיון שהק"בה העיד עליהם כי היו מפתים אותו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו א"כ בודאי שהיה מן הראוי שלא יחשיב השי"ת את תשובתם אשר השיבו כל אשר

דבר ה' נעשה ונשמע כיון שידע שלבם לא נכון עמו אבל עכ"ז צפה הקדוש ברוך הוא כי בבבל לבם יהיה נכון עמו ית' וגם אם הענין היה בב' מקומות מחולקין וכל אחד בפני עצמו היה חסר מצד אחד או מן הפה או מן הלב עכ"ז רחם כרוב חסדיו וצירף הטוביות שבלבם כשהיו בלבם עם הטוביות שבסיני שהיה בפיהם נמצא כי בצירוף ב' המקומות ביחד פיהם ולבם שוים לטובה אמנם אילו יצוייר כי לעולם לבם לא יהיה נכון עמו בודאי שלא היא הקדוש ברוך הוא נותן להם את התורה בסיני ולא היה ניתן להם ההשגה שהשיגו בסיני כי הפה בלא הלב אינו שוה כלום אבל כפר הלב שבבבל על הלב שבסיני וכן כפר הפה שבסיני על הפה שבבבל וזה כי ישראל בבבל השתחוו לצלם דנבוכדנצר ובפיהם ובשפתותם כבדוהו אבל לבם רחק ממנו ועל זה ריחם השי"ת כרוב חסדיו וכיפר הפה שבסיני על הפה שבבבל וז"ש הכתוב ורחם כרוב חסדיו והטעם כי לא ענה מלבו כלומר כי שום אחד מישראל לא ענה עצמו תחת יד הצלם של נבוכדנצר מלבו ומנפשו כי אם היה האדם משתחווה לצלם בפיו ובשפתיו כבדוהו ולבו רחק ממנו ואף על פי כן ויגה בני איש הביא עליהם איש צר ואויב זה המן והגה את מכתן הא אילו לא היה הקדוש ברוך הוא מצרף השלימות שבב' המקומות וכיפר זה ע"ז בצד מה אם לא היה כן היו ח"ו מחויבים ישראל כליה אלא אמר הקדוש ברוך הוא הם לא עשו אלא לפנים אף אני לא אעשה אלא לפנים בימי המן. ודומה לזה פירש מורי הר' זלה"ה במאמר.

ובמ"ש רז"ל במסכת מגלה שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור כליה והוא השיב להם מפני שהשתחוו לצלם א"ל וכי משוא פנים יש בדבר א"ל הם לא עשו אלא לפנים אף הקב"ה לא עשה אלא לפנים הה"ד כי לא ענה מלבו ויגה בני איש ע"כ. אפשר שעם זה יצא לנו פירוש אחר בפסוקים וזהו שדקדק בדבריו שאמר והיינו דכתיב כי לא ענה מלבו וגומר שהכונה שהוקשה לו בפסוק איך אמר הכתוב כי לא ענה מלבו וכי נעשה שום דבר בעולם שלא מרצונו ית' וגם אם הכתוב אומר מפי עליון לא תצא הרעות כו' היינו שהוא ית' אינו גוזר הוא בעצמו בפיו הרעות של האדם אבל מפי הבית דין של מעלה נגזר והכל מלבו ורצונו ית' ואיך אמר כי לא ענה מלבו. עוד הוקשה לו כי מלת לא חסר בויגה בני איש והל"ל ולא נגה בני איש והמפרשים פירשו כי מלת לא שב אל עינה ואל ויגה וכאילו אמר לא עינה ולא נגה וזה נראה לו דוחק אמנם עם המעשה אשר אירע לדורו של מרדכי אשר הקדוש ברוך הוא מה שגזר עליהם לא היה אלא לפנים בזה יתיישב הפסוק על מתכונתו כי לפי האמת אותה הגזירה והעינוי לא היה מלבו ר"ל מלב ומנפש לכלייה רק באותה הגזירה כונתו ית' היה ליתן תוגה ואנחה בלב כל ישראל כדי שיתכפר עון הצלם ויכירו וידעו כל העולם שהוא מלך מלכי

המלכים ואפילו שיבא מלך אחר ויגזור על ישראל שיעבדו ע"ג כמו נבוכד נצר ויהיו ישראל אסירי עוני וברזל תחת ידו עכ"ז לא מפני היראה יעבדו ע"ג רק יהרג ואל יעבור ויבטח בהשי"ת ולזה כיונו הב' פסוקים שאחריו לדכא תחת רגליו כו' ר"ל עשה הקדוש ברוך הוא זה כדי לדכאות תחת רגליו ית' כל אותם אשר הם אסירי ארץ תחת האומות ולא יעבדו ע"ג מפני היראה אמנם לעלות על הדעת שכונתו ית' היה להטות משפט גבר כמו שחשבו התלמידים ואמרו משוא פנים יש בדבר זה הוא נגד פני עליון והוא דבר נגדיי למי שהוא עליון על כל הארץ לעשות ח"ו משוא פנים ולהטות משפט גבר:

ובמדרש לדכא תחת וגו' להטות משפט גבר כו' לעות אדם בריבו כו' זה נבוכד נצר שכתוב בו ובכל די דיירין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא יהב בידך והשלטך בכלהון אנת הוא רישא די דהבא ע"כ. אפשר שכונת רז"ל לדרוש אלו הפסוקים על נבוכדנצר שהשי"ת השליטו על כל העולם חיות ברא ועוף שמיא והשליטו בכלהון וז"ש לדכא תחת רגליו כל וגומר כלומר גזר השי"ת לדכא תחת רגלי נבוכדנצר כל אסירי ארץ דהיינו כל העולם בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא ומה שזכה לכל זה היה כמז"ל יען נמצא בו דבר טוב שחזר לאחוריו ופסע ג' פסיעות על דבר כבוד שמו יתברך כי אמר שראוי להקדים שלומו ית' לשלום מלך ועל אלו הפסיעות לבד זכה לדכא תחת רגליו וגומר וזה הוא סבה להטות משפט גבר נגד פני עליון ושיכסיף לעולם לעבוד עבודת בוראו כי ישא ק"ו בעצמו אם לנבוכדנצר על ג' פסיעות כך לעושי רצונו עא"כו וזה הוא סבה עצומה גם כן לעות אדם בריבו עם יוצרו ואומר שה' לא ראה ושאינו משגיח בפרטי העולם השפל מעשה דנבוכדנצר יוכיח והוא סבה לעותו בריבו ולהכזיבו כי מי שהשגיח על ג' פסיעות של נבוכדנצר לתת לו כל כך שכר גדול ודאי ישגיח על כל פרטי בני האדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו ומשלם לאיש כמעשהו באופן כי כל אלו הג' פסוקים נאמרו על נבוכדנצר כי הם תולדות יוצאות ממעשה דנבוכדנצר: ואומרו מפי עליון לא תצא הרעות לשון רבים והטוב לשון יחיד אפשר לומר לפי שעושה הרעות תכף הוא מתדבק בסמאל וסיעתו אשר הפירוד יתואר אליהם אמנם עושה הטובות הוא מתדבק בשי"ת כי הוא תכלית האחדות על כן כל הטובות יתוארו בטוב בלשון יחיד כי מכולם יסתבב להדבק עמו ית' שהוא תכלית האחדות וכל המצות הם חלק אלוה ממעל ועל כן יקראו בלשון יחיד למקיימם ועושה כונת בוראו בהם ואפשר כי לזאת הסבה נאמר בהם נפשות ביתו שמתדבקות בסמאל הם מחלק הפירוד וביעקב נאמר כל הנפש הבאה לפי שנפשם היא מחלק האחדות חלק אלוה ממעל. ובמדרש מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אמר ר' אלעזר משעה שאמר הקדוש ברוך הוא ראה נתתי לפניך היום את החיים

ואת הטוב ואת המות ואת הרע לא יצאת טובה לעושה רעה ורעה לעושה טובה אלא טובה לעושה טובה ורעה לעושה רעה כד"א ישלם ה' לעושה הרעה כרעתו עכ"ל. כתב הר"מ בפי' המאמר ז"ל אם הגרסא היא כמ"ש בספרים לא יצאת טובה לעושה הרעה ורעה לעושה כו' צריך לפרש כי מקודם אם היה מחייב לאדם מערכתו ומולדתו טובה ועושר לא היה מפסיד בשביל רשעתו את הגזור עליו בעת יצירתו וג"כ איפכא אם היה מחוייב עליו עניות וצרות לא בשביל שיהיה צדיק וישר היו נמנעים מלחול אליו אמנם אחרי נתינת התורה שנדבק החיים עם הטוב והמות עם הרע לא יצאת טובה לעושה רעה וכו' כי רשעת האדם יעכב הטובה או כולה או מקצתה כפי גודלו או קוטנו ואם תצא לו תהיה לרעתו ומשלם לשונאיו וכו' וכדומה באופן שאין ראוי שתקרא טובה כי אם רעה וכן נמי צדקות האדם תעכב הרעה באופן הנז' וחזר וכפל אלא טובה לעושה טובה וכו' להורות על מ"ש כי אעפ"י שהאדם יראה על עושה הרעה הצלחה וטובה וההפך על עושה הטובה אין לתמוה כי לא לאדם הראיה כי אם להש"ית המבי' עליו אם הם לתכלית רע או טוב באופן שיש לנו לומר שהטובה לעושה הטובה אעפ"י שלכאורה יראה כי רעה היא ראוי שתקרא טובה כיון שהם לטובתו וכן נאמר בצד האחר. ועוד אפשר שיכוין אומרו אלא טובה לעושה טובה וכו' לומר כי לא לבד שלא תצא טובה לעושה רעה וכן איפכא אלא שגם הטובה לעושה הטובה אין צריך לצאת מלמעלה כי ממילא הטובה כרוכה עם עושי הטובה וכן איפכא ובזה מדוייק מה שאומר לעיל יצאת והכא לא קאמר אלא טובה יוצאת וכו'.

ובמימרא אחריתי דרבי אלעזר דאיתא בדברים רבה פ' ראה אנכי ז"ל א"ר אלעזר משאמר הקב"ה דבר זה בסיני מאותה שעה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אלא מאליה הרעה באה על עושה הרעה והטובה באה על עושה הטובה ע"כ. ואי לאו דמסתפינא אמינא שהנסחא בכאן משובשת וגרסינן א"ר אלעזר כו' לא יצאה טובה לעושה טובה ורעה לעושה רעה אלא טובה וכו' וכל הכונה לומר שלא יצאת מלמעלה כי אם מאליה והיא היא מימרא דר"א דהתם בדברים רבה והיו הדברים באים יותר כפשוטן בלי קושי כלל וגרסא נכונה היא אצלי ולרוצי' לדרוך על פי הספרים הכתובים כבר נתתי להם מקום והבוחר יבחר לו הכלל העולה כי פירוש הפסוק כפשוטו דמיירי ברעות הבאו' על האדם מלמעלה לא על מעשה האדם אם טוב ואם רע כי אם על הטובות הבאו' עליו עכ"ל.

ובמדרש מה יתאונן אדם חי דיו שהוא חי ופי' הפסוק לפי סברת' אפשר שהוא כך מה יתאונן ויתרע' האדם דיו שהוא חי והש"ית נותן לו חיות עם היותו גבר על ענין חטאיו

וכשהולך לעשות שום חטא ישיש כגבור לרוץ אורח מעוות ומקולקל אם כן לז"א דיו שהוא חי כי מן הראוי היה שימות ואם כן מה יתאונן דיו שהוא חי:

עוד במדרש א"ר ברכיה מה יתאונן חי העולמים אם מבקש הוא להתאונן גבר על חטאיו ע"כ. הכונה כי אדם חי דקאמר קרא על הקב"ה נאמר כד"א ועל דמות הכסא כמראה אדם מלמעלה והוא כינוי אליו ית' אשר הוא נקרא אדם חי כי האדם התחתון לא יצדק לקרותו חי כי חייו אינם חיים וסוף אדם למות על כן פירש כי מדבר בשי"ת כי מה יתאונן הוא ית' אם מבקש הוא להתאונן הוא גבר על חטאיו והאדם התחתון ראוי שיתאונן עליו ועל חטאיו ולא שהשי"ת יתאונן עליו כי על מה יתאונן כי אם רבו פשעיך מה תעשה לו ואיהו הוא דאפסיד אנפשיה כד"א ולצת לבדך תשא ולכן לא תתאונן אלא על חטאתיך ואז השי"ת ירחם עליך:

פסוק מ

בהיות כי רז"ל למדנו בענין בדיקת החמץ שצריך לבדוק בנר להכניס הנר בחורין ובסדקים ויליף לה חיפוש מחיפוש וחיפוש מנר על כן אפשר שנקט בכאן לשון חיפוש כי כמו שבבדיקה אור הנר יפה לחיפוש החמץ כמו כן צריך האדם לעשות בדיקה אחרת בדרכיו להוציא לאור החמץ נוקשה של היצה"ר מחורי ומצפוני לבו וסדקי מעיו ולכן נקט לה בלשון חיפוש שצרי' לחפש כבדיק' החמץ והנה הנר שיפה לבדיקה זו היא הנשמ' כי נר ה' נשמת אדם ונשמתו תסייע את האדם לשוב בתשובה ולחפש את דרכיו וז"ש נחפשה דרכינו ונקט דרכינו ולא נקט אורחותינו להודיע כי החיפוש צריך שיהיה אפי' בדרכים אשר דרך יקרא דרך סלול' ואפי' הדרך אשר האדם יראה בעיניו כי כשהלך בה היא דרך טובה וישרה ומעולם לא נכנס בה החמץ של היצה"ר עכ"ז אם יחפש היטב ימצא בה שום פיסול כי אפי' המצוה אשר יעשה האדם רוב הפעמים מעורב בה שום מחשבת של פיסול המפגלת בקדשים כי לפעמים עושה המצוה או לשום סבה שהיא שלא לשמה ונמצא שהוא דהבא מעורב בחסף טינא ותאוה חומרית מעורבת בה עכ"א נחפשה דרכינו אעפ"י שלכאורה נראה כי היא דרך סלולה ולא נכנס שם חמצו של היצה"ר עכ"ז יחפש אותם וימצא וגם אם בבדיקת החמץ תנן מקום שאין מכניסין בו חמץ אינו צריך בדיקה עכ"ז בבדיקת חמצן של עוברי עבירה צריך בדיקה וחיפוש אפי' בדרכים כדאמרן כי סתם דרכים בחזקת סכנ' ולז"א נחפשה דרכינו.

אמר עוד ונחקורה כי אחר שחיפש האדם את דרכיו צריך שיתקן גם לאחרים ויעשה חקירה במדינה לראות אם יש עושה רשעה כי כולנו ערבים זה לזה ואם כן מה יועיל תשובת האדם אם לא ישיב גם לאחרים אשר הוא ערב פרעון בעדם ולכ"א ונחקורה ועם

פירוש זה דייק דלא קאמר קרא נחפשה ונחקורה דרכינו להורות אל מ"ש כי הא בדידיה והא באחריני כי צריך לחקור ולדרוש ולהעבי' גילולים מן הארץ ולהשיב רבים מעון. ואז ונשובה עד ה' כלומר כי אז תשובה כזו תהיה מגעת עד כסא הכבוד וזהו עד ה' דקאמר ע"ד מ"ש ז"ל בפסוק שובה ישראל עד ה' אלהיך גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד. **אי** נמי רמז במה שאמר ונשובה עד ה' אל מ"ש הרמב"ם ז"ל בתנאי התשובה שצריך שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לדרך הזה לעולם אבל לא שתהיה תשובה לפנים נגד בני אדם ובקרבו ישים ארבו ואפשר שז"א ונשובה עד ה' הכונה ונשובה עד שה' בעצמו שהוא יודע תעלומות לב יעיד על תשובתינו היות תשובה שלימה שלא נשוב לדרך הזה עוד:

פסוק מא

ובהיות כי אחר תיקון המעשה צריך גם כן לתיקון המחשבה והדיבור כי ג' המה מחבלים כרמים מחשבה דבור ומעשה על כן אחר שדבר על תיקון המעשה במ"ש נחפשה דרכינו וכו' אמר על תיקון המחשבה נשא לבבינו ודייק מל' נשא לרמוז כי האדם כאשר יחטא ואשם ולבו במחשביו הולך חשכים הוה ליה כאלו לבו טבוע ביון מצולה ואין מעמד על כן בעת טהר' הלב והמחשבה ה"ל כאלו נשא והגביה את לבו מטיט היון וז"א נשא לבבינו ואומרו לבבינו ולא אמר לבנו לרמוז אל מ"ש רז"ל בכל לבבך בב' יצריך ביצה"ט וביצה"ר וכן נאמר באברהם ומצאת את לבבו ואז"ל לבו לא נאמר אלא לבבו לרמוז כי אפי' את היצה"ר שלו תקן ולהבין דבר זה על מתכונתו כי נראה לכאורה דבר תפל מבלי מלח כי איך אפשר לשים מר למתוק ואם הוא נקרא יצה"ר אינו נקרא יצה"ט ואם הוא יצה"ט הרי הכל הוא יצה"ט והכל לב א' ולא יצדק עליהם לבבך כי לא כשאר אלא לב טוב על כן אפשר שהכונה בהיות דרכי בני האדם יתחלקו לב' מינין הא' הוא קיום מצותיו ית' עשה ולא תעשה סור מרע ועשה טוב וכל זה הוא עצת היצה"ט בודאי אמנם יש דברים אחרים בדרך משל מ"ש התנא הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם כי כולם הם עצות היצה"ר ולפעמים אלו הדברים שהם בודאי מעשי יד היצ"הר מביאין את האדם לעולם הבא ולפעמים אלו מעשה ידיו הם להתפאר האדם כי ראוי שיתפאר בהם וכמו שמצינו בקנאתו של פנחס אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל ולא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי ובזכות זה זכה שהוא חי וקיים לעולם כי פנחס זה אליהו וכל קנאה מוציא את האדם מן העולם וקנאה זו הושיב את פנחס בעולם וחי לעולם ובזה יצדק בכל לבבך בב' יצריך כי הקנאה היא פעולת היצה"ר וצריך לאדם להשתמש ממנה לצורך גבוה ולא לצורך עצמו וכן בענין התאוה מוציאה את האדם מן

העולם וכמו שמצינו במש"ה והאספסו' אשר בקרבו התאוו תאוה והשי"ת הביא את תאותם כד"א ותאותם יביא להם אבל לא זרו מתאותם עוד אוכלם בפיהם ואף אלהים וגו' אמנם אם האדם כל תאוותיו יהיו לש"ש גם אם הוא נהנה גופו מאותם התאות הם מביאים אותו לחיי הע"ה כי במשל אם יזדווג האדם עם אשתו יהיה כונתו ומחשבתו לש"ש לקיים מצות פריה ורביה וגם אם הפועל בעצמו א"א שיעשה אלא היצה"ר וא"א לבא לידי קישוי אלא ע"י תאותו עכ"ז הפועל עצמו הזה מביא אותו לחיי הע"ה וכמעשה דאותו צדיק שנטע ה' נטיעות ע"י סדין וכולם היו מורי הוראו' בישראל וכן כל שאר התאוות אם הוא אוכל יכוין כדי שיהיה בו כח לעסוק בתורה כי היא מתשת כחו של אדם ואם הוא לובש מלבוש נאה יכוין למ"ש הכון לקראת אלהיך ישראל וכן בהליכתו לבית המרחץ יכוין לטהר את גופו לכבוד שבת וכן בכל תאות אשר יתאוה האדם יוכל לעשות בו לצדקה יחשב לו וכן בענין הכבוד ע"ד מ"ש בגמרא בשמתא מאן דלית ביה כי יכוין האדם כי מה שחפץ שיכבדוהו ולא יזלזלו בו הוא בשביל כבוד התורה אשר בתוך מעיו לא בשביל כבוד עצמו כי האדם המכבד בעלי תורה לתורה הוא מכבד לא לגופם וכמ"ש בגמר' הני בבלאי טפשאי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי רבנן ואם הרוצה שיכבדוהו יהיה בשביל כבוד התורה אשר היא בתוך מעיו רדיפת אחר הכבוד הזה מביא אותו לחיי העה"ז והבא ועז"א נשא לבבינו כי על ב' היצרים רמז ודייק עם זה שרמז במלת נשא כי עד עתה היה טבוע ביון מצולה בב' לבותיו ועתה גם היצה"ר שהיה טבוע ביון מצולה כי לפתח חטאת והוא טבוע בעצם בטיט היון אם בקדימת הזמן שקדם ואם מצד טבעו הרע עתה נשא לבבינו הרי כנגד רמז המחשבה שתהיה לעולם טהורה אפילו שהפועל הוא פועל היצה"ר ואומרו אל כפים רמז אל שלימות הדבור שהוא רמז אל התפילות כמד"א כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה' כדי שיגיעו תפלתינו אל אל בשמים שאל"כ ימצאו מעכבים רבים שלא יניחוהו לעבו' אל אל בשמים כמ"ש לקמן סכות בענן לך וגו':

אי נמי כונת אומרו **נשא לבבנו אל כפים**. הכונה לפי שהוא אמר למעלה שצריך שיתאחדו כולם כא' לשוב בתשובה בלב אחד וז"ש ונשובה עד ה' ובהיות כי אפשר שאני אומר לחבירי שאני שב בתשובה ואומר שאטהר את לבבי ובקרבי אשים ארבי כי האדם יראה לעיני' ולא ללבב לכ"א נשא לבבינו אפי' שהלב בקרב האיש עכ"ז נשא לבבנו אל כפים כדי שיהיה הלב גלוי גם לבני אדם כאשר הוא גלוי אל אל עם היותו בשמים כי הוא יודע תעלומות לב והכונה לרמוז אל גודל התשובה שתהיה כל כך בעיקר עד שכל העולם יעידון יגידון שהיא מלב ומנפש כאלו ראו את לבם נשוי בכפים.

אי נמי אמר **נשא לבבנו אל כפים**. בתפלות ובתחנונים ועיקר הצרה אשר נהיה צועקים עליה הוא בשביל האל שנסתלק השי"ת מבינינו כי עד עתה היה שוכן בתוכנו כד"א ושכנתי בתוכם ועתה נסתלק והלך לו אל מקומו הראשון שהוא השמים וז"ש בשביל האל אשר חזר לשכון בשמים וז"א אל אל בשמים.

אי נמי בהיות כי עתה כבר סלק הקב"ה מקום שכינתו ודירתו מן התחתונים וחזר אל מקומו הראשון שהוא השמים ואינו דר בתחתונים עכ"א צריך שנשא לבבינו אל כפים והם העננים שנקראו כפים כד"א הן על כפים חקותיך כדי שיוליכו העננים את הלב אל אל אשר כעת הוא שוכן בשמים והכונה הוא משל על גודל התשוב' שהם ברי לבב עד שיוכלו לתת לבבם לעבים שיוליכו אותם אל אל שהוא בשמים ויכירו וידעו ויראה זכות לבבם והיותם טהורי לב.

אי נמי בהיות כי מעיקרים הראשונים של החסידות הם הלב והכפים וכמ"ש דהע"ה נקי כפי' ובר לבב כלומר נקי כפים מגזל ומחמס ובר לבב ממחשבות רעות ולכ"א נתקן את שניהם וז"ש בתחלה נשא לבבינו אל כפים ונתקן את שניהם כא' כדי שאלו ואלו נשא אותם אח"כ אל אל בשמים ולא יתביישו לא הלב ולא הכפים מהתראות שניהם אל אל בשמים:

פסוק מב

נחנו פשענו ומרינו וגו'. אפשר דדייק מאי דנקט נחנו שהוא חסר אל"ף כי המלה הצודק' היא אנחנו ולמה חסר האל"ף ואין לומר דמשום דעסיק באות הנו"ן נקט נחנו כי לא היה לו חסר לשון אחר טובה ויפה לומר אות הנו"ן ויבחר לשון ערומים ואפשר שאומרים ישראל לפני הקב"ה אילו היה כן שכולנו כצאן תעינו אין עושה טוב אין גם אחד היה ראוי שלא סלחת כי אין אדם צדיק בארץ כדי שבשבילו תסלח אמנם אין הדבר כן כי אם פשענו ומרינו לא כולנו אנחנו פשענו כי כבר ימצא א' מעיר שלא פשע וכבר נקטינן כי ימלט אי נקי וצדיק א' יסוד עולם וז"ש נחנו ולא אמר אנחנו וחיסר האל"ף שהיא א' להורות שבהכרח ימצא אחד שלא פשע ואם פשענו ומרינו היינו כי נחנו פשענו וכו' אבל לא אנחנו כולנו ועכ"ז אתה לא סלחת בשביל אותו הא' שלא פשע הפך מה שהבטחת וצדיק יסוד עולם.

אי נמי יאמר ע"ד מש"ה כי עמך הסליחה למען תורא אשר הרצון בו עמך היא הסליחה וראוי שתסלח והטעם למען תורא כי אם רואים שאינך סולח לחטאתם יתייאשו מן הסליחה כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא ואם אין סליחה יתייאשו החוטאים ויוסיפו לחטוא באומרם כי כבר חטאו ואין להם תקומה ויתפקרו הרשעים נגדך לבלתי ירוא

את ה' אמנם אם ידעו הרשעים כי יש סליחה וכפרה יחזרו בתשובה ובכן יראוהו אנשים וז"ש כי עמך הסליחה וראוי שתסלח והטעם למען תורא כדאמרן. וז"ש בכאן נחנו פשענו בראשונה ואח"כ הוספנו למרות עיני כבודו וזהו ומרינו והכל נגרר ממה שראינו שאתה לא סלחת הפשע שפשענו בראשונה אלא היתה ידך ומכתך מתוחה עלינו וז"ש אתה לא סלחת וממ' שראינו שמה שפשענו לא סלחת נתייאשנו לגמרי ועל כן הוספנו ומרינו באופן כי למען תורא ראוי הוא שתסלח:

פסוק מג

ואמר **סכות באף ותרדפנו**. הכונה להורות על ב' צרות עצומות אשר באו עליהם הא' היא צרת הרעב והב' סכות באף ורמז כי מעולם לא סיכך עליהם בעננו ענן על הארץ להוריד הגשם על הארץ ושהשמים יתנו טלם אבל נתקיים בהם והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וזה בסב' האף שהיה עליהם ונמצא כי במקום סכך העבים היו מכוסים באף וז"א סכות באף ולא זו בלבד שהיא צרת הרעב אבל גם ותרדפנו והכונה על האויבים אשר רדפונו כי קלים היו רודפינו וילכו ישראל בלא כח לפני רודף ומחוץ תשכל חרב הרודף ומחדרים אימת הרעב באופן שהרגת ע"י הרודפים ולא חמלת ברעב וז"א הרגת לא חמלת. ואם סכות בענן לא סכות מתחת לשמים כדי שיתנו גשמיהם אבל סכות למעלה מן השמים ולמעלה מז' רקיעים סמוך אצלך וסביב לך סכות בענן לך וז"א מלת לך וכונת אותו הסיכוך היה כדי לעכב את תפלותינו שלא יעברו וז"א מעבור תפלה באופן כי מהעננים הגיענו ההיזק שבו ולא התועלת וזה לסבה שלא סכות מתחת לשמים אבל סכות בענן לך וסמוך אצלך מעבור תפלה:

פסוק מה

ואמר **סחי ומאוס וגומר**. סחי הוא כמ"ש רש"י ז"ל ניע בלשון משנה כיחו וניעו שניסח מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון ובהיות כי יש סיח וניע שאינו מאוס כל כך והוא היוצא מן הפה ויש סיח אחר מאוס בתכלית המיאוס והוא היוצא מן החוטם על כן המשיל את ישראל לסחי היותר מאוס וז"א סחי ומאוס כלומר כסחי היותר מאוס כך תשימנו בקרב העמים כי הם מואסים בנו ומעריכים אותנו כסחי המאוס אמנם בענין אכול גם אכול את כספנו זה חביב עליהם כל כך עד שפצו עלינו פיהם כל אויבינו ויאכלו את ישראל בכל פה וכמ"ש דהע"ה אוכלי עמי אכלו לחם כלו' אוכלי עמי חביב עליהם אכילה זו כאילו אכלו לחם אשר הלחם לבב אנוש יסעד כן ערב להם אכילת עמי וזו היא כונת פצו עלינו פיהם כל אויבנו:

פסוק מז

ואמר **פחד ופחת היה לנו וכו'**. הכונה כי ישראל בגלות הזה יש להם פחד גדול מהאויב עד שירדוף אותם קול עלה נדף מרוב הפחד והמורא שהובא בלבבם ולא הפחד בלבד היה לנו אבל הפחד היה דבר נוסף על הפחת אשר כבר היה לנו עד עתה כי נפלנו בפחת ובתוך שוחה עמוקה וביאר את שתיהם ממאי דסליק מניה כי הפחת היינו השאת והשממון שבא על יהודה וישראל ונוסף על כל זה השבר והכונה על שברון הלב והפחד שכבר נכנס בקרב כל ישראל עד כי ירדוף א' אלף וכו' ואם פלגי מים תרד עיני היינו על שבר בת עמי כי על השאת והשממון שכבר עבר כבר שתינו אותו כוס התרעלה אבל ענין שבר הלב והפחד בכל יום ויום הולך ורב ועל כן פלגי מים תרד עיני וגומ'.

אי נמי אמר נחפשה דרכינו ונחקורה כלומר בדרך כולל צריך לחפש כל דרכינו בין קלים בין חמורים אפילו הדרך שנראה שהיא דרך סלולה כדאמרן לעיל ואמר ונחקורה ולא אמר ונחקרם להורות כי צריך לפרט את החטא כל א' וא' בפני עצמו וזהו ונחקורה ואמר ונשובה עד ה' לפי שרז"ל אמרו אם רואה אדם שייסורין באים עליו יפשפש במעשיו פשפש ומצא יעשה תשובה פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה הרי שאפשר שימצא ויצטרך לתשובה או אפשר שלא ימצא אפילו אחר החקירה עכ"א בכאן נחפשה ונחקורה וברור לן שאין אנו מאותם שיפשפשו ולא ימצאו אבל ידעתי שנמצא כל כך עונות אשר נחנו פשענו ומרינו עד שנצטרך לעשות תשובה וז"ש ונשובה עד ה'. ואמר נשא לבבנו אל כפים לעבודת האל שבשמים וז"א אל אל בשמים באופן שעוד לא נחט' לפניו שאם נשוב עוד לפשוע לפניו יגלגל עלינו את הכל ויזכור לנו עונות הראשונים וז"ש נחנו פשענו ומרינו וגומר כלומר אם אנחנו פשענו ומרינו אחר התשובה ונשובה לדרכינו הרעים אתה לא סלחת על העבר כי צריך כדי שיהיה המחילה חלוטה שלא נשוב אל הדרך ההוא עוד.

ואמר **סכות באף ותדרפנו וכו'**. אמר כמה מעלות טובות עשה לנו בצאתנו ממצרים ואיך נהפוך לאבל מחולינו בצאתינו מירושלים כי בצאתינו ממצרים היה הוא ית' חופף עלינו כל היום בעננו כבוד ועתה סכות באף במקום ענני כבוד ושם נאמר בצאתינו ממצרים אלה מסעי בני ישראל להודיע חבתו כי במ' שנה לא נסעו אלא המסעות המועטות הללו וכמו שאז"ל ועתה לא כך אלא ותרדפנו וילכו בלא כח לפני רודף ושם בצאתינו ממצרים אם לפעמים היתה מגפה בעדת ה' על איזה עון מיד היה הוא ית' מרחם וחומל עליהם וכענין ויעמוד פנחס ויפלל וגומר ועתה לא כן אלא הרגת ולא חמלת כלל ואז בצאתנו ממצרים הוא ית' היה שוכן בתוכנו כי שכינתו שורה בתוך המשכן ואני והוא בתוך ענני

כבוד ובכן כשהיינו מתפללים אליו מיד היה שומע כי היה בתוכנו ה' ועתה לא כן אלא סכות בענן לך ואנחנו מבחוץ עומדים ובכן אנו צועקי' ואינם נענים וזהו סכות בענן לך מעבור תפלה ובצאתינו ממצרים היו כל א"ה יראים ממנו שנאמר שמעו עמים ירגזון ורעדה אחזת' כענין שאמרה רחב ונשמע וימס לבבינו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם ועתה סחי ומאוס תשימנו בקרב העמים ואנחנו כעין המיאוס נגד פניהם. ופצו עלינו פיהם כל אויבינו הכונה כי פצו עלינו פיהם ושחקו עלינו וימלא שחוק פיהם בהלעיגם על בראות' כי סחי ומאוס שמתנו בקרב העמים ועל כן שחקו עלי ופצו עלינו פיהם כל אויבינו.

ואמר פחד ופחת וגו' הכונה כי בזמן החרבן היו לכל ישראל ב' רעות הא' השאת והוא השממון אשר היתה כל העיר לשמה ולשאיה ונשמו הבתים ועוד היה השבר אשר נשבר מטה עוזם מקל תפארתם ומלכות' ועתה בזמנינו זה נתחדש לנו ב' כנגד ב' והם פחד ופחת הפחד כד"א והבאתי מורך בלבבם ורדף אותם קול עלה נדף וברדפם מפני הפחד יפלו אל הפחת כד"א הנס מתוך הפחד יפול אל הפחת וז"ש פחד ופחת היה לנו בזמן הזה במקום השאת והשבר שהיה להם לראשונים הוה לנו עתה במקומם פחד ופחת ועכ"ז כשאני בוכה ומתאבל איני בוכה על מה שנתחדש עתה לנו אבל פלגי מים תרד עיני וגומר והוא השבר אשר נשבר מטה עוזם ומלכותם מקל תפארתם כי ממנו נמשכו כל הרעות המתחדשות לבא עלינו וראוי לאדם שיבכה ויתאבל על רעת חבירו יותר ממה שיתאבל על רעת עצמו.

אי נמי אפשר לפרש הכתובים הללו בדרך אחר וזה כי לא די לאדם שיהיה הוא לבדו שב בתשובה כי צריך לשוב הוא עצמו וגם להשיב את אחרים ולהיות זוכה ומזכה וז"ש מה יתאונן אדם חי וגו' כלומר מה יועיל לו שישוב ויתאונן על חטאיו בלבד כי צריך לו להשיב גם את אחרים עמו וז"ש אח"כ נחפשה דרכינו תחלה כדי שלא יאמרו לנו טול קורה מבין עיניך ואח"כ נחקרה אם יש אחרים שעברו כמונו ונשובה אותם גם כן שישובו גם המה בתשובה ואז כולנו יחד אנחנו והם נשובה עד ה' וכי תימא היאך נעיז פנינו לשוב לפניו אחר שחטאנו לו ומה נדבר ומה נצטדק לזה השיב נשא לבבינו אל כפים וידוע כי לבב יאמר על הב' יצרים יצה"ט ויצה"ר ונאמר לפניו כי אנוסים אנחנו כי יצר לב האדם רע והוא התעה אותנו מן הדרך הטובה וז"ש נשא לבבנו בכפינו אל אל בשמים ונאמר לפניו כי הוא ברא לנו יצה"ט ויצה"ר ואיש באחיו נלחמו חלק לבם עתה יאשמו ואנחנו לא יכולנו לעמוד כנגדו כי בהכרח מי שיש בו יצה"ר הוא מוכרח שיחטא כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא וכאשר יאות לנו לחטוא ולמעול כך נאה לך

למחול וכבר אנחנו עשינו מה שיאות לנו ונחנו פשענו ומרינו אבל אתה עדיין לא עשית מה שיאות לך וזהו אתה לא סלחת:

ואמר **סכות באף ותרדפנו**. כי כשם שבציאת מצרים הוא בעצמו הוציא אותנו משם ולא ע"י מלאך ולא ע"י שרף אלא הוא ית' בכבודו ובעצמו כן עתה לא הכה אותנו ע"י מלאך המשחית שלו הנקרא אף אלא הבדיל האף מעלינו והוא בכבודו ובעצמו נתאכזר עלינו וזה שאמר סכות באף כלו' האף שהוא שליח שלך להכות בני אדם סכות אותו ואתה ע"י עצמך רדפת אותנו וזהו ותרדפנו ובכן הרגת ולא חמלת ולפי שהיה נמשך אלינו תועלת אחד מהיותך אתה בעצמך המכה אותנו שבהיותך קרוב אלינו היה נקל לך לשמוע בקולנו תכף בזעקנו לך מה עשית סכות בענן לך מעבור תפלה כדי שימשך ההיזק לבדו ולא התועלת כלל באופן שאנו יראים ומפחדים מאד שאחר כל הצרה הזאת שבאה עלינו שלא תעשה עמנו כלה ולא יזכר שם ישראל עוד וז"ש פחד ופחת היה לנו וגומר שאת הוא מלשון שאיה ושממה וכליה כלומר פחד היה לנו השאת שתשומם ותכלה אותנו אחר שסבלנו השבר באופן שתעשה עמנו ב' רעות השבר שהם הצרות שהבאת עלינו ואחר כולם נחלה לאור ויבא אופל שהוא השאת והכליה:

אי נמי השאת הוא מלשון התנשאות ושררה הכונה כי כמו שהשבר שהבאת עלינו לפחד ופחת היה לנו ולצרה וצוקה כן השררה והרוממות שרוממתנו קודם לכן היתה לרעתינו כדי שנרגיש היטב הנפילה שאחריה כי האדם שהיתה לו טובה תחלה הוא מרגיש מאד בצרה יותר ממי שלא הורגל כלל בטובה מימיו נמצא לפי זה כי פחד ופחת היה לנו מה שנשאתנו ורעה היתה לנו מן השאת כמו מן השבר כי ע"י השאת הרגשנו בשבר הבאה אחריו ואמר פלגי מים תרד עיני ב' פלגים היה ראוי שתרד עיני על שבר בת עמי ואיני עושה כן אלא עיני נגרה לבד כדי שלא תדמה לעולם ולא תיבש מקור הדמעה:

והרב מורי זלה"ה כתב נחפשה דרכינו והם העבירות שעשינו אנחנו בעצמנו בידים ונחקורה אם גרמנו להחטיא בהם את אחרים כדי שנשוב כולנו אל השי"ת שאם הם לא ישובו לא יספיקו לי לעשות תשובה וכמו שאמרו חז"ל שאיך יהיה החוטא בגהינם והאחר שגרם הוא שיחטא בג"ע לכך כדי שיקובל תשובתינו צריך שנחקור אם גרמנו להחטיא את אחרים כדי שישובו הם גם כן עמנו בתשובה ובזה נהיה כולנו מתוקנים וכבר ראינו המשורר שהראה לדעת כי צריך האדם רחמי שמים לכפר לו העונות שחטאו אחרים בסבתו וגרמתו אמר חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי וגומר מלבד פירושים אחרים רבים המתפרשים בזה הפסוק מאי דשייך לכונתינו הוא כי הנה המשורר אמר שהיה מודה לשי"ת על הג' מיני עונות שהאדם שוגה בהם והם חטאות עונות ופשעים ומלבד

ההודאה על שלשתם הורה והודיע בדבריו כי לחטאות היה מספיק ההודאה ולענות שמצד גודלם הם רשומים ונודעים בשלא יכסה אותם סגי כלומר שלא יבקש מקום להתנצלות אבל הפשעים צריך וידוי גדול וגמור וכולי האי ועדיין צריך רחמי שמים כדי שיכופרו וז"ש אמרתי אודה עלי פשעי לה' שהוא מדת רחמים ואמר ואתה נשאת וכו' כלומר זהו מה שעלי לעשות שהוא מה שאני יודע אמנם יש צד עון אחר והוא שלפעמים עשיתי איזו עבירה בשוגג ואפשר שאחרים ראו ולמדו ממני ועשו במזיד על זה שאינו בידיעתי נשאר עליך לשאת אותו שאתה צופה כל נעלם וז"ש ואתה נשאת עון חטאתי סלה ר"ל העון שהוא מזיד שנסתבב מחטאתי ובפירוש זה יתיישב מ"ש עון חטאתי ולא אמר עוני וחטאתי ופשוט הוא עכ"ל. ולדרוש מי שהוא מחטיא את הרבים עיין בספרי ספר מדר"ש שמו"אל במשנת כל המזכה את הרבים ויתיישב לך.

אי נמי אפשר שיפורשו הכתובים הללו על ענין אחר והוא כי העבירות הם ב' מינים או בין אדם למקום או בין אדם לחבירו כענין גזילה גניבה או רמהו או בזהו וחרפהו וכיוצא אשר עצמו מספר ונקטינן כי קודם אשר ישוב האדם אל אלהיו מעבירות שבינו לבין קונו צריך שיפייס את חבירו שנתקוטט עמו ואח"כ ישוב אל ה' וז"ש הכתוב קחו עמכם דברים ושובו אל ה' כלומר הנה אתם יש בכם עבירות אשר הם עמכם כלומר ביניכם לחביריכם ולפעמים האדם לא ירצה למחול לחבירו אשר חטא כנגדו ואשר הרע לו באומרו הנה הוא הרע לי במעש' ובפועל כפיו ואיך אשא את פניו ואסלח לו במה שעתה הוא שואל מחילה ממני על כן הזהיר ואמר קחו עמכם דברים וקחו הוא מלשון קיחה וקבלת דברים שיקבלו דברים ביניהם וימחלו בשאלת מחילה לבד ואח"כ ושובו אל ה' ואמרו אליו כל תשא עון וכו' וגם הוא יקבל דבריכם במה שתשאלו ממנו מחילה בפה עם היות כי הרעותם אשר עשיתם במעשה העבירו' וז"ש בכאן נחפשה דרכינו בינינו במה שבין אדם לחברו ועל ז"א ונחקור' כי צריך חקירה רבה בזה לפי שהוא דבר מתמיד כי רוב החטאו' הם בין אדם לחבירו לפי שהוא תמיד עמו ולעולם האדם הוא נושא ונותן עם חבירו ויוצא ונתקל בו נכנס ונתקל בו ע"כ אמר ונחקורה ואח"כ ונשובה עד ה' בדברים שבין אדם למקום:

ולפי שכאשר יעשה האדם שלום עם חבירו וימחול לו אפשר שלא יהיה בלב שלם ואומ' שמחל ולא מחל עכ"א כי בתשובה מן העבירות שבין אדם לחבירו נשא לבבינו אל כפים והוא משל כאילו הלב הוא נשוי בכפים כי אז היה מכיר כל א' בחבירו אם טיהר והשלים את לבו עמו כך צריך שנשא לבבינו אל כפים בעבירות שבין אדם לחבירו כאשר נשא אותו אל אל בשמים בעבירות שבין אדם למקום כי שם הוא הכרחי להיות טהור לב לפי

שה' יראה ללבב כן גם כן במה שבין אדם לחבירו נשא לבבינו אל כפים כדאמרן ונתן טעם לדבר איך הוא מוכרח כי קודם שנשוב אל ה' מעבירות שבין אדם למקום צריך שנמחול זה לזה מה שבין אדם לחבירו וה"א נחנו פשענו ומרינו וגומר כלומר כי אם נתנו בינינו לביניינו עדיין פשענו ומרינו גם אתה לא סלחת את שלך במה שבין אדם למקום כי כמו שהאדם אינו סולח מה שיש לו על חבירו גם הוא ית' לא יסלח את שלו ואפשר שרמז במה שחיסר האל"ף ואמ' מלת נחנו לרמוז כי אינו מדבר מ"ש פשענו ומרינו על הפשעים שבינו למקום אשר הוא יחידו של עולם והאל"ף שמורה על האחדות חיסר אותה ואמר נחנו להורות כימ"ש נחנו פשענו ומרינו הוא על הפשעים שבינינו לחבירינו:

והרב מורי זלה"ה כתב נחפשה דרכינו אם יש בהם חטא ועון ואחר אשר נמצאהו נחקור בו באיכותו על פי הכונה והזמן והמקום ואחרי כן נשובה וגומר כי יהיה התשובה בשלימות כפי פרטות כמותו ואיכותו וגודלו לא דרך כלל כי יהיה קטון בעינינו ונתרשל בתשובה המצטרכת לו:

נשא לבבינו אל כפים. ר"ל המעט שנעשה בכפינו יהיו בלב ונפש וכונה מרובה כאילו הלב בתוך הכפים ובשניהם נעשה המעשה והפועל הטוב ההוא והכונה שלא לבד יספיק עזיבת החטא וסור מרע אלא צריך ג"כ ועשה טוב ואמר כי אחרי זאת צריך וידוי וז"ש נחנו פשענו ומרינו אתה וגומר ואומר אתה לא סלחת הכונה בדין ומשפט נתנהגת בנו שאתה לא סלחת אעפ"י שאתה מלא רחמים.

ובמדרש תאני רב הונא נחנו פשעיו ומרינו כמדותינו ואתה לא סלחת כמדותיך, ודבריהם אמת ויציב ונכון. ולקרב הדברי' אל הסברא אפשר שאומרו פשענו ומרינו כמדותינו הכונה כי מצד היות האדם ילוד אשה ומחומר קורץ גופו ואבריו המה ילידי העה"ז אשר הוא חשך ולא אור וגם היות יצר לב האדם רע מנעוריו מכל אלה מסתבכים לאדם מדות רעות ולהרבות אשמה בטבע והרי זה קצת התנצלות ומזה נמשך היות הש"י מוחל וסולח ולהתנהג במדת רחמיו וז"ש ואתה לא סלחת כמדותיך עכ"ל.

ובברכות פ"ק אמר רבה ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שייסורין באין עליו יפשפש במעשיו פשפש ומצא יעשה תשובה שנאמר נחפשה דרכינו וגומר פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה עכ"ל ושמעתי ממוהר"ש ן' אלקביץ הלוי זלה"ה שכונת המאמר היא שידוע שלעולם הב"ה מודד מכ"מ ובמדת הייסורין ידע ויכיר במה פשע כי לעולם הוא מכ"מ ולכ"א יפשפש במעשיו ולעולם ימצא שחטא מכ"מ במה שלקה ויעשה תשוב' ואם פשפש ולא מצא אין הכונה שלא מצא כלל כי הרי נקטינן כי אין אדם צדיק בארץ וגומר אבל הכונה כי כבר פשפש ולא מצא שיהיה מכ"מ אם כן יתלה בביטול תורה כי

היא שקולה כנגד כל המצות וכל מדת ייסורים יקרא מכ"מ בשבילה כיון שהיא שקולה כנגד כל המצו' וזש"ה בכאן להורות שכאשר יבאו ייסורין על האדם צריך שיפשפש במעשיו כי לעולם ימצ' שהם מכ"מ על מה שחטא על כן אמר נחפשה דרכינו ונחקורה ולא אמר נחפשה ונחקורה דרכינו להורות כי חיפוש לחוד וחיקור לחוד כי בראשונה יחפש ואחר החיפוש יחקור בחקירה עצמית אם הוא מכ"מ ואח"כ ונשובה עד ה'.

סכות בענן לך וגומר. כתב הרב מורי זלה"ה אפשר שיאמר אם עתה עדיין שאנחנו בא"י שהוא מקום מוכן לקבלת התפלה אפ"ה עשית הבדלים ביניינו לבינך כדי שלא יעבור תפלה מהו הטוב שנקוה בלכתנו ח"ל בקרב העמים אין ספק שאין לנו תקנה שמה וז"ש סחי ומאוס וגו':

אי נמי אמר סכות באף וגומר הכונה כי בזמן העבר סכות באף ועוד ידך נטויה ותרדפנו לעתיד ועוד שלישיה כי הרגת ולא חמלת כי אילו היתה ההריגה בסייף היינו מתנחמים מעט אבל מה נעשה כי דנתנו במיתות משונות וז"ש הרגת ולא חמלת באותה ההריגה אבל היתה ההריגה באכזריות שרופה באש כסוחה ומהם שמו ספוגין של צמר על לבם מהם הפשיטו עור פניו וכיוצא וז"ש הרגת ולא חמלת ואמר עוד סכות בענן לך והסתרת פניך ממנו והטעם בשביל שגם אנחנו עברנו על מצות התפלה וז"ש מעבור תפלה כלומר מסבת עבור על מצות התפלה וכבר הזהירנו השלם ר"ש ואמ' הוי זהיר בק"ש ובתפיל' וכו' והלואי שהיית דן אותנו בסחי ומאוס שתשימנו בקרב העמים וז"ש תשימנו בדרך תפלה ולא אמר שמתנו אבל מה ששדי המר לי שאדרבא לא מאסונו העמי' אלא כמו נופת צופים טעמו באכול את ישראל ויאכלו את ישראל בכל פה וז"א פצו עלינו פיהם כל אויבינו:

פסוק מט

לפי שלמעלה אמר פלגי מים תרד עיני אשר הרצון בו שלא עשה כאשר נאמר בד"ה ע"ה פלגי מים ירדו עיני דמשמע ב' פלגים בב' העיני' פלג א' בעין א' ואיני עושה כן אלא פלגי מים תרד עיני בעין אחד ב' פלגים ועיני נגרה תמיד בדמעה עד שכמעט כבר נימו' העין ונמס ואינו דומה כלל עיני שהוא עין וזהו לא תדמ' לשון דמיון ותי"ו דתדמ' תי"ו הנקבה הכונה שלא נשאר בו דמות עין. ואפשר ג"כ לומר לפי דרך זה כי זהו ג"כ פירוש נגרה כלומר נגר ונתרוקן העין עצמו ולא תדמ' לעין כלל וכל זה מאין הפוגו' כי לעולם מוריד דמעה:

פסוק נ

עד ישקיף וירא ה' משמי'. ידוע הוא כי כל השקפה לרעה וראיי' לטובה וז"ש עד ישקיף לרעה על מ"ה וירא ה' ראיה לטובה עלינו ה' משמים:

ועם מ"ש ז"ל כי אין בן דוד בא אלא או בדור שכולו חייב או בדור שכלו זכאי נוכל ליישב מלת השקפה שהיא לרעה כי אם הוא בא בדור שכלו חייב דודאי שהוא בא לרעתם וישקיף עליהם לרעה והלואי שינצל אחד מעיר ושנים ממשפחה והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו ולכ"א עד ישקיף בדור שכולו חייב או ירא בדור שכלו זכאי:

ולפי שהזכיר העין יותר מכל שאר אברי הגוף אמר והטעם שאני מזכיר העין יותר מכל שאר האברי' ואמרתי פלגי מים תרד עיני ועוני נגרה הטעם הוא מפני שהעין הוא המועיל לי יותר מכל שאר אברי הגוף וז"ש עיני עוללה לנפשי עיני הוא פועל ועושה טובה עמי ועם נפשי יותר מכל שאר אברי וזהו מכל בנות עירי כי האדם הוא עיר קטנה ואנשים בה מעט ואנשי העיר הם האברים ואמר שהעין הוא עושה טובה לנפש יותר מכל שאר האברים משום דשערי דמעה לא ננעלו ועל כן סכות באף זה הוא מלא בו"או וסכת בענן לך הוא חסר בלא וא"ו לפי שהסכך שהיתה עליהם מן האף היתה סכך גמור ושלם וצלתו מרובה אבל הסכך שסיכך מעבור התפלה אינו סכך שלם כי לעולם התפלה בדמעה עוברת כי שערי דמעה לא ננעלו וזהו סכת חסר בלא וא"ו כי זה הסכך אין צלתו מרובה מחמתו:

פסוק נב

ואמר **צוד צדוני וגומר**. הכונה כי צדוני גם צדוני גם צדדוני פעמים רבות צידה אחר צידה בצידות משונות זו מזו וזה בחנם על לא חמס בכפי וז"ש אויבי חנם כלומר שהם אויבי לי על חנם ופירש אופן המצודות כי מהם מישראל שמו אותם בבור אסורים בבית הסוהר עד שמתו שם בבית הסוהר ולז"א צמתו בבור חיי ומהם הnיתו במרגמת אבן בסקילה ולז"א וידוי אבן בי ומהם השליכו אותם אל תוך הים דומה לגזרת פרעה שגזר כל הבן הילוד וגומר ולרמוז לזה אמר צפו מים על ראשי באופן כי כ"כ מיני צידות צדוני עד שאמרתי נגזרתי ונכרתי מן העולם:

אי נמי אמר עיני נגרה ולא אמר עיני אניר להורות כי לא אצטרך אני להגיר את עיני בכונה כי כל כך התמידה בבכיה עד שהיא מעצמה נגרה כמים הנגרי' במהרה ובמרוצה כי זה יורה לשון ניגור ואם לפעמים ינוח מעט שלא יגיר במהירות לעשות טיף טיף כנגד טיף טיף עכ"ז לא תדמה לגמרי מלהוריד דמעה וז"א ולא תדמה לגמרי כי אלא

הא מיהא זולגות עיניו דמעות אם מעט ואם הרבה וגם אם לפעמים אפשר שתדמה לגמרי מבלי הורדת דמעה כלל אפשר שיקרה זה פעם א' שאפשר שתפוג ותנוח הפוגה א' פרטית אבל מאין הפוגות לשון רבים הפוגית רבות וז"א מאין הפוגות כי לא ימצא שתנוח הפוגות רבות.

אי נמי אמר עיני נגרה ולא תדמה כלל והטעם שלא תדמה הוא מפכי שלעולם ועד אין הפוגות לצרות ולעולם אין ריוח כלל בין צרה לצרות רק צרות תכופות זו לזו וכיון שאין הפוגות לצרות גם העין לא תדמה כלל מלבכות:

אי נמי אמר עיני נגרה כלומר שכמעט כבר נגר הכל וכמעט שגוף העין בעצמו נגר באופן שאם תדמה העין ולא תבכה לא תדמה בשביל שפסקו הצרות ואין הפוגות והפוגות רמז אל הצרות כי ע"י הצרה לבו של אדם נופג ע"ד ויפג לבו וכן בלשון רז"ל מפיגין את טעמן והוא רמז אל דבר הניפג טעמו וריחו באופן שאם תדמה העין תדמה מסבת שכבר ניגר כל העין כדאמרן אבל לא תדמה מסבת שאין הפוגות וצרות וז"א ולא תדמה מאין הפוגות כי הצרות רבו כמו רבו:

אי נמי אמר עיני נגרה ולא תדמה כלל והטעם מפני שאין הפוגות כלומר אין מי שינחם אותי להפיג ולהסיר הצרות מלבי:

עד ישקיף וירא וגומר ואמר ישקיף כי בתחלה ישקיף ישגיח מן החלונות יציץ מן החרכים והם זכות קצת צדיקים אשר הם עושים חלונות וחרכים באותו הסכך של ענן אשר נאמר סכות בענן לך וכן במחיצה אשר נעשית מן העונות אשר הם מבדילים בינינו לבין אלהינו וכה"א עונותיכם היו מבדילים וגומר והצדיקים עושים חלונות באותם מסכים ומשם ישקיף ה' על עמו ואח"כ הולך ומתמעט המסך לגמרי ויראה השי"ת ראיה גמורה ברחמיו הפשוטים וז"א וירא ה' משמים:

ואמר עיני עוללה וגומר נתן טעם למה תבכה העין באו' עיני נגרה ולא תדמה הטעם לפי שהעין היא אשר טנפה לנפש יותר מכל שאר האיברים כי סרסור' קמא דעבירה היא העין כי העין רואה והלב חומד ושאר האיברים גומרים וכיון שעיני עוללה וטנפה לנפשי יותר מכל בנות עירי שהם שאר האיברים וכמ"ש לפירושא קמא א"כ ראוי שתבא העין ותקנח מה שטנפה ולכן עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות ועוללה מלשון טינוף כמו ועוללתי בעפר קרני כדפירש רש"י ז"ל:

אי נמי כפי דרך זה יאמר מכל בנות עירי כפי פשוטו ממש שהטינוף שטנף עיני לנפשי היה מכל בנות עירי כלומר ממה שהייתי מסתכל כל בנות עירי והייתי נותן עיני בבנות הארץ לחטוא בהנה באופן כי אלו בנות עירי צד צדוני בפיהם והחזיקו בי ונשקו לי כי

כל א' וא' מצח אשה זונה היה לה וכנכריה אמריה החליקה באומרה מרבדים רבדתי ערשי וצוד צדוני כצפור אשר מראים לה שמשליכים לפניה חטים כדי שתאכל ולא ידע כי בנפשו הוא כן צדוני אלו בנות עירי וזה בראותי שנמסרות ונשמעות לי מבלי מחיר ואתנן זונה רק בחנם ולא ידעתי ולא הכרתי כי הם נעשים לי אויבים בחנם וזהו אויבי חנם דקאמר כלומר כי בהיות הדבר בחנם הוא סבה שמפתים אותי והן הם אויבי בחנם אויבי הנפש כי ע"י ובסבתם ארד אל ירכתי בור דהיינו גהינם וז"א צמתו בבור חיי או יהיה בור הקבר כמשמעו והכונ' כי בנות עירי הם סבבו לי המית' והקבור' וצמתו בבור חיי וידוי אבן בי דהיינו האבן שעל הקבר וגם אם יהיה שלא אמות לפחות ייסורין וצרות אחרות הם מביאין על ראשי והמים רמז לצרות כד"א כי באו מים עד נפש ואלו הביאו וצפו המים על ראשי באופן שאמרתי נגזרתי ועל כן עיני נגרה כדאמרן לפי שהיא טינפה לנפשי מכל בנות עירי כלומר מסבת בנות עירי שהסתכלתי בהן ונתפתיתי אחריהן:

אי נמי **אמר צוד צדוני וכו'**. על חרבן ראשון שהיא צידה א' וצדוני בחרבן בית ב' שהיא צידה שנייה ונעשו אויבי בסב' שהייתי חנם מן המצות ע"ד מ"ש ז"ל זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם ודרשו ז"ל חנם מן המצות ואלו היו אויבי וצוד צדוני על אשר הייתי חנם מן המצות וז"א אויבי חנם:

אי נמי אמר צוד צדוני צידה אחר צידה ופעם אחר פעם תכופות הצידות זו לזו ואומרו כצפור כלומר כמו שצדין הצפור כך צדוני אבל מי שצד את הצפור היינו להנאתו ולטובתו לאכול לשבעה אמנם אלו אויבי צוד צדוני על חנם לא לעזר ולא להועיל להם כי בצידה הראשונה לקחו את כל הממון אשר היה לי נמצא כי בצידה השנייה אשר חזרו וצדוני פעם אחרת היה על חנם וזהו אויבי חנם דקאמר כלומר חנם צדוני כי בצידה הראשונה ריקם שלחוני והשניה לא נהנו ממני כלום אבל צדוני אויבי חנם לא לעזר ולא להועיל.

והמשיל הצרות העושים לנו בגלו' הזה למי שמשליכים אותו בתוך הבור שיש בו מים כדי שיטבע בתוך המים וימות ונקט המשל במי שנטב' בבור ולא במי שנטב' בים לפי שהנטבע בים הם מים שאין להם סוף ואפשר כי באולי ישליך אותו הים אל מקום אחר ויקיא אותו אל היבשה חי ולכן הנטבע במים שאין להם סוף אין אשתו מותר' לזרים אמנ' אם יטבע במים שיש להם סוף דהיינו בבור אז בודאי שמת ותנשא אשתו לזרים ולכן המשיל את צרת הגלות כאלו צמתו בבור חיי שהם מים שיש להם סוף כי בודאי הוא מת ולפי שאפשר כי אפילו שישליכו אותו בתוך הבור אפשר שהחי הוא נושא את עצמו ויהיה שט על פני המים ולא יטבע על כן המשיל את עצמו כאלו קשרו אבן

גדולה ברגלו כדי שתכף ירד עם האבן לתחתית הבור וז"ש וידו אבן בי כלומר ידו אבן קשורה עמדי באופן שתכף ומיד ארד לתחתית הבור והמים צפו על ראשי וז"א צפו מים על ראשי כי בזה הענין ההצלה היא בלתי אפשרית ועל כן אמרתי נגזרתי והכל משל על גודל הצרות הבאות עלי בגלות הזה באומרם הגוים לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד ח"ו וע"כ אמרתי נגזרתי ואין לי שום צד של ההצלה אבל כי אברח ממך אליך וקראתי שמך ה' גם שאני בתחתיות הבור וז"ש מבור תחתיות וכדאמרן:

אי נמי כונת אומרו אמרתי נגזרתי מתיישב על כל הפי' האמורים לעיל והכונה כי כיון שראיתי כל הצרות התכופות שעברו עלי מינים ממינים שונים אמרתי בודאי אין זה בדרך מקרה ע"צ הקרי וההזדמן אבל נגזרתי כלומר הכל נגזר עלי מלפני שוכן מרומים ואין לי תקומה אלא לקרוא למי שגזר הגזירה שיבטלנה וזהו שסמך אליו קראתי שמך ה' מבור תחתיות. אח"כ מצאתי לר"מ אלמושנינו שפי' כדברי:

אי נמי כנגד גלות מצרים אמר צוד צדוני כצפור כי כמו שהצפור ניצוד במה שמשליכין חטים לפניה והיא רעבה ובאה לאכול ובזה צדין אותו כן ניצודו בני ישראל ע"י כי ראו כי יש שבר במצרים וכדי שלא למות ברעב ירדו מצרים וע"י אותה הירידה ניצודו וצדו אותם האויבים המצרים להיות להם לעבדים ואומרו חנם הכונה כי לא קנו אותם כקונה עבד בקנין כספו אבל צדו אותם בחנם ונשתעבדו בהם בחנם:

פסוק נג

וכנגד גלות בבל אמר **צמתו בבור חיי** שכן השליכו לדניאל בגובא דאריותא וז"א צמתו בבור חיי ואח"כ שמו אבן גדולה על פי הבאר וז"א וידו אבן בי ואם הם חשבוה לרעה בשימת האבן על פי הבאר אלהים חשבה לטובה:

פסוק נד

וכנגד הגלות הג' הזה אמר **צפו מים על ראשי** כי מי המרים המאררים מי הצרות תכופות זו לזו צפו ועברו על ראשי כי מכף רגל ועד ראש אין בי מתום באופן שאמרתי נגזרתי:

והרב מורי זלה"ה כתב צפו מים על ראשי וכו' כלו' שמרוב הצרות הקשות והרעות היה שואל המות בפיו כי אמר שהיה טוב לו מחיים כאלה בייסורים משונים וז"ש אמרתי נגזרתי כלו' הלואי ונגזרתי כבר זה ימים מסבול יסורין כאלה עכ"ל:

פסוק נה

קראתי שמך ה' מבור תחתיות כלומר בזמן העבר כאשר הייתי בבור תחתיות כלומר בבור אשר היו בו תחתיות רבות והוא רמז אל צרות רבות בכמות ובאיכות אז קראתי שמך ה' כלומר מבלי שאצטרך לסדר לך סדר תפלות ותחנונים אבל הייתי מזכיר את

שמך לבד ואומר ה' ה' וזהו שמך ה' דקאמר ותכף קולי שמעת והוא ע"ד מש"ה מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה כלומר לא קראתי אלא יה לבד ותכף ענני וז"א בכאן קראתי שמך ה' לבד ותכף קולי שמעת זה היה לי בימים חלפו למו ועתה לפחות ראוי הוא שכיון שסדרתי לך כמה תפלות ותחנוני' ראוי הוא לך כי אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי וזהו כפל לרוחתי לשועתי כלומר תפלות רבות ממינים שונים ולכן ראוי הוא שאל תעלם אזנך. ולא זה בלבד עשית לי בזמן העבר כי אחרי קראי שמך ה' לבד קולי שמעת אבל פעמים רבות בזמן העבר קרבת אלי קודם שאקרא אליך כלל וקיימת בי טרם יקראו ואני אענה וז"ש קרבת ביום אקראך לשון עתיד ולא אמר ביום קראתיך באופן כי קודם שאקראך קרבת אלי כשהיית יודע שהייתי רוצה לקרות לך קרבת אלי והבטחתני אל תירא וז"ש אמרתי אל תירא וכיון שכן ראוי הוא כי עתה לפחות אל תעלם אזנך לרוחתי וכו' כדאמרן ולא זו בלבד עשית לי בימי' שעברו שהיית מבטיח אותי אמרת לי אל תירא אבל רבת ה' ריבי נפשי וגאלת חיי והם ב' דברים הא' היא הצלת חיי והוא אומ' גאלת חיי ולא זה בלבד אבל רבת ריבי נפשי והוא להנקם מהאויב' וכד"א ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם באופן כי ב' עשית עמדי כי רבת ריבי נפשי להנקם מן האויבים ואצ"ל שגאלת חיי ולכן עתה גם כן ראית ה' עותתי והוא העיות שעושים עמי כמובא במדרש כי יהודי א' עבר לפניו המלך ונתן לו היהודי שלו' וצוה לחתוך ראשו כי א"ל מי אתה כי נבזה שכמותך מלאך לבך לתת לי שלום וכששמע כי זה משפטו פעם אחרת עבר לפני יהודי אחר ולא נתן לו היהודי שלום מפחד שלא יהרגנו כאשר הרג את האחר וצוה ג"כ להורגו כי א"ל וכי גברא רבא אתה שאינך נותן שלו' למלך שכמותי עד שאמרו לו שריו אדונינו המלך לאותו האחר הרגת על אשר נתן לך שלום ולזה הרגת על שלא נתן לך שלום השיב להם כלום אני עושה זה אלא כדי למצוא להם עילה כדי להורגם ועל עוות הדין כזה אמרו ישראל ראית ה' עותתי וגו' ונקום את נקמתי ואמרו עוד ראית כל נקמתם שעשו בי אשר לא נהיה כמוה ועכ"ז לא נחה דעתם במה שעשו עד עתה אבל עדין כל מחשבותם לי לחשוב מחשבות להרע עמדי ולכן אל תעלם אזנך וגומר.

אי נמי בהיות כי נקטינן כי בזמן שישרא' הם בירידה התחתונה אז הם עולים כד"א ועלה מן הארץ וז"ש קראתי שמך ה' וגומר וזה רמז באומרו תחתיות לשון רבים ולא אמר בור תחתית להורות כי לא נשאר עוד ירידה תחתונה אחרת לירד כי כבר ירדנו לירידה התחתונה שבכולם ומשם קראתיך ואיני מאותו הכת שאומרים כי השמים שמים לה' והש"ית אינו משגיח בתחתונים אבל אני מאמין כי קולי שמעת וז"ש קולי שמעת אבל

אפשר שאפי' ששמעת קולי אפשר שלא תשגיח עליה ותעלם אזנך ותעשה העלמת עין ואזן ולכ"א אל תעלם וגו'. ואו' לרוחתי לשועתי כונת לרוחתי הכונה ענין ריוח והוא הבאת התועלת כד"א ונהפוך הו' אשר וגומר ואם אין בנו זכות לכך לפחות אל תעלם וגומר והוא רמז אל הרחקת הנזק אשר האדם משוע וצועק על הנזק הבא עליו כד"א שועתי אליך ותרפאני וגם ידעתי נאמנה כי קירובך או ריחוקך ממני בדידי תליא מלתא כי כן כתיב היום אם בקולו תשמעו וז"ש ידעתי כי קרבת ביום אקראך ואם היו' אקראך בלב שלם ובתשובה שלימה ידעתי כי קרבת ואמרת לי אל תירא אבל ידעתי כי עונותי גורמים ולטובתי שמתני בבור תחתיות הגלות הזה ע"ד משז"ל אם לא כי צורם מכרם זה אברהם שא"ל הש"י בחר אתה לבניך אם תרצה שימרקו עונותיהם בגלות בעה"ז ויזכו נפשותם לחיי הע"ה או אם תרצה שימרקו עונותיהם בע"ה בגיהנם ובחר אברהם בגלות וז"ש אם לא כי צורם מכרם בגלות ואח"כ וה' הסגירם ובזה זכו ישראל לחיי הע"ה וז"ש רבת ה' ריבי נפשי וגומר כלומר אמרו ישראל ידענו ה' כי בגלות הזה אשר נשתעבדו רבת ה' ריבי נפשי הריב שהיה לו לסמאל עם נפשי על עונותינו אתה רבת אותו בזה העולם ע"י הגלות באופן כי בזה גאלת חיי הלא הם חיי הע"ה ואין לאל יד השטן ליגע בנו בע"ה ולטובתי נשברה רגלי בזה העולם וסברית וקבלי' שאיני רוצה שאשאר ב"ח לע"ה אבל מה שאני מתחנן ומתנפל לפניך הוא זה כי אם ראית ה' עותתי כלו' מה שהעותי והרשעתי לפניך שפטה אתה בידך משפטי והבא עלי ייסורין בידי שמים וביד אדם אל אפולה ועל ז"א דהע"ה מלפניך משפטי יצא כלומר משפטי ודיני ונקמתי יצא מלפניך ואתה בידך תעשה בי משפט ואל תמסרני ביד אדונים קשים לפי שעיניך תחזינה מישרים אמנם בני אדם המה עזרו לרעה לעשות בי יותר על הגזור עלי וזהו שסמך לזה ראית כל נקמתם כלומר כל משפטי נקמות אשר עשו בי במיתות משונו' אשר עין לא ראתה וכל מחשבותם לי לחשוב מחשבו' לעולם לעשות בי מעשי' אשר לא יעשו:

אי נמי בהיות כי לשעבר גם אם היינו אנשים חטאים ועובדי ע"ג שמעת את תפלותינו וזה כי כשהיו בגלות מצרים הללו עובדי ע"ג והללו עובדי ע"ג הללו מגדלי בלורית והללו מגדלי בלורית ועכ"ז שמעת קולנו וז"ש קראתי שמך ה' מבור תחתיו' כלומר שעדיין הייתי טבוע בבור שאון ביון הרהורי העבירו' ומעשיהם ועכ"ז כאשר קראתיך משם קולי שמעת וכיון שכן אל תעלם אזנך וגו' כלומר שתפלתי אינה יוצאה ממקום צר בור שאון טיט היון אבל כבר היא במקום מרווח מעט כי אין לך אדם שאינו מלא מצות כרמון וכמו שאמרו רבותינו ז"ל אפי' רקנים שבך מלאים מצות כרמון וזה אומרו לרוחתי לשועתי ואמר עוד קרבת ביום אקראך וגומר כלומר ולא זו בלבד עשית עמנו

אבל כאשר היית רואה באדם שהיה רוצה לשוב בתשובה שלימה לפניך היית מתקרב אליו לעוזרו ולתומכו להלחם עם יצרו הרע וז"ש קרבת ביום אקראך כלומר ביום שהיית יודע שהייתי רוצה לשוב בתשובה ושאקראך אז קרבת אלי ואמרת לי אל תירא ואל תחת מפני יצרך הרע כי אני אעזור אותך וכן עזרתני להלחם בו וגרשתיו באופן כי אתה ה' רבת ריבי נפשי גאלת חיי כלו' הריבות שיש לחומר עם הנפש להתקוטט זה עם זה בכל יום ויום אתה רבת את ריבי נפשי וסייעת אותה וגאלת חיי כי אלמלא ננחני הגוף אפילו בחיי הייתי חשוב כמת אבל במה שאתה רבת ריבי נפשי וגברה נפשי על החומר בזה גאלת חיי וכיון שכל זה עשית עד עתה ראוי הוא שגם עתה אל תעלם אזנך וגומר:

פסוק נט

ואם תאמר שיש בי עון אשר חטא והיא עוות הדין שהייתי מעות את הדין כד"א מלאתי משפט וגו' עכ"א אם ראית ה' עותתי כלומר העוו' הדין שעשיתי בזמן העבר עכ"ז אני שואל ממך שפטה משפטי כלומר העונש הצוד' עלי על זה הוא זה ועשית לו כאשר זמם לעשות לאחיו וז"ש שפטה משפטי כלו' שפטה והבא עלי המשפט אשר שפטתי אני ומשפטי אשר דנתי תבא בי ולא עוד וזהו משפטי דקאמר כלומר משפטי אשר שפטתי אני ולא תדיינני בדין יותר חמור ממה ששפטתי אני אבל אתה ראית כל נקמתם כל מחשבותם עלי כלומר כל נקמתם שעשו בי נקמות משונו' ועוד כי אינ' חושבים בשום דבר אחר רק לחשוב מה יעשו לי ובמה ידינוני שיהיה דין מר וקשה וז"ש כל מחשבותם לי:

והרב מורי זלה"ה כתב קראתי שמך ה' וגומר ר"ל כבר קרה לי בגלות מצרים כי קראתי שתתנהג עמי במה שמורה שמך ה' שהוא מדת רחמים וקריאה זו היתה מבור תחתיות הוא גלות מצרים ונמשל לבור תחתיות משום שאין עבד יוצא משם לעולם וכמז"ל ובמסות גדולות ובנפלאות רבות גאלם והצילם ואז קולי שמעת מה שהייתי אומר בפי בצעקתי אל תעלם אזנך וגומר וקרבת ביום אקראך נתקרבת אלי ואמרת לי אל תירא וטענת מבור תחתיות שהוא היותם בירידה התחתונה היותה סיבת הגאולה והישועה מצאנוה בבירור לרז"ל בשמות רבה וז"ל עלה מן הארץ כל זמן שישראל בירידה התחתונה מיד הם עולים ראה מה כתיב ועלה מן הארץ אמר דוד כי שחה לעפר נפשנו וגומר אותה שעה קומה עזרת' לנו והנה פשיטות המאמר מבואר האמנם לבא עד תכונת הבנתו יש לדקדק בו ראשונה היאך דורש את הדרשה הזאת בזה הפסוק בהיות שהוא מאמר פרעה אל עמו ואיך יאמר דברים סותרים אל כונתו שהיה רוצה לשעבדם והיה אומר להם שמתוך השעבוד שיהיו בירידה התחתונה יעלו והלא בזה כל התחכמותו

בטל ואדרבא היה חותר ומבקש מקום לגאולה ולישועה ואם נאמר שניבא ולא ידע מה ניבא נראה דוחק. האמת כי מצאנו ראינו בספר הזוהר פ' ואלה שמות ז"ל ועל דא כתיב הבה נתחכמה לו כו' ונתנבא על העתיד כפי מה שאירע להם ונוסף גם הוא שונאים נבאו על מחנות עליונים שהיו שרויים בתוכה ונלחם בנו נבאו על מה דכתיב ה' ילחם לכם ועלה מן הארץ כד"א ובני ישראל יוצאים ביד רמה ודבריהם עטרה לראשינו ונחזור ליישב הדברים על פשוטן ולא נאמר שנזרקה בו רוח נבואה. ולומר שהם דברי התורה גם זה דוחק. ועוד ראוי להבין איך נדרש מן הפסוק שכל זמן שהם בירידה הם עולים. ועוד דמה שמביא ראיה מדוד נראה שאינה ראיה כלל דהתם היא תפלת דוד לש"ית ואולי לא תתקבל לפניו ית' ואף אם תתקבל אפשר שזכותו גרם ואינו מוכרח שכל זמן שישראל בירידה התחתונה מיד הם עולים.

והנראה בפירושו הוא לפי שמרגיש בפסוק זה שהיה לו לומר ועלינו מן הארץ וכמו שהרגישו ז"ל התם לעיל ותירץ כאדם שמקלל את עצמו וכו' ורצה לתרץ קושיא זו בדרך אחרת ואמר ועלה מן הארץ כל זמן וכו' והכונה שדורש ועלה מן הארץ כשהם מושפלים עד הארץ ויורדים עד עפר אז ועלה ר"ל הם עולים והוכיח זה ממאי דכתיב ועלה מן הארץ ולא כתיב ועלינו מן הארץ וז"ש ראה מה כתיב ועלה מן הארץ והטעם שאמר פרעה כן הוא שהתחכם ואמר לעמו מה שאנו צריכים לעשות הוא לבקש תחבולות שלא ירבה כי אף אם נשעבדם ונשפילם אין לנו תקומ' עמהם כי ועלה מן הארץ ר"ל כ"ז שהם בירידי התחתונה שהגיעו עד הארץ הם עולים וז"ש הבה נתחכמה לו פן ירבה ולזה שמו עליו שרי מסים למען ענותו ולבטלו מפריה ורביה וזו היתה סבה מהגזירה שגזרו על הבנים וכדומ' לה והראיה שמביא מדוד אפשר שהכונה כי בראותינו שד"ה ע"ה אף אם ספר במזמור ההוא צרות רבות ורעות שקראו לישראל לא אמר קומ' עזרתה לנו עד שאמר כי שחה לעפר נפשנו וגומר ואותה שעה קומה עזרתה לנו וכו' נראה שהכנ' גדולה היא לשתקובל תפלתו והיא ראיה שכל זמן שישראל בירידה התחתונה עולים ולסבה זו לא אמר בהחלט המאמר וכן מצינו בדוד או שנאמר וכולי אלא אמר דוד וכו' להיות שאינה ראיה בהחלט וכמ"ש:

ואפשר עוד לומר בכונת המאמר כשנדקדק במ"ש ראה מה כתיב ולא אמר שנאמר ועלה וכו' שהכונה שהוא בעצמו תירץ איך אפשר להוכיח כן מדברי פרעה ואמר ראה מה כתיב כלו' מה שאני מוכיח הוא מהכתיבה לא מהענין והוא שהיה יכול להיות כתוב בתור' יעלה ממצרים או ועלה מן העיר או מהמדינ' כי פרעה לא דבר בלשון הקדש שנאמר שהוא אמר מן הארץ ועכ"ז כתוב בתורה ועלה מן הארץ הכונה להורות לנו שכל

זמן שישראל הם בירידה התחתונה הם עולים והתבונן בו כי נ"ל פירוש נאות במאמר ודברי הפסוק מיושבים בו כמ"ש עכ"ל. ואני הכותב הדרך הראשון עיינתי במאמר אלא דכיון שאמרה הרב זלה"ה ראוי ליתלות באילן גדול: {

ואני המגיה נשאלתי עליו מחכם אחד שבדורנו והשיבותי לו כדרכי טובו הרב אך עד"ז שהיו אומרים הבה נתחכמה לו כלומר לייחודו פן ירבה בסבת האחדות והיה כי תקראנה מלחמה ויערב לבו להתקומם עלינו ונלחם בנו בכח האחדות ואם הורדנום לארץ יש בהם סגולה זו כי ועלה בעליה מן הארץ א"כ לכו נא ונועצה איך נוכל להם שאם נניחם אוי לנו ואם נדכה ונכוף אותם אהה לנו נדעה נרדפה מה לעשות אז וישימו עליו על האחדות שרי' ישימו ביניהם קטגוריי' מסי דלבא ושנאת חנם למען נוכל לענותו בסבלותם ועינותם וכן עשו והצליחו כי ויבן והשכיל אופן השכלתם ולשון ערי מלשון ויהי ערך ששנאו זה את זה ונתמסכנו מזכיות לדרך זה שמצא פרע' את פיתום שנתפתו ונכנס בהם רעמים וסם אכל את חלקיהם ותיתי לי שכוונתי לדעת גדולים והדרשה תדרש לי י"גר שהדותה:}

פסוק ס

עוד כתב הרב מורי ז"להה בפסו' ראית כל נקמתם וגומר הכונה עוד אכזריות גדול עשו עמי באף וחימה שאתה רואה כל נקמת' שכל? מה שחשבו לעשות שמו בפועל ולא לשאר דבר מ"ש כדרך כל הארץ כי אף אם יחשוב אד' על חבירו להורידו ולהשפילו עד התהו' ולייסרו בייסורין קשים מ"מ כשיבוא לעשות בפועל יכמרו רחמיו עליו וימעיט מאשר זמם לעשות וז"ש כל מחשבותם עלי עכ"ל.

אי נמי אפשר לומר שרמז למ"ש ז"ל כי לישראל בדווק' אין השי"ת דן אותם על המחשב' רעה וז"ש ראית ה' עותתי כלומר לי ראית עותתי כלומר מה שהעותי במעשה וכל המעשה שפטה משפטי אבל ע"ג ראית מעשיהם ונקמתם וגם מחשבותם וז"ש ראית כל נקמתם שהוא המעשה וגם כל מחשבותם לי ועל הכל תדינם וכמדפרש ואזיל:

פסוק סא

אומרו **שמע' חרפתם ה' כו'**. אפשר שמדבר על גלות מצרים ועל זה נקט שמעת בלשון עבר כי בזמן העבר שמעת חרפתם ה' כלומר מה שהיו מחרפים את ה' באומרם מי ה' אשר אשמע בקולו לא ידעתי את ה' שמעת את חרפתם אשר חרפו את שם ה' וכן שמעת כל מחשבותם אשר היו חושבים עלי ומתייעצים עלי באומרם הבה נתח מה וז"ש כל מחשבותם עלי וכן בגלות בבל שפתי קמי הקמים נגדי שפתותם בענין הדבור והגיונם במחשבותם עלי כל היום וכמו שראינו שנתייעצו על דניאל עד שמצאו בו עילה בדניאל

וז"ש שפתי קמי והגיונם עלי כל היום כלומר דבורם ומחשבותם היו עלי כל היום וכנגד הגלות הארוך אשר ישבו אחרים על מכונם ומושב' וקמו ויתעודדו זמן עדי עד עז"א שבתם וקימת' הביטה כלומר יישובם בהשקט ובבטחה וקימתם הביטה כי זמן רב הם בקימה ואני בתכלית השפלות אשר הם לועגי' עלי ואני מנגינתם.

או אפשר שכיון לומר כי לעולם ועד אני להם במקום נגינה כי שוחקים ולועגים עלי עד שאני להם במקום נגינה וזה לא פעם א' ולא ב' אבל בין בשבתם ובין בקומם הביטה וראה כי לעולם אני מנגינתם בין בשבתם ובין בקימתם. ואמר תשיב להם גמול ה' וגומ' רצה לקללם בכל הבחינות אשר הם הרעו את ישראל וכנגד מה שהרעו במעשה כמ"ש לעיל ראית כל נקמתם כנגד זה אמר תשיב להם גמול ה' כמעשה ידיהם ודייק במ"ש כמעשה ידיהם לומר כי על מה שעשו בשליחותו ית' כי היו הם שלוחי ההשגחה על זה אינם חייבים כלום כי שלוחי דרחמנא נינהו אבל ידוע הוא כי הוא ית' קצף מעט והמה עזרו לרעה באופן כי מה שעזרו המה לרעה זה יקרא מעשה ידיהם לא מעשה ידי השם ועכ"א תשיב להם גמול ה' וגומר:

וכנגד מחשבותם כי אמר כל מחשבותם עלי וכל מחשבה היא בלב כנגד זה אמר תתן להם מגנת לב כלומר שברון הלב ואומרו תאלתך להם כלומר ראוי הוא שתאלתך שיש לך והצער שיש לישראל בגלות כי בכל גלות וגלות כ"י בגלות ולכן יותר ראוי הוא שתאלתך וצערך שאתה ית' מצטער בגלות יותר ראוי והגון הוא שיהיה להם ולא לך וז"א תאלתך להם וכנגד הזכירה שלעולם היו מזכירים את ישראל בשפתותם לגנאי וכמ"ש שפתי קמי והגיונ' עלי כל היום כי לעולם היו מזכירים אותם לגנאי על כן היה מתפללי' תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה' ע"ד כי מחה אמחה' את זכר עמלק מתחת השמים וכמ"ש ז"ל כי לא ישאר להם זכר וזכרון אפי' בפה כי לא ישאר להם מגמל ועד חמור כדי שלא יזכרו בפיהם ויאמרו זה חמורו של פלוני או זה גמלו של פלוני באופן כי הכל יכרת ולא ישאר להם משתין בקיר שלא ישאו את שמותם על שפתותם והוא כנגד מה שאמר שפתי קמי והגיונם עלי כל היום:

והרב מורי זלה"ה כתב שמעת חרפתם וגומר כלומר שמעת את כל חרפתם ה' שחרפו אותי ועכ"ז לא נתקררה דעתם אלא עדיין כל מחשבותם עלי כאילו לא הוציאו ממחשבותם דבר לפועל וגדולה מזו כי שפתי קמי והגיונם וגומר כלומר מצד ראות שאפילו כרגע לא יחשו מדבר כי נראה שמציאות השפתים וגם כח דבורם לא נתן להם אלא עלי כל היום כלומר בשבילי ולדבר בי כל היום שאינם שותקים אפי' כרגע מלדבר ? ומלשתוק עלי כי לא מבעיא אחר שישבו ביישוב ונחת וגם כשהולכים על רגליהם כי

אני מנגינתם אלא גם בעת הישיבה עצמה וגם בעת הקימה עצמה באותם העתים בעצמם הביטה וראה כי אני מנגינתם:

פסוק סג

אי נמי אומרו **אני מנגינתם**. כלומר כי אני הוא הסיבה שהם שמחים ומנגנים ומזמרים וכמז"ל כל המיצר לישראל נעשה ראש ולכן כיון שאתה ה' יודע שכן הוא אמת אין ראוי שתסבול את כל נקמתם ומחשבותם עלי עכ"ל:

פסוק סה

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב אמר תתן להם מגנת לב וגומר ירצה כנגד הדברים הזרים והרעי' אשר דברו נגדי אשר אמרתי שפתי קמי והגיונם עלי וכו' אתה האל עושה פלא תתן להם מגנת לב שיגיע הרע בלבם עד שתאלתך וקללתך הכתובה בתורתך תגיע להם והוא כללות האלות והקללות הכתובות בספר התורה וזה אומרו תאלתך להם ר"ל מה שאמרתי שתתן להם מגנת לב הוא שתתן תאלתך להם שהוא מלשון אלה וקללה כנז' כי מלת תתן נמשכת גם למטה וכאילו אמר תתן להם מגנת לב ותתן תאלתך להם שיהיו הקללות הכתובות בתורה כלם כחדא מחתא כאלה אחת תגיע להם:

פסוק סו

ואמר **תרדוף באף ותשמידם וכו'**. הכונה אצלי שהתפלל שהמעשה שיעשה ויפעל בם יהיה באף וחימה כי בזה האופן ישמיד אותם בהחלט ואם לא יהיה באף ובחימה לא ישמידם בהחלט כי יצטרפו רחמיו בזה וירחם עליהם וז"א תרדוף באף ותשמידם כלומר וימשך מזה שודאי תשמידם מתחת השמים כי לא יעלו למעלה שאל"כ היה לו לו' תרדוף באף והשמידם שהוא סוף הגזרה וכה משפטה אך היא הודעה ולא תפלה שיהיה המעשה אשר יפעל בהם החלטי באף וחימה באופן שלא תהי' להם ריוח והצלה:

אי נמי בתחלה אמר מה שהיה לו לשעבר וה"א ראית כל נקמתם וכו' אמר כי לשעבר כמו שראה השי"ת נקמתם והוא הפועל שהיו פועלים אויביו נגדו וכל מה שהיו מחשבים לפעול נגדו כן שמע לשעבר מה שהיו מחרפות אותו בדיבור וז"א שמעת כל חרפתם ולא זו בלבד אלא אף מה שהיו חושבים לדבר היה שומע וז"א כל מחשבותם עלי כי מלת שמעת נמשכת גם למטה וכאילו אמר שמעת מה שהיו מחרפי' אותנו וכן שמעת כל מחשבותם לדבר עלי ועכ"א בזה הפסוק כל מחשבותם עלי ובקודם כל מחשבותם לי כי להיות הראשון על המעשה יצדק בו מלת לי שהמעשה היו חושבי' לעשות לי אך בדבור אמר שהיו חושבי' לדבר עלי ולא יצדק על הדיבור לי כנודע ובזה יתיישב על נכון. ואחר שהשלים ספור מה שעבר התחיל לדבר במה שקרה לו בהווה ותפלתו אליו ית'

עליו וז"א שפתי קמי והגיונם וגומר ואחר זה התפלל שאחר שיביט רוע מעלליהם ישיב גמולם להם ולהיות שמדרך הגמול הוא שיהיה לפחות כפלים ממה שקיבל בין ברע בין בטוב ע"ד כי לקחה מיד ה' כפלים וגו' אמר שאינו שואל אלא שלפחות ישיב הגמול בכמות מה שעשו ולא יותר עם שהיה ראוי שיהיה יותר בהיותו גמול ולא תחלת מעשה וז"א תשיב להם גמול ה' וגו' ר"ל תשיב להם גמול מהרע שעשו ועם היותו תשובת גמול יספיק שיהי' כמעשה ידיהם:

ואחר שהתפלל על השבת הגמול ביאר תואר הגמול באומרו תתן להם מגנת לב ר"ל שאינו שואל שיעש' להם רע ממש כמו שעשו הם רק שיתן להם שברון לב והיא הקללה שיש להם מעצמם כמ"ש כי גזרת תאלתך להם ר"ל קללתך כבר היה להם ועמה' היה תמיד ומה שיש להם אני שואל מאתך שתתן להם ולא דבר רק שתחזיק עונשם ושברון לבם כאמור:

ואמנם כפי דרך ב' יתיישבו כל הכתובים בנקל על נכון כי היה מתלונן נגד השי"ת על כחותיו הגשמיות שביארנו ואמר כי בזמן העבר שמע כל חרפת אשמת מורשי לבבו וכחותיו שהיו כל מחשבות להשפיל ולהפיל עצמותו הנרמז במל' לי להכניע היקר שהוא השכל לזולל שהוא החומר:

ואמר שכמו שהשגיח בו לעוזרו נגד כחותיו לשעב' כן יעזו' לו עתה על פי הסדר שכתבנו והוא אומרו שפתי קמי והגיונ' וגו' ירצה ראה עתה אתה ה' אלהי אלי כי שפתי קמי והם כחותי כי הם אשר יצדק בהם היותם קמי יען קמים נגדי והם שלי לפי שהם חלק הרכבתי כנודע וע"כ קרא אות' קמי ולא אמר שפתי הקמי' עלי כמשפט רק אני קמי לרמוז שעל כחותיו יבי' שהם קמים עליו והם שלו כי הם חלק מרכבתו כנז' ואמ' ששפתיהם והגיונם הם על השכל להכניעו אליהם:

והתפלל נגדו ית' שהגמול שמבקש שישיב להם הוא ממש כמעשה ידיהם כלומר כי כמו שכל ישעם וכל חפצם הוא להכניע השכל אליהם הוא ית' יכניע אותם אל השכל שזה יקרא גמול כמעשה ידיהם ממש והוא הדרך הנכון להשגת השלימות וז"א תשיב להם גמול וגומר ר"ל תהיה השבת הגמול מסכי' מכל צד למעשה ידיהם והיא ההכנעה אלא שהיה ההפך כאמור:

וביאר האופן הראוי להעשות כדי שתמשך ההכנעה מהם אל השכל שיהיה גמול כמעשה ידיהם ואמר שזה ימשך ויתחייב במה שיעציב השי"ת אל הכחות הגשמיות כי העצבון הוא סבת ההכנעה וכמו שנתבאר בספר המדות וז"א תתן להם מגנת לב ר"ל תתן להם לכחו' הגשמיו' הנזכר שברון לב כי זה יהיה סבה שיכנעו אל השכל ויהיה לפי

זה קללתך לתועלת' כי במה שתתן להם מגנת לב והיא תאלתך יגיע לך מזה תועלת רב בשיכנעו אל השכל ונמצא שתאלתך היא להם ר"ל להנאתם ולטובתם כי מלת להם כפי דרך רז"ל הוא כאלו אמר להנאת' ולטובתם ע"ד שדרשו בפסוק לך לך על מלת לך וכו' וביאר איך קללתו ית' היא לתועלתם והוא טעם נכון ונודע והוא כי כל העונש הנמשך מאתו ית' אינו רק בעה"ז ונמצאים נקיים מכל חטא לעול' הבא כי כשזה קם זה נופל וז"א תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה' ירצה כשתרדוף באף נגד הכחות הגשמיות לא תשמיד אותם בהחלט רק מתחת שמי ה' שלא יהיה להם הצלחה בעה"ז ובזה תתנשא ההצלחה אמיתית והנצחית לע"ה אשר על זאת יתפלל כל חסיד השמח בייסורין ועשה פרי למעלה לאור באור החיים הנצחיים עכ"ל:

פרק ד

פסוק א

אפשר שהתנבא על העניות אשר יבא לבני ישראל בגלות הזה עד שתכלה פרוטה מן הכיס ויכל' כל זהב שהיה להם וכל כתם הטוב באופן שלא יהיה להם אפילו פרוטה לקנות פת לחם לאכול אבל ימותו אבות ובני' ברעב בראש כל חצו' וזהו שהיה מקונן ואומר איכה יועם זהב כלומר שיבא זמן שיועם ויחשך הזהב שלא יהיה אפילו זהוב א' בכיס בר ישראל וכן ישנה הכתם הטוב ובמקום הכתם הטוב שהיה להם עד עתה יבא זמן שישנו ואולי לא יהיה להם אפילו פרוטה בחילופם כי יגיעו לדלי דלות עד שימותו ברעב בראש כל חצו' ויבן מ"ש תשתפכנה אבני קדש בראש כל חצות עם מ"ש ז"ל במש"ה ויקח מאבני המקום וכו' שרמז לאבות ובנים ויובן כונתם כי מלת אבן נגזרת מאב ובן וכן רמז בכאן באומרו תשתפכנה אבני קדש והכונה אבות ובנים יחדו אמללו וז"א אבני קדש כי ישראל נקראו קדש כד"א קדש ישראל וכו' והכונה כי האבות והבנים מחמת הרעב ימותו ותשתפכנ' אבני קדש בראש כל חוצות למצוא טרף לנפשם ושם ימותו וכל זה מסבת עינויותם ומהעדר הזהב וע"כ היה מקונן ואומ' איכה יועם זהב:

א"נ אמר איכה יועם זהב לפי שאמר לעיל אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים ואז"ל שהיו מודדים אותם בטפחים טפחים ובכל שנה היו נותנים מה שהיה גדל משנה לשנה כ"כ זהב לצדקה ועל אלו היה בוכה המקונן ואומ' איכה יחשך ויועם הזהב ההוא שהיו נותנים על אותם עוללי טפוחים וישנה הכתם הטוב ההוא שהוא הזהב שלא יועיל להם ויחשך כי העוללים עצמם יושלכו נבלתם בראש כל חוצות וז"ש תשתפכנה אבני קדש שהם אותם עוללי טפוחים יהיו נשפכים בראש כל חוצות:

א"נ היה אמר בזה המקונן תקנה לרעה העתידה לבא עליהם שהוא היה רואה מדת הדין מתוחה על ישראל וידוע כי הזהב הוא מתואר למדת הדין הלא תדעו איכה יועם ויחשך הזהב והדין מתקפו כי הצדיקים הם סבה לבטל ולהחשיך גזרת המדת הדין וגם אם לא יוכלו לבטלו ושיועם לגמרי לפחות לזה יועילו שישנה הכתם הטוב כלומר שאם עד עתה היה טוב מוחלט ורחמי' פשוטים עתה צדקתם מועיל לזה שלא יתבטל הטוב לגמרי ויבא רע בחילופו אבל יהיה שישנה מעט הכתם הטוב שהיה עד עתה ישנה מעט ממה שהיה אבל לעולם יקרא טוב אלא שיהיה טוב משונה מן הטוב שהיה עד עתה איכה יוכלו לעשו' או זה או במה שכל החכמים לא ישבו בבתיהם שוקדים על למודם אלא יחזרו משער לשער בשווקים וברחובות להוכיח את הרבים ולהחזירם למוטב וזהו שאמר תשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות שהם החכמים המוכיחים בעם ודברי תוכחותם צריך שתשתפכנה בראש כל חוצות להחזיר את הרבים למוטב וסעד לזה אמר דוד המלך עליו השלום ואתהלכה ברחבה כי וגומר כלומר ברחובות קריה כאשר פקודיך דרשתי להחזיר את הרבים לטובה והייתי הולך ברחבה בראש כל חוצות:

א"נ לפי שהיה רואה הנביא כי לפי פשעי בני ישראל בזמן ההוא היו ראויים לכליה ואנו רואים שלא עשה בהם כליה והיה אומר הנבי' טענה לזה וז"ש הל' ידעת איכה יועם זהב בני ישראל היקרים הנמשלים לזהב איכה היו כגחלים עוממות שלא חשכו מאורן מכל וכל אלא יועם לבד כגחלים עוממות ונשתנה מעט הכתם הטוב שהם ישראל ולא נעשה בהם כליה הטעם מפני ששפך ה' את חמתו על העצים והאבנים וז"ש תשתפכנה אבני קדש שהם אבני המקדש בראש כל חוצות שופך חמתו באבני קדש ולכן לא עשה בהם כלה שאם לא היה שופך חמתו באבנים לא היה נשאר מכל ישראל שריד ופליט:

א"נ אמר איכה יועם זהב על איכה נחשך ונחרב וזהב אמר על ב"ה ראשון וישנא הכתם הטוב אמר על חרבן בית שני ויהיה לשון ישנה לפי דרך זה שינוי גמור ולכן בראשון נקט יועם שלא היה אלא ע' שנה שגלו לבבל אבל חרבן בית שני נקט לשון שנוי ישנה הכתם הטוב שהיה גלות ארוך ובזה החרבן השני היה עוד שתשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות שחרב טורנוס רופוס הרשע את ההיכל ושפך אבני ההיכל בחוצות וכענין שנאמר בו ערו ערו עד היסוד בה:

פסוק ב

ואמר **בני ציון היקרים וגו'**. אמר ג' דברים שהיה בהם שלא היו ראויים לרעה זאת כפי הטבע. א' שהיו בני ציון שהיה משכן ומושב אל השכינה וכמו שהיו הם בוטחים בזה ואומרים היכל ה' היכל ה' וכו' כי קדושת המקום והשכינה שהיתה שורה שם היה ראוי

להיות להם למגן שלא יבוא צר ואויב בשערי ציון או ירושלים ועוד היה בהם שהיו חכמים גדולים וז"ש היקרים כי החכמה נקראת יקר וכמו שארז"ל וידוע כי עצה וגבורה למלחמה וכיון שהיו חכמים היה ראוי שלא יפלו במלחמה וגם היו עשירים בתכלית העושר וזהו המסולאים בפז וא"כ איכה נחשבו לנבלי חרש מעשי ידי יוצר: ושמעתי מהחכם החסיד כמהר"ר משה קורדואירו זל"הה כי כל שאר הכלים אף אחר שבירתם הם שוה כסף שאם הם מתכות יכולים עוד לחזור לעשותם כלים וכן כלי עץ הם מועילים לפחות להצית בהם את האור וכן כל הכלים לבד כלי חרס שאחר שהם נשברים אין בהם שום תועלת נמצא שאין בהם שבח אלא מעשה ידי יוצר שעושה אותם כלי אבל אחר שבירתם אינם מועילים השברים לכלום וזה שאמר איכה נחשבו לנבלי חרש שאין בהם עוד אלא מעשה ידי יוצר.

ואני אומר איכה נחשבו לנבלי חרש בעת שיוצאים מיד היוצר שעדין לא נגמרה מלאכתם כי עדין צריך הולכה לכבשן ושרפה וכל עוד שלא הוליכן לכבשן אין כלי חרש מועילים לכלום כי אם יעשו בהם שום שימוש מיד ישברו כי עדיין הם לחים וז"ש איכה נחשבו לנבלי חרש כשאין בהם אלא מעשה ידי היוצר שאינם מועילים כלום עד אחר הולכה לכבשן:

א"נ אמר בני ציון היקרים שמשיבה רוח הקדש על אשר אמר ושאל תחלה איכה יועם זהב וכו' והשיבה רוח הקדש להם אמרו לי אתם איכה נחשבו זה האיכה הוא כנגד האיכה יועם שאמר הנביא ושאל שאלתו בלשון איכה יועם ורוח הקודש השיבתו נמי בלשון איכה ואמר אמור נא אלי איכה בני ציון שהם המון העם והיקרים שהם שועי יהודה והראשים שבעם וכן המסולאים בפז שהם העשירים איכה כולם יחד נחשבו לנבלי חרש הלכו אחרי תאות הגוף שהוא במקום שימוש כלי חרש כי במקום שהיה להם לזכך את גופם וחומרם כזכוכית לבנה אדרבא טמאו את גופם והעבו את חומרם ונחשבו לנבלי חרש ואמר לנבלי חרש ולא אמר לכלי חרש לפי שנבלי הוא מלשון נבלי יין והכי תרגם המתרגם שנחשבו לנבלי יין שהם גבורים לשתות יין ואנשי חיל למסוך שכר ועכ"א איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר:

ואפשר שאמר מעשה ידי יוצר כלומר בהיותם מעשה ידי יוצר בראשית מעשה ידיו להתפאר והיה להם להשתדל להשלים נפשותם והם לא הלכו אלא אחרי החומר ונחשבו לנבלי חרש:

אי נמי אמר איכה יועם זהב הכונה שהיה מקונן על חכמים רבים אשר נשפך דמם כמים סביבות ירושלים כר' עקיבא וחבריו י' הרוגי מלוכה בהיות כי היו בקיאים בכל חכמה

בדינין בדרש ובכל דיני גמרא מלבד שהיו חכמים גדולים בחכמת הקבלה ובסודות התורה כי מצינו שרבי עקיבא היה דורש כתרי אותיות מה שלא נשמע ששום אדם השיג הסודות הללו ועל החלק שהיה בהם בפשט שגם כן נשארו חכמים גדולים בדורו ויודעים על החלק הזה אמר איכה יועם זהב כי התורה נקראת זהב כענין לא יערכנה זהב וזו החכמה חשכה בלבד לפי שיש אחרים יודעים כמותם ומ"מ היתה אורה לה יותר בהיותם גם אלו העשרה זקנים לומדים בה וכענין אותה תלמיד שנפטר וראו אשה חוגרת שק ולבושה בגדי אלמנות ואמרה ששמה מסכת חגיגה על שהיה התלמיד ההוא תמיד עוסק במסכת חגיגה והכי נמי בודאי שהתורה לבשה בגדי אלמנות על הי' ישישים כי הם היו בעלי התורה באמת אבל הכתם הטוב שהיא חכמת הזוהר וסודות כתרי התורה שלא נשאר בעולם יודעים ומבינים בה כר' עקיבא וחבריו חלק זאת התורה שהוא כתם טוב באמת לא לבד יועם ולא לבד חשכה אורה מעט אלא תשנה לבושיה מכל וכל ותהיה חוגרת שק עליהם וז"ש ישנה הכתם הטוב ותלבש בגדי אלמנות מכף רגל ועד ראש מעתה ועד עולם כאשה אלמנה ועצובת רוח על אשר עד עתה תשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות כי בהיותם אותם החכמים בחיים היו כל היודעים נשפעים מהם ולומדים בחכמה ההיא ובכל מקום ובכל פנה ופנה שבארץ היו לומדים בחכמת רזי תורה כי היו מלמדים את כולם והיו שופכים אבני קדש שהם הסודות שהיו מתגלין אליהם היו נשפכות בראש כל חוצות והכל היו יודעים בחכמה ההיא ויודעים בה ומעתה מה תהא עליהם כי בהפסק המקורות יפסקו ג"כ היאורים הקטנים שהיו מושכים מים מן המעינות הגדולות והכונה לשאול איכה באה על ישראל רעה גדולה כזאת שנסתלקו חכמים גדולים מבינינו כאלה והתשובה על זה בני ציון היקרים המסולאים וכו' איכה נחשבו לנבלי חרש לא פנו לנפשותם אלא הלכו אחר תענוגי הגופות שהם נבלי חרש והלכו אחרי שרירות לבם הרע וכדאמרן לעיל:

אי נמי אפשר שיאמר עם מה ששמעתי ממהר"ר די קוריאל זלה"ה על מש"ה כל הזהב העשוי למלאכה וכו' שהרצון בו כי כל הדברים שנבראו בעולם לא נבראו אלא בשביל שהיה צורך באותו דבר לצורך גבוה ובשביל אותה הדבר הטוב אשר יעשה מאותו המין בשביל זה נעשה ונברא כל אותו המין וכן זה הענין בעצמו רמז הכתוב באומרו כל הזהב העשוי למלאכה וכו' כלומר כל הזהב שבעולם שנברא ונעשה בעולם לא נעשה אלא בשביל הזהב שהוצרך למלאכה למלאכת הקדש אם למנורה ולשאר כל כלי הזהב שבמקדש וכל הזהב העשוי בעולם לא נברא אלא בשביל הזהב העשוי למלאכה:

ועם זה אפשר שזו היא כוונת המקונן שהיה מקונן על כל הזהב שבעולם שיועם ויחשך כי בהתבטל הסבה אשר בשבילה נברא נמצא שבזה יועם ויחשך בהיקותו וישתנה צורתו וז"ש איכה יבא זמן שיועם ויחשך הזהב וישתנה צורתו וז"ש ישנה הכתם הטוב וזה יבא לו במה שתשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות והם אבני המקדש כשיחרב ותשתפכנה אבניו בראש כל חוצות ואז יועם כל הזהב שבעולם לפי שאז יתבטלו כל כלי הזהב שבמקדש וכיון שכל הזהב שבעולם לא נברא אלא בשביל הצריך למקדש בהתבטל המקדש ויהרסו אבני קדש בראש כל חוצות אז יועם כל זהב וישנה הכתם הטוב:

והר"ם אלמושנינו ז"ל כתב היותר נכון אצלי היה ששני הכתובים האלה הם משל ונמשל אל ארבעה מדרגות אשר יוכללו כל אישי האומה ישראלית בהם והם כהנים לויים וישראלים ונביאים אשר בכללם החכמים כי אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר והנה הנביא מקונן על כל החלקים האלה אלא בדרך משל נפלא וכל יללתו ובכייתו היתה כי החלק היותר שלם היה יותר נשחת ומכתו יותר רבה:

והתחיל מן החלק הפחות אל היותר משובח והנה על החלק הראשון והם רוב עם בני ישראל אמר איכה יועם זהב והוא כי האומה הישראלית נמשלו בין מ"ה לזהב עם שאר המתכות כי כולם משתנים ונפסדים והזהב לא יכלה ולא יפסד לעולם וכמאמר הנביא בשם השי"ת אני ה' לא שניתי ואתם בני ישראל לא כליתם כו' ועכ"א שאיך יתכן שהחלק אשר נמשל לזהב יועם ויחשך גוונו כי גוון הזהב לא יחשך לעולם אף אם יעמוד תחת הקרקע זמן רב לאין תכלית:

ועל החלק הב' והם הלוים שהם מדרגה אחת יותר מהישראלים אשר ע"כ נמשלו לכתם טוב שהוא הזהב המובחר מדרגה אחת יתירה יתר על הזהב אמר שאלה שהיו מדרגה א' יותר מהזהב והוא יותר מזוקק ובלתי אפשרי ההפסד איך יתכן שזה ישונה בהחלט שהוא יותר רע מיועם כי יועם הוא חשכת הגוון וישנה הוא שנוי העצמות והתלונה היתה שאפילו הזהב לא יצוייר בו חשכת הגוון כ"ש הכתם שלא יצוייר בו שישונה אשר ע"כ התמיהא מהשינוי הטיב בכתם היא תמיהא חזקה ועל החלק הג' והם הכהנים שהם מדרגה א' יותר מהלוים שהם במדרגת אבני קדש שהם מדרגה א' יותר מהכתם הטוב בערך וביוקר והם נבדלים הבדל גמור מהראשונים בנושאם כמו שהם הכהנים נבדלים משאר העם ועל אלה אמר שאיך יתכן שעם היותם יותר חשובים מהזהב והכתם אופיר שיגיע להם הפסד יותר מהראשונים כי בראשונים אמר שיועם וישונה אך לא ישתפך ויושלך בראש כל חוצות אך אלה אבני קדש בהיותם במדרגה יותר העליונה מהראשונים היתכן שתשתפכנה בראש כל חוצות כדבר בזוי מאד שהיא מדרגה יותר מהשינוי הנז':

ועל החלק הד' אמר בני ציון היקרים. ירצה השלמים במעלת התורה והנבואה כי מציון וכו' היתכן שאותם שהם בני ציון היקרים מאד מכל הקודמים שהם מיוחד מן המיוח' איך אפשר ואיך יתכן שתהיה מדרגת הרע בהם יותר מכל הקודמים בהיותם הם יותר יקרים וחשובים מהם כי הראשונים היותר רע שאירע בהם הוא העדר החשיבות שנשפכו בראש כל חצות אך אלה נחשבו לנבלי חרש שהוא ההפך ממה שהיו מן הקצה אל הקצה שבהיותם יקרי הערך הם פחותי הערך כנבלי חרש יהם הכלים שנותנים בהם יין כמו נבלי יין ונבליהם ינפץ כו' שהם קלי ההפסד וההשחתה כמו שהם כלי חרש שהם מוכנים אל ההפסד והשבירה וז"א בני ציון היקרים המסולאים בפז ר"ל שהיו יקרי הערך למעלה מכל הדברים היקרים בקצה האחרון ולמעלה מאבנים יקרות ועז"א היקרים והיו חזקי הקיום בלתי מוכנים אל ההפסד כמו שהיא הזהב מופז ועז"א המסולאים בפז כלומר שהם מהוללים יחד עם הפז שבכל מה שיהולל הפז והוא הקיום וההעמדה יהוללו הם וז"א המסולאים בפז איך באו מן הקצה אל הקצה ההפכי שנחשבו לנבלי חרש שהם בזול מאד וקלי ההפסד ומוכנים אליו והיא הפך מאי דסליק מיניה שתחת היותם מסולאים בפז וקיימים הם קלי ההפסד כנבלי חרש והם ממדרגה פחותה להיותה מעשה ידי יוצר אשר יעשה בנקל חלק רב מהם והוא הפך הקודם שאמר בני ציון היקרים שהם יקרי הערך כו' ובזה יתיישבו הב' כתובים בדקדוק מסכים אל האמת מכל צד כי כן עשה האויב נקמה יותר עצומה ביותר שלמים כפי מדרגות שלימות כי לעם הארץ והם הישראלים לא הרג אותם כולם והניח רבים מהם כי עשה חשבון מהם ובלוים שהם יותר מובחרים השתדל להורגם כולם כפי אשר השיג ידו והכהן והנביא לא נתקררה דעתו בהריגתם אלא שהיה הורג אותם בתוך מקדש ה' וכמ"ש הנביא בסדר הב' אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא כו' עכ"ל:

פסוק ג

הנה למעלה אמרנו שרוח הקודש השיבה על מ"ש איכה יועם זהב שהשיבה היא איכה גם הם נחשבו לנבלי חרש כי הלכו אחרי תאוות הגוף שהוא כלי חרש ופירש הדבר עוד ואמר גם תנין חלצו שד כלומר גם תנין חלצו וגלו השד שלהם כלומר דבקו לצד הטומאה ואל נחש הקדמוני שהוא סמאל וכל סיעתו חלצו שד והניקו אותו במעשיהם הרעים להגבירו בעולם והניקו גוריהן שהם כל כחות הטומאה באופן שנדבק בת עמי לאכזר שהוא סמאל שהוא צד הטומאה נדבקו בו כיענים שנדבקו וישבו שם במדבר ועוד עשו שמי שהיה יודע דברי תורה לא היה רוצה ללמדה לאחרים וז"ש דבק לשון יונק שהוא התלמיד שהיה רוצה ליינק וללמוד דבק לשונו אל חכו בצמא שאין מי שירצה ללמדו

תורה כי אין מים אלא תורה ואם העוללים שהם התלמידים שאלו לחם לחמה של תורה כד"א לכו לחמו בלחמי אין מי שיתן להם וז"ש פורש אין להם אין מי שיפרש להם. ועוד שהיו עושים כל ימיהם כחגים והיו כל ימיהם עושים משתה ושמחה וז"ש האוכלים למעדנים ורודפים אחר האכילה ואחר התאוות הגופניות ולזה נשמו בחוצות ועל שהיו לובשים תולע ורקמה והיו מתגאים בלבושיהם הטובים כענין ותתפשהו בבגדו וז"ש האמונים עלי תולע ולכן בגלל זה חבקו אשפתות:

אי נמי אמר **גם תנין חלצו שד כו'**. הכונה כי עד עתה ספר ברע אשר מצא את האנשים בני ציון היקרים עתה סיפר הרע אשר הגיע לבנות ציון והוא כי הנשים אשר בציון המניקות היו האויבים מכריחים אותנה שיהיו מניקית את בניהם של האויבים אשר האויב כינה עתה אותו לתנין כי אין לך תנין כמוהו שנשך והמית את ישראל וז"ש גם תנין חלצו שד כלומר גם לתנין והוא האויב חלצו והוציאו השדים להניק גוריהן וז"א חלצו שד הניקו גוריהן ואמר בת עמי לאכזר כי מן הראוי היה כי כיון שהם מניקות היו את בניהן היה מן הראוי א"כ שאותם הבנים שהניקו שירחמו עליהן כי כמעט הן הנה היו במקום אמותם כיון שחלצו שד להם והניקום ועכ"ז לא היו מרחמים עליהם כלל אלא עשו עצמם כאלו לא ידעום וז"א בת עמי לאכזר והיו אכזריים עמהם ואומרו כיענים במדבר אפשר שהכונה כי אפילו הבעלי חיים ובפרט הבייתים אפשר שהבן יכיר את אמו ויש לו אהבה קצת עמה לפי שנתגדל עמה בבית אמנם היענים אשר מקום מושבם הוא במדבר ותכף כשגדל הוא פורש מאמו זה הופך פניו למזרח וזה הופך פניו למערב למצא טרף לנפשם ואין עוד לבן שום היכר עם אמו ואומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וז"ש בת עמי אף אם הניקו גוריהן לא בשביל זה היה לשום א' מאותם הבנים אהבה כלל עם מניקתו אלא בת עמי היתה מסורה לאכזר ולא הכירו מה שיינקו מהם כיענים במדבר שאין שום קירוב ואהבה לבן עם אמו כי הם מתפשטים במדבר למצוא טרף לנפשם ואין עוד הכיר לבן עם אמו ואם הוא אמת כי היענים הם יש להם תכלית האכזריות אלו עם אלו זהו אומרו כיענים במדבר הוא פשוט כפשוטו:

פסוק ד

ואומרו **דבק לשון יונק אל חכו בצמא** הוא מקושר עם האמור כי כיון שהניקו גוריהן של האויבים לסבה זו לא היו יכולים להניק את בניהם היהודים באופן שדבק לשון יונק היהודי אל חכו בצמא ואמר עוללים שאלו לחם פורש אין להם כי גם אם היה לאשה בן עולל ואינו יונק כי כבר לא היה יונק ולפחות לאלו היה הראוי שירחמו האויבים עליהם

לפרוש להם פת לחם חלף ושכר מה שהיו אמותם מניקים את בניהם ועכ"ז עוללים שאלו לחם ופורש אין להם והיו מניחים אותם שימותו ברעב.
ועם דרך זה אפשר שנפרש מ"ש חלצו שד לשון חליצה והסרה כלומ' גם תנין כל אחד מהתנינים והם האויבים כולם חלצו שד מהיונק היהודי והסירו ממנו השד של אמו שלא יינק עוד והניקו גוריהן במקום בני היהודים ולא היה להם רחמנות על היונק היהודי אם ימות כי בת עמי נמסר לאכזר כיענים במדבר:

פסוק ה

וספר מגודל הרעב ואמר האוכלי' למעדנים לא אמר האוכלים מעדנים לרמוז כי כל כך היו מלאים כל טוב עד שכאש' היו אוכלי' המאכלים החשובים לא היה בשביל שהם היו רעבים וכשהיו אוכלים המעדנים היה אגב חדא תרתי כי היו אוכלים להשביע את נפשם וגם היו מתעדנים באותם המעדנים אמנם גם אחר שהיו שבעים ואין להם תאוה לאכול עכ"ז היו אוכלים בשביל היותם מעדנים וזהו למ"ד של למעדנים כלומר בשביל איכות המעדנים שהיו כל כך חשובים בשביל זה היו אוכלים אותם לתוספת עידון לא מצד רעבון ועתה בעונות לסבת גודל הרעב נשמו בחוצות והאמונים עלי תולע ורקמה עתה מגודל הרעב נפלו מתים באשפה וחבקו אשפתות:
או אפשר שהיו הולכים אל האשפה לבקש בתוך האשפה אולי ימצאו בתוך האשפה גרעיני חטים או שעורים או פירורי פת לחם ממה שמכנסים מן הבית ומשליכים באשפה והם היו הולכים לבקש באשפה ומחבקים את האשפה בזרועותיהם להפכה מצד לצד מלמעלה למטה לחפש אותה כדאמרן:
ואומרו עוללים שאלו לחם אפשר שכיון כי עוללים רבים שאלו בין כולם שיתנו לכולם לחם שלם כי הלואי שיספיק להשיב את נפשם והאויבים לא מבעיא שלחם שלם לא נתנו להם אבל אפי' לפרוס פרוסה אחת לכולם אין להם וז"א פורש אין להם:
ור"מ אלמושנינו ז"ל כתב קרוב לפירוש רש"י ז"ל. ז"ל גם תנין וכו' הנה הפליג על האכזריות האומה ישראלית כל מה שאפשר ואמר שעם היות שידוע ומפורסם היות התנין מהב"ח האכזריים שאפשר הנה עכ"ז אצל גוריהם הם רחמנים ויגיע רחמנותם עד שאף שגוריהם אינם צמאים אל החלב ואינם מתאוים אליו הנה הן כשיראו את בניהן מרחוק חולצים השדים מנרתק' והם כדמות כיס אשר השדים בתוכו וכשיראו בניהן מרחוק כדי שישתוקקו ויתאוו אל היניקה מהם מוציאים השד מהכיס כי אם היתה מכוסה היה חוזר הגור ולא היה יונק יען לא היה צמא אל החלב כי כשהוא צמא הוא בא במרוצה ואין המשל על הפעם ההיא רק כשבא בנחת ואמו חולצת השד כדי שישתוקק

אל החלב והנה זה התנין עם כל אכזריותו הוא עושה כן ובת עמי עם היותם רחמנים בני רחמנים הוא אכזר בערך אל התנין ונמצא שעם היות התנין אכזר הוא רחמן בערך בת עמי והגיע בת עמי למדרגת אכזריות היענים במדבר שאין למעלה ממנו והוא הפך התנין שהיענים מניחין גוריהן מתים בצמא ואינם מניקים אותם ובאה מלת גם להפליג על אכזריות בת עמי וכאילו אמר גם התנין עם היותו אכזר מאד עם כ"ז הם מעצמם חלצו שד קודם שיתקרבו להן גוריהן ובכן הן הניקו גוריהן ולא באו גוריהן ליינק וז"א הניקו גוריהן כלומר שיתואר הפועל אל התנינין שהן הניקו גוריהן ונמצא לפי זה שבת עמי הוא לאכזר בערכ' והם רחמנים בערך בת עמי כי הגיע אכזריות בת עמי לאכזריות היענים במדבר כמדובר וז"א בת עמי לאכזר ר"ל בערך אל התנין עם היותו אכזר היתה בת עמי לאכזר בערכו כמו היעני' במדבר בערך אל התנין כאמור:

וביאר איך בת עמי היו אכזריים בערך אל התנין כנז' ושהגיעו למדרגת אכזריות היעני' כאומרו דבק לשון יונק אל חכו בצמא כו' ירצה הנה בת עמי עשו הפך התנין כי התנין עם היות גוריהן בלתי משתוקקים אל החלב הם יחלצו שד כדי שישתוקקו אליו ובת עמי היה להפך כי עם היותם משתוקקים אל החלב שדבק לשון יונק אל חכו בצמא והיה משתוקק בחוזק אל החלב לרוות צמאו כי היונק אינו אוכל רק שותה החלב וכן העוללים שהם יותר גדולים מהיונק שאלו לחם ועם היות שהיונק היה צמא לחלב והעולל' היו שואלים בפה הלחם ולא נמצא פורש להם כלל לא לעולל ולא ליונק הפך ממש מן התנין כי אלה היו תובעים ומשתוקקים אל החלב ואל הלחם ולא היו פורשים להם עם שהיה נמצא עמם לחם כי כן משמע לשון פורש כי לא חסר רק הפרישה ללחם שהיה האכזריות כ"כ עד שעם היות שהיה נמצא אצלם חלב ולחם לא היו פושטין ופורשים להם עם היותם משתוקקים חניהם ומתים ברעב כאמור:

אמר עוד האוכלים למעדנים וכו' האמונים עלי תולע וכו'. אמר שבני ציון היקרים נהפכו ממה שהיו מן הקצה אל הקצה ויד האויב היה בם ורדף אחריהם להנקם מהם ויאכלו אותם בכל פה כאמור עד שהגיע מדרגתם שהמפונקים שהיו אוכלים למעדנים כלומר שלא היו אוכלים כל מאכל אשר יאכל איך שיזדמן רק למאכלים מעודנים הנה אלה באו מן הקצה אל הקצה והגיע מדרגתם שהיו סובבים בחוצות בשוקים וברחובות למצא איזה עצם בשר או קליפות פירות שמשליכים אותו החוצה אל הכלבים והם היו מבקשים אותו לאכול והוא מאכל מאוס מאד הפך מה שהיו אוכלים קודם למעדנים ואפילו אותו המאכל המאוס בחוצות לא מצאו אותו ונשמו שם בחוצות ברעב וז"א נשמו בחוצות וכן המפונקים בכסותם שלא היו רוצים להתכסו' בכל כסות אשר יזדמן רק בתולעת שני

שהוא חם וגוונו יפה למראה עיני' באופן שיש בו ב' תועלות ומעלות גדולות שהוא כסוי נאות אל הקור ומתענג האדם בו לטוב מראהו וז"א האמונים עלי תולע כלומר המורגלי' ומגודלים לישב עלי תולע ולהתכסות בו כמו ויהי אומן את הדסה וכו' הנה אלה באו מן הקצה אל הקצה שבזמן הקור לא מצאו דבר להתכסות בו וחבקו אשפתות של זבל להתחמם בו שהוא הדבר היותר מאוס שבעולם וז"א חבקו אשפתות ואומרו חבקו ר"ל חבקו האשפות אצלם כמוצא מציאה יקרה שנושק אותה ומחבקה כאמור עכ"ל:

ועוד אני מוסיף כי בב' פסוקים הראשונים שבאיכה הזאת. תמה המקונן תמיהא אחר תמיהא בפסוק הראשון איכה יועם וכו' ופסוק הב' איכה נחשבו לנבלי חרש כו' עתה בב' הפסוקים האחרים באה התשובה כי כל הרעה הבא עליהם היה על כי יד עני ואביון לא החזיקה כנאמ' בסדום ונוסף גם הוא וכדמפרש לקמן ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום והיו מתאכזרים על העניים והאביונים אשר היו מבקשים לחם ואין ופורס פרוסה לעני אין להם וז"ש גם התנין עם היותו אכזר מרחם על בניהן והניק גוריהן ובת עמי נהפך לאכזריות גדול כאכזריות היענים הגדלים במדבר כדאמרן לעיל וישראל בעודם בארצם בתקפם ובגבורתם לא היו מרחמי' על בני ישראל העניים והיה ראוי לעשיר שיחשוב כי בניו ובנותיו של העני הבנות בנותיו והבנים בניו כי כולנו בני אל א' אנחנו וכמד"א אתה א' ומי כעמך כישראל גוי א' בארץ ועכ"ז היו רואים כי דבק לשון יונק אל חכו בצמא עוללים של היהודים שאלו לחם על פתחי העשירים ופורש אין להם ועל כן הב"ה פרע להם מכ"מ ואותם העשירים האוכלים למעדנים ויד עני ואביון לא החזיקו עתה גם הם נשמו בחוצות כי היו הולכים בחוצות שואלים לחם על הפתחים אין פורש להם באופן שנשמו בחוצות וכן אומרו האמונים עלי תולע חבקו אשפתו'. או ידבר על כי כיון שאפי' פירש פת לחם אין להם לישר' כשהיו העשירים בתוקפם מכ"ש שלא היו מקיימים מצות כי תראה ערום וכסיתו והעניים ערו' הלכו מבלי לבוש ואין כסות לאביון ועל כן באה עליהם צרה כי האמונים עלי תולע בלבוש תולע ורקמה עתה חבקו אשפתו' להתחמם. או יהיה הכונה שחבק אשפתות לבקש איזה אוכל או פירורין אשר דרכן להמצא באשפה ממה שמכנסין כשמכבדין את הבית:

והרב מורי זלה"ה כתב אמר עוללים שאלו לחם לומר שאינם שואלים כי אם לחם ואינם מחזרים אחרי מאכלים אחרים אשר היו נוהגי' לאכול מקודם כמנהג העוללים. ואפשר גם כן שיאמר עוללים שאלו לחם כלומר שהם רואים את הלחם בעיניהן לפניהן ושואלים אותו ועם היות דרך העולם שאפילו אכזרי גדול דרכו לרחם על הקטנים הצועקים על פת לחם והוא לפניהם מ"מ לעם הזה קרה שאפילו הקטנים שואלים הלחם שרואים

אותו ופורש אין להם ואין לך צער גדול מזה בהיותם רואים אותו בעיניהם וממנו לא יאכלו והפירוש הזה מורהו אומרו פורש אין להם דמשמע שאינו חסר אלא הפרישה או החיתוך עכ"ל:

פסוק ו

ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום. ואף שנקט חטא' בסדום והכא עון ופשיטא שעון גדול מחטאת ומה צורך לומר ויגדל אלא הכונה לומר אף אם נניח במונח שהיה ההיא דסדום עון זה היה גדול וז"ש ויגדל עון בת עמי כ"ש שזה עון וזה חטא' וז"א מחטאת סדום והראיה כי גדל עון בת עמי כי שם בסדום היתה הפוכה כמו רגע ואנחנו סבלנו עול כפלים ומרעה אל רעה יצאנו אלף ותק"לב שנה שנתארך גלותינו ובכל יום ויום קללתו מרובה מחברו ועוד שבסדום לא חלו בה ידי בני אדם אלא נהפכה ע"י המלאכים כדפרש"י ז"ל אבל בישראל שלטו ידי בני אדם נ"נ ואדום.

א"נ אמר **ויגדל עון בת עמי**. מפני כי סדום נהפכה כמו רגע מפני שלא נמצא צדיק שיגן עליהם וז"ש ולא חלו בה ידים לא היה צדיק ביניהם שישא את כפיו בתפלה עליהם אבל אם היה בהם עשרה צדיקים היו ניצולים ולא כן בישראל כי אף שהיו ביניהם צדיקים לא עמדו להם זכות הצדיקים להצילם וז"ש זכו נזיריה משלג הנזירים והפרושים שהם הצדיקים שהיו בהם זכו גופם וחומרם יותר משלג שהיה גופם טהור וקדוש כזכוכית לבנה וצחו מחלב ועל חלק נשמתם אמר אדמו עצם כעצם השמים לטוהר אותם החלקים שבפנים לגופם שהם הרוח והנפש והנשמה שהם תוך גופם וזהו מפנינים אותם שלפני' לגוף הם מאירי' ומזהירי' כספיר והם מאירות כמו שהיו בעת שנגזרו ונחצבו מתחת כסא הכבוד וזהו ספיר גזרתם דקאמר וכענין תנה לו כמו שנתנה לך.

ואפשר עוד שאמר שהנזירים שהיו נודרים בנזיר לא היו נודרים מחמת כעס אלא לשם ה' להכניע את יצרם כי היו יפים והיה יצרם מתגבר עליהם על רוב יופיים ועל כן היו נודרים בנזיר להכניע את יצה"ר וכמעשה דההוא נזיר המובא בגמרא שהיה יפה עינים וטוב רואי ושערותיו קווצות לו תלתלים ואמרו לו ירבו כמותך נזירים בישראל וז"ש זכו נזיריה הנודרים נזירות זכו חומרם משלג וצחו מחלב ובשביל שהיו יפים שאדמו עצם מפנינים והיה כספיר גזרתם ותוארם לכן היו נודרים ועכ"ז לא הועיל להם להנצל מיד אויב.

ואמר עוד שהיו הצדיקים שביניהם צנועים כי אף שהיו מתים ברעב לא היו שואלים בחוצות צדקה לעני מפני הבושה וז"ש חשך משחור תארם מרעב ואפ"ה לא נכרו בחוצות לשאול אוכל לנפשם מרוב ענותנותם.

א"נ ספר מן הרעה הגדולה שהיה להם אז בזמן החרבן שהיו מתים ברעב ואין מי שירחם עליהם וז"ש חשך משחור תארם מן הרעב ולא נכרו בחוצות כלומר אין מרחם וחומל עליהם והכרה הוא לשון הטבה וכענין יהי מכירך ברוך כי האיש שעשה טובה עמך יהי ברוך ועל אלו אמר שלא נכרו בחוצות כלומר אין מי שיכירם ויעשה טובה עמהם ואומרו בחוצות הכונה כי לא מבעיא שלא היו הולכים לבקש את העני הנצרך ולהטיב עמו בביתו אלא אפילו שהעני היה יוצא בחוצות לשאול צדקה מהעוברים ושבים ועכ"ז לא נכרו ואין מכיר אותם להטיב עמהם באופן כי חשך משחו' תאר' מן הרעב עד שלא נשאר עליהם אלא העור לבדו והעור כדי למצא לו שום ליחלוח היה הולך ומתדבק אל העצם בשביל לחות המוח אשר בקרבו וזהו צפד עורם על עצמם והעצם היה יבש כעץ שלא היה שום מוח בקרבו ובאיוב נאמר בעורי ובבשרי דבקה עצמי שם שהיה לו בשר ושומן אז היה בבשר לחות והעצם היה מטבעו הולך ומתדבק אל הבשר עד למצא לחות מהבשר אבל הכא שלא היה בהם בשר אלא עור לבדו היה העור נדבק אל העצם והעצם היה יבש כעץ באופן כי טובים היו חללי חרב מחללי רעב וכדמפרש לקמן.

א"נ אמר ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום הכונה כי עם היות כי חטאת סדום עצמו מספר בכמות ובאיכות עכ"ז גדל עון בת עמי בערך היותה בת עמי אשר קרבתי אותה לפני הר סיני ונתתי לישראל את התורה אשר מורה להם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון ועכ"ז חטאו והעוו למרום עיני אביהן שבשמים גם אם לא חטאו כובד חטאות של סדום עכ"ז בערך היותם אלו בת עמי בערך זה גדול עון בת עמי מחטאת סדום אשר מעול' לא ראו אור ולכן מייחס מה שעשו סדום לחטאת ומה שעשו ישראל לעון וגדול ועכ"ז היתה הפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים אפשר שיהיה ידים מלשון נבואה וכמ"ש המתרגם לפי דרכו ויהיה מלשון היתה עלי יד ה' ולא חלו בה ידים כלומר שלא היו בה נביאים שיתנבאו שאילו היו בה נביאים אולי היו ניצולים בזכותם ובישראל היו בה נביאים וצדיקים גמורים ועכ"ז לא הועילו להם כלום והטעם לפי שגדול עונם מנשוא כדאמרן והעד שגדל עון בת עמי הוא היות בה כמה צדיקים ולא הועילו להם וז"ש זכו נזיריה מלשון כזר וכתר שהיו מוכתרים בכל הד' כתרים כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר ש"ט וז"ש זכו נזיריה כלומר כתריה זכו והם האנשים שהיו מוכתרים באלו הכתרים זכו משלג וצחו מחלב כלומר כי לעולם היה השי"ת מתנהג בעולם בסבתם ברחמים שהוא דמיון השלג והחלב כי כל לבנונית הוא סימן של רחמים ואם לפעמים היה מתנהג עמהם באדמימות ובדין כי כל אדמימות הוא דין וז"א אדמו עצם מפנינים כלו' אם לפעמים אדמו עצם מפנינים והיה מתנהג עמהם בדין עכ"ז ספיר

גזרתם הכונה כי עם היות שהיה מתנהג הש"ית עמהם בדין לעולם היו חיים וקיימים כספיר הזה וכמ"ש ז"ל בטבע אבן הספיר מעשה באדם א' שהלך למכור ספיר ברומי א"ל הלוקח ע"מ לבודקו אקחנו נתנו על גבי הסדן והתחיל מקיש עליו בפטיש נבקע הסדן ונחלק הפטיש והספיר במקומו ע"כ: וכן היתה גזרתם כספיר כי גם אם היו מכים עליהם בפטיש ובייסורין ע"י אדמימות הדין עכ"ז היו הם לעולם חיים וקיימים והסדן נבקע והפטיש נחלק אמנם עתה בעת החרבן אפילו אלו הצדיקים שזכו כו' כדאמרן עתה אפילו להם לא הועילו רק חשך משחור תארם וגומר והיו מתים ברעב וטובים היו אלו היו מתים חללי חרב מחללי רעב.

א"נ אמר ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ומ"ם מחטאת לא יהיה מ"ם היתרון אבל יהיה מ"ם הסבה כלומר מסבת חטאת סדום אשר ראו ישראל שחטאו אנשי סדום ועל כן נהפכה כמו רגע ועכ"ז ראו ולא לקחו מוסר ולזה הוא נערך עון בת עמי לעון גדול וז"ש ויגדל עון בת עמי וממה נתגדל עון בת עמי מסבת חטאת סדום ההפוכה כמו רגע ואפ"ה לא חלו בה ידים כלו' לא חלו עמה עם כל מה שראו שאירע לה והיה ראוי שיכאבו ידי חוטאי' אחרים ויספקו כף אל כף באומרם פן כמקרה סדום יקרה לנו ועכ"ז ראו שהיתה הפוכה כמו רגע על חטאתיה ועכ"ז לא חלו בה ידים לא חלו כענין לא חלי ולא מרגיש לא חלו בסבתה ידים אחרות לראות וליקח מוסר רק חטאו ועוו ועל כן אמר ויגדל עון וכו'.

אי נמי כפי פשוטו שהוא מ"ם היתרון וביאר בערך מה מעריך לעון ישראל גדול מחטאת סדום לפי שהיתה הפוכה כמו רגע כמימריה וזה בהיות שלא חלו בה ידים כלל להרע עמה לא ידי אויבים מלמטה ולא ידי מלאכים מלמעלה אבל לעולם ישבה על שמריה ולכן אין להאשים ולהגדיל כל כך את חטאתם כי בראותם כי ישליו אוהליהם ובטוחות למרגיזי אל לזה לא היו שבים בתשובה אבל עון ישראל עון גדול מנשוא כי כבר חלו בה ידים פעם ושתים אם בגלות מצרים ויעבידו מצרים את בני ישראל וכו' והשי"ת הוציאם מעבדות לחירות והי' ראוי שיראו ויקחו מוסר וכן חלו בה ידים פעם שנית בחרבן בית ראשון ואח"כ כאשר נושעו בבי' ב' חזרו לחטא ולהרשיע ועל כן אמר ויגדל עון בת עמי לפי ששם היתה הפוכה כמו רגע בפעם הראשונה ושוב פעם אחרת מקודם זה לא חלו בה ולא שלטו בה ידים וישראל שטעמו טעם גלות וחלו בו ידי האויב ועכ"ז לא לקחו מוסר.

אי נמי אומרו ההפוכה כמו רגע וכו' הכונה כי מן העונש יתאמת איזה עון היה יותר גדול וזה כי אנשי סדום לא טעמו מהייסורין רק רגע כמימריה וז"א ההפוכה כמו רגע וגומר כלומר לא הספידו בידים אלו את אלו ולא נכאבו בה ידים כי כן דרך הספדניות

לספוק כף אל כף וז"ש ולא חלו ונכאבו בה ידים אמנם בבת עמי קול נהי נשמע מציון ועליהן נאמר קראו למקוננות ותבואינה באופן שחלו בה ידים ולא היתה הפוכה כמו רגע אבל נתארך רעתם וצרתם וגלות' זמן רב וכל יום ויום קללתו מרובה מחבירו ובכל יום ויום ההספד הולך ומתגדל.

אח"כ מצאתי להרב מורי זלה"ה שפירש כדברי במה שפירשתי לעיל כי קרא גדול לעון ישראל בערך היותם אלו בת עמי כדפרישית לעיל. וז"ל מה שעשו ישראל בערכם ראוי להקרא עון בהיותם מלומדים בדרכי ה' ועמהם אור תורת ה' המלמדם להועיל ומזרזם לבלתי נטות אל השמאל כלל ולכן איזה דבר שיעשו ואף אם יהיה דבר קל יחשב לעון כבד אמנם אנשי סדום אף אם הועד עליהם בתורה ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד מ"מ נדקדק אומרו וחטאים שהוא כינוי אל השוגגים והטעם שהיו מוטים ונוטים אל הרשעות וטבע' רע ולכן ראוי לכנות כל מעשה אשר יעשון בשם שוגג שהוא כמו אנוס ולזה כיון הפסוק באומרו ויגדל עון בת עמי מצד שראוי לקרותו עון בערך היות' בת עמי מחטאת סדום שבערך היותם אנשי סדום ראוי להקרא חטאת כדאמרן:

ועם זה יובן טעם מז"ל על פסוק וסביביו נשערה מאד מלמד שהק"בה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה והסברא נותנת להפך כי מי שלעול' לא חטא אף אם יחטא חטא גדול ואפילו ב' וג' היה ראוי לעבור עליו ובמ"ש מתורץ ומיושב שבהיות הצדיק מלומד ונטוי אל הדרך הטוב אם יעקל מעט הוא פשיעה גדולה וראוי לעונש גדול ולפיכך מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה אמנם הרשע שהוא נטוי אל הדרך הרע הוא כמעט קצת אנום ואין ראוי לדקדק עמהם כ"כ. וזהו אצלי פי' הפסוק שאמר הנביא ישעיה ע"ה. אורח לצדיק מישרי' ישר מעגל צדיק תפלס. כלומר יען היות שאורח לצדיק ומנהגו הוא ללכת מישרי' ומלומד טבעו בהם לכן אתה הש"ית שאתה ישר בכל הדברי' גם בזה אתה מתנהג ביושר במה שמעגל צדיק תפלס ותשקול ותדקדק שלא יתעקל אפילו כחוט השערה עכ"ל.

ואצלי פי' מז"ל שאמרו וסביביו נשערה מאד מלמד שמדקדק עם צדיקיו כחוט השערה הסברא לזה היא פשוטה כי להיות שהצדיק לעתיד לבא יזכה לחזות בנועם ה' סביבו' מעילי רגלי השכינה ונהנה מזיו השכינה על כן כדי שיזכה הצדיק למעלה רמה ונשגבה כזאת להיות סביבו ית' מאוכלי שולחנו על כן מדקדק עמהם אפילו כחוט השערה ואותו החוט השערה פורע אותו בזה העול' ומדקדק עמו השי"ת להפרע ממנו בזה העולם וכן לכל הצדיקים מדקדק עמהם אפי' כחוט השערה כדי שבזה יזכו לעתיד להיות סביביו וז"ש וסביביו נשערה מאד כלומר אותם הצדיקים שהשי"ת חפץ בשביל מעשיהם

הטובים שיהיו סביביו לעתיד לבא לאלו מדקדק עמהם כחוט השערה אמנם לאות' אשר לא הגיעו למדרגת שיהיו לעתיד סביביו ית' גם אם לא יהיו בגדר שירדו לגיהנם כיון שאינם מאות' בני עליה שהם סביביו ית' אינו מעלה ומוריד החוט השערה בהם ואינו מעכב כלל לחלק' אשר יש להם לעתיד ועל כן וסביביו נשערה מאד.

ופירוש פסוק אורח לצדיק וכו' מסכי' עם זה כי צדיק הוא יותר חשוב מישר כי הוא מצדיק משלו ועושה לפנים מהשורה ע"ד מש"ה מאזני צדק יהיה לך צדק משלך כלומר שכשימכו' יכריע המאזני' ויצדק משלו ליתן לו יותר מעט ממה שיגיע לו על כף היושר ולכן הצדיקי' אשר יזכו לעתיד להיות סביביו ית' על כן צריך שיעשו לפני' מהיושר ולפנים מהשורה וז"ש אורח לצדיק מישרי' ידוע כי כל אורח יקרא דרך שאינה כל כך סלולה והעד אורחו' עקלקלו' וז"ש אורח לצדיק מישרי' כלומר לצדיק עשות הוא מישרי' והוא כף היושר לגבי דידיה מלתא זוטרתי היא וכמעט שיכונה לגבי דידיה לאורח ולכן ישר מעגל צדיק תפלס כאלו הוא הפוך כלומר מעגל ישר של צדיק תפלס הכונה אפי' המעגל הישר של הצדיק תפלס אותו ותדקדק עמו כחוט השערה מסכים למז"ל שמדקדק עם צדיקיו כחוט השערה לראות אפילו אם אותו המעגל הישר של הצדיק יש בו שום פנייה שלא לשמה או שום דופי אפילו שיהיה כחוט השערה וזה אמר כנגד הצדיק אמנם כנגד כוללות בני ישראל אמר אף אורח משפטיך ה' קוינוך כי כוללות בני ישראל בהכרח כאשר הם מקוים לשי"ת שייסעם לעשות משפטיו ית' הלואי שיעשוהו באופן שנקרא אורח שיש בהם שום פניה חיצונית וז"ש אף אורח משפטיך כלומר קיום המשפטים בגדר שיקראו אורח אפילו לזה קוינוך שאתה תסייע אותנו אבל שנקיי' המשפטים לשמה בעצם וז"ש לשמך ולזכרך תאות נפש כלומר שיהיה הקיום לשמך ולזכרך לבד מבלי שום פניה אחר' זה הוא תאות נפש כי הנפש לבד מתאו' לזה לעבוד מאהבה גמורה אמנם לכללו' העם הגוף החומרי אינו' מניח אותם לעבוד את ה' מאהבה ולקבל משפטיך ולקיימה בשביל שמך ובשביל זכרך וז"א לשמך ולזכרך תאות נפש כלומר תאות הנפש הרוחנית ולא הגוף החומרי וכדאמרן.

והרב מורי זלה"ה כתב עוד וז"ל ואפשר עוד לפרש שנמשך לדבר על הרע הגדול המגיע לישר' מצד האויבים אשר עושים להם במזיד ובכונה כמאמר הנביא אשר אתה קצפת מעט והמה עזרו לרעה בגודל אכזריות בלי חנינה כלל וכמו שסופר למעלה וז"ש ויגדל עון בת עמי כלומר העון שעושים עם בת עמי אלו הצרים האכזרי' יותר מחטאת סדום ההפוכה כמו רגע ועכ"ז בבת עמי לא חלו בה ידים כלומר אין אדם שיהיה מיצר ומתכאב

בצרתה לספיק את כפיו אפילו להראות לפני' עם שלא יהיה בלב ונפש אין גם א' שיעשה את זה ואין לך צער גדול מזה לאדם היושב בצרה ובמר כ"א ראותו שאין מיצר בצרתו. **ומה** מתוק מדבש מ"ש המתרגם ולא שריאו בה נביאייא לאתנבאה לאהדורא בתיובתא ע"כ. פירשו ידים מלשון היתה עלי יד ה' כו' והכונה שעון בת ציון היה בהתראה ובתוכחת הנביאים השכם ושלוח ולא הועילו ולפיכך העון עלה במדרגה ונתגדל יותר מעון בת סדום שלא היתה שם התראת הנביאים בדבר חזון כלל:

פסוק ז

זכו נזיריה משלג. ביאר אופן יופיי' מקודם בהיות' יושבי' על אדמת' במעלת' שהיה בשלימות בכל הצדדין והוא שידוע שהלבנינות היפה צריך שיהיה מאיר ומזהיר וזך וגם אם יהיה באיש בהירות והארה בלתי לבנינות לא יקר' יפה תואר זולתי בהמצא שתיהן לבנינות עם בהירות כאמור. וגם הלבנינו' הנזכר אינו מספיק אלא צריך שיהיה בו ג"כ אדמימו' וזה הוא היופי השלם ולכ"א שבעם ה' אלה היה היופי בשלימות כי זכו נזיריה ר"ל שריה מלשון נזר וכתר כמו שפרש"י ז"ל ואפילו יתפרש כמשמעו אמר שאפי' הנזירים שהם מובדלי' מתאוות העול' ותענוגיו והיה מן הראוי בדרך טבע שיהיו חלשי' וכחושים אפי' אלו זכו ר"ל היו זכים ומאירים ומבהיקי' יותר מהשלג וגם צחו מחלב מלשון צח ואדום שהוא לשון לבנינות ואמר כי לבנינותם היה יותר מחלב הנה ששלימות ב' הדברים האלה נמצא בהם יחד וגם אם תמצא שהפניני' יש בהם ב' השלימיות האלו שהם לבנים וזכי' ומבהיקי' מ"מ לבני ציון היקרי' יש בהם שלימות אחר על הב' אלו שהוא האדמימות משא"כ בפניני' וז"ש אדמו עצם מפניני' ויהיה עצם לשון מראה וכמו שפרש"י ז"ל כמו וכעצ' השמים לטוהר וכן תרגם המתרג' סמיקו חיזו כו' וכ"ז הוא בשלימות התואר וגם בשלימות תכונת איברי גופ' הם יפי' ושוי' ומסודרי' וז"ש ספיר גזרתם. ועתה מגודל הצרות הרבות והרעות אשר נחו עליה' וכתרו' סבום גם סבבו' נהפכו ג' שלמיות אלו מהיופי והתואר מן הקצה אל הקצה כדמפרש בפסוק הבא אחריו חשך משחור תאר' אמר כנגד הלבנינות חשך משחור וכו' לומר שהיה חשכת פניה' עד הקצה האחרון באופן שלא נכרו בחוצות וגם בזה יש די בער והעדר האדמימות האמור לעיל וכנגד הזכות והבהירות אמר צפד עורם על עצמם ר"ל שנדבק העור על העצם מרוב חולשת' וידוע כי השמנינות בהכרח יסבב הארה וזכות ואלו שצפד עורם על עצמ' בהכר' יוסר הזכות והארת פניהם וכנגד תוכן הגוף ותיקונו וסידורו אמר יבש היה כעץ והוא הפך ספיר גזרתם וחולשתם היא המסבבת העדרות הזכות וההארה וגם מסבבת את רוע תוכן הגוף ונמצא שלקו בשלשתם כמ"ש עכ"ל:

אי נמי אפשר כי מ"ש ההפוכה כמו רגע שב אל בת עמי שהזכיר והכונה שאמר כי גדול היה עון בת עמי מחטאת סדו' והטע' הוא לפי שסדום אם ראה ראינו שחטאת' כבדה מאד עכ"ז אין להאשי' כל כך חטאתם ולהגדילו לפי שלעולם ועד נתגדלו באותו הרשע ומעשה אבות יעשו בנים ובאות' המדות הרעות נמצאו ושם היו ותפשו מעשה אבות' בידיה' אמנם ישראל ובת עמי אשר היתה צדקת בתכלית הצדקות המה ואבותם ותכף כמו רגע נהפכו כקשת רמיה אלו בודאי גדול עונ' מנשוא וז"ש ההפוכה כמו רגע כי נתן טעם למה גדול עון בת עמי מחטאת סדו' לפי שבת עמי היתה הפוכה כמו רגע כלומר שנהפכה כמו רגע מהצדקות לרשע ע"ד כי דור תהפוכות המה בנים לא אמון בם ועם זה הפירוש נוכל ג"כ לפרש מ"ש כמו רגע עם כף הדמיון ולא אמר ברגע בבי"ת שהכונה כאשר פירש הר"מ אלמושנינו כפי דרכו גם לפי דרכינו יאמר כי כמו שנהפך הרגע מעבר לעתיד שהם ב' הפכים כן נהפכה בת עמי כמו רגע לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו ודומה להפוכת בת עמי להיות דור תהפוכות בנים לא אמון בם כמו הפיכת הרגע שישתנה ויתהפך מעבר לעתיד כנודע וז"א ההפוכה כמו רגע ואמר ולא חלו בה ידים כלומר אילו היה ההפיכה שנהפכו מצדיקי' לרשעי' ע"י שחלו בה ידי' ידי נבוכדנצר שהכריחום להמיר את דתם בע"כ אילו חלו בה ידי' להחטיא' לא היה כל כך גדול עונם כי אנוסים היו ואף אם היה ראוי שיהרגו ועל יעברו אבל גודל עונם היה שנהפכו להרע את מעשיהם מחפצ' ורצונם ולא חלו בם ידי' לאונסם על ההיפוך הזה אבל היא מחפצה ורצונה היתה הפוכה והפיכה את מעשיה ולז"א ויגדל עון בת עמי וכו':

וביאר ענין ההיפוך הזה איך היה מן הקצה אל הקצה כי הצדקות שהיה להם עד עתה היה עד הקצה האחרון ועתה נהפכו לקצה אחר מהרשעו' וז"ש זכו נזיריה משלג כלומר כי לא מבעיא שלא היו נוגעים באיסור תורה אבל גם היו מזירים עצמם מן הדברים המותרים ע"ד לך לך אמרין נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב והוא מ"ש ז"ל קדש עצמך במותר לך וזכו את החומר שלהם משלג וצחו מחלב ע"י מה שהיו מזירי' עצמ' מן התאות גופניות וג"כ מצד נשמת' וכדאמרן לעיל אדמו עצם מפניני' אשר הוא רמז אל הנפש רוח ונשמה אשר מושבה בפנימיות האדם והיתה ספיר גזרתם כלו' טהור' וברה וזכה כספיר והיתה טהורה כעת גזרתה מתחת כסא הכבוד וכדפרישי' לעיל ועתה כמו רגע נהפכו מהטוביו' והזכות הזה אשר הזכות הזה היה נראה בפניהם ממש ע"ד חכמת אדם תאיר פניו וכמו שמצינו במש' כי קרן עור פניו והיה זך משלג וצח מחלב אדום מפנינים ספיר גזרתו וכן מצינו כי כל מעשיו של האדם נרשמי' בפניו ע"ד ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל כו' והמצות מאירי' ומזהירי' את פני האדם כזוהר הרקיע

והעבירות משחירות פני האדם ואת תוארו כי כולם הם נרשמות בפניו וז"ש עד עתה זכו נזיריה כו' כדאמרן ועתה חשך משחור תארם ע"י העבירות שעשו כולם נרשמו בתאר' וחשך משחור תארם אבל החשך הזה הנרש' בתואר' לא נכרו בחוצות ומי ומי אשר יכיר ויראה בחשך תאר הרשע שנחשך תארו ע"י העבירות אם לא כר' שב"י וכדומה שהיה מכיר בפרצוף האדם וז"א לא נכרו בחוצות כלומר כי מה שחשך תאר' לא נכרו בחוצות. ואומרו צפד עור' על עצמ' וכו' אפשר או שהוא סיפור העונש אשר הגיע אליהם לסיבה שגדל עונ' מחטאת סדום ועל כן באה עליה' צרת הרעב וצפד עורם על עצמם יבש היה כעץ עד שטובי' היו חללי חרב מחללי רעב וכו'. או שהוא נמשך עם מ"ש שהיו העבירות נרשמות בתוארם וחשך משחור תארם אבל אותו השחרות לא היה ניכר בחוצות ואין לו מכיר וכדאמרן ואם לפעמי' צפד עור' על עצמם כי אז היה ניכר השחרות בפועל והיה ראוי שיכירו הרואים ויאמרו כי בהשגחה צפד עורם על עצמ' ואפילו הכי הרואים אות' כך אומרי' כי הדבר בא להם בדרך טבע ואם צפד עורם על עצמ' הטע' לפי שיבש היה כעץ ובדרך טבע בא להם מה שצפד עור' על עצמ' לא בדרך השגחה. וע"ד זה פירשו הקדמוני' מש"ה על מה תוכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי והוא מבואר:

פסוק ט

אפשר שמ"ש טובי' או שהוא תואר אל טוביות המיתה כי טובה היא מית' החרב ממיתה שע"י הרעב. או שהוא כינוי ותואר אל צדקות וטוביות האנשי' וז"א טובי' היו כלומ' טובי' וישרי' בלבות' היו אות' שהיו חללי חרב ומתו במיתת החרב מאותם שמתו במית' הרעב כי אות' שמתו במיתת החרב הקלה יורה היותם יותר טובים וצדיקים ביות' מאות' שמתו במיתה האכזרית מיתת הרעב כי אופן המיתה היא כעד על טוביות'. ומ"ש שהם יזבו מדוקרי' וכו' אפשר שהוא שב אל חללי הרעב שהם אות' שהיו חללי רעב יזובו מדוקרי' מתנובות שדי הכונה שמחמת הרעב כריס' נבקע מחמת נפח הרעב ומחמת הנפח נבקע וכל כרס בקוע יקרא מדוקר כי מה לי שיהיה בקוע ודקור בחרב או שנבקע מאליו מחמת נפח הרעב ואמר שהם יזובו מדוקרים מתנובות שדי הכונה מסבת תנובות שדי שהיו מתאוי' אל שום מאכל מתנובת השדה ולא היו נותנים להם כלל עד שהיו מתי' ברעב וכריס' נבקע ואומרו שדי בכינוי היוד ולא אמר מתנובות שדה להודיע גודל צערם כי השדות הם שדות של ישראל ותנובות שדותיה' לעיניהם ולא יאכלו מהם כי נחלתינו נהפכ' לזרי' וזהו שהיה מקונן הנביא כי חללי הרעב יזובו מדוקרים כדאמרן והסבה מתאות תנובות שדי ושדותי ולא היו מניחים לישראל לאכול מהם עם היות' שדי שדי שלי:

אי נמי מ"ש שהם יזובו מדוקרי' שב אל חללי החרב וביאר למה היו טובים חללי חרב לפי שחללי החרב יזובו מדוקרי' כי דרך דקורת' שדקרו אות' בחרב הם זבי' זיבה מהמאכל אשר בכריס' אשר היה מלא ממש מתנובות שדי כי מתו שבעי' מנל טוב וזהו דרך המתרגם ז"ל:

ועם דרך זה שמ"ש שהם יזובו שב לחללי חרב אפשר לפרשו ע"ד רפאה נפשי כי חטאתי לך שהוא כמו אעפ"י והכונ' שאומ' טובי' היו חללי חרב מחללי רעב אעפ"י שהם החללי חרב יזובו מדוקרי' מתנובו' שדי והוא מהגנאי כי כריס' נבקע וזב מתנובות שדי אשר בבטנם ואותו הפרש והדם הוא טינוף גדול אל המת כי בסיבת זיבת הפרש ירום תולעים ויבאש לא כן המת מחללי רעב כי כריסו ריקן וצפד עורן על עצמן יבש היה כעץ ואין בו שום לחות שיזוב ועכ"ז אעפ"י שחללי החרב יזובו מדוקרים מתנובות שדי וכדאמרן עכ"ז טובים היו חללי החרב מחללי הרעב לפי שהרעב היה כל כך כבד עד אשר ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן כדמפרש בסמוך וגם אפשר לפרש שהם יזובו נתינת טעם כמשמעו כלומר לפי שחללי חרב מתו שבעים מתנובות שדי:

פסוק י

ואומרו **ידי נשים רחמניות כו'**. הכונה כי מטבע הנשים לרחם על בניהן כמש"ה התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה ועם היות טבען לרחם על בניהן יוצאי מעיהן עכ"ז עתה ידי נשים רחמניות כלומר שדרכן של הנשים להיות רחמניות לרחם פרי בטנן עתה בשלו ילדיהן:

אי נמי אמר כי ידי נשים הרחמניות והצדקניות והחסדניות שהיו מרחמות על העניים והאביונים וקי"ל מאן דספיד יספדוניה מאן דרחים ירחמוניה ואעפ"כ לאלו הנשים לא היה כן אבל עם היות שהיו רחמניות על העניים והאביונים ועכ"ז עתה בזמן הרעב אין מרחם עליה' עד שהוצרכו לבשל ילדיהן והיו לברות ולמאכל למו. והיות נקוד תחת החי"ת של רחמניות בפת"ח ולא בשב"א כי דרכו היה לינקד בשב"א וכמו שכשאומרים רחמן לזכר החי"ת בשב"א כן כשאומרים רחמניות לנקבות היה ראוי לינקד בשב"א החי"ת אלא היא מנוקדת בפת"ח כי כל פת"ח הוא להרחיב המלה בהרחבה ולהורות על גודל רחמנותם שהיה בהרחבה גדולה בלי קצבה ע"כ ניקד רחמניות בפת"ח נרגשת ונקרא' בעצם לא כן אם היה בש"בא והאריך ואמר בשלו ילדיהן והיה די שיאמר אכלו ילדיהן אבל אפשר דבמאי דנקט ענין הבישול דבר גדול דבר אלינו והוא יובן עם מ"ש ז"ל באותו החסיד הוא ואשתו שהיו משליכין בפתח שכנם העני מעות בכל לילה ולילה וכשהאי' הבקר והעני היה פותח את פתחו היה מוצא אותם המעות עד שבלילה א' רצו

לידע העני ואשתו מי היה משים אותם המעות שם וישבו אחורי הדלת והמזוזה לדעת מי ומי הם אשר היו משים שם את המעות וכאשר הרגישו רגלי חסידיו דהרות אביריו איש ואשתו אשר היו באים לשים שם המעות כדרכם בכל לילה תכף פתע פתאם פתחו הפתח וירוצו אחריהם לדעת מי ומי היו והנה האיש החסיד ואשתו בברחם שהיו בורחים כדי שלא ידע העני שהם היו ולא יתבייש מהם אם יכירם באו ונחבאו בתוך תנור אש בוער באש ונעשה להם נס ולא נשרפו כלל אמנם האיש החסיד נחרכו מעט השוקים שלו והיו קורין לו קטינא חריך שקיה כי רב קטינא היה שמו והוה חליש דעתיה איך אשתו זכתה יותר ממנו כי היא לא נחרכו אפילו שער משערות ראשה והוא חריך שקיה עד שא"ל אשתו הטעם לפי שהאיש הצדקה שהוא נותן הוא מעות שנותן פרוטה לעני והעני עדיין צריך לטרוח ללכת לשוק לקנות מאכל באותו הכסף שנתן לו האיש כי לא ישבע כסף ולא יוכל לאכול הכסף עצמו רק שקונה בו מאכל ואוכל באופן שעדיין העני צריך הוא לטרוח עד שיקנה ויאכל אמנם הצדקה שעושה האשה אין לה ערך ודמיון מפני שהיא נותנת לעני ממיטב התבשיל אשר בשלה והרי העני מוצא תכף התבשיל מתוקן ומבושל ואוכלו מבלי טורח ועל כן באותה האשה החסדנית והרחמנית לא שלטה בה נורא כלל ועיקר ועל כן הודיענו עתה בפסוק הלז גודל הרעה אשר הגיע לנשים הרחמניות הללו כי עם היות שהיו מרחמות על העני כדרכן לתת לו תבשיל מבושל ומתוקן ואותו הבישול והתבשיל של הרחמניות לא הועיל להן לשלא יבשלו ילדיהן אבל בשלו ילדיהן והיו לברות למו ואפילו שהיו צדקניות היה להן זה בשביל שבר בת עמי בעונות אנשי הדור כי כל ישראל ערבים זה לזה ובהדי הוצא לקיא כרבא וז"א בשבר בת עמי:

אי נמי שמר ידי נשים שהיו רחמניות בשלו ילדיהן ואם תאמר ולמה להם לבשלם היה להם לאוכלם בשר חי ולא יבשלו אותם כי צער גדול הוא להם כמחט בבשר החי ואכזריות גדולה היא לזה נתן טעם הפסוק למה עושות כן שאם היו אוכלות אותן בשר חי לא היה מספיק להם לסעודות הרבה וע"י בישול היו נהנות מן המרק ג"כ והיה מתרבה להן לסעודות רבות וז"ש התדע ידי הנשים הרחמניות אמאי בשלו ילדיהן כדי שיהיו לברות למו ליהנות מן המרק ג"כ וז"א לברות לשון רבים:

אי נמי אומרו היו לברות למו הכונה כי אל האבל דרך הוא להברותו לעשות אליו הבראה ואלו הנשים היו מבשלות ילדיהן והיו לברות למו כלומר להבראת אבלים בשבר בת עמי כלומר בשביל שבר בת עמי ואין להם לעשות הבראה על שבר בת עמי אלא שהיו מבשלות את ילדיהן והן היו הבראתן:

אי נמי אמר טובים היו חללי חרב וגומר לפי שראה ראינו צדיקים רבים אשר חרבו של מלאך המות פוגע בהם ולא יחצו ימיהם ויש רשעים רבים אשר הם נטועים גם שורשו ילכו גם עשו פני עכ"א הכתוב אל תתמה על זה כי העיקר תלוי במי שיזכה לאכול מן הסעודה העתידה לעתיד לבא ועז"א טובים היו חללי חרב כלומר אותם שהם חללי חרב וחרבו של מלאך המות פוגעת בהם הם טובים מאותם אשר הם מאריכים ימים בזה העולם ולעתיד לבא הם חללי רעב מן הסעודה וכמד"א הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וטובים הם אותם שהם חללי חרב ומתים בקצרו' שנים מיד חרבו של מלאך המות או שהם מדוקרים בייסורין מיד חרבו של שטן ונתן טעם נכון למה הם טובים החללי חרב לפי שהם יזובו לעתיד לבא לסבת היותם מדוקרים בזה העולם מיד חרבו של שטן אשר בזה קבלו עונשם בזה העולם לזה יזובו לעתיד לבא יזובו מתנובות שדי והוא חקל של תפוחין והוא הג"ע כד"א כריח שדה אשר ברכו ה' וז"א שדי בכינוי היו"ד אל שדותיו ית' ג"ע העליון וג"ע התחתון אשר הם שדות אשר ברכם ה' וגם לפי' רש"י ז"ל ששב מ"ש שהם יזובו מדוקרים לחללי רעב כפי דרך זה ג"כ הרשעים באותו העולם יזובו מדוקרים מתאות תנובות שדי כי רואים את הצדיקים שאוכלים והם רעבים וז"א מדוקרים מתנובות שדי כי הם מדוקרים מתאות תנובות שדי ומתאוים אל אותם התנובות ואין לאל ידם להשיגם:

ואמר כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון וכו' אפשר כי בזה האכזריות הגדול' שהביא עליהן שידי נשים הרחמניות בשלו ילדיהן בזה כלה ה' את חמתו והלכה לה החימה שאלמלא לא היה מביא עליהם הרעה הזאת ח"ו לא היה נשאר מישראל שריד ופליט אבל בזה כלה ה' את חמתו אמנם השליח האחר שיש לו ית' והוא החרון אף וכד"א ישלח בם חרון אפו זה עדיין היה קיים ומה עשה השי"ת שפך אותו על העצים ועל האבנים כדי שישאר שם ושארית מישראל וז"ש שפך חרון אפו במה שהצית אש בציון ותאכל יסודותיה והם העצים והאבנים ע"ד מ"ש ז"ל מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתיך קינה מיבעי ליה אלא זימר על ששפך חמתו בירושלים נחלתו ובמה שטימאו את היכל קדשו ושמו את ירושלים לעיים. ואם נרצה נוכל לומר כי כלה את חמתו וחלפה הלכה לה וגם שפך לגמרי חרון אפו במה שהצית אש בציון כדאמרן וגזירת הכילוי והשפיכה הוא אומרו ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה והכל עולה לדרך אחד.

א"נ אפשר שהכונה ע"ד מ"ש ז"ל רב עתה הרף ידיך טול הרב שבהם והרף ידיך וכן עשה השי"ת בציון כדי לרפות את ידו מהכוללות מה עשה כלה את חמתו ושפך חרון אפו ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה והם הצדיקים אשר הם היסודות כד"א וצדיק יסוד

עולם ובמה שאכלה האש יסודותיה והם הצדיקים בזה כלה את חמתו ושפך חרון אפו וישב חרון אף ה' מישראל ונשאר מה שנשאר.

א"נ שהצית אש מחלוקת הפריצים אשר בתוכה ותאכל יסודותיה והפריצים בעצמם היו שופכים דם הצדיקים אשר בקרבה שהם היו יסודותיה:

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב ידי נשים וגומר לא אמר נשים רחמניות בשלו ילדיהן יען היה אפשר להבין שבשלו ילדיהן ע"י מבשלות אחרות ולמה שהסכימו בבישול יצדק בהם שהם בשלו אותם עכ"א ידי נשים שעל ידן ממש בשלו את ילדיהן אחר שמתו והיו ילדיהן הנזכר לברות למו כלומר היו להברה להן על ידיהן עצמן והיו הילדים במקום לחם אשר יאכל בהבראה וז"א בשבר בת עמי ר"ל במאכל בת עמי אמותם היו הילדים להברות להן.

ואפשר לפרש שמלת בשלו איננה שבה אל ידי הנשים הנזכר רק אל הילדים עצמן וכאילו אמר שהילדים בשלו ידי אמותם כדי לאכול להשיב את נפשן שהיו מתים ברעב ואמותם היו מפוייסות ומרוצות שיחתכו ידיהן ויבשלו אותם כדי שיאכלו בניהם ולא ימותו ברעב וז"א ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן ר"ל הידים של הנשים בהיותם רחמניות בשלו אותן ילדיהן כי היא גזרה מתהפכת ע"ד אבנים שחקו מים ואמר שהידים הנזכר אשר בשלו אותן הילדים הנזכר היו להברות לילדים הנזכר בסבת שברון בת עמי שהיה הרעב כבד מאד ותהיה מלת לברות למאכל כמו שפרש"י ז"ל כמו לא ברה אותם לחם וכמו להברות את דוד וכו' ומלת בשבר ר"ל בעבור שבר בת עמי שהיה שבר רב ברעב על כן בשלו ידי אמם והיו לברות למו ובזה הפירוש יתיישב היטיב למה אמר ידי נשים ולא אמר נשים רחמניות בשלו ילדיהן ויתיישב ג"כ מלת למו על נכון ששבה לילדיהן הנזכר ולא לנשים שהל"ל היו לברות להן אם שבה לנשים הנזכר ויותר גם כן ספק אחר שיש להסתפק שהנביא בא עתה לספר הרעות שאירעו לבת עמי ולא האכזריות כי בזה יתיישב הכל על נכון שאדרבא בא לספר רחמנות הנשים שהיו סובלות שיחתכו ידיהן להברות ילדיהן כאמור עכ"ל:

ואני אומר כי תימה הוא בעיני איך מלאו לבו לפרש הפירוש הזה והוא רחוק עד מאד כי אם מפני שיתיישב מ"ש ידי נשים ולא אמר נשים רחמניות זה הוא דבר פשוט שרמז כי הן בידן ממש בשלו ילדיהן ולא שצוו לאחרים לבשלם ובמה שהסכימו יצדק בהם לומר שבשלום הן כי לא היה כן רק שהן בידן ממש בשלו אותן והוא ז"ל בעצמו כתב זה הפירוש לעיל ואיני יודע מה מצא בו עול והוא פשוטו של מקרא ומ"ש עוד שיתיישב עם זה הפירוש אומרו למו ולא אמר להן היינו למו היינו להן ואין זה כדאי להסיר הפסוק

מפשוטו ואם נרצה לומר שמלת למו הבנתה שב לילדים נוכל לומר שכך היא ההבנה היו עושות לברות ולמיני מאכל למו לילדים. ומ"ש שיותר ג"כ ספק אחר שיש להסתפק שהנביא בא עתה לספר הרעות שאירעו לבת עמי ולא האכזריות זו אינה קושי' כלל כי גם בסיפור האכזריות יודע סיפור הרעות כי לפי האמת אלו הנשים רחמניות היו ולא אכזריות כן כתיב ידי נשים רחמניות וכו' אבל כונתו לספר כובד הרעב שהיה כבד כל כך עד שאפילו הרחמניות בשלו ילדיהן מרוב צרת הרעב ומסיפור האכזריות היה יודע כובד הרעב:

ועוד קשה לי על פירוש זה כי אם הודיענו הכתוב רחמנות הנשים שהיו סובלות שיחתכו ידיהן כדי להברות ילדיהן קשה כי למה מניחות לחתוך ידיהן כי אין בהם מאכל הרבה כי הידים צפד עורם על עצמם והנאתם מעוטה וחרפת קציצתם מרובה כי הם כלי חפצו של האדם ומבלתם לא יוכל שום אדם להשתמש ובפרט הנשים כי הן עיקר כלי תשמישן ואם היו מרחמות על ילדיהן יותר טוב היה להן שיחתכו מהיריכים אשר יש בהם בשר הרבה והנאתן מרובה וחרפתם מעוטה אלא ודאי שפרושו דחוי הוא מאליו ואעפ"י שיצאתי ממחיצתי כי מעולם אין כונתי לדחות שום פירוש אפי' שאין דעתי נוחה הימנו עכ"ז בראותי כי הר"מ אלמושנינו ז"ל נתעצם להכריח אותו הפירוש בהכרחיות שנראו בעיניו נכוחים על כן כתבתי כי אותם ההכרחיות אין בהם ממש ומה גם כי אין דרך הילדים לבשל ואינם יודעים לבשל:

ואומר **כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו**. אפשר שהשמיענו גודל האכזריות אשר התאכזר אפי' שם הרחמים עם ישראל כי ברוב הפעמים מצינו כי גם אם יצוא יצא חמתו להשחית והשחית עכ"ז השי"ת ברחמיו אינו מניח אותו לגמור שליחותו אבל משיב אותו אחור בחצי שליחותו או בשלישו או ברביעו ע"ד מש"ה פנחס וכו' השיב את חמתי מעל בני ישראל באופן שהשיב אחור את חמתו מהשחית ולא כלה את כל חמתו כי מי שמשיב אחור ימינו מעשות כל מה שהיתה כונתו בשעת כעסו לא יקרא שכילה את חמתו וכן השליח האחד אשר הוא חרון אפו ית' כד"א ישלח בם חרון אפו ואז"ל חרון אפו אחת ולפעמים הוא ית' אשר הוא רחום יכפר עון והרבה להשיב אפו מהשלים את שליחותו ולא יעיר כל חמתו. אמנם בכאן כלה ה' את חמתו ושפך חרון אפו לגמרי ולא השיב כלל את חמתו מהשחית וראיה לזה כי ראה ראינו כי ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה האומרים ערו ערו עד היסוד בה וזה יורה כי כלה ה' את חמתו בשלימות ושפך בדרך שפיכה לגמרי כל חרון אפו שהרי לא נשאר מקום כלל להשחית כי כבר הצית אש בציון ותאכל עד יסודותיה. וקרוב לזה פירש הר"מ אלמושנינו ז"ל:

וז"ל טובים היו חללי חרב כו' אפשר לפרש לפי שהם ר"ל המתים מצד הרעב יזובו מדוקרים מתנובות שדי ר"ל מצד תנובות שדי הנעדר מהם נמצאת היות סבת הריגתם מדבר שהוא ממין הצומח והדומם אמנם חללי חרב הוא ע"י האדם אשר הוא גדול המדרגה אשר בחלקי הנבראים הלא תראה שאפי' בבני האדם יש הפרש ממה שנהרג ביד בני אדם משאר העם לנהרג ע"י מלך ושר או אדם חשוב וכמ"ש אגג כששסף אותו שמואל אכן סר מר המות שהכונה שבהיותו מומת על ידו סר מר המות כמשמעו וכמש"א זבח וצלמונע קרב אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו וכו' כן יהיה הפרש רב לנהרג ביד אדם מנהרג ביד הבעל או וממנו לנהרג ביד הדומם והצומח וז"ש שהם יזובו מדוקרים מתנובות שדי אשר זה בלי ספק כדי בזיון וקצף וכדאמרן עכ"ל:

פסוק יב

אמר **לא האמינו כו' כי יבא צר ואויב וכו'**. והיה להם זה הרע שיבא צר ואויב בשערי ירושלים מחטאת נביאי' וכו' שהרגו במקדש ה' כהן ונביא כגון זכריה ואחרי' רבים ונכבדים הגונים כהנים ונביאי' וז"ש מחטאת נביאיה שהיו הורגים ועונות כהניה שהרגו ואמרו חטאת בנביאים ועון בכהנים משום שהנביא שאינו ידוע בעין כי ה' שלחו אליהם ושהוא ית' מדבר עמו הרי זה חטאת כי אולי לא נביא הוא אבל הכהן המקריב קרבנותיהם שהיו רואי' בעין כי כהן הוא והיו הורגין אותו ושופכין דם צדיקים על כן באה עליהם הצרה הזאת:

פסוק יד

ואמר על הפריצים שהיו כמו עורי' כל כך היו להוטים אחר יצה"ר עד כי עינים להם ולא יראו להנצל מיד היצה"ר אלא היו הורגים בחוצות הצדיקים וז"ש נעו עורים בחוצות היו הולכים כעורים בחוצות והיו מטמאי' עצמם בעון הש"ד וז"ש נגואלו בדם וכשלא היו יכולים להרוג את האיש שהיה פוגע בהם בחוצות על הפחות היו מפשיטי' את מלבושיו מעליו וגוזלים וחומסים אותו וז"ש בלא יוכלו כשלא היו יכולים להורגו יגעו בלבושיהם היו מפשיטים את לבושיהם מעליהם וגוזלים אותם:

פסוק טו

ואמר **סורו טמא קראו למו**. ספר מן הרעה הגדול' אשר באה עליהם שהיו לחרפה ללעג וקלס בין העמים כי כשהיו בגלות מצרים סורו טמא קראו למו וכמש"ה שם כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברי' לחם כי תועבה היא למצרים לא היו אם כן לחרפה אלא לענין האכילה עם העברים בלבד אבל בגלות זה הרחיקום אפילו בנגיעה שאם היה נוגע איש ישראל בכלי של גוי מיד היה שוברו כאשר שמענו כן ראינו אות' שהם ממלכות

פרס ומדי המקום שגלו ישראל כי אם יגע ישראל בכל כלי שלהם מיד שוברי' אותו וז"ש סורו סורו אל תגעו היתה להם בגלות הב' וכי נלחמו עוד בה' אלהיהם והכעיסוהו עוד וז"ש כי נצו לשון מריב' כשרבו בני ישראל עוד את ה' והכעיסוהו גם נעו וגלו עוד פעם ג' אי נמי כי נצו לשון מריבה כשרבו בני ישראל זה עם זה ונתרבה המחלוקת ביניהם אז גם נעו כי הגלות הג' הזה לא היה רק על שנאת חנם שהיה ביניהם. ובפעם הזאת אמרו בגוים לא יוסיפו לגור הכונה שגזרו עליהם כמה גירושין וכמה שמדות ולא היו רוצים שיהיו ישראל גרים בארצות' ומגרשי' אותם מכל הארץ ההיא ואומרים להם שלא יוסיפו לגור עמהם בארצם:

אי נמי בהיו' כי כל מלכי ארץ ידעו והכירו כי ירושלים הבנויה היא היתה מושב ומשכן המלך מלכו של עולם השמים והארץ וכל צבא' והיא היתה משכן כבודו ולכן לא האמינו אות' שהם מלכי ארץ בעולם התחתון לא האמינו שיוכל לבא צר ואויב בשערי ירושלים שהיא עיר של מלך השמים והארץ וכן כל יושבי תבל אשר מושבם בתבל ארצה לא האמינו שיבא צר ואויב וכו' וכונת אומרו צר ואוי' הכונה צר להב"ה ואותו שהוא אויב להב"ה לא האמינו מלכי ארץ שהצר והאויב להב"ה שיוכל לבא לירושלים ושיניחם השי"ת לבוא בשערי עירו בהיותם צריו ואויביו ומצד ריבוי חטאת נביאיה ועונות כהניה וגו' הניח לצריו ואויביו שיבאו בשערי עירו ומקום משכן כבודו ואל זה כיון ישעיה הנביא ואמר הוי אנחם מצרי ואנקמ' מאויבי כלומר בודאי שלא היה ראוי שאניח לצרי שיכנסו ויחריבו את ביתי ואת היכלי אבל הוי ונהי כי יודע אני כי בסבת חטאת ישראל אנחם ואקבל נקמה מכניסת צרי בשערי עירי כדי ששוה אנקמה מאויבי והם רשעי ישרא' אשר הכעיסוני בהבליהם ולכן אנחם מצרי ואניח שיבוא צר ואויב בשערי ירושלי' וז"ש מחטא' נביאיה וכו' ואמר נביאיה בכינוי ולא אמר מחטאת נביאים להורות כי על נביאי השקר אמר וז"א נביאיה כלומר נביאיה ולא נביאי השי"ת כי נביאי השקר היו וכן מסבת עונו' כהני' כי כהניה היו ולא כהנים לשי"ת ונתן טעם למה לא קרא אותם כהנים סתם כיון דמזרעא דאהרן קא אתו לפי שאותם הכהנים היו ש"ד וז"א השופכי' בקרבה דם צדיקים ונקטינן כי כהן שהרג את הנפש חילל את כהונתו ולכן קרא אות' כהניה כי כהנים היו ולא כהנים כפי הדין לפי ששפכו דמים וז"א השופכים בקרב' דם צדיקים:

אי נמי כונת אומרו השופכים בקרבה דם צדיקים הכונה. כי ידוע הוא כי בעון הדור מסתלקים הצדיקים נמצא כאילו הדור בעצמ' הם הם אשר שפכו דם נקי וז"ש מחטאת נביאי' עונות כהניה אשר הם היו סבת הסתלקו' הצדיקים שביניהם וכיון שהם היו הסבה יכולני לומר עליה' השופכי' בקרבה דם צדיקים והוה ליה כאלו הם בעצמ' שפכו דמם

כמי' ועד"ז אמר הכתוב ונקי וצדיק אל תהרוג הכונה אם אתה מתדבק בדבר שקר והוא כינוי אל העבירות אשר כולם הם שוא ודבר כזב אז בעונותיך הם מסתלקים הצדיקי' ומעל' אני עליך כאלו אתה בעצמך הרגת הנקי והצדיק וז"ש מדבר שקר תרחק ובזה נקי וצדיק אל תהרוג לפי שעונותיך גורמי' הריגת הנקי והצדיק וז"ש בכאן השופכי' בקרבה דם צדיקים. ואומרו נעו עורי' בחוצות נגואלו בדם כו' כונת הפסוק הזה הוא משל שהמשיל לישראל לעורים ואמר כי כמו שיש עורי' אשר נעו בחוצות ובסבת עורו' הם דשי' בכל מקום ועוברי' בתוך הדם ומתטנפי' בו עד שנגואלו כל כך בדם הם ומלבושיהם באופן שאחרי' לא יוכלו יגעו בלבושיהם ומתרחקי' מהם כן בנמשל לישראל סורו טמא קראו למו לישראל סורו סורו אל תגעו בלא יוכלו יגעו בלבושיהם:

אי נמי אפשר שכונת מ"ש נעו עורי' בחוצות הכונה לספר גודל חטאתיהם ועונותיה' כי מדרך הרשע לחטא במקום אשר אין רואה והוא בחדרי חדרים אמנם בחוצות בתוך רחובות הוא מתבייש מחטא בתוך קהל ועדה וישראל בדור ההוא לא היו מתביישי' לחטא ולהרי' אפילו בחוצות וזה שאמר נכו עורי' בחוצות כי אין עורון כעורון החוטא ואמר שהם נעו כעורי' אפילו בחוצות כי אין להם בושה גדול מכאוב' ואמר נגואלו בדם הכונה על הנפש שטמאוה כי הדם הוא הנפש ואומרו בלא יוכלו יגעו בלבושיהם הכונה על הלבוש אשר יש לכל אדם בע"ה הנקרא חלוקא דרבנן ועז"א בספר הזוהר על פסוק אשרי נשוי פשע כסוי חטאה כי אושר גדול יש לו לצדיק שהוא נשוי פשע שזוכה לקחת גם הכיסוי של האיש החוטא אשר בסבת חטאתיו לא יוכל ליגע בחלוק' דרבנן שלו ואלו היה צדיק היה זוכה בה כי היא היתה שלו וז"ש בכאן שלא יוכלו יגעו בלבושיה' כי כ"כ נגואלו בדם הוא הנפש אשר לא יוכלו יגעו לעתיד בלבושיהם אשר היו מעותדי' אליה' ואדרבא כרוזא קרי בחיל לפניהם סורו טמא קראו למו ואומר להם סורו סורו אל תגעו כלו' שלא יגעו בלבושיהם כי נשמותיהם תכף היו רוצו' לילך להתלבש ולהחזיק בלבושיהם ואומרי' להם סורו סורו אל תגעו בלא יוכלו יגעו בלבושיהם וכרוזא קרי בחיל ומפרס' על מה מרחיק אות' ואמ' לשון טינוף כי נצו שהו' לשון טינוף ולכלוך כדפרש"י כמו והסיר את מוראתו בנוצתה כלו' כי נטנפו במעשיהם גם נעו ממעגלי התורה וסרו מהר מן הדרך אשר ילכו בה וז"א גם נעו אמר עוד לא יוסיפו לגור כלומר שגם נטנפו בכפיר' הזאת שכפרו בביאת משיחנו והיא אחד מי"ג עיקרי' שצריך שיאמין כל בר ישראל כי ישלח לקץ ימין משיחנו לפדות מחכי קץ ישועתו ואלו אמרו בגוי' לא יוסיפו לגור כלו' אמרו בהיות' בגוים כי לא יוסיפו עוד לגור בארצם כאשר בתחלה אבל פני ה' אשר חלקם בארצות אויביה' לא יוסיף עוד להביט' וכבר נתייאשו מן הגאולה וע"כ פני

כהנים לא נשאו וזקנים לא חננו וכל זה מכריזין עליה' באותו העולם ואומרים להם סורו טמא כו':

ואפשר עוד כי מ"ש סורו טמא קראו למו ולא אמר סורו טמא אמרו למו לרמוז כי קריאת שם העצם שלהם היה טמא וטמא טמא יקרא לכל אישי ישראל וז"ש קראו למו:

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב נעו עורי' בחוצות אם שהיו עורי' מחמת הרעב שהרעב בטבע מעור את העיני' ואם שהיו עורי' ממש בהשגחתו הנפלאה שהוכו בסנורי' והיו בחוצות נעים ומתנועעי' אנה ואנה ועם היות שמדרך העולם הוא כשהעור הולך בחוצות שכל הרואי' אותו מדריכי' אותו בדרך ישר' שלא יתנועע אנה ואנה הנה אלה בחטאתם כי כבדה מאד למה שנטו אחרי נביאי השקר וכהני הבעל והוא מ"ש מחטאת נביאיה עונות כהניה על כן היו נעי' אף כשהיו הולכים בחוצות ולא היה נמצא איש ידריכ' בדרך ישרה וז"א נעו עורי' בחוצות:

ואמר שאלה בהיות' עורי' ובלתי רואי' והיו הולכי' בחוצות בלי מדרי' ומיישיר אות' נמשך מזה שנגאלו בדם החללי' בשווקי' וברחובות שהיו הולכי' על החללים וההרוגי' וז"א נגואלו בדם ואמר שהיו כ"כ חלושי' מחמת הרע' והרעות והצרות שבאו עליהם שלא היו יכולים להגביה מלבושיהם שלא יתלכלכו בדם כי לפחות העור אעפ"י שאינו רואה הנה הוא מרגיש כשדורך במקום טיט או רפש או דם ומגביה מלבושיו שלא יתלכלכו אך אלה אמר שנתלכלכו בדם הם ומלבושיהם שלא היה להם יכולת ליגע בלבושיהם להגביה' וז"א בלא יוכלו יגעו בלבושיהם והוא כאילו אמר בלא שיוכלו ליגע בלבושיהם להגביהם עכ"ל:

ושמעתי מפי מהר"ר הרשב"א הלוי ז"ל וגם הביאו הרב מורי ז"ל משמו כי בהיות האמת כי העם עם ישראל היה לו שם על פני חוץ לתהלה ולשם ולתפארת ודורכי' דרך ישרה בעבודת בוראם ומה גם גדולי' שבהם הם הנביאים והכהני' אשר מעולם אנשי שם לא יאמינו כי יסופר היות הם ועונותיהם ודרכיהם המקולקלים סבת חרבן העיר הגדולה לאלהים והפסד קדושת הבית אשר בתוכו וז"ש לא האמינו מלכי ארץ וגומר מסבת חטאת נביאיה וגומר כלומר שאף אם יחשבו ויעלו על לבם שאנשים כאלו יחטאו ועכ"ז לא חשבו שיהיו חטאתם ועונותם ממדרגה גדולה כזאת לשפוך דם נקי וצדיק שהוא עון פלילי ע"כ:

והרב מורי זלה"ה פירש לא האמינו מלכי ארץ כו' שלפי גודל החטאות והעונות שעשו ראשיה בתוכה שיבא צר ואויב בשערי ירושלים כי ליותר רע מזה היו ראויים כהפיכת סדום ועמורה מסבת חטאת נביאיה וגומר עכ"ל:

פסוק טז

אמר **פני ה' חלקם**. פנים של זעם שלו ית' חלק' בד' כנפות כל הארץ ועשה זה כדי שלא יוסיף עוד להביטם שאם היו כלם במקום אחד אולי היו שבים בתשובה והיו ג"כ מתפללי' ומתחנני' אליו יחד כולם ואפשר שיוסיף להביט' וכדי שלא יוסיף להביט' חלק מעט הנה מעט הנה שאם אלו שהם במקום זה שבי' האחרים שבמקום אחר אינם שבים ובזה לא יוסיף להביטם וזה עשה להם בעבור שהם פני כהנים לא נשאו זקנים לא חננו והיו שופכים את דמם:

אי נמי היא תפלה שמתפלל המקונן ואומ' יהי רצון שאות' פני' של זעם שלו ית' שחלקם לישראל לגלות בארבע כנפת הארץ לא יוסיף הוא ית' להביט' עוד לפני' של זעם החמ' ולא יתנהג עוד עמהם בפנים ההם כי אות' פנים של זעם שלו פני כהנים לא נשאו וזקנים לא חננו כי את כול' מסר ביד האוי' נתנ' לטבח:

פסוק יז

ואמר המקונן כי כל זמן שאנו בעורון זה שאנו מתפתי' אחר עצת יצרנו הרע ואין אנו שבים בתשובה שלימה לפניו אין לנו תקוה להיות נגאלים וז"ש עודנה תכלינה עינינו כלומר כל עוד שאנו מוכי' בעורון זה אל עזרתינו הבל כלומר הבל וריק יהיה עזרתינו כי לא יהיה לנו הוא ית' לעזרה ואם אנו מצפי' ומחלים פני המלך והשרים אשר אנו גולי' בארצם כסבורים למצא חן בעיניהם ונתן להם מתנות להיות לנו לעזרה שלא יצערו אותנו הגוים גם המלך ההוא לא יושיע וז"ש בצפיתינו צפינו אל גוי כשאנו מצפי' אל הגוי והמלך או השר למצא חן בעיניהם שיצילנו מיד הקמים עלינו גם הוא לא יוכל להושיע כי עונותינו גורמים ומי יוכל להציל אותנו מיד עונינו:

פסוק יח

ואמר **צדו צעדינו**. כי נלכדנו בפח הזה ובאה עלינו הצרה הזאת על שהיינו יושבי קרנות ובטלים מלמוד התורה והיו הולכים ומטיילים ארוכות וקצרות בשווקי' וברחובות וז"ש מלכת ברחובותינו מסבת מה שהיינו הולכים ברחובות ולא היינו הולכים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וע"כ קרב קצנו וגלינו מארצנו ולא קרב קצנו בעבור שמלאו ימינו כי ישראל אינם תחת מערכות השמים ואם היו עושים רצון השי"ת היה מלכותם וממשלתם ושלותם נמשכת לעד לעולם ומעולם לא ימלאו ימיהם אלא על העונו' שעשו גרמו ובא קצם ולכן מלאו ימיהם על כי בא קצם וקץ כל בשר ישרא' בא לפניו ית' לקטרג וז"ש מלאו ימינו על כי קצנו שגרמ' עונינו ולא שבא קצנו על כי מלאו ימינו כי מעולם לא מלאו ימינו:

אי נמי אמר **צדו צעדינו וגו'**. כי האומות מזלזלי' בנו כ"כ עד שאינ' מניחים אותנו ללכת ברחובותנו אלא צריך היהודי לירד מן המסיל' כדי שיעבור הגוי ואם הישראל אינו יורד מעצמו מורידין אותו למטה בע"כ ובפרט הגזירה הזאת היא מצויה בירושלים יותר משאר ארצות וזהו דדייק ברחובותינו ממש שהיא ירושלים ואמר קרב קצנו כלומר נשארנו מעט מהרבה ואנו יראי' שימלאו ימינו שהוא זמן גאולה שהבטיחנו אלהינו אחר שכבר בא קצנו ח"ו שכבר יהיה בנו כליה ח"ו ולא יזכר שם ישראל עוד בעולם כשיבא הזמן ההוא של גאולתנו כ"כ מתארך והולך:

אי נמי אמר **פני ה' חלק' כו'**. הכונה כי שם זה מורה על הרחמים והנה הוא ית' ברחמיו הרבים חלקם כד"א כי חלק ה' עמו כו' וז"ש פני ה' בפנים של רחמים חלקם חלק בפני עצמו ויעקב בחר לו יה וישראל לסגולתו ועתה לא יוסיף להביט' ונתן טעם למה לא יוסיף להביטם עם היות שהוא חלקם חלק לעצמו הטעם כי פני כהנים לא נשאו והי' ראוי שישאו פניהם בכל דבר להיות א' לכל דבר שבקדושה נכנס א' ויוצא א' והם לא עשו כן אבל פני כהנים לא נשאו וכן הזקנים והם החכמים כי אין זקן אלא מי שקנ' חכמ' ולא חננו אות' בהיו' כי רוב בני תורה הם עניים וצריך שיחננו אותם כדי שיוכלו לעסוק בתורה כי אם אין קמח אין תורה והם פני זקנים לא חננו ולכן השי"ת תבע עלבונם ולא יוסיף להביטם וגו':

ואמר **עודינו תכלינה עינינו וגו'**. תכלינה עינינו לשון תאוה ותקוה מלשון נכספה וגם כלתה וכו' ואמר עודינו תכלינה עינינו כלומר כל עוד שאנו מקוים אל עזרתינו כלומר אל עזרת עצמנו שאנחנו נוש ע את עצמנו כל זה הבל ורעו' רוח כי אין בנוכח להושיע את עצמינו וז"א הבל כי להיות לעזר' עצמנו זו היא תקוה של הבל וזהו שסיים ואמר בצפייתינו צפינו אל גוי לא יושיע כלומר בצפייתינו שאנו מצפים את צפיית עצמינו שאנחנו נושיע את עצמנו ה"ל כאלו צפינו אל גוי לא יושיע והו' משל שהמשיל צפיית תשועת עצמם על ידם כאלו היו מצפים אל גוי לא יושיע ונתן טעם לדבר לפי שראו כי שלא בדרך טבע נלכדו וזה יורה כי משמים נלחמו עמהם וז"ש צדו צעדינו וגו' כי מדרך טבע כי בני העיר אשר הם מורגלים ברחובות עיר וברחובות קריה הם יצודו לאויבים הנכנסים למדינה כי אינם יודעים הרחובות והמוצאו' והמובאו' מהעיר ובנקל הם ניצודי' ברחובות עיר כי גרים הם בארץ אמנם לנו היה בהפך כי האויבים הם צדו צעדינו וגו' עם היות שהיו רחובותינו הם היו צדים אותנו ולא אנחנו אליהם וכל זה הוא שלא כדרך טבע שיורה כי מן שמים נלחמו ואמרו קרב קצנו אפשר שהכונה ע"ד מ"ש רז"ל במש"ה קץ כל בשר בא לפני והוא שם של מקטרג א' ששמו קץ ועליו נאמר קץ שם לחש' והנה

בתחילת עונותיהם של ישראל אותו הקץ והמקטרג שלהם היה הולך ומתקרב אליו ית' כדי לקטרג עליהם אבל לא היה בו כח לבא לפניו ית' ממש לפי שעדיין לא נתמלאה סאתם וז"ש קרב קצנו כלומר קרב מעט לפניו ית' אבל לא בא ממש לפניו ולכן נתארך לנו מעט ולא גלינו מהרה אבל מלאו ימינו כי בא קצנו כלומר כאשר היה כח בקצנו לבא לפניו ית' ממש לקטרג עלינו אז מלאו ימינו וז"ש מלאו ימינו ונתנה הגזיר' להשחיתנו כי בא קצנו כלומר כאשר בא קצנו לפניו ית' אז מלאו ימינו וגזר אומר הנני משחיתם את הארץ וכמד"א קץ כל בשר בא לפני וכו':

והרב מורי זלה"ה כתב פני ה' חלקם כו' אפשר שיהיה הפסוק הזה נמשך עם מה שלמעלה שאמר אמרו בגוים לא יוסיפו לגור ויהיה פיר' לגור מלשון קיבוץ ואסיפה כמו אוגר בקיץ כו' ופירושו אמרו בגוי' לא יוסיפו עוד לגור ולהתאסף אל ארצם לפי שפני ה' זעמו וחרונו בפנים של זעם חלקם לא יוסיף עוד להביטם:

או ירצה אמרו בגוים לא יוסיפו עוד שונאיהם של ישראל לגור ולהתפחד מעשות עמהם רע לפי שפני ה' חלקם ולא יוסיף להביטם ולהשגיח עליהם כיון שאפי' במדת רחמיו חלק' וכו' ולא ריחם עליה' לכך פני כהנים לא נשאו וזקנים לא חננו כי חשבום לאויבי ה' ונעשה להם כהיתר שלא לרחם עליהם:

עודינו תכלינה עינינו וכו'. הורה גודל המצוקות הרבות אשר עברו עלינו כי להנצל מהם היו חותרים ומשתדלי' לבקש עזר וסיוע אף אם היו מכירים ויודעים באמת שכל העזר והסווע ההוא לא יהיה בהם ממש ולא יהיו העוזרים יכולים לעזור אלא עזר של הבל אשר לא יועיל ולא יציל עכ"ז היו עינינו אל העזר ההוא וז"ש עודינו תכלינה עינינו אל עזרתינו אף אם יהיה הבל ובצפייתינו יודעים היינו שאנו מצפים אל גוי לא יושיע ואפי' הכי אנו מצפים אליו אפי' לחיי שעה יען היותינו עומדים במצוקי הצרות וכדמפרש צדו צעדינו וכו':

או ירצה אל גוי לא יושיע שלא יושיע אותנו כי מסבת רוב הצרות היו בוחרים מות מחיים עכ"ל:

אי נמי אפשר שרמז במש"ה עודינה תכלינה עינינו וגו'. כלומר כי אדרבא כל מה שישר' כלתה עיניהם לצפות לישועת ישר' אדרבא אז כאשר הם מצפים לישועת משיחנו אז ניתוסף עליהם אי זו צרה וכיוצא וז"ש עודינו תכלינ' עינינו כלתה עינינו אל עזרתינו עזרת משיחנו אז נעשה הכל הבל וז"א הבל ואדרבא בצפייתינו כלומר אז בצפייתינו אל עזרת מלך משיחנו אז בא עלינו בפתע פתאם חיל המלך ובא לעיר כאלו צפינו לו שיבא וז"א בצפייתינו הצפוי שהיינו מצפים דומים כאילו צפינו אל גוי לא יושיע שיבא כי

תכף פתע פתאם בא לעיר גוי אשר לא יושיע באופן כי אנחנו היינו מצפים אל משיחנו וסיעתו שהוא גוי שיושיע ובא לנו גוי שלא יושיע כאלו צפינו אל גוי לא יושיע שיבא באופן כי כאשר בא חיל המלך אל העיר היו מפחדים היהודים לצאת ברחובות עיר מפחד האנגריא באופן שאז בזמן בא אותו גוי אשר לא יושיע לעיר היינו נחבאים בתוך הבית וז"א צדו צעדינו וגומר כי מפחדתינו אותם היינו נחבאים בתוך ביתינו והנה ב' הגאולות הראשונות לא נתאחרו פעמי מרכבות הגאולה כאשר נתאחר' עתה כי הנה בגאולה הראשונה גאולת מצרים עם היות שהגזרה היתה ר' שנה לא ישבו שם כי אם כמנין רד"ו כי הקב"ה קירב את קצם במה שחשב הת' מזמן יצחק וז"א קרב קצנו ונגאלנו קודם שבא קצנו כדאמרן ובגאולת בבל גם אם לא קרב וכמד"א למלאת לחרבות ירושלים ע' שנה עכ"ז לא נתאחר' כלל אבל כמעט שלא הספיקו למלאת ימינו כאש' תכף ומיד בא קצנו וז"ש מלאו ימינו כאשר בא קצנו וגאולתנו אמנם בגלות הזה תכלינה עינינו אל עזרתינו ואל גאולתינו והכל הבל כמ"ש לעיל וכל מה שישראל הם מקוים ומצפים לגאולה כמדומה שהיא מתרחקת מהם:

אי נמי מ"ש קרב קצנו וכו' הכל מדבר על גאולתנו העתידה לבוא בזמנינו זה ואמר זה לפי שב' הגאולות שעברו היה להם קיצבה אם לגאולת מצרים ת' שנה אם לגאולת בבל ע' שנה וגאולה זו היתה לה יתר שאת על כולם כי בגאולה זו קרב קצנו בעצם כי על גאולה זו נאמר היום אם בקולו תשמעו כי אין לה זמן קבוע ואם היו היום שומעים בקולו בו ביום ההוא היו נושעים ונגאלים כי קרב קצם ואין לה זמן קבוע וז"ש קרב קצנו ועם היות שהיה לה זה ליתר שאת על כל שאר הגאולות עכ"ז אני רואה כי כמעט מלאו ימינו כאש' בא קצנו כי כבר נקטינן כי שיתא אלפי שני הוי עלמא וחד חריב באופן כי כמעט שמלאו ימינו כאשר בא קצנו כי מה נשאר לתשלום האלף הששי כי אז בתשלום האלף הששי בהכרח מלאו ימינו כי אין עוד ימים ולא עולם באופן כי כמעט שמלאו ימינו כאשר בא קצנו:

בשם מהר"ר אברהם צרפתי ז"ל שמעתי שדרש הכתוב כן לילה א' בבית מהר"ר שלמה סאגיס ז"ל כי הב"ה העיד בתורתו שאם היו ביישוב על הארץ הטובה מנין שנים כמנין ונושנ"תם מיד כי אבד תאבדון לכן הגלם הב"ה שתי שנים קודם תשלום מנין ונושנתם שנאמר וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו וז"א אם ראו ראינו כי צדו צעדנו מלכת ברחובותנו לטובתנו חדל ה' צעדנו מלכ' ברחובותנו יען כי קרב קצינו וכלייתנו כאשר מלאו ימינו כי בא קץ כל בשר לפניו השטן לקחת רשות לכלותינו ע"כ הטיב ה' עמנו וצעדנו צדו קודם כלות מנין ונושנתם וערב ואמיתי הוא לי יג"ר:

פסוק יט

אמר **קלים היו וגומר**. באות' הרי' שבמדבר ארבו לנו בהם וכמו שארז"ל שעשו האמוריים שם בנחלי ארנון שהיו שם ב' הרים גדולים ועשו האמוריי' שם וארבו להם בהרים ההמה באומרם שישראל הם באים דרך נחל ארנון והם יהיו שם מלמעלה בהרים להרוג את כולם והקדוש ברוך הוא חיבר ב' ההרים יחד ונהרגו כל האמוריים ונעשה תשוע' לישראל בהרים ההמה ואמר כי עתה נהפך להם כי באות' הרים שהיה להם תשוע' לישראל כשהיו במדבר עכשיו רדפו אחריה' והשיגו אותם בהרים ההמה וז"ש על ההרים דלקונו באות' הרים שבמדבר ארבו לנו ולא עלה ביד' אלא אדרבא הם נהרגו שם עתה בהרי' ההם הרגו אותנו.

או נמי אמר הסבה שדלקונו הוא על ההרי' על הע"ג שהיינו עובדי' על ההרי' הרמי' ועל הגבעות וגו' על כן דלקונו ומן המדבר ארבו לנו יום זה יום ט' באב שהוקבע לנו בו בכיה לדורות מן המדבר שבכינו בלילה ההוא כמש"ה ויבכו העם בלילה ההוא משם היה לנו לאורב בלילה הזאת וקבעה בכיה לדורות ואמר רוח אפנו משיח ה' על המלך צדקיהו נלכד בשחיתותם והרגוהו ונתן טעם למה קראו אותו רוח אפינו על אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים.

אמר ששי ושמחי בת אדו' משום דאמר הכתוב בנפול אויבך אל תשמח וגו' לכ"א ששי ושמחי בת אדום על מפלתינו כי בזה ישיב מעלי אפו וגם עליך תעבור כוס ויהיה לך זה מה שלא היה לי שאת תשכרי ותתערי מה שלא היה לי כ"כ ואמרו תם עונך בת ציון היא נחמ' כי הנה הב"ה הגלנו לארץ מצרים להיות לנו לכור הברזל להיות צרופי' וטהורי' ובחונים כצרוף כסף ולא עשינו כן רק למדנו ממעשיה' הרעים וכארז"ל גוי מקרב גוי הללו ע"ג והללו ע"ג ואילו לא הוציא הוא ית' אותנו ממצרים בעת ההיא לא היה עוד מציאות לישראל כנודע שהיו נטבעים בצד הטומאה ולכן הוצרך להוציאם משם אף שלא נזדככו עדיין וכן במלכות בבל לא נזדככו ומיהר הוא ית' להוציאם משם לפי שנתערבו בגוים ויקחו להם נשים נכריות ושכחו את התורה עד שכשבאו לא"י לא היו יודעים לעשות סוכה ולכן מיהר להוציאם משם כדי שלא יהיו אבודים מכל וכל אבל בגלות הארוך הזה לא יהיה כן כי בגליות ההמה להיות שעדיין לא תם העון הוצרכו עוד לגלות אחר אבל בגלות הזה יהיה גאולת עולם שאין אחריה גלות כי תם עונך בת ציון ולכך לא תצטרך עוד לגלות ולא יוסיף להגלותך כי פקד עונך בת אדום וכבר נזדכך העון ולא נשאר שמץ מנהו למרק עוד:

אי נמי אמר קלים היו רודפינו אמר רדפינו חסר וא"ו לרמוז אל כל אשר נשאו לבו לרדוף אחרי בני ישראל אפי' שהיה איש חגר ופסח כי זה אינו ראוי להיות רודף אבל הוא רודף חסר וא"ו כי הוא נכה רגלים ואפ"ה היו קלים מנשרי שמים וזה לסיבה שהיו רודפינו בייחוד לנו ולכן לא אמר קלים היו הרודפים כי הם בטבעם לא היו קלים אבל בעת היותם רודפינו ורודפים אחרינו וזהו כינוי רודפינו אז היו קלים מנשרי שמים: גם אפשר שרמז במה שהוא כתיב חסר וא"ו למ"ש במדר' קלים היו רודפינו מנשרי שמים טרכינוס ילדה אשתו בליל ת"ב והיו כל ישראל אבלים נשתתק הולד בחנוכ' אמרו ישראל נדליק או לא נדליק אמרו נדליק וכל מה דבעי לימטי עלן ימטי אדליקו אזלין ואמרין לישן ביש לאשתו של טרכיניס אלין יהודאין כד ילידת הוו מתא הבלין וכד מיית ולדא אדליקו בוציניי' שלחה וכתבה לבעלה עד דאת מכבש ברבריין בא וכבוש אלין יהודאין דמרדו בך סליק לאילפא וחשיב למיתי בעשר' יומין ואייתית' רוחא בה' יומין אתא ואשכחינון דהוו עסקין בהדין פסוקא ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר א"ל אנא הוא נשרה דחשיבי' למיתי בי' יומין ואייתיתני רוחא בה' יומין הקיפן לגיונותיו והרגן אמר לנשים השמיעו ללגיונותי ואם לא אני עושה לכם כדרך שעשיתי לאנשים א"ל עביד בארעאי מה דעבדת בעילאי מיד הקיפן לגיונותיו והרגן ונתערבו דמים של אלו בדמים של אלו והיה הדם בוקע והולך עד שהגיע לקיפרוס נהר עכ"ל: והנה תשובת הנשים לטרכינס היתה תשובה בלשון נקיה וקלה כי האשה היא קרקע עול' תחת בעלה כי כן דרך התשמיש היא מלמטה והוא מלמעלה וע"כ השיבו הנשים עביד בארעאי מה דעבדת בעילאי והם האנשים. והנה לא חשב שירדוף בה' ימים טרכינוס כי אם עד חצי הדרך והחצי האחר היה חסר מדעתו ומלבו ולכן כתיב רדפינו חסר כי אפילו הרדיפה אשר גם לפי סברת הרודפים היו חסרים ממנה ועכ"ז היו קלים יותר מנשרי שמים ואומרו מנשרי שמים שהוא בד"מ להגזים ולהפליא את רדיפתם אמנם אפילו כנשרי שמים לא היה כי א"א לבן אדם להיות קל כנשר אפילו שיהיה קל ברגליו אבל בהיו' הענין בד"מ וגוזמא ע"כ כתב מנשרי ולא אמר כנשרי:

ואמר על ההרים דלקונו הכונה להורות איך היה רדיפתם שלא כטבע כי מטבע הרודף להיות רודף קל כנשר כשהוא רודף בדרך מישור כמדבר וכיוצא בו שהוא מקום מישור מבלי אבן וצור מכשול אמנם בהרים הוא קשה לאדם עלות בהר וכ"ש לרדוף אמר כי אלו הרודפים אפילו על ההרים הגבוהים דלקונו ורדפונו והיו בעיניהם כ"כ נקל כאילו במדבר ארבו לנו שהוא מקום מישור:

אי נמי אמר **קלים היו רודפינו וגו'**. ידוע הוא כי הנשר הוא העוף היותר קל שבעופות לעוף בגבעות אבל כל כונת רדיפת' היא להנאת' ולטובת' כי בקשו אוכל למו כד"א כנשר יטוש עלי אוכל והנה רודפינו תפשו קלות הנשרי' כי קלים היו רודפינו מנשרי שמים אבל לא היה קלותם ומרוצתם עלי אוכל להנאתם ולטובת' כנשרים וראי' לדבר כי אחר אשר הנחנו להם הערים ושלל הערים יבוזו למו ובתי' מלאים כל טוב אשר לא מלאו וברחנו על ההרי' להמלט על נפשינו ואפ"ה גם שם לא הונח לנו ועל ההרים דלקונו כי כל כונת' לא היה לבד להנאת' רק כל כונתם לקחת נפשי זממו וע"כ על ההרים דלקונו וש"ת כי מה שדלקונו על ההרים הטעם הוא מפחדם כי ההרים ההמה היו סמוכים לירושלי' כי ירושלים הרים סביב לה והיו מפחדים אולי נתחזק שם ופתע פתאום נבא עליהם להלחם בם ועל כן על ההרים דלקונו זה אינו והראי' כי אפילו במדבר שהוא רחוק מאד אפי' הכי גם שם לא הונח לנו וז"א במדבר ארבו לנו וזה יורה על כונתם הרעה שהוא להרע עמדי ולהמיתני במדבר:

אי נמי אפשר כי מ"ש קלים היו רודפינו מנשרי שמים על היצה"ר וסיעתו קאמר שהם רודפי' את האדם להחטיאו וע"כ כתיב רדפינו חסר וא"ו לפי שהיצה"ר וסיעתו אינו מראה לו לאדם שהוא רודף אחריו ומבקש להמיתו רק נראין כאוהבין לו לאדם ומועצותיו כדת נתונות ואין הדבר כן כי הוא רודף אחר האדם ומבקש להמיתו כרודף וע"כ כתיב רדפינו חסר כי אינם מראים עצמם לאדם כרודפים ואמר שהיו קלים בענין רדיפתם ופיתויים לאדם יותר מנשרי שמים ובהיות כי נקטינן כי כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו ע"ד מש"ה ואהי תמים עמו ואשתמר מעוני כי רוצה לומר שכל מה שאני תמים ושלם עמו ית' אז צריך אני יותר להיות זריז להשתמר מעוני כי אחרי הצדיק והתמים רודף היצה"ר בכל כחו להשיבו וז"א על ההרים דלקונו כי הצדיקים נמשלו להרים כד"א כי מראש צורים אראיו כו' ועל ההרים והם הצדיקי' שם דלקונו לפתותם ולהחטיאם וגם במדבר והם בני האדם אשר הם כמדבר שמם וחרב ואין בהם תורה ומצות גם לאלו אשר היו בנו ארבו לנו לצוד ציד להביא כי רודפינו והם היצה"ר וסיעתו לדמם יארובו יצפנו לנפשותם באופן כי:

פסוק כ

רוח אפינו משיח ה'. והוא רמז אל הנשמה נשמת רוח חיים אשר באפו כד"א ויפח באפיו נשמת חיים והנה רוח אפינו אשר זה הרוח הוא משיח ה' כי הוא חלק אלוה ממעל ונלכד בשחיתותם של הרודפים והם היצה"ר וסיעתו אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים כלומר אשר אמרנו וחשבנו כי בצל רוח אפינו הקדוש שהיא חלק אלוה ממעל אמרנו וחשבנו כי

בצלו ובצל קדושתו של הרוח נחיה בגוים ובכל הגוים והם מ"ה אנחנו נקראים חיים בסבת צל הרוח הקדוש ועתה בעונותינו נלכד רוח אפינו בשחיתותם של הרודפים והם היצה"ר וסיעתו ולכדוהו שהחטיאו אותו. ועם דרך זה אפשר גם כן לומר כי כינוי רוח אפינו הוא על כל צדיק וצדיק שבדור אשר הצדיק נקרא בודאי משיח ה' והוא הצדיק הוא חיות כל שארית ישראל והוא הנשמה שלהם ולכן קראו רוח אפינו והכונה כי גם משיח ה' אשר הוא היה רוח אפינו נלכד בשחיתותם של היצה"ר וסיעתו הנזכר אשר אמרנו וחשבנו שאותו הצדיק היה צל על ראשינו וחשבנו כי בהיותינו בצלו ובזכותו נחיה בגוים והוא יהיה לנו למחסה ולמסתו' והוא גם הוא נלכד בשחיתותם כי גם הוא הרשיע ולבסוף נעשה צדוקי באופן כי אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים סר צלו מעלינו.

פסוק כא

ואמר **שישי ושמחי בת אדום וכו**'. אחר שהתודו ישראל על כל פשעיהם כפי הדרך האמור דבר עם בת אדום ואמור יאמר אליה שישי ושמחי בת אדום הנה בת אדום תשיש ותשמח בב' דברים אשר יש לה האח' היא החכמה שנשתבחו בה כד"א והאבדתי חכמי מאדום וידוע כי העצה והחכמה היא העיקר גדול למלחמה כד"א עצה וגבורה למלחמה בתחלה עצה כי היא העיקרית ואח"כ הגבורה היא טפלה אל העצה כי עיר גבורים עלה חנם ויורד עוז מבטחה ורז"א שישי ושמחי בת אדום כלומר על ב' דברים יש לך לשמוח שמחה ככולה ששון על הדבר הא' ושמחה על האחר ופירש שתיהן הא' הוא על היותך בת אדום כי תשמח על איכות חשיבותך וחכמתך וגם תשיש על היותך יושבת בארץ עוץ אשר היא עיר קושטנטינה כמ"ש המתרגם והיא עיר בצורה חומה גבוה דלתים ובריח ובהיותך בתוכה תשיש בחשבך כי בהיותך בתוכה את תקרא יושבת שהוא רמז אל הישוב בקביעו' בלי פחד מטלטול וז"א יושבת בארץ עוץ כי את מחזקת עצמך ליושבת על היותך בארץ עוץ והיא עיר קושטנ"טינא דע לך כי גם עליך תעבר כוס התרעלה ב' כנגד ב' והמשוש והשמחה לתוגה ולאבל יהפך וז"א תשכרי ותתערי כנגד החכמה אשר את מתגאה בה והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו ותשכרי כשכור אשר אין בו דעת ולא תבונה וכד"א יחוגו וינועו כשכור וכל חכמתם תתבלע וג"כ כנגד הב' אשר בטחת על משענת הקנה הרצוץ אשר את יושבת בארץ עוץ עיר קונשטנטינא דע לך כי תתערי ותתרוקני ויחריבו אותך ואת חומותיך הבצורות והגבוהות ותתערי כד"א ערו ערו עד היסוד בה:

אי נמי אמר **שישי ושמחי וגומר**. הנה תמצא כי יושבתי כתיב יתיר יו"ד והכונה לרמוז כי אין מי שיקיים את בת אדום להיותה יושבת על מכונה וממשלתה כי אם עון ישראל ועון

בת ציון הם המקימים את בת אדום שתהיה יושבת על מכון שבתה וז"א יושבתי ביו"ד המדבר בעדו כלומר שאם את יושבת הוא בעבורי כי עונותי מקיימים אותך ביישובך וסעד לזה כי כן הוא מהפסוק דכתיב בתרי' תם עונך בת ציון וכו' ותכף פקד עונך בת אדום נמצא כי המעכב מלפקוד חטאת בת אדום הוא עון בת ציון אבל דעי באמת כ"ג עליך תעבר כוס התרעלה וכפל ואמר תשכרי ותתערי לרמוז כי לא יהיה שתכף תבא עליהם חרב נוקמת נקם ברית ותתרוקן העיר בפתע פתאום אבל בראשונה ישביע השי"ת אותם צרות רבות ורעות עד שישכר אותם מכום תרעלת הצרות צרורות בשמלותם על שכמם ואחר גמר דין הצרות רבות ורעות העולה אחריהן הוא חרב נוקמת נקם ברית כדי שתתרוקן העיר לגמרי וז"א ותתערי מלשון ותער כדה אל השוקת כי תתרוקן לגמרי מבלי איש יושב אחר אשר תהיינה שכורה מרוב הצרות כדאמרן.

אי נמי אפשר שאמר לבת אדום שישי ושמחי כעת כי לעתיד גם עליך תעבר כוס התרעלה ולכן עתה שישי ושמחי ותשכרי ותתערי כלומר אתה עתה תתעדני נפשך בב' דברים הא' הוא המאכל והמשתה כי בכל יום ויום הרוג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתה יין אכול ושתה ואחר האכילה והשכרות את מתעדנת בתאות וז"א תשכרי כלומר תשכרי עתה בשכרות המשתאו' וגם תתערי בעידון הערות והוא מלשון פתהן יערה לשון ערוה כאלו אמר שישי במה שתשכרי במשתאות ושמחי במה שתתערי בעריו' כי דעי כי יבא יומך וגם עלי' תעבר כום התרעלה:

פסוק כב

תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך וכו'. הכונה בהיות כי יש לאדם עונות וחטאות ועונות הם המזידים וחטאות הם השגגות ואמר לבת ציון כי בשיתום עונה וימרק בגלותה את עונה אשר עותה תכף השי"ת יגאל אותה ולא יוסיף לעכבה בגלות כדי שתמרק גם החטאות לפי שהחטאות כשיבנה בית המקדש יש להם תיקון שתביא קרבן ויכפר וז"א תם עונך וכו' כלומר איני מעכב אותך בגלות אלא עד שתמרק העון והוא המזיד כי זה אין לו תיקון בקרבן אמנם כאשר יהיה כי תם עונך בת ציון אז לא יוסיף הוא ית' להגלותך כלומר לא יוסיף לעכב אותך עוד בגלות כי בכל עת שמעכב אותנו בגלות הוה ליה כאלו בכל עת ועת הוא יגלה אותנו וז"א לא יוסיף להגלותך כי תכף בהתם העון לא יוסיף להגלותך על החטאות כי החטאות יתורנו על ידי הקרבנות בבנין בית המקדש אמנם לבת אדום אינו כן כי בתחלה פקד עונך בת אדום והוא המזיד ואחרי שיתום העון אח"כ גלה על חטאתיך לפקוד גם עליהם חטאתם והם השגגות ואמר לשון גילוי בחטאות לפי שמקודם כאשר יש עונות לאדם העונות שהם הגדולים והחמורים

הם מכסים את החטאות שהם קלים וקטנים והם מכוסים בעונות ונפרעים מן העונות ואחר שפקדו על העונות מה שהיו ראוי עליהם אז נתגלו החטאות כדי שגם הם יקחו חלקם וז"א פקד עונך בת אדום כאשר כבר פקד עונך בת אדום אז גלה על חטאתיך ויתגלה פנקס החטאות להשיב לה עליהם גמולה בראשה וז"א גלה על חטאתי' כי אין להם כפרה על החטאות על ידי קרבן אלא צריך להנקם מהם גם על החטאות. ועם זה אפרש מש"ה אשרי נשוי פשע וכו' כלומר העיקר הוא שיהיה האדם נשוי פשע שהוא המזיד כי החטא לעולם השי"ת מכסה אותו ואינו מגלהו אולי יזכה שיבנה בית המקדש ויכופר ולכן הוא מכסה אותו וז"א כסוי חטאה אבל לבת אדום גלה על חטאתיך.

אי נמי הכונה נפי שלמעלה התודה על עונות ישראל והיה מקונן איך נשמתינו ורוח אפינו נלכד בשחיתו' היצה"ר וסיעתו הרודפים אחרינו אמר כי בעת שיבא לציון גואלינו אז יוסר לב האבן מבשרינו ולא יוסיפו לחטא ועל זה ניחם הנביא את ישראל ואמר תם עונך בת ציון כלומר עוד לא יוסיף לעוות אדם במצותיו ית' כי כבר תם עונך ולא יהיה היצ"הר בעולם באופן כי בודאי לא יוסיף עוד להגלותך כי בהבטל המסבב תבטל המסובב ומסבב הגלות הוא העון וכיון שיתום העון לא יוסיף עוד העון להגלותך ומלת יוסיף ולא יוסיפו עוד לחטא בודאי שלא יוסיף אפשר ששב אל העון כי כמעט שהוא המגלה בגלות לישראל וכיון שיתום לא יוסיף עוד העון להגלותך ואז בימים ההם ובזמן ההוא יתחיל לפקוד עון בת אדום וז"א פקד עונך בת אדום ואפשר שגם מלת פקד שב אל העון כי העון בעצמו הוא הפוקד ורצה לגבות את חובו והוא בעצמו גלה על חטאתיך כי עד עתה היו מכוסים על יד העון ועתה בהפקד העון החומר גלה על החטאות ונגלו חטאתיו וגם אפשר כי מ"ש לשון גילוי בחטאות הוא לפי שהחטא הוא נעשה בשוגג והוא לא ידע ואשם ועל ידי הפקידה והייסורין כי לעולם היסורין הם מכ"מ דומה לחטאות נמצא שהפקידה היא סבת גילוי החטאות שעל ידה יזכו' בודאי החטאות ויאמר זה תחת זה ודייק עם זה שלא אמר גלה חטאתיך ומלת על יורה שהעונש בעצמו הוא גילוי שעונש זה הוא על חטא זה ועונש זה הוא על חטא זה וזה אמר על חטאתיך דייק מלת על בהיות כי שגיאות מי יבין ומטבע' רבו מארב' ואין להם מספר ע"כ נקט חטאתיך בלשון רבים והעון כינה אותו בלשון יחיד בערך החטאת ובזה הפירוש ידוייק כי טעמו ונימוקו עמו במה שהבטיחן שלא יוסיף עוד להגלותם דאלת"ה מנ"ל שלא יוסיף להגלותם אם באולי יחטאו אבל בהיות שמדבר על העתיד וכדאמרן הבטיח על המסבב והמסובב כי בהבטל המסבב תבטל המסובב ולזה לא אמר ולא יוסיף בוא"ו:

והר"מ אלמושנינו כתב קלים היו רודפינו וגו' הפליג בקלות רודפינו ואמר שהיו יותר קלים מנשרי שמים וספר קלותם ברדיפתם אותנו אשר ממנו יראה קלותם היותם יותר מנשרי שמים כמ"ש והיא כי הנה מטבע העולם הוא שהרוצה לתפוס לאדם אחד ולרדוף אחריו אם הוא מהלך על הארץ מההרים הגבוהים אורבים לו שם במארב במסתרים וכשיעבור באותו המארב יתפשוהו כי לא יוכלו לרדוף לרוץ אחריו בהרים כי המרוצה היא בלתי אפשרית שם בהרים אמנם אם הוא הולך במדבר או בכל איזו דרך ישרה הנה שם אין מקום למארב יען כל הדרך ישרה ומגולה ואין מקום להסתר במארב ועל כן הרדיפה שם היא המרוצה אחריו בחוזק עד ישיגהו ויתפסהו ואמר המקונן כי אלה רדפינו לרוב קלותם יותר מנשרי שמים עשו להפך מהנוהג שבעולם אשר זכרנו והוא כי על ההרים היו דולקים ומדלגים ורצים במרוצה חזקה לתופסנו וז"א על ההרים דלקונו כי לא ארבו לנו על ההרים רק רצו אחרינו דלקונו ודלגו על ההרים במרוצה גדולה מהר להר ומגבעה לגבעה כאשר ידאה הנשר ובמדבר ארבו לנו ר"ל בהיותינו הולכים במדבר שם ארבו לנו כי היתה מרוצתם כ"כ חזקה כעוף הפורח עד שהיו אורבים לנו מרחוק מאד עד שהיו נסתרים ממנו כמו היושב במארב ומשם היו משיגים אותנו במרוצתם החזקה וז"א במדבר ארבו לנו הפך הנהוג כי במדבר אין מקום למארב יען הנרדף רואה את הרודף מרחוק ויברח ממנו ולא יוכל להשיגו אך אלה היו כל כך קלים שהיו אורבים לנו בהיותינו הולכים במדבר כלומר שהיו כל כך רחוקים ממנו שהיו נסתרים ממנו כמו במארב ואפילו הכי היו רצים הרודפים ומשיגים אותנו כמי שעומד במארב קרוב בהר שעוברים עליו ונתפשים וז"א במדבר ארבו לנו עכ"ל וקרוב לזה פירש הרב מורי זלה"ה: **ואני** אומר כי אפשר ג"כ לומר כפי דרר זה שסיפר כי מרוצתם וארבתם היתה שלא כדרך העולם כי דרך הרצים והרודפים לרדוף ולרוץ כשהוא דרך מישור לא בהרים הגבוהים כי בהר גבוה ותלול אינו יכול האדם לרדוף ולהשיג לחברו ואלו על ההרים דלקונו ואינו רחוק לומר כי הקו"ף של דלקונו תתחלף בגימ"ל כי אותיות גי"כק מתחלפות ואפשר שהפליג לספר בקלות רדיפתם כי לא די שהשיגום הרודפים אבל מרוב כח מרוצת' דלגום ויעברום כד"א ויעבור את הכושי כי כן דרך הרץ במרוצה אין בידו לעכב המרוצה עד מקום מצומצם שיכוין אליו אבל מכח מרוצתו הוא עובר מעט לפני אותו הדבר שרוצה להשיג וז"א דלקונו כלומר דלגונו ובודאי שהמרוצה על ההרים היא שלא כדרך טבע אם לא כי משמים נלחמו עמהם וכן בענין המארב כי במדבר אין מקום למארב יען הנרדף רואה את הרודף מרחוק ויברח ממנו ולא יוכל להשיגו ועכ"ז אלינו במדבר ארבו לנו והשי"ת עור את עינינו והכה אותנו בסנורים ולא ראינו את הרודף באופן שאפילו

במדבר שאין מקום למארב שם ארבו לנו ונתקיים בנו עינים להם ולא יראו: ואפשר לפרש דלקונו מלשון דליקה והעברה ושריפה כי כן פירשו אותו רז"ל לפי דרכם והכונה שרמז כי רבים מישראל היו דנים אותם בשריפה וכדי שתהיה חרפת שריפתם מפורסמת גלוי לכל העמים היו הולכים לשורפם על ההרים הגבוהים כי בהיות השריפה בהר גבוה ותלול תתפרסם למרחוק דומה למה שמצינו כי כשהיו מקדשין ע"פ הראייה היו משיאים משואות בהרים הגבוהים וכדתנן היו משיאין משואות מהר המשחה לסרטבא ומסרטבא לאגריפנא כו' כן אלו האומות על ההרים הרמים דלקונו ושרפונו כו'. והרב מורי זלה"ה כתב רוח אפינו משיח ה' יאמר כי רעה גדולה קרה להם על עוצם חטאת ורוב עונותיהם כי גרמו מיתה למי שלא היה ראוי למות כלל כ"ש שיהיה נלכד בשחת הגוים וסבת זה היה מפני שישראל היו בטוחים בצלו באמרם שזכותו יגן בעדם ולא היו חוששים לחזור בתשובה בהשענם על רוב זכותו ומפני הרעה נאסף הצדיק וז"ש רוח אפינו משיח ה' כלומר אותו צדיק אשר הוא כולו רוחני מצד גדולת מעלת חסידותו והיה בערכנו כערך הנשמה לגוף ומלבד זה היה לו מעלה אחרת שהיה משיח ה' ובחירו עכ"ז נלכד בשחיתותם וזה מה לפי שאנחנו היינו בטוחים בזכותו שאמרנו בצילו נחיה בגוים ולא חזרנו בתשובה כאשר היה מן הראוי עכ"ל:

ואני אומר כי לפי דרך זה נוכל להמשיך אותו מתחלת הפסוק על כונה זו וז"א רוח אפינו משיח ה' כלומר בשביל שחשבנו כי חיותינו ורוח אפינו היה הצדיק אשר הוא משיח ה' סמכנו עליו כי הוא יהיה רוח אפינו וג"כ וחיותינו ולא חזרנו בתשובה על כן נלכד הצדיק בשחיתותם של הרודפים ונסתלק מן העולם כדי להביא עלינו הרעה כי מפני הרעה נאסף הצדיק ועל כן סלקו השי"ת מן העולם כדי שלא יגן עלינו לפי שאנחנו אמרנו בצלו נחיה בגוים והוא יהיה לנו לצל יומם מחורב ושמנו בטחונינו בו וז"א אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים כלומר בשביל אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים על כן נלכד בשחיתותם כי אינו חפץ הוא ית' שישראל יסמכו ויבטחו על זכות הצדיק והמה ימרו את דברו אבל חפץ כי המה ישובו אליו ית' בתשובה שלימה והוא ירחם והוא ינחם.

עוד כתב הרב מורי זל"ה שישי ושמחי בת אדום כו'. אמר שבהיות שהאומה ישראלית עם היות בת ציון שהשם הזה מורה היומה קדושה וטהורה וחביבה לאלהים מצויינת בתורה ובמצות וגם עם שהיתה שוכנת בארץ ישראל שהיא ארץ הקדושה לא שוה לה ביום הפקידה והב' בחינות אלו של מעלה יתירה וזכות גדול' לא הגינו עליה כלל את שאת בת אדום והוא שם מורה על הגנאי כד"א הלעיטני נא מן האדום האדום הזה כו' ויושבת בארץ עוץ ארץ טמאה ומזוהמת שבודאי אין דבר להגן עליך בלי ספק שגם עליך

תעבר כוס הפורעניות ולא יקרך כמו שקרה לנו אלא יהיה יותר בכלה נחרצת שתשכרי ותתערי תתרוקני מכל וכל מן העולם עד כאן לשונו.
והרמ"א ז"ל כתב גם עליך תעבר כוס הפורעניות ותשכרי ממנו ותקיאהו וז"א ותתערי כמו ותער כדה כו' עכ"ל:

פרק ה

פסוק א

זכור ה' מה היה לנו. שמעתי כי בהיות שאין הרע' המגעת אל מי שלא הורגל בטובה כל ימיו נערכת עם מי שהו' היה בטוב' ועכשו באה עליו רעה כי זה בודאי הלא רעתו רבה כי קשה עליו מאד כי הוא מורגל להיו' לו טובה ולכן אמרו ישראל זכור ה' הטובה שהיה לנו לשעבר ורום המעל' אשר היה עלינו בזמן אשר עבר והביטה וראה עתה את חרפתינו כי קשה מאד עלינו כי היינו מלומדים בטובה.
א"נ אמר **זכור ה' מה היה לנו**. ממה שהרגו הגויים בנו ושפכו דמינו כמים סביבות ירושלים וגומר הרי מה שהיה על המתים שכבר מתו ביד האויבי' והביטה וראה את חרפתינו אנחנו אשר אנו חיים עדנה כי כל היום חרפוני אויבי וכתיב הביט חסר בלא ה"א לומר כי אף שההבטה היא מרחוק אעפ"י כן אינו צריך הבטה גמורה ושלימה כי חרפתינו גדלה כ"כ שהיא נכרת ונראית בהבטה חסר' וזה שאמר הביטה הבטה חסרה אף שלא תביט בעצם מיד אתה תראה את חרפתינו:
א"נ אפשר שאמר הביטה חסר ה"א וגם יובן למה כפל הביטה וראה ופתח בהבטה וסיים בראיה אמנם התחיל לשאול ממנו ית' מן המועט אל המרובה ובהיות כי בעונותינו שרבו סילק הש"י את שכינתו מן התחתונים ויאמר אלכה ואשובה אל מקומי הראשון הלא הוא השמים לכ"א ידענו כי כבר נסתלקת מבינינו ואתה עתה בשמים ממעל אבל עכ"ז משם ממכון שבתך הבט כי הבטה היא ממקום רחוק ולפי שאפי' להבטה שלימה שיביט משם ממקומו עלינו בשלימות אין לנו זכות על זה לכן לא שאל רק הבטה ואפי' שתהיה הבטה חסרה כי ידענו כי אין בנו זכות לשתביט בהבטה שלימה ואחר אשר שאל ההבטה הוסיף לשאול שיראה בדרך ראייה ושירד לראות מקרוב את חרפתינו שמחרפים לנו הגוים וזהו את חרפתינו דקאמר והוא כדמיון שארז"ל בכותי שהולך לשאול בפתחים בראשונה שואל שיתנו לו בצל ואחר שנתנו לו בצל או' בצלא בלא פתא נסיב לבא ונותנים לו גם את הפת.

א"נ אפשר כי היה נר' בעיני בני ישראל כי לקחה מיד ה' כפלים וגומר כמאמר הנביא ע"ה ולכן חילה פני אל ואמר זכור ה' מה היה לנו כלומר העבירו' שהיה לנו בידינו והביטה ג"כ וראה את חרפתינו ושום זה לעומת זה ותראה איך לקינו בכפלים ומכ"ש שתם עונינו:

פסוק ב

ואמר **נחלתינו נהפכה**. מתחלה כשצרו האויבים עלינו מיד השדות והכרמים שהיו לנו חוץ לעיר מיד נהפכה לזרים כי אלו הם נחלום ולקחו להם נחלתינו ואח"כ שהבקעה העיר ונכנסו הגוי' לתוכה גם בתינו היו לנכרים והרגו את אבותינו בהיותם בתוך הבתים ונשארו יתומים וז"ש יתומי' היינו וגו':

א"נ אמר **נחלתינו נהפכה לזרים**. לפי שמי שמת לו אביו חייב לברך שתים ברוך דיין האמת על מיתת האב והטוב והמטיב על שהוא יורש נחלות אביו לזה אמר הכא ברוך דיין האמת בירכנו וברכת הטוב והמטיב לא וזה שאמר נחלתינו שהיה לנו לברך עליהם הטוב והמטיב נהפכה לזרים ובתינו לנכרים באופן שלא נתחייבנו לברך ברכה זו אבל ברכת דיין האמת ברכנו כי יתומים היינו ואין אב וגומר את זה שמעתי מפי החכ' השלם הר"ר שמואל ן' וירגה זלה"ה:

א"נ כונת או' נחלתינו הוא על כל כללות א"י אשר היא נחלה מאבותינו אברהם יצחק ויעקב אשר נשבע לאבותינו לתת לנו ונתנה לנו ונחלנו אותה ועתה נהפכה לזוים זדים ארורים ואמר נהפכה ולא אמר נתנה לזרים או נחלוה זרים להורות כי א"י היא כמו עיר הפוכה בהיותה ביד זרים מלשון בהפוך ה' את הערים האל וכן כמהפכת סדום ועמורה ולכ"א נהפכה לזרים כי בהיותה בידם תקרא הפוכה שהוא כאילו נהפכה על היותה בידם ומה גם כי אחר שבאה ביד זרים נהפכה מטבעה וכנסה פירותיה ואינה מוציאה פירות א' מני אלף ממה שהיתה מוציאה בזמן ישראל ולסבת כל האמור קראה נהפכה וגומר ולא לבד לקחו הנחלות אבל גם בתינו לנכרים ואומר בתינו אפשר שרמז לנשים כי אין בית אלא אשה ורמז כי שובים שבבום ונשים בציון ענו וגו' וז"א בתינו לנכרים:

פסוק ג

ואמר יתומים היינו ואין אב כלומר יתומי' היינו מן האב של ב"ו כמונו ואין אב כי גם אבינו שבשמי' שהוא האב אמיתי הוא ג"כ הסתיר פניו ממנו וז"א ואין אב וכתיב אין אב בלא וי"ו דאי הוה כתי' ואין בוי"ו היה מורה מוסיף על ענין ראשון דקאי איתומים היינו והיה נראה ח"ו שגם מאבינו שבשמים אנו יתומים ולכ"א אין אב בלא וי"ו העטף שאין אנו יתומים ממנו כי לא אלמן ישראל מאלהיו אלא אין אב בלבד כי הסתיר פניו

ממנו ואינו מתנהג עמנו כמדת אב עם בנים אבל עם היותו חי וקיים אני יתומה ואבי חי אינו מתנהג עמנו במדת אב וז"א אין אב כי אדרבא יהפך לאכזר לנו בעוצם ידו ישטמנו. ואמותינו אמר לשון רבים על ב' האמהות חדא האם שילדתו ועוד כנסת ישראל השכינה שהיא אם על בנים ואמר כי שתיהן הן כאלמנות לא אלמנות ממש אלא כאלמנות וחדא לטיבותא וחדא לרעה כי לכנ"י היא לטובה שאינה אלמנה ממש אלא כאלמנה כי עוד ישוב בעלה אליה אבל היא בהסתר פנים עתה וכנגד האם שילדתו היא כאלמנה לרעה שהרגו את בעלה ואין רואה ואין מי שיעיד כדי שתגבה כתובתה ויתירוה להנשא לאחר והרי היא עגונא כל ימיה וזהו כאלמנה ולא אלמנה ממש שאסורה להנשא לאחרים.

א"נ מה שכפל ואמר יתומים היינו ואין אב כי היינו יתומים היינו ואין אב אלא הכונה כי פעמים רבות אפי' כאשר מת האב ונשארו הבנים יתומים הנה ינוחמו היתומים הקטנים כשתנשא אמם לאחר ובעל אמם הוא להם במקום אב ומרחם עליהם ושמעתי שזו היא כונת מש"ה כאיש אשר אמו תנחמנו ע"י שנשאת לאחר ובעלה הוא לאותו היתום במקום אב כן אנכי אנחמכם אבל יש הפרש גדול בין נחמתי שאנחם אתכם לנחמ' אותה האם לבנה כי אותה האם אינה יכולה לנחם את בנה כאביו ממש לפי שאביו כבר מת אבל מנחמת אותו באחר במקום אביו אמנם אתם בירושלים תנוחמו כלו' בירו' עצמה תנוחמו והאבידה עצמה שאבדתם היא עצמה תחזור אליכם:

והנה אמר עתה המקונן יתומים היינו והכונה על שמתו אבותם ואו' ואין אב הכונה שאפי' אב אחר במקום אביהם המת א"א שיהיה להם וזהו ואין אב דקאמר והטעם מפני שאמותינו כאלמנות לא אלמנות ממש לפי שאבותיו מתו במלחמה ואין מכיר שיעיד על מיתתם כדי שתוכל האשה להנשא באופן שאמותם נשארו עגונות כאלמנות ולא אלמנות ממש באופן שלא יוכל לבוא להם אב אחר במקום אביהם המת וז"א ואין אב והטעם לפי שאמותינו כאלמנות ולא אלמנות ממש כדאמרן:

פסוק ד

ואמר **מימינו בכסף שתינו**. המים שכבר הם שלנו בבתינו צריך ליתן כסף לאויב שיניח אותה לנו לשתותה ולזה לא אמר מים בכסף שתינו ועצים במחיר וגומר אלא אמר מימינו בכינוי לרמוז אל האמור ועצינו העצים שכבר לקחנו אותם במעות והרי הם מונחים בבתינו וז"א עצינו באי' אויבינו ולוקחים אותם וצריכין אנו ליתן להם עוד מחיר כדי שיניחום לנו וז"א במחיר יבאו כלומר שחוזרים ומוכרים אותם לנו במחיר עם היות שהיו הם מימינו ועיצינו מקודם ומונחים בבתינו. אח"כ מצאתי במדרש כפי' הזה.

א"נ אמר לשעבר היינו עשירים מלאים כל טוב עד שאף כלי המים שלנו היו כלי כסף לא לבד כלי היין אלא אף כלי המים היינו שותים אותם בכלי כסף שתינו ועתה הלואי שתחת הכסף יהיה נחושת אלא אפי' של נחושת או של ברזל לא היה לנו במקום כלי כסף אלא הלואי פשוטי כלי עץ היה לנו כדי לשתות וז"א עצינו במחיר יבאו כלומר במחיר ובתמורת הכלי כסף שהיה לנו עד עתה כדי לשתות בהם עתה באו כלי עץ במקומם ובמחירם וחילופם וז"א עצינו וגומר:

א"נ מ"ש עצינו במחיר יבאו הכונה שכל הפסוק הוא סיפור כל המעלה שהיה להם לשעבר וז"א מימינו בכלי כסף שתינו כדאמרן ועצינו להסקה מעולם לא הלכנו אנו בעצמינו ליער לחטוב עצים אלא הגוים היו הולכים וכורתים עצים מן היער ואנו בממונינו היינו לוקחים אותם מהם במחיר ועתה בעונותינו שאנו בגלות וכלתה פרוטה מן הכיס אנו צריכים לילך אל היער לחטוב עצים הצריכין לנו ועל צוארינו אנו מביאים העצים מן היער עד הבית ואחר כל היגיעה הזאת בא האויב ורודף אותנו ליקח העצים מידינו וז"א נרדפנו אחר שהביאונו העצים על צוארינו רודפים אותנו באופן שמה שיגענו אינם מניחים אותה לנו וז"ש יגענו לא הוכח לנו כי מה שיגענו לא הכיחוהו לנו:

אי נמי אמר על צוארינו נרדפנו שהאויבים אינם רודפים אחרינו על עסקי ממון ליקח את ממונינו בלבד אלא על עסקי נפשות לעשות לנו שחיטה בצואר וז"ש על צוארנו להרוג אותנו ולכרות את ראשינו על זה נרדפנו:

אי נמי אמר על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי וז"ש על צוארינו כי דברי התורה הם ענקים לגרגרותינו ולצוארינו ועל צוארינו שביטלנוהו מלהגות בתורה על זה נרדפנו ואין לומר כי צואר יקרא העורף שהרי בשחיטת חולין קאמר מנין לשחיטה שהיא מן הצואר כו' ונקטינן שהשחיטה היא בסימנין לא בעורף הרי שגם הקנה הוא נקרא צואר ולכן על צוארינו שביטלנו מלהגות בתורה על כן נרדפנו:

אי נמי אמר על הגאוה כענין ידברו בצואר עתק וכענין יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוית גרון וז"ש על צוארינו שהיינו גסי הרוח על עון זה נרדפנו רדפו אותנו האויבים. ואמר יגענו לא הונח לנו כלומר שלא שמחתנו כימות אשר עניתנו שהרי ת' שנה היינו מעונים בעוני מצרים ומשיצאנו ממצרים לא ישבנו בשלוה ובמנוחה ת' שנה אעפ"י כן בכל עת היו באים עלינו אויבים מכל עבר ומכל פנה פלשתים ואדום ומואב וכדומה באופן שבזמן שיגענו בעוני מצרים ובעבודת הפרך לא הונח לנו ולא שלונו:

ואם נאמר שירמיה הנביא התנבא על העתיד והוא על הגלות הארוך הזה אשר יגענו בו עד היום אלף ותקל"ב שנה ובודאי כי כשיעור הזמן הזה אשר יגענו לא הונח לנו

לשעבר וגם לעתיד אפילו אם יבא היום משיחנו לא הונח לנו ולא נשאר לנו זמן כדי שיהיה לנו מנוחה כשיעור הימים אשר יגענו שהרי נקטינן כי שיתא אלפי שני הוי עלמא והרי חלפו למו ה' אלפים וש"ס ליצירה נשארו תר"מ שנה ואפילו אם יבא עתה משיחנו שיעור מה שיגענו לא הונח לנו כי אלף ותק"לב שנה יגענו ולא הונח לנו שיעור השנים שיגענו אפילו אם נשים במונח שהיום יבא משיחנו כי לא נשארו אלא תר"מ שנה ונקט לא הונח לשון עבר כי כל נבואה לגבי דידיה הכל נחשב כאלו כבר עבר ולהורות על אמיתת הנבואה מדבר אותה בלשון עבר כאלו כבר נתקיימה וכבר נעשתה:

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב אמר נחלתינו נהפכה לזרים ירצה הנה כללות הרעות שבא עלינו בשעב' שראוי שתזכור אותם הוא שנחלתינו נהפכה לזרים כי זרים בנחלה נחלו אותה בהיותינו אנחנו יורשים אמיתים ונהפכה להם הנחלה שיהיו הם יורשים אותה ואנחנו נגרשים ממנה שהוא להפך ממש כי ע"כ לא אמר נחלתינו לזרים וכו' ואמר נהפכה כלו' הדבר נעשה להפך מן הקצה אל הקצה כנזכר:

ואמר **על צוארינו נרדפנו**. הורה בזה היגיעה והעמל שהיה להם בשעבוד ובזה אמר כולל אחר שנכללו תחתיו כמה דברים אחרים שיורו על הפלגת העמל והיגיעה שהיה להם מהצרים שמצרים אותם והוא שעל היותם סובלים עול העבודה תמיד על צוארם עוד היה נוסף על זה נרדפים מאת האויבים לעמול עוד וז"א על צווארינו נרדפנו רוצה לומר נוסף על עבודת צווארינו עור נרדפנו ונמצא שיגענו בעבודה שעל צווארינו תמיד ולא הונח לנו אחר שעל כ"ז נרדפנו מאת האויבים כי אם היו מתפייסים ומרוצים בעבודת צווארינו אף שהיינו יגעים תמיד היה לנו מנוחה בצד מה במה שלא היינו עוד נרדפים מהם והיו מתפייסים בעבודתינו אך במה שנרדפנו עוד נוסף על עבודתינו הנה מזה הצד אין לנו צד לנוח מרגזינו ומעצבנו ובזה הכולל נכללו כל אופני מיני עמל ויגיעה יום יום יעמס לנו הצר הצורר כי נוסף על היותו עם ה' עיף ויגע בעול העבודה על צווארו תמיד היתה עוד יד האויב והרודף נטויה לרדוף אחריהם לשעבדם בעבודה אחרת באופן שאין להם שום צד ואופן מנוחה בעולם וז"א יגענו לא הונח לנו:

אי נמי אמר על עצמות השעבוד דרך גוזמא והיא כי בהיות הרדיפה על ענין הצואר שניגע בעול העבודה על צווארינו וכאשר נעשה התכלית המבוקש מהם ויגענו בצווארינו עדיין לא היו מניחים אותנו רק היו עוד רודפים אחרינו אחר השגת המבוקש והוא הפך הטבע והנוהג שבעולם שאחר השגת המבוקש לא יבוק' עוד וז"א על צווארינו ר"ל ע"ד צווארינו שנעבוד עבודה שבצואר ע"ז נרדפנו מהם ואחר השגת המבוקש הזה לא הונח לנו וז"א

יגענו לא הונח לנו ירצה יגענו בצוארינו כאשר כדרשנו מהם ועכ"ז ולא הונח לנו כי רודפים אחרינו על המבוקש עצמו והוא דבר מתמיה הפך נוהג שבעולם כאמור עכ"ל: **ואפשר** לי עוד לומר כי מ"ש מימינו בכסף שתינו ולא אמר מימינו בכסף קנינו הכונה להורות הפלגת הרע אשר הגיע אליהם כי אפילו מים מועטים כשיעו' שתיי' שהוא רביעית מים אפילו שיעור מועט כזה לא היה אלא בכסף מלא במעה של כסף ולא בפרוטות של נחשת ואם במים אשר מטבעם הם בזול וכמעט שנמצאים בחנם אפ"ה היו כל כך ביוקר לישראל מצד היותם בגלות כ"ש לשאר המזונו' הנצרכים לאדם שלא היו נמצאים לישראל אלא בכסף מלא יתנו אותם אליהם בק"ו מן המים:

פסוק ה

אמר עוד **על צווארינו נרדפנו וכו**'. לפי שלמעלה סיפר איך כל יגיעם אכל צר באומרו נחלתינו וגומר מימינו וגומר עצינו וגומר ועל צווארינו נרדפנו. והטעם לפי שייגענו במה שלא הונח לנו כי הנה האדם אשר כל יגיעו יהיה בעסקי העולם הזה כמו נחלות ובתים וכיוצא ולאסוף ממון הנה הוא יצבור ולא ידע מי אוספם כי אפשר שהוא עושר שמור לאחרים שהם בעליו ומה שיגע לא הונח לו אמנם היגע בתורה הנה תורתו היא שמורה לו ואין מי שיקחה ממנו כי אינו דבר הניטל ביד שיוכלו להניחה לו כי תורתו בתוך מעיו וא"א ליטלה ממנו לא בעה"ז ולא בעה"ב וכמש"ה בהתהלכך תנחה אותך בעה"ז בשכבך תשמור עליך בקבר וכו' וז"א בכאן יגענו לא הונח לנו כלומר כל הבא עלינו הוא לפי שיגענו בדבר שלא הונת לנו והם הנחלות והבתים שהזכיר אבל נהפכו לזרים ולנכרים ואם היינו עוסקים בתורה ובמצות לא היה בא עלינו מה שבא מהצרות אשר ספר:

אי נמי אמר **נחלתינו נהפכה לזרים**. אפשר שכונת המקונן היה לקונן איך הנחלה שהנחיל לנו הב"ה נהפכה עתה לזרים כי היה ראוי שיקיים השי"ת מאמר יפתח לבני עמון את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש וגומר ולא כן היה אבל מה שהנחילנו והורישנו השי"ת נהפכה לזרים והיה מן הראוי שלא יצליחו בה ותהיה משכלת אותם ואוכלת אותם כי הם זרים אצלה ועכ"ז ראה ראינו כי נהפכה לזרים האלו היפכה את טבעה כי עד עתה לא יכלה הארץ הזאת לשאת זרים בתוכה אבל ותקיא הארץ את יושביה הראשוכים ועתה בראותיכו כי הזרים הצליחו בתוכה כר' כי נחלתינו נהפכה מטבעה לטבע הזרים וסברה וקבלה אותם בסבר פכים יפות וההפוך היה מן הקצה אל הקצה עד שלה' היתה מקבלת בסבר פנים יפות ולנו היתה מקיאה אותכו וז"א בתינו לנכרים כלומר בתינו הם הבתים בעצמם נהפכו לנו לנכרים כי התנכרו לנו וזה כי ידוע משז"ל כי בית תינוק ואשה הם סימן ולפעמים רבות הבית בעצמו היה לאדם סי' או לרע

או להטיב וז"ש בתיכו הם בעצמם נהפכו לנו לנכרים כי התנכרו לנו ובהיותינו שוננים בהם לעולם היינו הולכים לאחור ולא לפנים וכינוי נכרים שב אל הבתים עצמם כי בנת הוא לשון זכר כמד"א הבית הזה אתה בונה וכן ברז"ל בית זה אני מוכר לך וכו' וסיפר איך בתיהם בעצמם הוא לסימן רע להם וזה כי בשכנם בתוכם היו בניהם יתומים ונשותיהם אלמנות וז"א תכף יתומים היינו וגומר וכן בענין מזונותיהם היו הולכים לאחור ולא לפנים כי אפילו המים והעצים לא היו משיגים לקנות וז"א מימינו בכסף שתינו כו' ועל צוארנו נרדפנו ועם היות שיגענו ולמצא טרף לביתינו לא הונח לנו כי לא היינו משתכרים אפילו כדי לקנות המים והעצים כ"ש לקנות לחם ולכן כאשר ראינו כי הארץ היתה מקיאה אותנו ולא הונח לנו תכף עזבנו את הארץ ונתפזרנו מהם למצרים ומהם לאשור ולמצרים נתנו יד כלו' הושטנו את ידינו אליהם כדי להסמך כאדם המושיט ידו להשען על חבירו שלא יפול כן אנחנו נתנו יד והושטנו ידינו להסמך על מצרים ועל אשור כדי לשבוע לחם כי שם הלחם בזול ולפחות כדי לשבוע מלחם לבד הלכנו לשם בראותינו כי הקיאנו בתינו אותנו:

ובמדרש ירמיה קורא אותה נחלתינו ישעיה קורא אותה בית קדשנו ותפארתנו בא אסף ואמר לא נחלתינו היא ולא בית קדשנו ותפארתנו היא אלא באו גוים לתוך שלך הדא הוא דכתיב אלהים באו גוים בנחלתך וגומר ע"כ:

וכונת רז"ל היא כי ירמיה אמר גם אם לא היה בירושלים רק בחינה זו אשר היא כבר היתה נחלתינו שהנחילנו ה' אלהינו והיה ראוי שאותו נירש לעולם ועד וכיון שהוא ית' נתנה נחלה לישראל עבדו כי לעולם חסדו היה מן הראוי שימשך המתנה הזאת ולא יהיה לה הפסק ולכ"א ראוי לקונן אפילו על זאת החלוקה לבדה איך נחלתינו נהפכה לזרים והנה ירמיה לא הזכיר כי אם בבחינת ישראל על היותה נחלתינו ואיך נהפכה לזרים:

בא ישעיה וצירף ב' בחינות והיה מקונן על שתיהם אם בבחינת ישראל ואם בבחינת השי"ת וז"ש בית קדשנו ותפארתנו אשר היא בחינת ישראל כי המקדש היה תפארת ישראל וגם בחינה שנית והיא הנוגע לכבוד השי"ת וה"א אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש כי מקום הילולו ית' לא היה ראוי שיהיה לשרפת אש:

בא אסף ואמר לא נחלתינו היא כלומר אין לקונן על בחינת היותה נחלתינו לבד כאשר עשה ירמיה ולא לצרף ולקונן על ב' הבחינות כאשר עשה ישעיה וז"א ולא בית קדשנו ותפארתנו היא כי אין להשוות בחינתינו לבחינתו ית' כי מה לתבן את הבר אבל ראוי לקונן על דבר כבוד שמו ית' לבד וז"ש אלא באו גוים לתוך שלך הלא הוא דכתיב אלהים באו גוים בנחלתיך וגומר.

וכפי מ"ש רז"ל בפסוק ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך שהכונה שצפה ב"ה ראשון ושני שהיה עתיד לבנות בחלקו של בנימין ועתידין ליחרב ובכה על חורבנן וקרא' צוארי אפשר שז"א בכאן על צוארנו נרדפנו כי לעולם נרדפנו מהאומות על ענין הב"ה שהיה לנו ועליו נרדפנו פעם ראשונה ושניה כדי להחריבו באופן כי מה שיגענו בבנינו בראשונה ובשניה לא הונח לנו רק החריבו אותה האומות: גם אפשר שרמז לטורח שטרחו ישראל בבנין בית שני שלא היו מניחים להם להיות יגעים בבניינו אבל קמו עליהם מונעים רבים כמסופר בד"ה וז"א יגענו ולא הונח לנו לייגע בו כי היו רוצים למנוע אותנו:

פסוק ו

בהיות כי למעלה סיפר מגודל הרעב כי אפילו המים לא היו משיגים לקנות וכ"ש הלחם וכמ"ש מימינו בכסף שתינו וגו' באופן כי הרעב כבד בארץ עם היות כי עד עתה בארצינו ארץ ישראל שם צוה ה' את הברכה עד כי אפילו למצרים אשר תכלית ריבוי הלחם ימצא בה לסיבת כי נילוס עולה ומשקה אותה ועכ"ז למצרים נתנו יד וכונת נתינת היד כמי שנותן ידו לחבירו לסעדו ולתומכו כן אנחנו נתנו יד למצרים כדי לתמכם ולסעדם כדי שישבעו מלחם וכן לאשור נתנו יד לשבוע לחם כלומר כדי שישבעו מלחם ומלת לשבוע לחם שב למצרים ולאשור כי ב' המקומות הללו שניהם היו ניזונים ממנו כי נתנו יד אליהם לסעדם בלחם ועתה נהפך לאבל מחולנו ומימינו בכסף שתינו כו': אי נמי הכונה ע"ד שפירשנו לעיל כי אנו מרוב הרעב שהיה לנו למצרים נתנו יד כדי שיסייעונו ויסעדנו לשבוע לחם וכונת נתנו יד כמי שמושיט ידו לחבירו להשען עליו כן אנו הושטנו את ידינו למצרים וגם לאשור כדי לשבוע לחם: אי נמי אפשר שרמז למה עברו את הדבר הנביא אשר הזהיר אותם שלא ירדו למצרים ועליהם נאמר הוי היורדים מצרים לעזרה ועברו על מה שכתוב בתורה לא תשובו בדרך הזה עוד וז"א מצרים נתנו יד כלומר למצרים נתנו יד שיעזרנו וירדנו שם לעזרה שיסמכו בידינו להצילנו כמו שאשור דרכו לירד למצרים על דבר הלחם וז"א אשור לשבע לחם כלומר כי כמו שאשור דרכו לירד שם למצרים לשבע לחם כן אנחנו ירדנו למצרים לעזרה והנה אשור אם היה יורד למצרים לא היה בו עון אשר חטא כי היה הולך שם לשבע לחם וז"א אשור לשבוע לחם אמנם אנחנו עברנו על מאמר ה' ובודאי כי אשמתינו גדלה עד לשמים והנה סיפר כובד העון הזה וגודלו:

פסוק ז

אמר **אבותינו חטאו ואינם**. כלומר כי גם אבותינו הראשונים חטאו ונכשלו בזה כי אמרו בפיהם נתנה ראש ונשובה מצרימה וקורא אותו חטא לב' סבות אם לפי שלא ראו

עד עתה שאחרים נכשלו באותו העון ולקו כדי שיראו ויקחו מוסר ועוד שנית כי לא עשו הדבר בפועל רק חטאו במחשבה ודבור כי חשבו מחשבה ונתנו לב לשוב ודברו בפיהם אבל לא עשו הדבר בפועל ולכן אינו קורא אותו אלא חטא וז"א אבותינו חטאו בזה החטא בעצמו אבל אם חטאו כבר עברו ונענשו ובמדבר תמו ושם מתו וז"א ואינם. ואנחנו עם היות שראינו שלקו אבותינו לא לקחנו מוסר אבל העוינו והרשענו וירדנו בפועל למצרים לעזרה וכמ"ש מצרים נתנו יד וגומר וזה שאמר ואנחנו עונותיהם סבלנו כלומר כי העונות אשר יעשה אותם האדם הם כמו משא על האדם וכמש"ה כמשא כבד יכבדו ממני וז"ש ואנחנו עונותיהם סבלנו כלומר כי העונות אשר יעשה אותם האדם הם כמו משא על האדם כלומר כי נכשלנו במה שהם נכשלו ואם להם יקרא חטא ומכשול לנו בערכנו יקרא עון כדאמרן וז"א עונותיהם סבלנו:

והנה השי"ת השיב גמולינו בראשינו וז"ש עבדים משלו בנו וגומר כי לפי שהוא ית' אמר כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים ולא עבדים לעבדים הוא הוציאנו שלא נהיה עבדים לעבדים ועל שחזרנו לשם וביטלנו מאמרו ע"כ עבדים משלו בנו כי כל העולם הם עבדי' לשי"ת ואנחנו היינו עבדי' לעבדים ואמר פורק אין מידם לרמוז איך היה הדבר מכ"מ כי הנה מצרים אפשר שהיא נקראת בית עבדים כד"א מארץ מצרים מבית עבדים לפי שאז"ל כי כל עבד שהיה יורד למצרים שוב לא היה יוצא באופן כי שם היה מאסר ובית מושב לעבדים והוא ית' הוציא את ישראל מארץ מצרים ועתה על דבר אשר ישראל ירדו מצרים לעזרה על כן עבדים חזקים משלו בנו אשר פורק וגואל אין מידם כי כמו שהעבד שהיה יורד למצרים שוב לא היה לו פורקן וגאולה כן עתה עבדים משלו בנו אשר פורק אין מידם ואין מידם מציל וגם כאשר ירדנו למצרים גם שם לא הונח לנו כי הנה אבותינו הראשונים אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וכו' לפי שאמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב אמנם בכאן אפילו מימינו בכסף שתינו וכ"ש הלחם כי בנפשנו נביא לחמנו וגומר וכן עורנו עור פני כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב באופן כי חשך משחור תארם וצפד עורם על עצמם וגומר:

אי נמי אמר אבותינו חטאו ואינם וכתיב אנחנו עונותיהם כו' וקרינן ואנחנו שמן הכתיבה משמע כי אנחנו עונותיהם סבלנו וזה הוא שלא כדין כי אבות לא ימותו על בנים ובנים לא יומתו על אבות ולכן קרינן ואנחנו לומר כי אבותינו חטאו וכו' וגם אנחנו חטאנו כאבותינו ולכן אנחנו עונותיהם סבלנו שהוא הכתיב כי כשאוחזין הבנים מעשה אבותיהם בידיהם מגיע להם רעה על עון אבותם ומגלגלים עליהם את הכל: גם אפשר

לומר כי כשהאבות הם בחיים ויוכלו לקבל ענשם אינו מן הראוי כי אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה אבל כאשר כבר מתו האבות אז אינו מן התימה שהבנים יסבלו עון אבותם וז"א אבותינו חטאו ואינם כלומר כבר מתו וכיון שכבר מתו ואינם אנחנו עונותיהם סבלנו:

אי נמי הכונה לומר אנו מקבלים עלינו לסבול עונות אבותינו כענין שחייב הבן לומר אחר פטירת האב הריני כפרת משכבו וז"ש אבותינו חטאו ובשביל החטאות שעשו שהם השגגות בחטאם מתו וז"א ואינם נשארו עדיין עליהם העונות שהם הזדונות לסבול עונשם בע"ה ולכן אנו עשינו המוטל עלינו כפי הדין שאנחנו עונותיהם סבלנו וקבלנו עלינו להיות כפרת משכבותם:

אי נמי יובן כונת הכתוב הלז עם מה ששמעתי בשם חכמי קשטילייי' על מש"ה כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך וכו' והנה קושיא מבוארת יש בפסוק הזה פועל חכם כבד את אביך נאמר ובן יכבד אב ואיך הם עשו להפך והחטאות הקלים והשוגגים תלו בהם ואמרו כי בחטאינו והעונות המזידים תלו באבותם כאומרם ובעונות אבותינו ולהפך הי"לל כי בעונותינו ובחטאת אבותינו. ואמרו הם ז"ל כי בהיות כי השוגג בזמן שהיה בית המקדש קיים הקרבנות היו מכפרים על החטאות כי אדם מקריב קרבן ומתכפר לו אמנם המזיד אין קרבן בא על המזיד ולכן אבותינו שהיו בזמן שבית המקדש היה קיים גם אם חטאו נתכפר להם חטאתם על ידי הקרבנות ולא נשאר עליהם בחוב אלא העונות כי אין קרבן בא עליו אמנם אנחנו אשר באנו אחר החרבן אפילו העונות שלנו עדיין חיים וקיימים וכ"ש החטאות שעדיין חיים וקיימים כי אין מקדש ולא כהן שיכפר בעדינו וז"א כי בחטאינו כו' כלומר כי אנחנו אפילו בעבור חטאינו והם השגגות הם סבה שירושלים ועמך יהיה לחרפה וכמ"ש בעבור העונות כי אלו ואלו הם חיים וקיימים ולכן הזכיר החטאות ולא הוצרך להזכיר העונות אמנם אבותינו שהיו בזמן שבית המקדש היה קיים כבר נתכפר להם על החטאות שהם השוגגים ולא נשאר עליהם אלא העונות ולכ"א ובעונות אבותינו:

ועם זה אפשר שיובן הכתוב הזה בשנדייק אמאי נכנס בלשון חטא וסיים בלשון עון ולאו רישיה סיפיה ולאו סיפיה רישיה כי פתח בכד וסיים בחבית. ועוד להבין מלת וחינם כי נראית תפל מבלי מלח והיה די בשיאמר אבותינו חטאו ואנחנו עונותיהם סבלנו אבל הכתוב מובן עם ההקדמה שהקדמנו כי אבותינו לפי שהיו בזמן שבית המקדש היה קיים כל החטאות שחטאו בשוגג כבר נתכפרו חלפו למו ואינם ולא נשאר עליהם בחוב אלא העונות וכדאמרן וז"א אבותינו חטאו ואותם החטאות אינם כי כבר נתכפרו חלפו למו

ואומרו ואינם שב אל חטאו ולא אל אבותינו באופן שלא נשאר עליהם בתורת חוב רק העונות ואנחנו עונותיהם סבלנו והוא פי' נאה בפסוק מסכים עם פירוש רבני קשטילייא:

פסוק ח

ואמר **עבדים משלו בנו פורק אין מידם**. שמעתי אומרים בשם המקובל האלקי מהורר"מ קורדווי"רו ז"ל שהכונה בזה עבדים משלו בנו ולא העבדים החשובים שכשמביאים איזה משא עליהם יש עבדים פחותים למטה מהם ופורקים את משאם מעליהם אלא העבדים שמשלו בנו הם העבדים היותר פחותים שאין מי שיסייע אותם לפרוק את משאם מעליהם אלא הם עצמם פורקים המשא מעליהם וז"ש פורק אין מידם העבדים שמשלו בנו הם אותם שפורק אין מידם שהם היותר פחותים:

אי נמי אמר מ"ש רז"ל על היו צריה לראש כל המיצר לישראל נעשה ראש וז"ש עבדים משלו בנו העבדים נעשו מושלים והיו לראש בני עמנו ובסבתינו על שהיצרו אותנו ולא היתה ממשלתם ממשלה מועטת אלא המלך שהיה בא על ישראל מיד היה עולה עד שהיה מולך בכיפה וז"ש פורק אין מידם ממשלת העבדים שעלו לגדולה בסבתינו לא היתה נקלה אלא באופן כי פורק אין מידם חין מי שניצול מידם שלא יהיו כבושים תחת ידיהם כי היו מושלים על כל העולם:

ואמר **בנפשנו נביא לחמנו וכו'**. ספר מגודל הרעב הכבד אשר בארץ ואם ישבו בארץ ימותו ברעב וגם אם היו יוצאים לחוץ להביא מזונות גם כן היו יראים מפני חרב המדבר כי יצאו עליהם ליסטים מזוינים ויהרגום ועכ"ז בחרו ברע במיעוטו והיו מסכנים את נפשם בסכנת נפשות מפני חרב המדבר והיו הולכים להביא להם טרף כי טובים היו חללי חרב מחללי רעב וז"א בנפשינו נביא לחמנו כו' כלומר במה שאנו משימים נפשינו בכפינו נביא לחמנו מפני חרב המדבר ובלכתנו דרך שם אפשר שיהרגונו ועכ"ז בסכנת נפשנו נביא לחמנו וכו':

אי נמי אמר **בנפשינו נביא לחמנו**. כי כשהיינו הולכים לקנות לחם לא היינו יכולים להביא את הלחם בידינו מפני חרב האויבים שיקחו אותו מידינו אלא שם במקום שהיו מוכרים אותו לנו שמה היינו אוכלים אותו באופן כי בנפשנו ובתוך מעינו אשר שם מושב הנפש החיונית וכד"א ברכי נפשי את ה' וכל קרבי וגומר ובתוך נפשנו ובתוך קרבנו אנו מביאים לחמנו מפני חרב המדבר מפחד שאם נביא אותו בידינו יקחו אותו:

והמתרגם ז"ל תרגם מצרי' יהבנא סטר לאתפרנסא תמן ולאתור למשבע לחמא ומדנקט במצרים לאתפרנסא ובאשור למשבע לחמא נראה שסובר כי מש"ה לשבוע לחם לא קאי אלא לאשור אבל מה שנתנו יד למצרים לאתפרנסא תמן הכונה כי בראשונה בראותם כי

מצרים היא מבורכת בכל מכל כל כד"א כגן ה' כארץ מצרים וכן נאמר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים וכו' ואין צריך לומר ריבוי הלחם כי לריבוייו אינו נחשב אפילו כעפרא דארעא ולכן בהיות ארץ מצרים חשובה בכל מיני פרנסה בראשונה למצרים נתנו יד לאתפרנסא תמן וכאשר ראינו כי גם שם לא הונח לנו אז ירדנו לאשור גם אם אינה שלימה כ"כ בשאר מיני פרנס' לפחות לחם לא יחסר והלכנו שם לשבוע לחם וגם אפשר כי מ"ש לאתפרנסא כולל גם ענין המלבוש שנקרא בדברי רז"ל פרנסה וזה כי במצרים יש בזול לחם לאכול ובגד ללבוש ממיני צבעונין מצמר ופשתים כי הכל נקרא פרנסה. גם פירש מ"ש עבדים משלו בנו על בני חם דאתיהיבו עבדין לבנוי דשם:

והר"ם אלמושנינו ז"ל כתב אבותינו חטאו ואינם וכו'. הנה מלת ואינם אפשר שתובן על שאינם נמצאים שם אז וברחו להם ואפשר שתובן על העדרם לגמרי שכבר מתו. ואם ר"ל על אותם שברחו להם בזמן החרבן ובאו בניהם ביד האויבים יאמרו הבנים אבותינו חטאו אל האויבים הלוכדים אותנו במה שברחו מתוך העיר ואינם פה ועל כן אנחנו עונותיהם והוא עון הבריחה סבלנו שרוצים להנק' בנו על עונות אבותינו שלא רצו להשתעבד אליהם וברחו אליהם:

ואם רצה על אבותינו הקדמונים שכבר מתו והוא היותר נכון יאמר שאבותינו חטאו פעמים רבות לפניו ית' והשי"ת הוא פוקד עון אבות על בנים ועל כן אנחנו עונותיהם סבלנו בגלות המר והנמהר וחרבן בית קדשנו ותפארתנו:

וביאר הגלות הנמשך לנו בעון אבותינו והוא שעבדים ופחותים משלו בנו והם הכשדים אשר אמר עליהם השי"ת יעבדוך עמים אך עתה בזמן החורבן אינו כמו הזמן הקדמון כשהיו אבותינו נמסרים בידם שהיה מרע"ה עומד בפרץ ומצילם מידם אך עתה פורק ומציל מידם כמו מרע"ה אין לנו וז"א פורק אין מידם שהוא כאלו אמר מציל אין מידם וע"ד ויפרקנו מצרינו וכו' כמ"ש הראב"ע ז"ל.

ואפשר שיהיה הפסוק הזה מקושר עם הפסוק הקודם וגזירתו וכאלו אמר שנתנו יד למצרים ולאשור לשבוע לחם והם בעון אבותינו שחטאו להם שהיו סבת טביעתם בים וכן היו סבת רעת אשור ואנחנו עונותיהם סבלנו ועל כן לא רצו לחמול עלינו כמה שנשבענו לעובדם ופשטנו להם יד שירחמו עלינו יען אבותינו חטאו להם ואינם נמצאים להנקם מהם ועל כן אנחנו עונותיהם סבלנו:

ולפ"ז יאמר שאלה מצרים ואשור שהיו אצלנו במדרגת עבדים או שאר האומות שהיו תחתינו בזמן ממלכתינו שהיו תחת יהודה עתה הם משלו בנו ולהיות שהיו עבדים לנו כל ימי היותם תחתינו על כן פורק אין מידם כי לא ירצו ולא יסכימו שיפרקו אותנו יען

היו עבדינו ואנחנו לא הסכמנו בהצלת' והם מודדים לנו מכ"מ וז"א עבדים משלו בנו וגומר ר"ל יען עבדים שלנו משלו בנו תחת היותם תחתינו היינו תחתיהם על כן אין פורק מידם כי הם מעכבים בדבר ואף על פי שימצא פורק ופודה ומציל אותנו הם אינם מסכימים כי רוצים להנקם ממנו ונמצא שהעדר הפורק הוא מידם וז"א פורק אין מידם:
אמר עוד **בנפשנו נביא לחמנו וכו' עורנו וכו'**. ספר המקונן הפלגת הרעב אשר היה בזמן ההוא באומרו בנפשנו נביא לחמנו וכו' והכונה הנכונה בו שעם היות שהלחם היה שלנו לא היינו מביאים ממנו מן הגורן רק להשיב נפש לבד כלומר מה שיספיק לקיום נפשנו וזהו בנפשנו נביא לחמנו כלומר בעד נפשנו לבד לא לתענוג גופני רק לקיום הנפש לבד נביא לחמנו כלומר עם היות לנו לחם רב שלנו אין אנחנו מביאין ממנו רק הצריך בעד נפשנו מפני שאנחנו יראים פן ידבקונו בחרב אויבינו אם נביא נוסף על הצריך להשיב נפש וז"א מפני חרב המדבר כלומר מפני חרב המדבר לא נביא לחמנו רק כדי קיום נפשנו:
ובכן עורנו כתנור נכמרו ונתחממו העורות שאין ליחות המזון עובר אליו למיעוטו ומפני רעדת הרעב שמתחזק מעט מעט להעדר השובע על כן נכמרו העורות כמו כי נכמרו רחמיו כו' כדפרש"י ז"ל וז"א עורנו כתנור נכמרו וגו' כי נתחממו העורות מפני הפחד והרעדה המתחייבים מהרעב שנעדר הלחות מהתפשט עד הקצוות שהם העורות וזהו המכוון באומרו מפני זלעפות רעב ר"ל מפני הפחד והרעדה הנמשכים מהרעב והוא מה שיקרה בו מהעדר המזון אל האיברים כנודע:
ואפשר שיפורש הפסוק הראשון הזה ע"ד שפי' בפסוק מימינו בכסף שתינו והכונה כי אם היות הלחם שלנו נביא אותו מן הגורן אל בתינו בתמורת נפשנו שנשעבד נפשנו אל האויבים כדי שיניחו לנו להביא לחמנו אל ביתינו לאכול וכאילו אמר שנמכרנו להם לעבדים ונתננו להם נפשנו תחת לחמנו עם היותו שלנו וכל זה עשינו מפני חרב המדבר כי אם לא נעשה כן יהרגונו ועל כן בחרנו משתים רעות הקלה שבשתיהם וז"א מפני חרב המדבר כלומר מפני זו בחרנו זו כאמור:
ולפ"ז מ"ש **עורנו כתנור וגו'**. יר' כי עם היות שהיה לנו לאכול כי שעבדנו נפשינו תחת לחמינו כדי שיעזבו לחמנו בידינו כנזכר הנה עכ"ז מפחד שאנחנו יראים שאחר תום לחמנו לא נמצא עוד לחם לאכול כי זה שנתנו לנו תחת נפשנו שנשתעבדנו אליהם הסכימו בו יען היה לחמנו אך לא נקוה שיתנו לנו מלחמם ועל כן אנו יראים מאד מהרעב כלומר שנבוא לידי רעב ומאותו הפחד עורנו כתנור נכמרו עם היות שכעת אין אנחנו רעבים וז"א מפני זלעפות רעב ע"ד זלעפה אחזתני כו' ר"ל מפני יראה ופחד הרעב

שימשך לנו אחר תום האוכל והלחם שלנו ע"ד ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן וכו' שהכונה בו שלא ירגשו השובע מפני יראת הרעב שיבא אחרי כן שיהיו יראים ממנו:

ואפשר שיאמר שבעבור נפשנו כלומר להציל נפשנו מן המות בחרנו בצער הרעב והבאנו אנחנו לחמינו אל האויבים כדי שלא יהרגונו וז"א בנפשנו נביא לחמנו ר"ל בעבור נפשנו שלא יקחו את נפשנו נביא אנחנו בידינו לחמנו אל העבדים שמשלו בנו אשר זכרם לעיל וזה עשינו מפני חרב המדבר שהיתה עלינו להורגנו אם לא היינו עושים כן ובחרנו ברע במיעוטו והוא בחיר' החיים לפי שעה ונמשך מזה שהתחלנו מעט מעט למות מעצמנו ברעב כי עורנו כתנור נכמרו כבר מפני שריפת הרעב עצמו שכבר היינו רעבים ללחם ואיננו ומה גם בהיותינו אנחנו מביאים אותו אליהם ועינינו רואות וכלות אליו ואין לאל ידינו לאכול ממנו ומדאגה מזה המין מהרע' שלחמנו בידינו ואנחנו רעבים באש ושריפ' זה הצער נתחממו עורנו כתנור המתחמ' באש אשר הושם בתוכו וז"א מפני זלעפות רעב והוא כמו ורוח זלעפות שהוא שריפה כרש"י ז"ל עכ"ל:

והרב מורי זלה"ה כתב עבדים משלו בנו וכו'. ירצה הגענו למדרגה תחתונה שהעבדים משלו בנו כלומר בגדולי הערך כמונו ואף אם דרך העולם שכשרואים חשובים וגדולים שמשעבדים אותם עבדים נבזים אשר מאסו המשועבדים את אבותם לשית עם כלבי צאנם כל העם הרואים מרחמים עליה' ובפרט בזמן שמשעבדים בהם בחזקה מצילין אותם בזוכרם ימי עולם ושנים קדמוניות ואת ערך חשיבותם מקדמת דנא עכ"ז עלינו נשתנו סדרי בראשית ומנהג העולם שעבדים משלו בנו ואין פורק מידם:

או ירצה שידוע שכשהעבד הוא תחת אדון בן חורין הוא קרוב לשכר ולהפסד שאם רבו רוצה לשעבדו משעבדו וכשרוצה להקל מעליו הרשות בידו שאין רשות אחרים עליו ועל דעת עצמו הוא עושה אמנם כשהם נמסרים תחת רשות עבדים אשר ממשלת אדוניהם עליהם וצוה עליהם לשעבדם אינו יכול העבד להקל מעליהם בלתי רשות כי אינו ברשות עצמו ואם כן נמצא שהשעבוד הוא בידם ופריקת השעבוד אינו בידם וז"ש עבדים משלו בנו והיות איזה מהם פורק איו מידם כמ"ש:

או ירצה עבדים משלו בנו מלשון משל ושנינה כלומר אפי' העבדים משלו משלים להרחיב פיהם בבזיון ישר' והסבה לפי שפורק אין מידם ישראל ומצד שהם רואים אותם בבזיון גדול כזה הם להם למשל ולשנינה:

פסוק ט

בנפשנו נביא לחמנו. כונת בנפשנו יהיה מלשון חפץ כמו אם יש את נפשכם והכונה אעפ"י שמקודם היו לנו עבדים או שכירי' המשרתים אותנו בבי' ובשדה מ"מ עתה בחפצינו ורצונינו אנחנו בעצמנו נביא את לחמנו המצטרך לנו ומכניסים אותו לבתים מפני שאם ישאר שם חוצה היינו מפחדים שמא כשנרצה להכניסו הבית לא נוכל מפני חרב המדבר:

פסוק י

עורנו כתנור נכמרו כו'. יתפרש הפסוק זה עם הפ' הנ"ל בהמשך א' והכונה היא שענש ישראל גבורתם היתה לאין תכלית והיו בוטחים בה ואילולי הרעב לא היו יכולים לכבשם כל מלכי מזרח ומערב ומי הכניעם זלעפו' הרעב וז"ש בנפשנו נביא לחמנו כלומר בנפשנו ורצונינו היינו מביאים את לחמנו אפי' שהיה במקום סכנה כי אין לנו פחד מחרב כלל ואפי' היינו מוצאים הלחם במקום מסוכן ובפני חרב המדבר היינו לוקחים אותו משם בלתי פחד כלל וז"ש מפני חרב המדבר אבל מה נעשה שעורנו כתנור נכמרו וגומ' הרעב הכבד שאין מה להביא וזהו מפני זלעפות רעב עכ"ל:

פסוק יא

אמר **נשים בציון ענו וכו**'. אפשר שאלו הד' פסוקים הם חצי הפסוקים דברי המקו' והחצי האח' היא תשוב' שמשיב' רוח הקדש על דברי המקונן וז"ש נשים בציון ענו כלו' מאיכה היתה רעה כזאת שנשי' הנשואות לבעליהן באו האויבי' בציון וענו אותם ורוח הקדש משיבה ואומרת ובתולות בערי יהודה כלומר איכה היתה זאת בהם כי בהיותם עדיין ערי יהודה היו בני ישראל מענים את הבתולות וע"כ באה עליהם הצרה הזאת שאויבי' ענו נשיהם. חזר ואמר המקונן איכ' היתה זאת בעולם כי שרים שרי יהודה וישראל נתלו ביד העבדים הארורים האלה שהזכיר לעיל. ורוח הקדש משיבה והם למה פני זקנים שבהם לא נהדרו ועל כן גם האויבים אינם מהדרים פני השרים אלא תולים אותם על העץ כיון שהם עברו על והדרת פני זקן. חזר ואמר המקונן איכה הבחורים טחון נשאו שמו את בחורי ישראל במקום החמור אשר אחר הרחיים שסובב סובב הולך וטוחן החטים. ורוח הקדש משיבה ועל מה נערי בני ישראל בע"א כשלו ע"א של עץ ואבן וז"ש ונערים כעץ כשלו שעבדו ע"א ועל כן הבחרים מוליכין אותם לטחון. חזר ואמר המקונן איכה זקנים שהם החכמים והסנהדרין משער שבתו מלשון ונגשה יבמתו השערה אל הזקנים והוא על מקום מישב הדיינים. ורוח הקדש משיבה שבתו הזקנים כדי שישבתו הבחורים

מנגינתם שהיו הבחורים עושים כל ימיהם כחגים לאכול ולשתות בנגינות שותי שכר ועל כן שבתו זקנים משער כדי שישבתו ג"כ הבחורים מנגינתם:

א"נ אמר כי בתחלת הגלות נשים נשואות לבעליהן בציון ענו אותם האויבי' ואח"כ אף כי לנשואות אינם מענים נשאר חוק זה להם כי הבתולה הנשא' תבעל להגמון תחלה וז"ש בתולו' בערי יהודה:

פסוק יב

ואמר **שרים בידם נתלו**. הכונה אפשר כי השרים הם בעצמם אבדו עצמם לדעת ותלו את עצמם בידם ממש ותבחר מחנק נפשם כי יראו פן יתעללו בהם האויבי' על היותם שרי המדינה כי כן דרך האויבים הכובשים את העיר כי להמון העם מוליכין אותם בשביה לעבדים ולשפחות אמנם לשרי העיר הם מתעללי' בהם בעשות בהם משפטים בל ידעום ומיראתם מזה הם בידם ממש נתלו ונחנקו ומה גם כי השרים שהיו שרים רבים ונכבדים במעלה ושררה רבה ולעבדים ושפחות לא רצו להיות עבדים לעבדים אבל בחר מחנק נפשם ונתלו בידם ואומרו פני זקני' לא נהדרו הכונה שאלו השרים אשר בידם נתלו עדיין היו בחורי חמד שלא הגיעו לימי הזקנ' פניהם לא נהדרו עדיין בזקנה וז"א פני זקנים לא נהדרו כלומר היות פניהם פני זקנים עדיין לא נהדרו בזה כי בחורים היו ועכ"ז לא חשו על חייהם ובידם ממש נתלו מיראתם כדאמרן אמנם שאר הבחורים מהמון העם כי ידעו שלא יהרגו הא יבים אותם רק שיהיו שבויים תחת ידם להתעסק במלאכת אדוניהם אלו סברו וקבלו על המלאכה עליהם ולא רצו להמי' את עצמם וז"א בחורים טחון נשאו על כתפם וסברו וקבילו:

אי נמי אמר כי מה שנתלו ונהרגו השרים ע"י האויבים ראוי לומר כי ה"ל כאילו השרים בעצמם ובידם נתלו לפי שהם בידם סבבו את תלייתם שתלאום לפי שבהיותם בשררתם גברה גאותם וגאונ' כי פני זקנים לא נהדרו ואפילו בזקנים ובחכמים היו מזלזלים כי אין זקן אלא מי שקנה חכמה ולא נהדרו בימיהם פני הזקנים והחכמים לרוב גאותם ונמצא שהם סבבו את מיתתם וה"ל כאלו הם בידם תלו את עצמם שאלמלא העון לא היה שום אומה ולשון יכול לכבשם ואחר שאמר קינה על השרים שכבר מתו בא לקונן על הבחורים אשר הם חיים עדנה וספר גודל חולשתם מרוב צרותם כי אפילו הבחורים שכחם רב ועצום לא נשאר בהם כח לעשות שום מלאכה שיש בה טורח אבל עדיין היו יכולים לסבול מלאכת הטחינה שהיא מלאכה קלה להיות יושב והשוט בידו להכות את הסוס המסבב הרחים כי אין בזה טורח כי בהיות האדם יושב ושוט לסוס בידו ובכל פעם שסובב הסוס ועובר עליו מכה בו פעם ושתים וסובב ולרוב חולשתם לא יכלו

לסבול שום מלאכה כי אם מלאכת הטחינה שהיא קלה וז"א טחון נשאו אמנם הנערים שהם יותר קטנים מהבחורים אלו לא נשאר בהם כח להלוך בחוץ על רגליהם ואפילו ע"י משענת עץ שיקחו בידם וז"א ונערים בעץ כשלו כלומר אפי' במשענת של עץ בידם כשלו בהליכתם מרוב חולשתם שבהם אח"כ מצאתי בהר"מ אלמושנינו ז"ל כפירושי זה בפסוק בחורים טחון נשאו כמו שאביא לקמן לשונו:

א"נ אמר נפלה עטרת ראשינו ונחרב בית מקדשינו אבל אין לנו להתאונן על חרבן המקדש אלא על חטאות שחטאנו לפניו ית' והכעסנו אותו שהם היו סבה להחריבו ועל זה ראוי ודאי להתאונן על שהכעסנו את בוראינו וז"ש אוי נא לנו כי חטאנו שהיתה הסבה שנחרב:

ועדז"א דהע"ה כי אפר כלחם אכלתי כו' אשר הרצון בו כי אפר כשיעור הלחם אנלתיו והכונה שלא היה כן שהייתי מטבל הלח' במעט אפר אבל באפר היה כשיעור הלחם שאכלתי ולכן לא אמר בלחם בבי"ת ושקווי בבכי מסכתי יובן עם מ"ש ז"ל כל חמרא דלא דרי על חד תלת לאו חמרא הוא ואמר כי כשהייתי מוזג את היין שהייתי שותה בבכי הייתי מוסך אותו כלומר כי על חד של יין היו תלת מדמעות וז"א ושקוי בבכי מסכתי וזו בעצמה כונת מש"ה ותשקמו בדמעות שליש. ונתן טעם למה אפר כלחם אכלתי ושקווי כו' מפני זעמך כו' כלו' אין אני מיצר על צרתי בשביל צרתי אלא מפני כי מן הצרה משתמע שאתה בכעס עמדי ושהכעסתיך ועל זה אני בוכה ושקווי בבכי מסכתי מפני זעמך וקצפך אשר הקצפתי אותך אמנם על איכו' מפלתי וצרתי איני מצטער מפני כי נשאתני ותשליכני כלומר וכי נשיאותי ורוממותי שהי' לי עד עתה על כל שאר העמים מהיכן בא לי והלא בתחלה עבדים היינו לפרעה במצרים ואתה ברחמיך הרבים שנשאתני ורוממתני מכל הלשונות ואת' שנשאתני את' השלכתני והחזרתני לקדמותי וז"א כי נשאתני ותשליכני ולכן אין לי להתאונן על השלכתי שהשלכתני על כי ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבור' ואין לי להתאונן אלא על שהכעסתיך בחטאתי וגרמתי לך זעף וקצף וז"א מפני זעמך וקצפך כו' כדאמרן והנה כל זה מסכים עם מה שפי' במ"ש אוי נא לנו כי חטאנו:

א"נ אמר **נשים בציון ענו כו'**. ויובן למה בציון נקט נשים דמשמע בעולות ובערי יהודה נקט בתולו' ולכן אפשר כי בראשונ' כאשר עלו החיילו' להלחם בירושלים ובציון בעברם דרך ערי יהודה לא היו שוכבים ואונסים אלא הבתולות ולא הנשואות כי עדיין לא גברה ידם כ"כ לתפוש אפילו הנשואות ולא ידעו מה יולד יום אם יגברו אם לאו ולכן לא מלאם לבם לתפוש אלא הבתולות אשר אין בזה כ"כ קפידא כמו לשכב הנשים הנשואות אמנם

כאשר כבר גברה ידם וכבשו גם את ציון ואת ירושלים אז גם לנשים הבעולות שובים שכבים וז"ש נשים בציון ענו:

והרב מורי זלה"ה כתב כי הנה בציון שהוא המקום היותר מובחר וקדוש אשר לנו לא נתרצו בטמאם את הבתולות אלא אפילו שאר הנשים הבעולות עינו ואמנם בשאר ערי יהודה נסתפקו בבתולות לבד ומה שעשו כך אם מפני שהיתה כונתם לפגום מקום הקדוש ואם מפני שחשק צד הטומאה להתגבר במקום קדושה יתירה והגביר בהם זוהמת יצרם שם יותר או תהיה הסבה מצד יתרון היופי עכ"ל:

ואפשר שגם המתרגם הוקשה לו זה למה בראשונה נקט נשים דמשמע אפילו בעולות ואח"כ נקט בתולות ותרגם דבב' מלחמות משתעי קרא וז"ל נשיא דהוו נסיבן לגבר בציון אתעניאו מן רומאי ובתולתא בקרוי יהודה מן כשדאי עכ"ל ובזה לא קשה מידי כי אפשר שהרומאי' לא היו מקפידים לשכב אפילו עם הנשים הבעולות וע"כ אפילו הנשים הבעולות בציון עינו אמנם הכשדים אפשר כי גם בדתם הוא נאסר להם לשכב את אשת איש ולכן לא תפשו כי אם לבתולות וז"א בתולות בערי יהודה:

וגם אם נראה קצת דוחק לפירוש המתרגם כי המלחמה הראשונה היתה מהכשדים והלא נ"נ שהחריב בית ראשון והרומאי' החריבו בית שני והל"ל על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון וקרא איפכא הוה ליה למינקט י"ל שאין זה דוחק כי לפי שגלות בית שני שאנו בו היה יותר רע ומר מהראשון אשר לא היה רק ע' שנה ע"כ בפתח דבריו התחיל לקונן על היותר חמור גם אם הוא מאוחר בזמן ומה גם כי כובד וגודל הדבר הרע אשר רצה לקונן עליו יותר רע היה לשכב עם הנשים הבעולות ולכן התחיל נשים בציון עינו:

פסוק יד

ואמר זקנים משער שבתו על החכמי' כי אין זקן אלא מי שקנה חכמה וכמד"א כי בן זקונים הוא לו ותרגם המתרגם ארי בר חכים הוא ליה ואמר כי החכמים שבתו משעריהם המצויינין בהלכה וז"א משער שבתו וכן הבחורים התלמידים בחורי חמד אשר היו מסדרים המשניות בע"פ ובניגון כי העיקר הוא ללומדם בניגון ג"כ שבתו מנגינתם כי מלת שבתו תשמש לזקנים ולבחורים באופן כי גם הבחורים שבתו מהניגון של הקריאה וכיון שלומדי התורה וסוחריה שבתו אם כן נוכל לומר שבת משוש לבנו כי עיקר משוש לב האדם היא החור' כד"א פקודי ה' ישרים משמחי לב ומה שהיה לנו במקום תופים ומחולות והיא התורה עתה נהפך לאבל מחולינו ואומרו נפלה עטרת ראשינו על התורה היה מקונן שהיא היתה עטרת ישראל ומה גם כי בנתינת' בסיני נתעטרו ישראל בעטרה במה שאמרו נעשה ונשמע ועתה שאפסו סוחריה ואין מורה דעה ואין מבין שמועה

נפלה עטרת ראשינו ואוי נא לנו כי חטאנו כי עונותינו הטו אלה באופן כי על זה היה דוה לבנו והוא רמז אל התורה אשר נאמר בה מזה ומזה הם כתובים וכמ"ש ז"ל בפסו' שאמרה אסתר לדעת מה זה ועל מה זה אם עברו על מה שכתוב בתורה מזה ומזה הם כתובי' ואפשר שגם בכאן באומרו ע"ז היה דוה לבנו על התורה רמז שנא' בה מזה ומזה הם כתובים וזה היה משו' לבנו כדאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב ועתה עליו דוה לבנו לפי ששבת כדאמרן ומ"ש ועל אלה חשכו עינינו היינו מש"ה אלה דברי הברית אשר כרת ה' כו':

אי נמי אמר שבת משוש לבנו לפי שהמקו' והמעין של הששון והמשוש והשמח' הוא בלב כי שם ביתה כד"א משמחי לב ישמח לבב אנוש ובהיו' מעין נרפש ומקור משחת כי מעין השמחה ומקורה שהוא הלב נרפש ונשחת באופן ששבת משוש מהלב שהוא המקור א"כ שמחה לתוגה ולאבל נהפכה וזה שאמר נהפך לאבל מחולינו:

וגם אפשר שרמז נהפך לאבל מחולינו כי אפילו בחופות חתנים ומקום אשר יש שם מחולות אז יהפך לאבל אותם המחולות בזכרנו את ציון ועם היות כי דרך המחולות לעורר השמחה עכ"ז כיון ששבת המקור א"א ליכנס בו שמחה ואדרבא יהפך לאבל אותם המחולות כי בהעדרם אולי לא היו אז זוכרים את ציון אבל ע"י המחולות שנתעורר הלב לשמוח אז נזכר מן המעכב השמחה מלבא והיא ציון באופן כי המחולות נהפכו לאבל וסבבו להביא אבל ודאגה לאדם בזוכרו את ציון. ועד"ז יובן מש"ה על נהרות בבל שם וגומר כי ראוי להבין מאי מלת שם והיה די בשיאמר על נהרות בבל ישבנו כו' אמנ' מלת שם היא למעט ולומר כי בכל הדרך לא ישבו לנוח מעט רק וילכו בלא כח לפני רודף שהרודף היה מכה בהם שירצו וייגעו ילכו ולא ייעפו ולא ישבו ונחו מעט כ"א על נהרות בבל וז"ש שם ישבנו למעט כי דוקא שם ישבו ולא במקום אחר ובהיות כי כיון ששם ישבו ונחו מעט היה מן הראוי שתפסק הבכיה מעיניהם לסיבה שנחו מעט עכ"א כי אדרבא אז כשנחו מעט הוסיפו לבכות הטעם בזכרנו את ציון כלו' כי עתה כעת בעת בוא להם מעט מנוח' ע"י מנוחה והיישוב שהיה להם בציון ולכן אז געינו כולנו יחד בבכי' גם בכינו בזכרנו את ציון מסכים עם האמו' נהפך לאבל מחולינו:

א"נ מ"ש **נהפך לאבל מחולינו**. הכונה כי דרך המחולות והתופים להמצא בחופות חתנים ממשתה ונערים מנגינת' ועתה רבו כמו רבו ענין האבל עד שאינם קוראים למנגנות במחולות אלא לאבל לקונן ע"י מקוננות והמקוננות מקוננות במחולות בידן וזה הוא הפך טבע המחולו' למה שנבראו ונתקנו אלא עולם הפוך ראיתי כי נהפכו המחולות

לצורך האבל לקונן עמהם בבית האבל ולז"א מלת נהפך לפי שנהפך מטבעו וכן תמצא כי במקומו' רבים הם מקוננו' ע"י מחולות:

פסוק טז

ואמר **נפלה עטרת ראשינו**. על השכינה אמר שהיא היתה עטרת ישראל וכמ"ש בברכת הלבנה שהיא רמז אל השכינה עטרת תפארת לעמוסי בטן והיא היתה עטרת ראשינו כי היא אמן של ישראל ועתה שכינה נסתלקה ונפרדה והשליך משמים ארץ שהיא השכינה שהיתה תפארת ישראל באופן שנפלה משמים לארץ והכל בשביל חטאתינו ע"כ אוי נא לנו כי חטאנו:

אי נמי מ"ש אוי נא לנו כי חטאנו הכונה אוי נא לנו כי חשבנו שחטאנו לבד שהוא שוגג ולא הכרנו כי עוינו והרשענו שאלמלא לא היה אלא חטא שהוא שוגג לא היתה נופלת עטרת ראשינו ולא הכרנו איכות העון שבשבילה נפלה וז"ש אוי נא לנו כי חשבנו לבד שחטאנו בשוגג ואין הדבר כן אלא נחנו פשענו ומרינו:

והרב מורי זלה"ה כתב נפלה עטרת ראשינו כו' יאמר שראוי לבכות על החרבן מצד כי בחרבנו נסתבב לנו חטא גדול יותר מאותם שסבבו את חרבנו והוא חילול השם כי יאמרו איה אלהי המקדש וירושלים וז"א אוי נא לנו כי חטאנו ר"ל בנפילת עטרת ראשינו שמתחלל ש"ש וחטא זה תלוי בנו כיון שהיינו סיב' לחרבן שהוא סבה לחילול השם:

ואם נפרש עטרת ראשינו על המלוכה יהיה פירושינו נפלה עטרת ראשינו הוא מלכנו אוי נא לנו כי חטאנו בשאול לנו מלך בראשונה ולסוף לא שוה לנו כי לא הותמד בידינו ולא הרוחנו אלא החטא:

ויש לפרשו ג"כ בדרך אחר עם משז"ל שהשי"ת לתועלת ישראל שפך חמתו בב"ה בעצי' ובאבנים שלולא כן לא נשאר מישראל שריד ופליט אם כן נמצא שבהיות המקדש בנוי היה תועלת לישראל אם יחטאו ויאשמו כי היה לו מקום לשי"ת לכלות בו את חמתו האמנם עתה שנפלה עטרת ראשינו הוא המקדש המעוז אוי נא לנו כאשר חטאנו כי יחול העונש כלו עלינו כי אין מקום אחר לחול עליו וזו רעה רבה באמת עכ"ל:

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב **נשים בציון עינו כו'**. ספר עתה הרעות שנמשכו מהאויבים לפרטי הקיבוץ המדיני לכל חלק ממנו נשים נשואות ובתולות ושרים וזקנים ובחורים ונערים אשר בהם יתחלק הקיבוץ המדיני כלו כנודע:

ואמר שהשרי' והם גדולי ישראל בידם של העבדים הנזכר נתלו ולא ע"י אחרים כדי להנקם מהם הם עצמם תלו אותם שהיו שמחים בזה וז"א שרים בידם נתלו כלו' השרי' שבעם בידם של העבדים הנז' נתלו:

ואמנם הזקנים המה ראו שהזקנ' היא מיתה או התחלה לפחות ובאשר יעדר מהזקנים ההידור שלא יהדרו פניהם הנה זה יהיה להם קשה מאד מן המית' ועל כן נתרצו ויאותו לבלתי תלות הזקני' כי יותר רע להם להניחם חיים ולא יהיו פניהם נהדרים כי הוא קשה להם מהמיתה כאמור וז"א פני זקנים לא נהדרו כי זה הי' להם יותר קש' מתליי' השרים אך לשרים לא היה מספיק זה שהיה אפשר שעוד ישובו לגדולתם באורך הזמן אך הזקנים שכבר נס ליחם ותם כחם הנה הם נחשבים כמתים כי לא נשאר מהטוב הזמני להם רק ההידור שמהדרים אותם שאר העם:

אמר על הבחורים שנשאו עול העבודה הקשה שבעבודה שהוא ג"כ קשה להם מהמית' ובהיות שיש כח בהם לסבול לא ירצו האויבים להמית' רק להחיות' כדי שיעבדו להם בעבודה קשה כמו שהיא הטחינה שהיא קשה שבעבודות כי היא טחינה בידים ולא ע"י מים או בעל חי כי כן משמע מגזירת טחון נשאו שהיא עצמו הטחינה סבלו עם היות' מהעבודות הקשות כי טחון הוא שם הפועל כמו נלאיתי נשוא ונערים בעץ כשלו כשלו כחם בעץ הטחינה כמ"ש הראב"ע ז"ל וז"א ונערים בעץ כשלו:

הנה בזה כלל כל אופני מיני חלקי הקבוץ המדיני ולהיות שהזקנים במה שלא נהדרו נענשו יותר מכולם יען הם בטבע נוטים אל ההפסד והכליה וכן הבחורים שהם הפכיים לזקנים שהם בתכלית החוזק והכח יותר מכולם הנה בסובל' הקשה שבעבודות תשש כחם ונס ליחם תחת היות כל ישעם וחפצם התענוג והניגון אשר על כן ירגישו גם הם מאד הצער והעצבון בעבודתם אמר שהזקנים במה שלא כהדרו כמו שזכר הם מעצמם שבתו מעמוד בשער כי זה היה התענוג המיוחד לזקנים לעמוד בשער לספר במה שעבר וז"א זקנים משער שבתו ולא אמר נשבתו לרמוז שהם בעצמם שבתו כאמור כי מאסו בחייהם וכן הבחורים שבתו הם מעצמם מנגינתם בהרגישם חולשת כחם נתעצבו כ"כ עד שעם היות מטבעם לשמוח מאד בניגון וכלי שיר הם שבתו מעצמם ממנו:

ואפשר שיאמר שהאנשים הנשואות בשלומי חמדת עדת ישראל והם הצדקניות והחסדניות בהיותן שמחות בציון ובבנין בית קדשנו ותפארתינו הנה במה שהחריבו העבדים הנז' אשר משלו בנו את ציון הנה בזה לבד עינו את נשי ישראל שזה היה להן עינוי גדול וז"א נשים בציון עינו ר"ל אלה העבדים הנז' במציאות ציון במה שהוא חרב בזה לבד עינו את הנשים בלתי שיעשו להם צער אחר וכן עינו העבדים הנזכר את הבתולות במציאות ערי יהודה כלומר במה שנלכדו ערי יהודה כי היו שמחות בעריהן ועתה הלכו שבי לפני צר הנה זה היה להן עינוי וצער גדול וז"א בתולות בערי יהודה כי

מדת? עינו נמשכת גם לבתולות כנזכר וכאלו אמר ענו אותם העבדים הנזכר במציאות ערי יהודה לבד במה שלכדו אתם כאמור:

ואמר שהגיע חולשת כח כל העם מקצהו משברון הלב ודאגה ועצבון מהחרבן עד שהבחורים שהם היותר חזקים שבעם ואשר כח בהם לעבוד עבודה היה להם למשא הטחינה לבד והיא שימת התבוא' בכלי והנהגת הסוס או תיקון הרחיים וכדומה לזה ולא עצמות הטחינה כי הכונה פה להגזים חולשת הבחורים שאפילו מלאכת הטחינה שהיא נקלה היה להם למשא וז"א בחורים טחון נשאו והנערים עם היותם נסמכים בעץ המשענ' לא היו יכולים לעמוד בעצמם כי היו נכשלים ונופלים וז"א ונערים בעץ כשלו ר"ל הנערים שכבר יצאו מכלל ילדים אפילו במשענת עץ בידם להשען עליו עכ"ז כשלו במהלכם כי לא היו יכולים לעמוד וללכת ביושר מרוב חולשתם:

ואמר שגם הזקנים עם היות הישיבה בשער להם הדבר היותר קל גם זה היה קשה לעשותו לרוב חולשתם עם היותם מתענגים בזה כי לרוב תענוגם לעמוד בשער לספר בדברים שעברו עם זקני' אחרים לא ירגישו צער כלל בהליכה והישיבה שם אך עתה לרוב החולשה גם מזה שבתו וז"א זקנים משער שבתו ירצה אפילו מזה שהיו עושים בנקל שבתו כ"ש מהדברים האחרים שתשש כחם בהחלט וכן הבחורים לרוב חולשתם עם היותם מתענגים בניגון שבתו ממנו כי לא נשאר בהם כח אפילו לנגן עם היותו נקל בעיניהם קודם לכן שהיו מתענגים בו כאמור וז"א בחורים מנגינתם ולא אמר מניגון לרמוז כי אפילו מהניגונים שהיו מורגלים בהם קודם לכן שהיה ראוי שיהיה נקל מאוד לעשותו בהיותם מורגלים בהם קודם לכן אפילו מנגינתם המיוחד להם שבתו כאמור:

שבת משוש לבנו כו'. אפשר לומר שמשוש לבנו הוא תאר לבית קדשנו ותפארתנו שהיה משוש לבנו ובו היינו שמחים כולנו וז"א שבת משוש לבנו ר"ל שבת ונשבת מה שהיה משוש לבנו והוא ב"ה ומזה נמשך שנהפך לאבל מחולנו כי מחולנו היה ראות הבית בנוי לתלפיות ועתה היותנו רואים אותו חרב הוא לאבל לנו ונמצא שמה שהיה קודם לכן מחולנו ושמחתנו הוא עתה אבלנו וז"א כהפך לאבל מחולנו ובזה יתיישב הפסוק יותר על נכון כי לפירוש המפרשים כולם היה ראוי שיאמר הכתוב שבת ששון מלבנו כו' אם הוא השבתת הששון מהלב אך כפי פירושנו מתיישב היטב כי מלת משוש יצדק על דבר עומד קיים נמשך ממנו הששון ואינו הששון עצמו עכ"ל:

פסוק יז

בהיות כי למעלה אמר כי אין ראוי לנו להתאונן עיקר האנינות על חרבן המקדש אלא על החטאות שחטאנו לפניו ית' שהיו סבה להחריבו כי על זה ודאי ראוי הוא להתאונן וז"א

אוי נא לנו כי חטאנו שהיתה הסב' שנחרב וז"ש על זה היה דוה לבנו על הסבה שהוא החטא שמרדנו באלהינו ועל אלה חשכו עינינו על סבת החרבן ולא על החרבן עצמו כי על הר ציון ששמם ושועלים הלכו בו אין לנו להתאונן על זה כי מה צריך לנו בית המקדש אתה ה' לעולם תשב וגומ' ומה לנו אם נחרב בית קדשנו וע"כ אין לנו להתאונן אלא על מה שחטאנו לפניו ית':

א"נ אמר **על זה היה דוה לבנו וגו'**. כי זכו העצים והאבנים שבמקדש יותר ממנו עם היות שלא באה הקדושה העליונה שם באבנים ההמה אלא בסבתינו ולא זזה שכיכה מכותל מערבי לעולם ואותנו עזב בין האומות מכל וכל וז"ש על גבי הר ציון אחר ששמם ושועלים הלכו בו אעפ"כ בקדושתו הוא עומד ואתה ה' לעולם תשב על גבו כי לא זזה שכינה משם ואותנו שכחת וז"ש למה לנצח תשכחנו וגומר האבנים לא שכחת ואותנו שכחת ולכן השיבנו ה' אליך וגו' כמו שהיה קודם בנין ב"ה המרכבה אל השכינה היינו אנחנו וכענין שהיה באבותינו אברהם יצחק ויעקב שהם הם היו המרכבה וכן כל שאר הצדיקים היתה השכינה שורה עליהם עד שנבנ' המקדש ושרתה שם שכינה ולכן אמר חדש ימינו כמו שהיינו אנחנו משכן השכינה לא המקדש וכענין שאמר משה ויהי נועם ה' אלהינו עלינו י"ר שתשרה שכינה עלינו:

א"נ אמר **חדש ימינו כקדם**. על הימי' עצמם קאמר כי עתה ימי שנותינו ע' שנה ולכ"א חדש והארך ימינו כמו שהיה מקדם בימי מתושלח וחביריו כי אם מאסתנו מכל וכל זה ודאי אין ראוי כי הוא קצף גדול יותר מדאי ואין אנו ראויים לקצף גדול כזה:

א"נ במ"ש ז"ל אם מאיסה לית סבר ואם קציפה אית סבר יצא להם מכפל הפסוק שאמר מאס מאסתנו כלומר אם מאוס שהיתה מאיסה אין לנו עוד תקוה ותוחלת כי הרי מאסתנו ואין לנו תקוה ואם הוא קצף אם יהיה קצף גדול שקצפת עלינו עד מאד יש לנו תקוה ואם כן השיבנו ה' אליך ונשובה שזה הפסוק כפול שחזר לכותבו הכא בסוף והיתה זאת הכונה שאם היא קציפה א"כ אית סבר ולכן השיבנו ה' אליך וגומר:

אי נמי מ"ש על זה היה דוה לבנו כו'. הכונה לפי שבפסוק הקודם אמר שהיה מתאונן על החטאות שסבבו החרבן והוא אומרו אוי נא לנו כי חטאנו ולפי שראה שהעיקר הוא לדאוג על החטא המסבב על כן הזכיר החטא הראשון אשר ממנו נסתבב כל הרעה הזאת הלא הוא עון העגל בו אלמלא שעשו ישראל את העגל חרות על הלוחות כתיב ואז"ל אל תקרי חרות אלא חירות חירות ממלאך המות חירות מיצה"ר כו' והנה תחלת דברי ישראל באותו החט' הוא אומרם כי זה משה האיש כו' ולזה רמז באומרו על זה היה דוה לבנו כלומר על אותו זה שאמרנו כי זה משה האיש אשר העלנו כו' על זה היה דוה לבנו

כי הלואי שלא אמרנו אותו וממנו נמשך שעשינו את העגל ואמרנו אלה אלהיך ישראל וזה אמר ועל אלה חשכו עינינו כלומר כי על אותו אלה שאמרנו חשכו עינינו כי בשביל אותו החטא נשתברו הלוחות ונאבד אותו החירות שהיה בהן אלמלא לא נשתברו כמ"ש חירות ממלאך המות וכולי וכדאמרן:

א"נ אם נפרש כי מ"ש נפל' עטרת ראשינו הוא על עטרת וכתר מלכות אשר נתן כתר מלכות בראש ישראל ומינן מלכי מינן אפרכי ובחטאינו נפלה עטרת ראשינו וניטלה מלכות מישראל ועזא"ה על זה שנפלה עטרת ראשינו על זה היה דוה לבנו אמנם יש ב' דברים אחרים שעליהם חשכו עינינו ולקמיה מפרש להו וז"א על אלה חשבו עינינו הלא הם על הר ציון ששמם והוא מקום מקדש מכון בית העולמים ועתה היותו שמם וחרב הרי אחת שעליה חשכו עינינו ועוד שנית נוסף על השוממות כי מלבד היותו שמם עוד רעה חולה כי שועלים הלכו בו כי נעשה מושב ומשכן לשועלים תנים ויענה במקום שכינה וזו רעה חולה הוה על הוה ועל שתים אלה חשכו עינינו:

וגם אפשר כי מ"ש שועלים הלכו בו לא לבד אמר על שועלים ממש אלא גם על ארמיים אשר הם נקראו ג"כ שועלים כו' ועליהם אמר שועלים הלכו בו כי מקום טהרה וקדוש' כי אפילו הכהן הגדול לא היה נכנס לפני ולפנים כי אם י"כ משנה לשנה בקדושה ובטהרה ועתה אשר נמשלו לשועלים הם הלכו בו:

פסוק יט

ואומרו **אתה ה' לעולם תשב כו'**. הכונה שאמרו ישראל להקב"ה רבון העולמים אם היה אמת שבמה שחטאנו העוינו והרשענו והיינו סיבה לחרבן ביתיך ושממות היכליך אם בזה היינו עושים רושם או פגם בך ח"ו היה ראוי שלנצח תשכחנו ואל תשוב תרחמנו כיון שעשינו בך כביכול פגם או רושם אבל אין הדבר כן כד"א אם חטאת מה תפעל בו וגומר וז"א אתה ה' לעולם תשב כלומר לא בשביל שהחרבנו את בית מקדשך ומקום משכן כבודך לא מפני זה יעלה על הדעת כי אתה הולך מטולטל ואין לך מושב בעולם לשבת בו כי נחרב בית מושבך זה אינו כן כי אתה ה' לעולם תשב ולעולם ועד אתה ה' תשב בשובה ונחת כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכסאך נכון לעולם ועד בין אם יהיה דור זכאי או דור חייב לא זכות' ולא חטאת' פוגע או נוגע בכסאך כלל וז"א כסאך לדור ודור כלומר כסאך נכון בכל דור ודור בין בדור זכאי ובין בדור חייב כסאך נכון לכל דור ודור כד"א אם חכמת חכמת וגומר וא"כ שלך ה' לא הרענו במעשינו כלל א"כ למה לנצח תשכחנו ולמה תעזבנו לאורך ימים והכונה על אורך גלותינו זה אשר כבר עברו אלף ותקל"ב שנה ונקטינן כי יומו של הב"ה הוא אלף שנים והנה כמעט כבר נתארך

הגלות לאורך ב' ימים כי היום הא' והוא האלף הא' הוא יום שלם והאל' האחר כבר עבר רובו ככולו ולכן אמר למה תעזבנו לאורך ב' ימים מימיך ומלת למה מושך עצמו ואחר עמו וכאילו אמר ולמה תעזבנו לאורך ימים ולכן השיבנו ה' כי ידענו כי בתשובה תליא מילתא ושאור שבעיסה הוא מעכב בידינו ולכן אתה תסייענו והשיבנו ה' אליך וג"כ אנחנו נשובה וזהו ונשובה כי אין אנו שואלים ממך רק מעט סיוע והוא אומרו השיבנו כו' ואומרו חדש ימינו כקדם הכונה שיעביר היצר הרע מן העולם כד"א אעביר את רוח הטומאה מן הארץ כאשר היה מקדם קודם בוא נחש על חוה כי אז היה האדם רוחני כמש"ה ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם וגומר על היותו רוחני ועתה ג"כ חדש ימינו כקדם שלא היה יצה"ר בעולם כן עתה קיים בנו מש"ה והסירותי את לב האבן וגומר וזהו חדש ימינו כקדם.

פסוק כב

ואמר **כי אם מאוס מאסתנו כו'**. כלומר אריכות השכחה והעזיבה הזאת אי אפשר שידון שום שכל אינושי שהוא בדרך קיצפון שקצפת עלינו אלא אם ח"ו בדרך מאיסה שמאסתנו וז"א כי אם מאס מאסתנו כלומר אריכות העזיבה לא היה אפשר שהיתה כ"כ באריכות אלא אם מאס מאסתנו לגמרי ותשתמש מלת כי במקום אלא ולכן עזבתנו כל כך. שאם אין הדבר כן אשר אינו מאיסה לגמרי ח"ו אלא קיצפון לזמן מוגבל בודאי שקצפת עלינו עד מאד אשר לא ישוער שיהיה קיצפון גדול כזה ולכן חזר ואמר השיבנו ה' אליך ונשובה וחדש ימינו כקדם כדאדמרן כי כיון שאינו מאיסה בודאי כאשר הבטחתנו בתורתך לא מאסתים ולא געלתים א"כ למה יהיה הקציפה עד מאד עד שהשכל האינושי ידון כי יצא מגדר קציפה ונכנס בגדר מאיסה כי לקציפה הוא מאד ולכן השיבנו ה' אליך וגומר וכדאמרן:

אי נמי יאמר בשנדייק כי אומרו על זה היה דוה לבנו הוא קשה היישוב כפי דקדוק הלשון אם בחילוף הלשון שאמר באחד על זה ועל האחר אמר על אלה שהיה אפשר לומר בשניהם על זה או בשניהם על אלה:

ועוד יקשה שהל"ל על זה היה דוה לבנו ועל אלה היו חשוכים עינינו או לא יאמר מלת היה ויאמר על זה דוה לבינו וגו' והנה גם הר"מ אלמושנינו ז"ל נתעורר על זה בלשון הזה:

ואפשר לי לומר כי מ"ש על זה היה דוה לבנו הכונה על המפורש במקרא של אחריו כמ"ש רש"י ז"ל ועם זה מובן הכתוב כי מ"ש על זה היה דוה לבנו הכונה הוא על הר ציון ששמם ונחרב ומ"ש על אלה חשכו עינינו הכונה על ששועלים הלכו בו וכאילו אמר על אלה השועלים שהלכו בו חשכו עינינו וכיון דמלת שועלים הוא כינוי לרבים

ששועלים רבים הלכו בו לכ"א על אלה חשכו עינינו ובהיות כי ענין השוממות ששמם הר ציון מעת ששמם היה דוה לבנו ע"כ נקט מילת היה כי מעת ששמם היה דוה לבנו בזכרנו את ציון אמנם ענין הילוך השועלים בו לא יתפעל האדם מזה אלא בעת ראותו השועלים הלכו בו והעין הרואה אותם אז בעת ראותם מתפעל ותחשך העין ולכן לא אמר היו חשוכים עינינו כי לא היו חשוכים לעולם רק חשכו בעת ראייתם ששועלים הלכו בו ואומרו הלכו בחיר"ק תחת הה"א ולא כתב הלכו בפת"ח תחת הה"א להורות כי כבר היה להם הר ציון לבית מושב יושבים שם בשובה ונחת עד שהילוכם בו הוא בדרך טיול מהלכים ארוכות וקצרות מבלי פחד ואימה מאיש עובר כי כבר היו יודעים שהיה שמם מבלי איש עובר והיו מהלכים בו ארוכות וקצרות וזה יורה באומרו הלכו בחיר"ק מלשון מתהלך בגן שהוא לשון טיול:

ולפי מה שפירש' לעיל כי באומרו שועלים הלכו בו רמז ג"כ על מ"ה אשר נקראו שועלים כד"א אחזו לנו שועלים וכולי יצדק גם כן לפי פירושינו זה כי מ"ש לעיל על אלה חשכו עינינו בלשון רבים על השועלים שהזכיר למטה רמז כי על אלה השועלים שהלכו בו חשכו עינינו וגם יצדק אותרו הלכו בחיר"ק שההגוים כל זב ומצורע הולכים תוך המקדש ומטיילים בתוכו ארוכות וקצרות וז"א הלכו בו:

והתחיל להתפלל על ארך גלותינו והקדים ואמר אתה ה' לעולם וגומר כלומר אתה ה' אינך מקפיד על הגאולה ולבנות ב"ה מפני כי אתה חי וקיים לעולמי עד ולדורי דורות ולנצח נצחים ולכן אינך מקפיד כי אם לא תבנה אותו בדור הזה תבנה אותו בדור אחר וז"א אתה ה' לעולם תשב וכסאך נכון וקיים לדור ודור עד סוף כל הדורות ולכן אינך מקפיד למהר בנין בית קדשנו ותפארתנו אבל עכ"ז גם אם לגבי דידך לא איפכת לך כי אתה ה' לעולם תשב כו' עכ"ז הביטה וראה את חרפתינו כי אנו הווים ונפסדים וימינו כצל עובר דור הולך ודור בא וא"כ למה לנצח תשכחינו ועבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו ותעזבנו לאורך ימים השיבנו ה' וגו' ובתשובה יתוקן הכל מבלי שתאחר אותנו בגלות וז"א חדש ימינו כקדם כי כבר נקטינן כי הב"ת כקטן שנולד דמי והימים הראשונים יפלו לא יזכרו ולא יפקדו ובאופן כי ע"י התשובה תחדש ימינו כקדם והיא עת הלידה וכדאמרן כי כקטן שנולד דמי ע"ד מש"ה לעם נולד כי עשה כי כשהאדם עושה תשובה ומ"ט הרי הוא כאלו נולד אז והימים הראשונים יפלו כדאמרן וזהו מלת כקדם והיא עת הלידה:

גם אפשר שרמז במה שאמר חדש ימינו כקדם שהכונה שיחדש ימינו כמו שחידש ימינו ביציאת מצרים מקדם קדמתא כן יחדש ימינו עתה בגאולת הגלות הזה וכמד"א כימי

צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וז"א חדש ימינו כקדם ורמז כי תפלתו זאת על כל א' מהב' גליות קאמר כי בגלות האחרון הזה אשר אני בו עתה כל כך נתארך עד שכמעט שדומה שמאוס מאסתנו וז"א כי אם מאס מאסתנו ואם בגלות בבל גם אם בכמות היה קצר ע' שנה ותו לא עכ"ז באיכות והיה קצפון גדול וז"א קצפת עלינו עד מאד ולכן חזר ואמר השיבכו ה' אליך וגו':

והרב מורי זלה"ה כתב אתה ה' לעולם תשב אמר כי ידוע היה שאין צד תלונה ותרעומת על השי"ת ח"ו בהבאת הצרות והייסורין על ישראל כי בדין היו ראויין לכך ובצדק ובמשפט כל דרכיו אבל בהיות שכבר סבלנו עול הצרות והייסורין זמן רב עתה יכבשו רחמיו את כעסו ויתנהג במדת הרחמים וירחם עלינו ויגאלנו וזה שאמר אתה ה' לעולם תשב כלומר אתה בשם זה שהוא מור' רחמים לעולם תשב בו לנהוג בו העולם וכסאך שהוא שם מדת הדין הרפה שהוא ככסא למדת הרחמים אף על פי שיש בו תגבורת דין אין אתה מתנהג עם צד הדין שלו לעולם כמו שם הרחמי' שהוא מצטרך בכל עת ובכל שעה אלא לדור ודור ולכן אני מתפלל שתתנהג עמכו בו ולמה לנצח תשכחנו:

או ירצה שפירוש מלת תשב יהיה כמ"ש בזוהר פ' כח דף ס"ד פסוק ה' למבול ישב ורזא דא ה' למבול ישב מהו ישב אלמלא קרא כתיב לא יכלינן למימריה ישב בלחודוי דלא אתיא עם דינא כתיב הכא ישב וכתיב התם בדד ישב ישב בלחודוי עד כאן וז"ש כאן אתה ה' מדת הרחמים לעולם תשב לבדך ולא תבא עם הדין לרחם עלינו ותניח כסאך שהוא מדת הדין כמ"ש להתנהג עמנו לדור דור כן תעשה עמנו לעולם לשבת בלחודך אלא תבא עמנו ברחמים ותגאלנו עכ"ל:

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב ז"ל על הר ציון ששמם זה הפסוק הוא גזרה בפני עצמה ואינו מקושר עם הפסוק של מעל' אבל בהיות כי על כל הסיפורים שסיפר למעלה מהצרות אמר עליהן על זה היה דוה לבנו כו' עתה הוסיף לומר גזירה אחרת בפני עצמה כפי מ"ש מהרי"ן שועב ז"ל שהיה בוכה ומתאונן הנביא ואומר שעל שממות הר ציון נוסף עוד רע אחר והוא ששועלי' הלכו בו והוא כאילו אמר על ששמם הר ציון לא די לנו זה הצער אלא שנוסף ע"ז ששועלים הלכו בו כמו מדבר ושממה ומקום מיוחד לחיות השדה כי על כל זה מורה היות הדבר בהשגחתו הנפלאה אשר כן גזר על שממות הר ציון ושלא יספי' זה אלא שעוד שועלים הלכו בו וזה אינו מלבם כי מה להם לשועלים להלך בו רק היה זה מאתו יתברך להראות לנו שמאס המקום ולא ירצהו עוד:

ואפשר שיאמר שעל ששמם הר ציון בהשגחתו ית' שהוא רצה והסכים שיבאו גוים בנחלתו ושממות היכלו הנה נוסף על מה שגזר הש"י על שממות הר ציון עוד הוסיפו

מעצמ' האויבי' להלך שועלים בו לבזיון בית קדשנו כי זה היה מאתם שלא כרצונו ית' לבזיון בית קדשנו ותפארתנו והוא ית' יענישם ע"ז עם שהוא הסכי' על שממותו וז"א שועלי' הלכו בו ירצה על ששמם הר ציון בהשגחתו ית' הם הוסיפו מעצמם ששועלים הלכו בו הם מעצמם כנזכר:

אמר עוד **למה לנצח תשכחנו כו' השיבנו ה' אליך כו' כי אם מאס מאסתנו כו'**. הן אמת ג' פסוקים הללו הם קשי היישוב מאד ולא יעלה הקושי בכל א' מהם כפי הדקדוק הישר בעיכי פני המעיין כי הנה בפסוק הראשון קשה כיראשונה אמר למה לנצח תשכחנו ומלת נצח הוא לאין סוף במשפט הנצחיות ואח"כ אמר תעזבנו לאורך ימים כי אורך ימי' אינו לאין סוף כי בב"ת לא יקרא זמן ארוך כי זמן ארוך צודק על זמן שיש לו קיצבה תכלית רק שהוא ארוך וזמן רב ואיך ככנס בנצח ויצא בזמן ארוך. ובפסוק הכ' ג"כ קשה כי אחר שאמר השיבנו ה' אליך שהיא התשובה החלטית כי תכלית שלימות התשובה הוא עד השי"ת כמאמ' הנביא ע"ה שובה ישראל עד ה' אלהיך כו' ואחר שהתפלל שישיבנו ה' אליו אם כן מה ישאר עוד לשנשוב אנחנו ואם היה אומר פתח לנו שערי תשובה ונשובה או שיאמר עזרנו אלהי ישענו ונשובה היה נכון אך אחר שאמר השיבנו אליך איך יאמר שנשוב אנחנו אחר שכבר השיבנו אליו הוא ית'. ובפסוק הג' גם כן קשה מלות כי אם שהיל"ל למה מאס מאסתנו קצפת עלינו וכולי כמשפט למה לנצח תשכחנו כו':

ואמנם ליישב הפסוק הראשון מג' פסוקי' אלה בלי דוחק שמעתי מפי מהרי"ט זלה"ה פשט נאה ומתקבל והוא שגזרת תעזבנו לאורך ימים הוא תפלה אליו ית' שלא תהיה השכחה לנצח והוא לבב"ת רק שיעזבנו לאורך ימים ואחר הימים הארוכים ההם ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו וז"א למה לנצח תשכחנו ירצה למה ה' יעשן אפך והסכמת בחרבן ביתיך ושממות היכלך עד שנראה שאתה מסכים להשכחנו סלה ועד ולמה זה יהיה כן תשכחנו לנצח לפחות תעזבנו לאורך ימים ירצה כיון שאתה מסכים לעזוב אותנו לא תהיה העזיב' לנצח רק לאורך ימים שיהיה לו קצבה אף שיהיו ימים רבים ואתר כך תשוב תחיינו וז"א תעזבנו לאורך ימים והיא תפלה ובקשה מאתו ית' שיעזבנו לאורך ימים ולא לנצח כאמור ובזה מתיישב על נכון:

ואמנם הב' פסוקי' הנמשכי' יתיישבו ג"כ לדעתי בלי דוחק כלל כי מ"ש השיבנו ה' הכונה היא שהדרך הראוי לו ית' כפי מדת חסדיו הוא שיביא עלינו ייסורין קשים ויענישנו במיני עונשים עד ישיבנו אליו בעל כרחינו שלא ברצונינו כי בזה יצדק שהוא ית' שב אותנו ואין אנחנו שבים אניו כמו העבד שעושה עבודת רבו שלא כרצונו שקשה

עליו העבודה אך הוא עושה אותה על כרחו ויצדק בו שהוא עושה אותה אך אינו עושה אותה מעצמו ברצונו וכן התפלל הנביא עליו השלום לפניו יתברך שיעשה עמנו שהוא ישיבנו אליו במה שיענישנו ונהיה מוכרחים לשוב לפניו על כרחינו וזהו מכוון מלת השיבנו כי לא אמר שובנו ה' אליך רק השיבנו ר"ל שתעשה שנשוב אנחנו על כרחנו כי להיותינו שקועים בחטאים ובעונות לא יצדק שנשוב אנחנו כיון שאינו ברצונינו רק ע"כ אך אחר ההרגל אף שנהיה על כרחינו אנחנו נשוב ברצונינו הגמור וז"א ונשובה כלו' אחר שתשיבנו אתה אליך שלא ברצונינו ע"י יסורין כאשר ייסר איש את בנו ותדריכנו בדרך ישרה על כרחינו מזה ימשך שאנחנו נשוב אח"כ ברצונינו הגמור באופן שיצדק שאנחנו נשוב ברצונינו הגמור כי מההרגל יעשה הקנין בנפש כנודע מחכמת המדות והוא ?הנרצה לרז"ל דמתוך שלא לשמה בא לשמה והוא מה שביאר באומרו חדש ימינו כקדם ר"ל עשה עמנו חסד שתחזירנו לפניך לעובך אף שיהיה על כרחינו כי בזה תחדש ימינו כשיהיה פועל ידינו ברצון טוב כמו שהיו קודם שחטאנו וז"א חדש ימינו כקדם:

וביאר הענין בשלימות בפסוק הנמשך באומרו כי אם מאס מאסתנו כו' והכונה כ"א הש"י אינו רוצה להענישנו כאשר ייסר איש את בנו רק שמסתיר פניו ממנו ומואס אותנו בהחלט הנה זהו העונש היותר גדול שיצוייר כמו שיקרה אף אצל מלך אדם כי אם יחטא העבד לפניו ולא ייסרהו ויכהו כדי שלא יחטא עוד רק ישליכהו מלפניו ולא ירצה לראותו עוד הוא העונש היותר גדול שאפשר כי כאשר ייסרהו ויענישהו אז מראה שאוהב אותו ורוצה שיהיה עמו עוד והוא ע"ד שבארתי בפסוק ה' אל באפך תוכיחני כו' והוא מה שרצה פה באמרו כי אם מאס מאסתנו וגו' ר"ל ראוי שתשיבנו אליך בייסורין ועונשים עד שימשך מזה שאנחנו נשוב אליך ברצון טוב כי אם איננו כן רק שמאוס מאסתנו ואינך רוצה לייסרנו ולראותנו עוד הנה זה הוא קצף גדול מאד יותר מכל העונשים שיצויירו במציאות וז"א קצפת עלינו עד מאד ויותר אנחנו חפצים בייסורין רבים ותוכחות על עון ממה שתסתיר פניך ממנו וע"כ חזר הנביא עצמו פסוק השיבנו ה' אליך מלבד היותו עושה זה כדי שלא לסיים בפורענות כמו שעשה שהמע"ה בספר קהלת וכן ישעי' ע"ה הנה כיון עוד בזה לומר לפניו ית' כי אם היה הענין שמאס אותנו הנה זה הוא קצף גדול יותר מדאי ויותר מהראוי בחקו ית' וע"כ ראוי שישיבנו אליו ע"י ייסורין ויהיה זה קצף אך לא עד מאד וע"כ חזר ואמר חדש ימינו כמו שהיה בימי קדם שהיית קרוב אלינו כן יהי רצון שיקרבנו לעבודתו ית' תמיד אמן עכ"ל.

הנה בזה נשלם מה שראינו לבאר במגילה הזאת כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף לתת לי חלק טוב בכל שאר ספרי הקדש לבארם ולחברם כאשר עם לבבי כי ה' יתן חכמה מפיו

דעת ותבונה ויראני נפלאות בתורתו ובסודותיו הכמוסי' מתוקים מדבש ונופת צופים אמן וכן יהי רצון: